

a. h3,857.

spj

Kódöböcz József:

Dezső Lajos

1847–1904

1984

8.

Sárospataki Pedagógiai Füzetek

a. n. 3857

spj

Ködöböcz József:

Dezső Lajos
1847—1904

Sárospataki Pedagógiai Füzetek

A COMENIUS TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA KIADVÁNYA

Szerkesztő bizottság:

Dr. Földy Ferenc felelős szerkesztő

Dr. Gönczy Ákos lektor

Dr. Kováts Dániel szerkesztő

Szentirmai László technikai szerkesztő

*

7071/1986

Köszöntő

Főiskolánk tisztelettel és szeretettel köszönti a 70. születésnapját ünneplő Kődöböcz József nyugdíjas főiskolai tanárt, főigazgató-helyettest, a Sárospataki Pedagógiai Füzetek 8. számának íróját.

Olyan pedagógus egyéniséget köszöntünk személyében, akinek neve és munkássága évtizedeken át a legszorosabban egybekapcsolódott a sárospataki tanítóképzés ügyével. Nemcsak tanára, hosszú éveken át egyik vezetője volt a közép fokú, a felsőfokúvá szerveződő, majd főiskolai rangra emelt intézetnek, hanem olyan alkotó szellemű munkatársra, akinek tevékenységéhez korszerű kezdeményezések sora kapcsolódott. Az általa irányított gyermeklélektani kutatások, a gyakorlati képzés rendszerének fokozatos megújítása, az iskola és a társadalom kapcsolatának kiépítése mind maradandó elemei egy tartalmas életútnak.

Szakmai törekvései mellett személyiségének emberi értékei is mindig elismerést váltottak ki. Nemcsak tanítókat nevelt, hanem tanítóképzős tanárokat is. Munkatársai sokat tanultak tudományos igényessége, közvetlen embersége, a hallgatókkal való nyíltsága, az állandó önképzés példájából.

Külön kell szólnunk arról a hatalmas feltáró tevékenységről, amelyet a pataki nevelőképzés múltjának megismertetése érdekében tett, s arról a törekvéséről, hogy a múlt pozitív hagyományait beépítse a jelen céljainak szolgálatába.

Ngykori tanítványai és munkatársai ma is tisztelettel és szeretettel figyelik tevékenységét, s példamutatónak érzik, hogy a nyugállományban töltött években is folytatja közéleti és tudományos munkáját. Ennek egyik megnyilvánulása a Dezső Lajos életét és pedagógiai munkásságát bemutató tanulmánya, amelyet a felsőfokú tanítóképzés bevezetésének 25. évfordulója tiszteletére főiskolánk megjelentet.

Amikor 70. születésnapja alkalmából köszöntjük, kívánjuk, hogy még nagyon sokáig alkotó ereje teljében tudja szolgálni a neveléstudomány, elsősorban a neveléstörténet ügyét, jó erőben és egészségben lehessen körünkben még hosszú-hosszú éveken át.

Sárospatak, 1983. november 1.

Dr. Földy Ferenc
főigazgató

Ködöböcz József:

*Dezső Lajos élete
és pedagógiai munkássága*

Dezső Lajos

I. Bevezetés

Az 1867-es kiegyezés után hazánkban megindult a polgári társadalom köznevelésének kiépítése. E munkában az első lépést az 1868. évi XXXVIII.t.c., a népoktatási alaptörvény megalkotása jelentette, mely részletesen intézkedett a népiskola, a polgári iskola és a tanítóképző tekintetében, s ugyanakkor megteremtette a világi /állami/ népoktatási hálózat kialakulásának lehetőségét, feltételeit is. A polgári oktatási, képzési rendszer kialakításában fontos lépés volt az 1883-as XXX.t.c., a középiskolai törvény életbelépése, amellyel kialakult a magyar középiskola két - elvileg egyenjogú - típusa: a gimnázium és a reáliskola. Nagy fejlődés jellemezte a felsőoktatást is, 1872-ben megindult a képzés a kolozsvári egyetemen, és egyetemi rangra emelték a politechnikumot a budapesti műszaki egyetemen.

Az így kiépült iskolarendszer azonban nem mindenben felelt meg a fokozódó társadalmi követelményeknek. Különösen sok probléma jelentkezett a népoktatási törvénnyel kapcsolatban, mert a törvény szellemének teljes érvényesülésére csak évtizedekig tartó harcok árán került sor. A modern polgári élet, a kapitalista termelés igényelte a néptömegek általános műveltségének emelését, s e feladat jó megoldását elsősorban a tanítótól várta. Ennek megfelelően nagymértékben megnőtt a tanítóképzés szerepe.

Köznevelésünk továbbfejlesztéséért, a népoktatás korszerűsítéséért következetes harc indult. E küzdelemben kiváló gyakorlati pedagógusok és elméleti szakemberek vettek részt, akiknek nagy szerepük volt a döntések előkészítésében, általában a

továbbfejlesztés kikényszerítésében. Jelzik, bizonyítják ezt az erősödő tanító- és tanármozgalmak, az egyetemes tanítógyűlések, a pedagógiai társasági törekvések és a továbblépést jelentő állami rendelkezések egyaránt.

A tanító személyének, képzettségének, munkájának fontossága miatt a küzdelemben különösen nagy szerepet kapott a tanítóképzés ügye. Mélyreható vitákat folytattak, sokrétű javaslatokat dolgoztak ki a tanítóképzők belső életére, szervezetére, a képzés tartalmi munkájára vonatkozóan. Ennek hatására 1881-ben az állami képzőkben négy évre emelték fel a képzési időt. A tanítók képzettségében azonban továbbra is megmaradt az egyenetlenség, mert sok egyházi képzőben az állam rendelkezéseit nem hajtották végre. Ezért a tanítóképzés színvonalának emelése érdekében nagy harc indult, az egységes tanítóképzés megvalósítása volt a cél. Az 1890-es években megindult tantervi vitákat az 1903-as új tanítóképzős tanterv zárta le. Ennek jelentősége igen nagy volt, mert biztosította az állami és egyházi tanítóképzők szervezeti és tanulmányi egységét, s ettől kezdve minden egyházi tanítóképzőben, 4 osztályos szervezeti keretben, végre is hajtották az állami tanterv követelményeit.

A polgári társadalom igényeihez igazodó közművelődésért, az egységes nemzeti nevelésért, a magyar iskolarendszer klaszrikussá tételéért folytatott küzdelem nagy alakjai között ott találjuk Dezső Lajost is. Eszmei felfogásával, gyakorlati tevékenységével csatlakozott a továbbfejlődésért küzdő haladó pedagógusokhoz, közoktatáspolitikusokhoz, s részese volt a néptömegek magasabb művelődésért folytatott harcnak, az ezzel kapcsolatos eredményeknek. Így lett a 19. század utolsó negyedének országosan elismert, kiemelkedő pedagógus egyéniségévé.

Dezső Lajos korszerű elveit, előremutató felfogását, a nép felemelésére irányuló törekvéseit hűen tükrözi elméleti és gyakorlati pedagógiai tevékenysége, melynek alapján méltán lett tanítványainak "szeretett mesterévé", elismert "példaképévé". Céltudatos munkájával, a közműveltség emelésére irányuló ja-

vaslataival, erőfeszítéseivel, a közműveltség általánossá tételéért vívott következetes harcával országos méretekben is felhívta magára kortársai figyelmét, kivívta a hozzáértők csodálatát. A munkáját figyelemmel kísérő és jól ismerő szakemberek már életében elismerték, hogy "az ország egész tanügyét felölelő eredeti művelődési tervet rejtett és rejt lelkében, de viszonyaink közepette mind ez ideig csak egyes részleteit valósíthatta meg. Erős nemzeti érzés, szigorú erkölcsiség s a logikus gondolkodó magas rendszeretete jellemzik. Elméje áthatholt kuszált tanügyi viszonyainkon, alkotó ereje pedig rendszert szőtt a bonyolult szálakból".^{1/} Munkásságának méltatói szerint a pedagógiai elmélet és gyakorlat önálló művelője volt, aki sokat tett annak továbbfejlődéséért.

Gondolkodása, elméleti és gyakorlati tevékenysége a haladást szolgálta, s megtermékenyítő hatású lehet mai pedagógiai felfogásunkra; elméletünkre és gyakorlatunkra egyaránt. Érdeemes, szükséges tehát felidézniünk alakját, elemeznünk pedagógiai tanítását, közművelődési, közoktatáspolitikai tevékenységét, összefoglalniunk és közzé tenniünk, terjeszteniünk szellemi hagyatékát. Meggyőződésünk, hogy ezzel pedagógiánk helyes irányú fejlődését is segítjük.

Családi kép

II. Dezső Lajos életútja, egyénisége

I. É L E T E

Dezső Lajos élete eseményekben, küzdelmekben és eredményekben egyaránt gazdag volt. 1847. augusztus 21-én Szentesen született Dezső Bálint csizmadiamester és Ugrai Sára gyermekeként.

Elemi népiskolába Szentesen járt, ott kezdte meg a gimnáziumot is, majd a szentesi származású Pásztor Sámuel neves pataki tanár hatására több szentesi diákkal együtt a sárospataki kollégiumba került. Itt szerzett 1867-ben érettségét. 1867/68-ban bölcsészeti tanulmányokat folytatott, bölcsészetet, neveléstant, idegen nyelveket tanult. Mint kiváló tanuló 1868 és 1871 között egyszerre végezte a teológiai és jogi tanulmányokat, s közben magánnevelősködött is. Diákkorában szorgalmas tagja volt a meszse földön jó nevű sárospataki főiskolai énekkarnak. 1865-68-ban szopránista, 1868-1871-ben pedig az énekkar precentora, ifjúsági vezetője. Vezetői alkalmassága már itt is megnyilvánult. A feljegyzések szerint az 1870-es év az énekkar egyik legeredményesebb, legmunkásabb éve volt, amikor is "Dezső Lajos énekkar vezetője" által haladás a művészetben, kitartás a cél érdekében, rend és béke jellemzik az énekkar életét. 16 taggal a pesti országos dalárdaünnepélyen is részt vettek".^{2/}

Jó felkészültsége és felelősségteljes közösségi magatartása mellett pedagógiai rátermettsége is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az 1871/72. tanévben a kollégiumban előbb a gimnáziumi előkészítő osztály /progimnázium/ vezetőjévé, majd rövid idő múlva a diákok számára elérhető legmagasabb tisztségre, főiskolai szeniorrá választották meg.

1872-ben bírói államvizsgát tett, s hogy ügyvédi oklevelet szerezhessen, Budapesten ügyvédjelölt gyakornokként ügyvédi irodában dolgozott. Közben meghívták Szatmárnémetibe gimnáziumi tanárnak s a szentesi gimnáziumba polgári iskolai tanítónak. Az ügyvédi pályát hamar elhagyta; tanári pályára lépett, 1872 őszén, a tanév kezdetétől december végéig a szentesi gimnáziummal egybekötött polgári iskolában működött. 1873 januárjától mint tanítóképezdei tanárjelölt állami ösztöndíjjal 9 hónapot töltött Németországban, Svájcban és Franciaországban, ahol a népoktatásügyet és a jelentősebb tanítóképző intézetek munkáját tanulmányozta. 1873. október 21-én lett a lévai állami tanítóképezde tanára mennyiség- és természettudományi szakon, majd a sokoldalúan s kiválóan képzett, négy idegen nyelvet /német, francia, latin, görög/ is tudó nevelőt másfél évi tanítás után, 1875. március 17-én az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágoston egészen fiatalon, 27 éves korában a sárospataki állami tanítóképezde igazgatójává nevezte ki.^{3/ 127.0}

Igazgatói tisztségébe Árvay József tanfelügyelő, mint az igazgatótanács elnöke, 1875. április 10-én iktatta be, amikor is az egész tantestület tisztelettel fogadta, majd képzettsége, tevékenysége, következetes magatartása következtében hamar meg is szerette. Sárospataki működése nehéz küzdelmekkel volt terhes. Kilenc gyermeke született^{4/}, s így nagy számú családja eltartásáról s egyszerre több gyermeke iskoláztatásáról kellett gondoskodnia. Ezenkívül magára vállalta szegény testvére leányának felnevelését, taníttatását is. Mindez szerény fizetésének s egyéb keresetének igen takarékos beosztására készítette. Gyermekei tandíjmentességéért folyamodva 1894. augusztus 26-án többek között ezeket írta a sárospataki főiskola igazgatótanácsának: "Mivel 7 gyermek nevelésének gondja nyomja vállamat, igyekszem e kötelességemnek teljesíthetőségét az által lehetővé tenni, hogy igénybe veszem azon könnyítéseket, melyeket a közintézmények vezetői szegény sorsú tanulók tanulásának előmozdítására létesítettek: csakis így lehetséges nekem számos tag-

Köznevelési és Fekintési
 Igazgató tanács!

Huoradik éve immár, hogy a várospataki állami tanítóképzésének
 ilén állék; az idő alatt sokszor volt alkalmam a tisztán-
 emberi főtiszt. egyházközséglet és a helybeli főiskola ir-
 dakibem szerint tetszőgembek mint országbaosot teljesíteni.
 Épp a kintmenyre alapítá a nt. igazgatótanács abbéli
 határozatát, hogy a főgimnáziumban tanuló fiaimat a
 főiskolai tanárok gyermekeibek hasonlóan, tandíjmentes-
 ségben részeltetni méltóztatott. (1888 jan. 23-27 nyúló, j.év 43n.)

És az nevű fiam a múlt tanis végien az écsévi
 vizsgálatot letévin a jóhallgatók sorába kíván beiratkozni.
 Kivel pedig két gyermek nevelésének gondja nyomja váll-
 imat, ígykorom a kötelezőgembek teljesíthetőség az által le-
 hetőre tenni, hogy igénybe vessem azon könyvtésítet, melyket
 a közintézmények részén süginy voni tanulók tanulásiának
 előmozdítására letévitettek, csakis így lehetőségek nekem?
 ezimés tagból álló családóm fenntartása.

Azon alázasos kérelemmel folyamodom az okból
 a nt. és teh. igazgatótanácsok, hogy Écsé nevű fiamat
 akademiái pályáján tandíjmentességig kedvezményében
 részeltetni méltóztatós.

Várospatakon, 1894 aug. 26

alázasos országja.
 Pászoldajos

ből álló családom fenntartása".^{5/} S az igazgatótanács Dezső Lajos gyermekeit "jó tanulmányi eredményeikre", Dezső Lajos "készséges és jó akaratú tanügyi szolgálataira" s "a főiskola és tanítóképzede között fennálló jó viszonyra tekintettel" a főiskolai tanárok gyermekeihez hasonlóan a gimnáziumban és az akadémián egyaránt tandíjmentességben részesítette.^{6/}

Eredményes munkájának elismerését már életében tapasztalhatta. A vallás- és közoktatásügyi miniszter sokszor /1894-ben, 1899-ben, 1901-ben stb./ kifejezte elismerését Dezső Lajosnak, az igazgatótanárnak "a tanítójelöltek gyakorlati munkásságának jó vezetéseért s fáradhatatlan buzgóságáért", "az intézetben tapasztalható jó rendért és tervszerű munkásságért". Kiemelkedő, eredményes munkáját méltatva 1900-ban "a hazai tanügy terén kifejtett lelkes, buzgó, odaadásteljes működéséért köszönetét és méltányoló elismerését" is nyilvánította. Igazgatói működésének 25. évfordulója alkalmával beosztott munkatársai azzal fejezték ki ragaszkodásukat, szeretetüket, hogy tiszteletére 1900. március 17-én a tanítóképzőben jubileumi ünnepséget rendeztek, amelyen az intézet tanárain és diákjain kívül részt vettek az igazgatótanács tagjai, a helybeli református főiskola vezetői és tanárai, továbbá az ünnepelt sok más tisztelője. Volt tanítványai is megmozdultak, jubileumi rendező bizottságot alakítottak, több mint 100 aláírással országszerte meghívókat küldtek szét s a városi előljárósággal együtt április 4-én jubileumi ünnepélyt szerveztek. Megható tisztelettel, nagyrabecsüléssel, szeretettel ünnepelték tanítómesterüket, s Dezső Lajos nevére 500 koronás képezdei alapítványt tettek. Igazgatói jubileumára országszerte felfigyeltek. Több mint 120 üdvözlétet kapott, amelyek alapján 53 üdvözlét egy-egy részletének felhasználásával az író-tanártárs, Palágyi Lajos Emléklapot^{7/} állított össze, amelyet a rendező bizottság kinyomatott és az ünnepelők, a tanítványok rendelkezésére bocsátott. Ez az Emléklap "a beleírók lelkének hű tükre, kik egyen-egyen és mindnyájan elismeréssel hajlanak meg az ünnepelt munkássága, tevékenysége, sikerei előtt".^{8/} A munkáját elismerő, mélt-

tató kortársak között ott találjuk többek között Gyertyánffy István, Kiss Áron, Nagy László, Neményi Imre, Nemes Lajos, Peres Sándor, Zsilinszky Mihály, Beöthy Zsolt, Beregszászy István, dr. Gööz József, Tüdös István, Zsindely István nevét is.

Nehéz anyagi helyzete miatt igazgatói-tanári munkabérének kiegészítése céljából sok munkát vállalt, sokat dolgozott. A családot súlyos megpróbáltatások érték: 1885-ben és 1892-ben egy éves korban eltemette egy-egy gyermekét; 1900-ban tbc-ben meghalt 24 éves fia, akit 11 éves korában veszett kutya mart meg s akit a párizsi Pasteur-intézetben is hosszú ideig kezeltetett; 1901-ben elvesztette első feleségét, Róth Máriát. A létért való küzdelem, a megfeszített munka megviselte szervezetét, s az "újkori betegség, az idegesség" nagymértékben erőt vett rajta. Betegsége miatt ezekben az években többször kényszerült betegszabadságra, de amikor tehetett, az iskola irányításában, a fontosabb feladatok megoldásában ilyenkor is részt vett. Betegsége indíthatta arra az elhatározásra is, hogy 1904. augusztus 3-án a vallás- és közoktatásügyi minisztertől "nyugalmi állapotba helyezését kérje."

Nyugdíjaztatását azonban már nem érthette meg. Budapestre ment magát gyógykezeltetni, de hiába reménykedett: 57 éves korában, 1904. augusztus 17-én a kórházban meghalt. Itthagya övéit: második feleségét, Hágen Rózát, 6 élő gyermekét, akik közül 3 még kiskorú volt /egyik 10 éves/, továbbá 3 mostoha gyermekét és a nevelt lányát. A korabeli újságok közleményei szerint halálának híre Sárospatakon, annak környékén és a meszesi tájakon, barátai, tanítványai, ismerői, a pedagógiai elmélet és gyakorlat szakemberei között egyaránt általános részvétet keltett.

2. FEJLŐDÉSÉNEK MEGHATÁROZÓI

Dezső Lajos emberi, pedagógiai fejlődése több tényező hatását tükrözi. Alakulásában központi szerepük volt a pataki tanulóéveknek, de nagy hatással volt rá a külföldi tanulmányút is. S mivel rendkívül érzékeny, fogékony volt az új gondolatok, a korszerű tudományos pedagógiai törekvések iránt, és folyamatosan lépést is tartott a pedagógiai elmélet és gyakorlat fejlődésével, fejlesztőleg hatottak rá a korabeli progresszív pedagógiai eszmeáramlatok is.

Ifjúságának legszebb éveit Sárospatakon töltötte, abban a kis városban, amely évszázadokon keresztül fontos szerepet játszott a magyar haladó mozgalmakban, függetlenségi törekvésekben, a magyar nemzeti művelődésben. Szívéhez nőtt a város és a kollégium a maga haladó hagyományaival, közösségi nevelési rendszerével, s meghatározta további életét, munkáját. A pataki szellem azért is válhatott nagy hatásúvá Dezső Lajos életében, mert ő nemcsak egyszerű gimnáziumi és akadémiai diákként élt Sárospatakon a kollégiumi közösségben, nemcsak passzív befogadója volt a főiskola életét meghatározó, nevelő munkájából kiáradó "szellemnek",^{9/} hanem aktív megvalósítója s élesztője is, aki tevékeny részt vállalt a közösségi feladatok megoldásából. S ennek a szorgalmasan végzett közösségi munkának és a főiskolában tapasztalt megbecsülésnek a hatására Dezső Lajos még közelebb került a főiskolához, Sárospatakhoz, a pataki szellemhez.

A kollégium megbecsülte, nagyra értékelte a tudást, a tudományt, s megfelelő tudányszomjat igyekezett ébreszteni tanítványaiban is. Ennek eredményét jelzi az, hogy tanítványai közül sokan nagy nélkülözések és sok nehézség árán is éveket tartó külföldi tanulmányúton igyekeztek továbbfejleszteni műveltségüket. Ez a kollégiumi hagyomány is hozzájárult ahhoz, hogy Dezső Lajos mint gyakorlati pedagógus folyamatosan lépést tartott a pedagógia fejlődésével, szerepet vállalt a pedagógiai elmélet műveléséből, s amikor lehetőséget kapott, szívesen vállalta a külföldi tanulmányutat is. Ez a szellem érvényesül abban, hogy minden tantestületi előterjesztése, a felettes hatósághoz ké-

szített javaslata, az iskolában és iskolán kívüli ünnepélyeken, értekezleteken tartott előadása, valamilyen pedagógiai problémával kapcsolatos tanulmánya megfelelő tudományos igényességgel, alaposséggal, a probléma történeti fejlődésének vizsgálatával, helyzetfelméréssel, sokoldalú elemzéssel készült. A pataki főiskola révén került kapcsolatba Comenius-szal is, akinek pedagógiai munkásságát, törekvéseit kitartó szorgalommal, odaadással kutatta, s elveit munkáiban, javaslataiban hasznosította, érvényesítette.

A kollégiumban hagyományos volt az a felfogás, hogy az anyanyelv közösségteremtő erő, s hogy a széles néprétegeket átható műveltség megvalósítása csak anyanyelven lehetséges. Ezért is szorgalmazta Dezső Lajos a magyar nyelv eredményes tanítását az elemi iskolában úgy, hogy ugyanakkor a nemzeti ségek saját anyanyelvüket is megtartsák. Fontos jellemzője volt a pataki kollégiumi nevelésnek az erős közösségi szellem, a közvetlen munkatársi tanár-diák viszony, a külső társadalommal való szoros kapcsolat, a tanórán kívül is érvényesülő nevelő hatás. S mindezt Dezső Lajos mint igazgató igyekezett intézetében meg is valósítani!

A pataki szellemnek ezt a sokrétű hatását felerősítették, tudatosították benne kiváló tanárai: Árvai József, Antalffy János, Emőd Dániel, Felméry Lajos, Mitrovics Gyula, a híres pataki professzorok. És ennek a szellemnek a hatására Dezső Lajosban kialakult, megerősödött s egész életén át megmaradt a társadalmi haladásért, a közösségért, a magyar nemzetért a népért érzett felelősség, a nemzet szolgálata iránti elkötelezettség. A pataki hatás tehát nagymértékben meghatározta eszmei felfogását és törekvéseit, gyakorlati és elméleti pedagógiai tevékenységét.

Fejlődésére nagy hatással volt a külföldi tanulmányút, melyre a választott élethivatásra való jobb felkészülés céljából, közvetlenül képzős tanári működése előtt került sor. Olyan haladó pedagógusokkal került így kapcsolatba tanulmányozva azok pedagógiai munkáját, akik abban a korban a korszerű tanítókép-

zés igen kiváló szakemberei voltak. Olyan tanítóképző intézeteket, népiskolákat látogatott meg, amelyekben akkor a korabeli haladó pedagógiai elveknek megfelelő hatékony nevelőmunka folyt. Ezért is lehetett nagy hatású a már megfelelő általános és szakképzettséggel, bizonyos pedagógiai gyakorlattal rendelkező Dezső Lajosra a tudatos külföldi megfigyelés. Az itt szerzett tapasztalatok elmélyítették, erősítették a pataki demokratikus hagyományokat, erősítették benne a magyar nép szolgálatára való elkötelezettséget.

Göthenben Karl Kehr európai hírvé tanügyi író, tanítóképzős szakember intézetének munkáját tanulmányozta. Kehr hatása hozzájárult ahhoz, hogy a tanítóképzésben Dezső Lajos is nagy súlyt helyezett a módszertani képzésre, s a nyelvtan tanításában fontos szerepet szánt az olvasókönyvnek. Kehrrrel később is tartotta a kapcsolatot, s az általa szerkesztett és kiadott "Pädagogische Blätter zur Lehrerbildung und Lehrerbildungsanstalten" című folyóiratot rendszeresen olvasta, s benne több tanulmánya is megjelent. Gyakorlati tanítóképzős munkásságára, módszertani felfogásának alakulására Hentschel, a weissenfelsi és Lüben, a brémai tanítóképző igazgatója volt nagy hatással. Mindketten elévülhetetlen érdemeket szereztek a pedagógiai irodalomban. Különösen fontos szerepük volt a modern módszerek kialakításában, a természetrajzi és a matematikai eljárások korszerűsítésében.

Külföldi tanulmányútjáról készített jelentésében különös elismeréssel szólt Hentschelről, akitől sokat tanult a gyermekkel való foglalkozás, a matematika és énektanítás, továbbá a gyakorlati kiképzés tekintetében. Az ő szemében az igazság keresése, a logikai okoskodás többet ér, mint a kész igazság ismerete. Hentschel a tanításban fontosnak tartotta a számtan alakító hatásának kihasználását, s már az elemi iskolában okoskodtatással ilyen példákat oldatott meg: "Ha egy számból annak $\frac{1}{5}$ -ét s még 22-t elveszek, marad 78. Melyik ez a szám?"^{10/} A tanítójelöltek próbatanításainak értékelése során Hentschel a háttérben maradva irányította az osztály munkáját, s arra töre-

kedett, hogy a jelöltek maguk végezzék a tanítás elemzését.

A sárospataki és külföldi hatásokat felerősítette a korabeli progresszív pedagógia hatása. Pedagógiai alapelve lényegében Eötvös József felfogására épült. E szerint csak művelt nemzet tarthatja fenn magát Európa népei között, s ezért a művelődés lehetőségét az egész nép számára biztosítani kell. Eötvössel együtt vallotta, hogy a széleskörű népoktatás megvalósítása fontos feltétele annak, hogy a nép helyzete javuljon, s a jog és művelődés terén az egyenlőség, az emberi és állampolgári szabadság birtokába jusson. Ezen túlmenően Diersterweg hatása is érzékelhető abban, hogy nagy figyelmet fordított a népiskolára s a benne tevékenykedő, a nép felemelését szolgáló néptanítók képzésére. A dualizmus korának haladó pedagógusaival, a korabeli tanítóképzős kiváló szakemberekkel együtt széles látókörű, kellő általános műveltséggel és alapvető szakismerettel, megfelelő gyakorlati képzettséggel rendelkező, népét, hazáját szerető, a társadalom életében aktívan résztvevő, valláserkölcsai alapon álló tanítók képzésére törekedett.

E tényezők hatására vált elsősorban Dezső Lajos korának nagy műveltségű elméleti és gyakorlati tanügyi emberévé, tekintélyes tanítóképzős igazgatóvá, a magyar népoktatás továbbfejlesztéséért, a tanügy korszerűsítéséért harcoló kiváló pedagógussá.

3. EGYÉNISÉGE

Dezső Lajost, az embert nagy puritánság, rendszeretet, pontosság, önfegyelem, szigor, magasfokú kötelességérzet, lan-
kadatlan szorgalom, ritka akaraterő, elszántság, lényeglátás, éles ítélőképesség, erős dialektika, vitázókészség s nagy munkabírási jellemezte. A mindennapi életben, a pedagógiai irodalom világában, a tanügy terén egyaránt kiemelkedő s önálló egyéniség volt. Igazgatói, tanári elfoglaltságán, lelkiismeret-

tes munkáján kívül sok egyéb feladatot is vállalt és megoldott. Mint kisegítő óraadó egy időben a pataki főiskolán akadémiai előadótanárként neveléstant tanított. A Sárospataki Irodalmi Körnek és a képviselőtestületnek igen aktív, munkás tagja volt. Egy időben 1882-től az előbbinek ügyvezető elnöke is, s egyike azoknak, akik 1881-ben előkészítették a kör lapjának, a Sárospataki Lapoknak a megindítását. 1879-ben megalapítója s hosszú ideig elnöke volt a Zempléni Általános Tanítóegyesületnek, kidolgozta annak alapszabályát, melyet a minisztérium 1881-ben hagyott jóvá. Alapító tagja volt az 1892-ben megalakult harmadik Magyar Pedagógiai Társaságnak, és az 1899-ben életre hívott Országos Eötvös-Bizottságnak. Már 1874-ben felvetette a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesületének eszméjét, s amikor 1889-ben megalakult, annak kezdetől fogva tevékeny tagja s később alelnöke. Rendes tagja volt az 1883-as országos képviselői tanítói gyűlésnek, majd az Országos Közoktatási Tanácsnak. A minisztérium több alkalommal bizta meg testvértanítóképzők /Déva, Csáktornya stb./ ellenőrző látogatásával. S ha mindehhez azt is hozzávesszük, hogy pedagógiai irodalmi munkássága is igen számottevő volt, látjuk nagy teherbírását, kitartó szorgalmát, sokrétű és eredményes munkáját. Egyik munkatársa ezzel kapcsolatban így írt róla: "Nem ismertem még egy olyan embert, akiben a kötelességérzet, a szorgalom, a rendszeretet jobban ki lett volna fejlődve, mint Dezső Lajosban... Életéből nyomtalanul egyetlen perc sem vészett el".^{11/}

Mély gondolkodású, elméletileg jól, kiválóan képzett, gyakorlatilag sok sikert elért ember volt, akitől sokat lehet tanulni. Lehet tanulni tőle lelkesedést, igazságért küzdeni tudást, mélységes hazaszeretetet, népszolgálatot, szigorúsággal párosult tapintatosságot. "Ritka példányképe volt a cselekvő hazafiságnak, aki egynek érezte magát a magyar nemzettel, a közélet minden terén megvetette a fényelgést, úrnatnámáságot, közlelkiismeretlenséget s önfeláldozó lelkiismeretességgel örködött a rábízott erkölcsi és anyagi javak fölött".^{12/} Mély ér-

zés, gyöngédség, megértés, szelidség volt benne. Hatalmas, erőteljes alakja, pirosposzsgás, élettől duzzadó arca, korán őszbeborult feje a társaságban is tekintélyt parancsoló volt. Szeméből "a kedély melege, a humor ragyogása, az eszményiség fénye" sugárzott. Érzelmi világa igen gazdag volt. Lelkesedett a művészetért, a zenéért, énekért, a költészetért.

Demokratikus ember volt, aki meghallgatta tanítványait, igényelte tanártársainak bíráló megjegyzéseit, állásfoglalását. Maga körül kritikai szellemet terjesztett. Vallotta, hogy helyes /építő/ kritika nélkül nincs tudományos előmenetel, nincs tárgyilagos állásfoglalás. Vallotta, hogy a kritikával fel kell tárni a hibákat s ezzel segíteni azok kiküszöbölését. "Sok tekintetben kellemetlenek tűnhetik fel az egyének mérlegelése, de ha meggondoljuk, hogy az előmenetelnek a prudéria állja útját, mely fél kimondani az igazat, ha az kissé kellemetlen, akkor el kell szánnunk magunkat arra, hogy nyíltan, sine ira et studio meg tudjuk mondani véleményünket s meg tudjuk hallgatni mások ítéletét". Elve: "Mindenkor szívesen veszem a kritikát, melynek célja a javítás". Ezért elvárja, hogy tanártársai az ő munkáját is kritikus szemmel nézzék, s véleményüknek adjanak is hangot.^{13/}

Ezek a jellemvonások, tulajdonságok teszik érthetővé egyik kortársának alábbi megállapításait: "Amit láttam nála, amit tapasztaltam rajta, amit alkotott, amiben forgolódott, ahogy teljesítette kötelességeit", azt mutatta, hogy "nem átlagos ember volt, hanem olyan, aki hivatásától át volt hatva, aki méltó volt állására".^{14/}

4. PEDAGOGIAI GONDOLKODÁSA

Dezső Lajosnak eredeti világfelfogása, önálló pedagógiai rendszere volt, ezt azonban nagy elfoglaltsága, családi körülményei, betegsége s korai halála miatt nem tudta teljesen kidolgozni. Megfogalmazott eszméi, irányelvei, irodalmi alkotásai, tantervi és tanrendszerbeli elgondolásai, tanári értekezleteken és külső egyesületekben tartott előadásai, problémafelvetései, javaslatai legfőbb törekvésének, a nép kiművelésére irányuló tevékenységének hű kifejezői voltak, annak szolgálatában állottak, s az egész hazai tanügyre, a nemzeti művelődési intézményekre, a magyar iskolarendszerre vonatkozóan jól megalapozott, egységes felfogást tükröznek.

Felfogását áthatotta, élte a magyar művelődés iránti rajongó szeretete, felelősségérzete, a magyar állam megszilárdítására irányuló tudatos törekvése, a magyar tanügyi szervezet egyöntetűvé, klasszikussá tételének segítése, munkálása.^{15/} A teljes hazai tanügyet felölelő pedagógiai koncepciójának alapját, központját az a felismerés alkotta, hogy a nép felemelése hazánk fennmaradásának, továbbfejlődésének fontos, nélkülözhetetlen feltétele. Ezért életének meghatározó alapelve, fő feladata, céltudatos törekvése lett a közművelődés szolgálata, a népnevelés hatékonyságának fokozása, a nép értelmi képességének kifejlesztése, általános műveltségének, a közműveltségnek az emelése. Vallotta, hogy minden embernek joga van a művelődéshez, s "a műveltség megszerzésére való alkalmat követelheti az egyes ember a társadalomtól s a nyújtott alkalom felhasználását követelheti a társadalom az egyes embertől".^{16/}

Amikor az 1892-es nagy évforduló alkalmával nagy eszményképére, Comeniusra felhívta a figyelmet, és tevékenységét hazánkban elsőként részletesen ismertette, tanításainak megvalósítására ösztönzött, nagy tanulságként azt hangsúlyozta, hogy "Magyarország ezeréves életét az ifjíthatja meg, ha a felekezeti, nemzetiségi és társadalmi disszonanciák a közös műveltség, a közös szabadság összhangjában olvadnak fel".^{17/} S a közös műveltség fontosságát hangoztatva egyaránt elismerte a magyar nép és a nemzetiségek jogát a művelődéshez. Vallotta, hogy "az em-

beri társaság" csak úgy veheti hasznát az egyes embernek és az egyes ember is csak úgy boldogulhat, ha a társadalom műveltségének a színvonalán áll. S mivel a szükséges műveltség alapját az ismeretek képezik, amelyeknek elsajátítása az iskolában lehetséges s valósul meg, hirdette az iskola alapvető szerepét, nagy felelősségét. A nép nevelésére hivatott elemi népiskola továbbfejlesztését, oktató-nevelő munkájának eredményessé tételét szolgálta törekvéseivel, a népiskolára, a tanítóképzésre vonatkozó eszméi kifejtésével, előremutató javaslataival egyaránt. Az 1868-as népoktatási alaptörvény 25. évfordulója alkalmából többek között a következőket hangsúlyozta: "Az 1893. XXVI. törvénycikkkel kiegészített 68-as törvény lehetővé teszi, hogy e hazának minden polgára nemzeti különbség nélkül azon műveltségi fokra emeltessék, melyen képesek lesznek egymást megérteni... A magyar nemzeti szellem öntudatosan csak azt keresheti, miként lehet az intézmények egysége által Magyarország lakosságát érdekközösségbe vonni, miként lehet a testvér nemzetiségeket a magyar nyelv ismeretére vezetni /ezáltal a magyar nemzeti műveltség részesévé tenni/ a nélkül, hogy kényteleníttetnének azok saját anyanyelvüket elhagyni".^{18/}

Koncepciójára jellemző annak felismerése is, hogy minél tökéletesebb a nép nyelve, annál alkalmasabb a szellemi tartalom kifejezésére; továbbá, hogy minél jobban bírja valaki ezt a nyelvet, annál jobban képes a nemzeti szellemi kincs megértésére, elsajátítására, bővítésére. S mivel a nyelvnek fontos szerepe van a műveltség megszerzésében, birtoklásában, nagyon fontosnak tartotta az iskolai nyelvtanítást. Vallotta, hogy a nyelvoktatás által lesz az egyén a nemzeti szellem közkincsének részesévé, s az iskola útján ennek megfelelően nyeri szellemi táplálékát. Fontosnak tartotta a magasabb műveltség megszerzését többek között azért is, mert az képezi alapját az idegen nyelv tanulásának. Ennek megfelelően kívánatos és szükséges a műveltséget nyújtó iskola eredményes, jó munkája, mert "minél magasabb valamely nép műveltségi foka, annál könny-

nyebben sajátít el idegen nyelveket saját anyanyelvének feladása nélkül".^{19/}

Dezső Lajos nyitott szemmel járt, józanul mérlegelte a helyzetet s világosan látta a problémákat. A korabeli viszonyokat elemezve úgy értékelte, hogy a fejlődés nagy kérésére a pedagógiai kérdések, gyakorlatok nem az eszméknek, a leszűrt elveknek megfelelően, azok érvényesülésével alakulnak; s a közoktatásban a nyers utilitarizmus, a kézzel fogható gyakorlati hasznosság elve lesz egyre uralkodóbbá és a mélyebb lélektani alaptörvényeket figyelmen kívül hagyják. Vallotta, hogy a politika hullámváza szerint irányuló s a napi árfolyam szerint alakuló, változó véleményeknek, osztály-, sőt egyéni érdekeknek ingoványára van építve közoktatásügyünk egész rendszere. Emiatt, továbbá a rohamos fejlődés következtében szükségesnek tartotta az iskola tartalmi-szervezeti továbbfejlesztését.

Nagymértékben foglalkoztatta, izgatta a korabeli iskolareform problémája, a korszerű, hatékony iskolarendszer kialakításának segítése. Helytelenítette, hogy az eszmeietlen, opportunisztikus pedagógia miatt nagy a kapkodás, a zűrzavar az iskolareformban. Ennek okát abban látta, hogy a fejlesztés kimunkálásában nem veszik kellően figyelembe, s nem érvényesítik megfelelően a kor igényeit és lehetőségeit, továbbá mellőzik a történeti módszert; a statisztikai módszer önmagában nem járhat elfogadható eredménnyel. Azok közé a közoktatáspolitikusok közé tartozott, akik a múlt tanításainak, tapasztalatainak figyelembevételével készítik elő az újat, s a megalapozatlan, felesleges, sokszor káros kísérletezések helyett a történelmi fejlődés tanulságaira építve alakítják ki a fejlettebb, hatékonyabb megoldást. Vallotta, hogy "a történet az élet tanítómestere. Amely emberi társaság a múltak történetén okulni nem tud vagy nem akar, annak előhaladása csak a sötétben való tapogatózás, mely sokféle botlással, tévelygéssel, az erők jó részének sikertelen elfecsérlésével jár. Gyűjtsuk meg a történelem fáklyáját s lábaink többé nem botolnak, tekintetünk nem révedez a bizonytalan

jövendő félhomályában, hanem bizton haladunk a kitűzött cél felé".^{20/}

Ennek megfelelően pedagógiai elveinek kialakításában, a problémák és feladatok elemzésében jelentős szerepet játszik a történeti szemlélet, a történelmi fejlődés gondos elemzése, kritikai értékelése, a megfigyelt tanulságok, mutatkozó törvényszerűségek következetes érvényesítése és a gyakorlati nevelési tapasztalatok felhasználása. A letűnt korok fejlődését, eseményeit, eszményeit nem öncélúan vizsgálta, hanem a továbbfejlődés útját, lehetőségeit kereste, s segítségével az előrehaladást akarta eredményesebbé, egyenesvonalúbbá tenni. Ezért is érthető, hogy megfogalmazott véleményeit, állásfoglalásait mindig mélyreható történeti vizsgálódás előzte meg. S a történeti szemlélet érvényesülése nemcsak megjelent tanulmányaira, írásaira volt jellemző, hanem a tanári vagy igazgatótanácsai értekezleteken előterjesztett javaslataira, a vallás és közoktatásügyi minisztériumba felterjesztett jelentéseire is.^{21/} Ugyanakkor azt is fontos elvként vallotta, hogy "a közoktatásügy szervezésénél fölöttébb szükséges a nagy egésznek szem előtt tartása, mert csakis ily módon fognak iskolaügyünknek oly organizmust adhatni, amelyben minden tényező megnyeri a maga helyét s melyben az egyes elemek kiegészítik, segítik egymást".^{22/}

Dezső Lajos ennek a megnyerő koncepciónak a szolgálatában végezte elméleti és gyakorlati pedagógiai munkáját. E felfogás érvényesítésére, népe, nemzete sorsának előmozdítására, a magyar tanügy, közművelődés fejlődésének következetes segítésére törekedett mint gyakorló pedagógus, tanár és igazgató, mint közéleti ember, mint pedagógiai író.

Sárospataki áll. tanítóképző

Az iskola épülete a XIX.sz. végén

III. Dezső Lajos gyakorlati tevékenysége

I. A GYAKORLÓ PEDAGÓGUS

Dezső Lajos a pedagógiai elmélet és gyakorlat kiemelkedő, eredményes munkása volt. Eszményi pedagógus, aki magasra értékelte a nevelő hivatását, jelentőségét, munkáját. Meg volt győződve arról, hogy az iskolával kapcsolatos társadalmi követelmények, a tantervi előírások megvalósításában központi szerepe van a pedagógusnak, akinek a munkája a helyes módszer segítségével lesz eredményes. Határtalanul lelkesedett a tanítói hivatás iránt. Ezért is válhatott nagyon jó képzős tanárrá, igazgatóvá, szakemberré. Tanítványainak későbbi vallomása szerint az órákon és a tanórán kívül egyaránt vonzó képet festett a tanítói hivatásról. "Feltűntette annak töviseit is, de mindig arra törekedett, hogy tanítványa büszke legyen a tanítói névre s ne kényszerűségből, de mintegy lelki szükségéből teljesítse kötelességét a gyakorlati életben is. Minden eszököt és alkalmat megragadott, hogy célját elérje. Ez volt talán oka annak is, hogy soha nem sértette növendékének önbecsérzékét, hanem azt mindig emelni igyekezett".^{23/}

Növendékeivel szemben szigorú mértéket alkalmazott, s arra törekedett, hogy azokba kötelességük teljesítésével kapcsolatban megfelelő s megalapozott önbizalmat öntsön. Nagy szükség is volt erre, hiszen tanítványai túlnyomórészt a szegény nép gyermekei közül kerültek ki, mai szóval: hátrányos helyzetűek voltak. Ugyanakkor felelőssége tudatában féltékenyen óvta a tanítói pályát az arra nem hivatott ifjaktól. Akinek azonban szorgalmát látta, tehetségét felismerte, "azt jóságos lelkének egész melegségével vette körül, sorsát még az iskola falain túl is figyelemmel kísérte. Az volt a legnagyobb öröme, ha nő-

vendégeit boldogulni látta, s ha közülük egyik-másik tisztelt és becsült nevet vívott ki magának tanügyi téren és a társadalmi életben egyaránt. Jó akaratú tanácsait volt növendékeitől sohasem tagadta meg, hosszú évek múltán is fenntartotta velük azt a kedves rokonságot, amely a tanár és tanítvány között még ott, a képző falai között szövődött".^{24/}

Tanítványai mint gyakorló tanítók később is szoros kapcsolatban voltak vele. Rendszeresen vissza-visszatértek, hogy találkozzanak példaképükkel, beszámoljanak neki elért eredményeikről, problémáikról, s tapasztalataik elmondásával, különböző adományokkal segítsék eredményesebbé tenni az intézet nevelő-oktató munkáját. Sokan meghívták magukhoz is, hogy bemutassák munkájukat, sikereiket, nehézségeiket, fejlődésüket, s meghallgassák volt mesterük bölcs véleményét, tanítását, útmutatását. S Dezső Lajos a meghívásoknak szívesen tett eleget. Lehetőség szerint meglátogatta volt tanítványait. Megfigyelte működési helyükön, hogy miként boldogulnak az életben; hogyan érvényesítik a tanultakat, a pataki eszméket a gyakorlati munkájukban; mennyire viszik előbbre az iskolai nevelés és oktatás ügyét; milyen eredménnyel segítik a közművelődést. Tájékozódott ilyenkor arról is, hogy hogyan forgolódnak, mennyire boldogulnak iskolán kívüli környezetükben, társadalmi tevékenységükben s családi életükben egyaránt. Mindezt azért tette, hogy szerzett tapasztalatai alapján hasznos tanácsokkal segítse volt tanítványai fejlődését, eredményesebb munkáját.

Tanítványait végtelenül szerette. Optimista pedagógus volt, s következetesen nagy gondot fordított tanítványai nevelésére. "Emberré akart formálni tanítványaiból", s egyik méltatója szerint "ember is lett abból, aki megértette Dezső Lajos nevelési célját".^{25/} Szorgalmasan figyelte a tanulókat, igyekezett minél jobban megismerni őket, helyzetüket, körülményeiket, hogy nevelésük hatékonyságát fokozza. A tanulók viselkedéséről, erkölcsi fejlődéséről rendszeresen naplót vezetett. Nemcsak a tanítási órán volt velük együtt, szeretett órán kívül is köztük lenni. Olykor meghívott magához egy-egy osztályt, s megfelelő társal-

gással igyekezett fejleszteni növendékei "társadalmi érzékét". Nem tartotta szerencsésnek az egyéni meghívásokat, mert szerte ezek spionsághoz vezethetnek, s ez hátrányos lehet a növendék jellemére és káros a képző szellemére. Tanítványai az étkezéskor felváltva étkeztek asztalánál, s ilyenkor mint szíves házigazda nevelte őket a társasági életre. Így érthette el, hogy a tanulók étkezés alatti hangulata egyaránt távol volt a zajos lármától és a némely internátusban tapasztalt szolgálai meghunyászkodástól.^{26/} Szórakoztató mulatságaikon mindig szívesen vett részt.

Ez a tanár-diák, nevelő-tanítványi meleg, barátságos viszony készítette Dezső Lajos halálakor az egyik tanítványát az alábbi vallomásra: "Mesterem, akinek lábai előtt nőttem fel, aki iránt még hosszú másfél évtized múltával is a legnagyobb hálával és tisztelettel viseltetem. Mi, az ő egykori tanítványai, akik a sors kedvezéséből érezhettük lelkének nemességét, szívének jóságát, mi, akik oly vágyódással lestük ajkáról azokat a szép magyarázatokat: talán elsősorban érezzük azt, hogy a nagy mester halála a magyar pedagógiára csaknem pótolhatatlan veszteséget jelent".^{27/} Tanítványai az évtizedek múltával is büszkék voltak arra, hogy Dezső Lajosnak, "jó-ságos tanítómesterüknek" a tanítványai lehettek, voltak.^{28/}

Szigorú, személyválogatás nélküli, igazságos, reálisan gondolkodó nevelő volt, akiben "a tanítói hivatás ihlettsége a gyakorlati művésziességgel, a nevelő eszményisége a reális életkövetelményekkel való összeegyeztető képességgel egyesül".^{29/} Nagy gondot fordított arra, hogy minden tanítványa kellően felkészülve kerüljön ki a képzőből az iskolába, s ezért minden tanulótlól megkívánta, hogy a többi tantárggyal együtt az általa tanított pedagógiai tárgyakat is jól megtanulja, a gyakorlati munka számára fontos, korszerű lélektani-pedagógiai elméleti ismeretanyagot gondosan elsajátítsa, hogy ennek segítségével gyakorlati nevelői-tanítói munkáját tudatosan, sikeresen végezhesse. A tanulók kötelességteljesítéséért nem elszigetelten harcolt, hanem a nevelőtestület egyik tagjaként, aki a tanulók:

hatékony nevelése érdekében következetesen élt a jutalmazás és büntetés sokféle lehetőségével, formájával, de igénybe vette ehhez a nevelőtestület egészének támogatását, egységes állásfoglalását és eljárásait is.^{30/}

Tanítványaiért, a képzésért felelősséget érző és megvalósító, szorgalmas, lelkiismeretes, kötelességtudó nevelő volt, aki "készületlenül soha egy órára sem jött, de akinek magyarázatát aztán nagy lelki gyönyörűséggel is hallgattuk mindenkoron".^{31/} Egész nevelési-tanítási rendszerét, eljárását a gyakorlatiasság jellemezte, s bámulatos ügyességgel tudta összekapcsolni az elméletet a gyakorlattal. Fontosnak tartotta az egyéni sajátosságok figyelembevételét, az egyéni bánásmód megvalósítását. Nagy gondot fordított minden növendék aktivizálására, foglalkoztatására. A gyakorlóiskolai próbatanításokat is elsősorban velük elemeztette, bíráltatta meg.

Mélyen meg volt győződve arról, hogy a gyakorló tanítónak munkája eredményes végzéséhez, a siker érdekében lépést kell tartania a fejlődéssel, a haladással, s folytonosan tanulnia kell, tovább kell képeznie, fejlesztenie magát, mert az iskolában minden percet ki kell használni, ott nem lehet vaktában kísérletezni, ott a gyermekeket folyamatosan nevelni, tanítani kell. Tervszerűen törekedett a szakirodalommal, a tudomány fejlődésével való lépéstartásra. Vallotta, hogy "a tudományos használatú cél tekintetében a hiányos könyvtár nem megfelelő", s a folyamatosan fejlesztett könyvtár használata nélkül az oktatás verbalizmusba süllyed.^{32/} Ezért intézménye számára következetesen beszerezte, s maga folyamatosan tanulmányozta a magyar és idegen, főleg német nyelven megjelent pedagógiai szakmunkákat, s a tudomány újabb megállapításait a gyakorlati feladatok megoldása során igyekezett hasznosítani is. Tanítványait és tanártársait szintén erre ösztönözte.

Az elmondottak is érzékeltetik, hogy Dezső Lajos kiváló tanítóképzős tanár volt, a legalaposabban képzett magyar tanítóképzős tanárok egyik kimagasló alakja, aki tanórai és órán kívüli és iskolán kívüli munkájával, minden tevékenységével pél-

dát mutatott arra, hogyan kell a jövődő nevelőket, néptanítókat a tanítóképzőben neveléssel, oktatással és képzéssel eredményesen felkészíteni a nép szolgálatára, a közműveltség emelésére. Tanítványai szerint tudott lelkesíteni, bátorítani, munkára mozgósítani. Fel tudta kelteni bennük a magyar haza, a nép, a népnevelés szeretetét. Növendékeit "tanítványoknak", munkatársaknak tekintette, s bennük a leendő néptanítókat, népnevelőket, a közműveltség felelőseit látta, akiknek egyéni szabadságát nem korlátozta, akik iránt a legmesszebbmenő bizalommal viseltetett. Önmaga példájával, tevékenységével, megfelelő követelménytámasztással nevelte tanítványait igazi emberszeretetre, a kötelességek pontos, lelkiismeretes teljesítésére s a következetes, soha nem lankadó önzetlen munkára, a nemzetművelés nagy szolgálatára. Nagy László szerint "azon kevesek közé tartozik, akik tanítványaikat arra képesítik, hogy a puszta sablonokat kerülve az oktatás terén művészt alkotni képesek legyenek, akiknek ilyen irányú működése példa".^{33/} A pataki kollégiumi hagyományoknak megfelelően arra törekedett, hogy az intézetéből kikerült tanítók ne csak élén legyenek a rájuk bízottaknak, kisebb-nagyobb közösségeknek, hanem hasznára is.

Mint tanár, nagy szigorúsága ellenére is közvetlen kapcsolatot, meleg viszonyt tudott kialakítani tanítványaival, s ez nagymértékben fokozta nevelő hatását. Sokoldalúan képzett tanár, aki a pedagógiai tárgyakat tanította, és a tanulók gyakorlati kiképzését vezette. Ezen kívül hosszabb-rövidebb ideig sikerrel tanította a mennyiségtant, a természettudományokat, a magyar és német nyelvet, továbbá az ének-zenét is. Nagy tudása, lelkiismeretes munkája, következetes magatartása, tudatos nevelői hatása következtében tanítványai nagyon tisztelték, szerették. Tanítását szívesen fogadták, nevelői munkájáért hálások voltak. "Ha senkinek, neki mindig tanultak: ha valakinek, úgy neki mindig tudtak, pedig neki tudni kellett... Ki előbb félve tisztelte, később tisztelve szerette" - írja később egyik volt tanítványa.^{34/} S ez a hatás megfigyelhető

a pataki főiskolai neveléstani előadásaiival kapcsolatban is. Az akadémisták azzal igyekeztek meghálálni nemes törekvéseit, fáradozásait, hogy "előadásait százsámra, mindig zsúfolt teremben" hallgatták.^{35/}

Tanításait tiszta, világos előadás jellemezte, telve olyan hasonlatokkal, amelyeket a természet életéből s a lelki világból vett. Abban a korban, amikor még a számonkérés volt a nevelői eljárás legfontosabb feladata, vallotta, hogy nem a "leckétetés", a számonkérés a fő, hanem a tanítás, a nevelés, vallotta, hogy a "tanárnak tudnia kell a tanítványt vezetni". S erre igyekezett nevelni tanítványait is. Szeme örökké figyelte hallgatóit, lesve "a léleknek a figyelemben, az érdeklődésben, a szemek vigyázó tekintetében jelentkező éberségét, s ügyelt folytonosan, hogy a hallgatóság vele közösségben legyen, s ránevelődjék arra a szerinte legfontosabb, közönséges pedagógiai elvre, amely a gyermeki lélek irányítását szép szóval, rábeszéléssel, meggyőzéssel akarja végeztetni s nem bottal vagy vesszővel".^{36/}

Magyarázatait gazdag szemléltetéssel tette könnyen érthetővé. Haladó felfogását, korszerű eljárásait mutatják a neveléstudomány, a lélektan, a test- és élettan tanításában használt szemléltető eszközei: Bopp-féle antropológiai falitáblák, az emberi agyvelő, fül, gége szétszedhető mintái papirgyurmából, emberi szétszedhető koponya, két torzó /egyik elülről, másik hátulról nyitva/ papirgyurmából; több bonctani ábra /boncolás megtekintése is/, továbbá a népoktatásra vonatkozó törvények és mindennemű rendeletek eredeti szövege, gyakorlóiskolai tanulói füzetek, tan- és vezérkönyvek stb. Ma is korszerűnek mondható tanítási eljárása más szempontból is. "A lélektan tanításában gyakorlati életből vagy az irodalomból merített példák alapján alakította ki a lelki élet törvényeit, lehetőség szerint hivatkozva az élettani alapra, mint okra".^{37/}

A tudományosság elvének érvényesítése céljából a módszertanban is gondosan feldolgozta az egyes tantárgyak tanításának történeti fejlődését akkor, amikor ez még nem volt követelmény, s

más képzőkben ez nem is volt szokás.

Fentiekén túlmenően is sokat tett a hatékonyabb módszerek kialakításáért. Törekvései, lelkiismeretes munkája következtében tantárgyai oktatásában és a gyakorlati képzés vezetésében egyaránt szép sikereket ért el. Az iskola munkáját ellenőrző miniszteri biztosok Dezső Lajos elért eredményeivel mindig elégedettek voltak, s azt állapították meg, hogy "a neveléstudomány tanítása, valamint a gyakorlati tanításban való képzése a növendékeknek jó kezekben van és helyes irányban történik", s a jó munkáért elismeréssel adóztak.^{38/}

2. AZ IGAZGATÓ

Kiváló igazgató volt. "Erősen kialakult egyénisége, nagy kritikai elméje, szüntelenül búvárkodó szelleme", emberismerete s az emberekkel való bánni tudása alkalmassá tették az irányításra. Nagy tudásával, alapos képzettségével, külföldi útján szerzett gazdag tapasztalatával, igazgatói-tanári munkájának gondos elemzésével, mások javaslatainak meghallgatásával, olykor egyik testvérintézmény vezetője véleményének kikérésével "a régi tradíciókhoz híven, bölcsen vezette, nagy virágzásra juttatta s a legjobb tanítóképzőink egyikévé emelte" a pataki intézetet.^{39/} Nagyszerű, erélyes, szigorú, munkás, komoly és igazságos vezérként, "a tudományok kincsével megáldott, soha fáradalmat nem ismerő országos hírű tudósként", "a valódi igazgatók mintaképeként", "a magyar népoktatásügy apostolainak képzésével foglalkozók egyik legmunkásabb alakjaként" tisztelték közvetlen munkatársai, tanárai és közeli ismerősei egyaránt.^{40/} Igazgatói munkájában is rendkívül pedáns, pontos, fegyelmezett és határozott volt. Felettes hatóságainak küldött jelentéseiben mindig reális, őszinte volt, a problémákat nyíltan feltárta és szólt azok megoldásának lehetőségeiről, terveiről is.^{41/} Féltékenyen őrködött azon, hogy intézete, a pataki tanítóképző intézet hírnevén csorba ne essék. Az apró

A SÁNCSEPÁTI
ÁLLAMI TANITÓKÉPEZDE
(NEM)

ÉRTESÍTŐJE

AZ INTÉZET HURGOSÓT ÉVES MULTJÁRÓL

É 1897. TANÉVI ÁLLÁSÁRÓL.

A TANÁRI KAR KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

ÖSSZEÁLLVOTTÁ

DEZSŐ LAJOS

tanítóképzési igazgató

*

Harghospatak.

Magyarországi Népközlöny, 1897. évi 12. számú füzet.

1897.

diákcsínyeket kedves humorával bírálta el, de a képző fegyelmi szabályzatába ütköző, a tanítójelölthöz méltatlan magatartást szigorúan elítélte és megbüntette. Azt akarta, hogy a patagi képző mindenben mintaszerű legyen, s az életben jól helyt álló, kiváló nevelőket képezzen. Ezért magas követelményeket támasztott a diákokkal és tanárokkal szemben egyaránt, de "sohasem kívánt többet, mint amennyit maga nyújtott, hogy cselekvő példájával hasson. Mindig előljárt a munkában, kötelességteljesítésben, puritán egyszerűségben, magán- és közéleti erkölcsi tisztaságban".^{42/}

Sokat törődött a tanulók órán kívüli nevelésével, szabad idejük hasznos, kultúrált eltöltésének biztosításával is. Nagy gondot fordított a könyvtár fejlesztésére. Megfelelő szórakoztató eszközökkel, felszereléssel társalgó szobát alakított ki számukra. Az iskola udvarán kiképzett tornatér volt, s az ott elhelyezett szabadtéri tornafelszerelés lehetővé tette a tanulók számára az órán kívüli rendszeres sportolást. Télen a tágas udvart növendékeivel korcsolyapályává alakíttatta át, s a korcsolyázás népszerűsítésére korcsolyaversenyeket rendeztetett. Ősszel és tavasszal szabad időben használhatták a tanulók az intézet kuglipályáját. Nagyobb képzősök segítségével a tanulók számára tánciskolai kurzust szervezett, nevelve itt is tanítványait a helyes viselkedésre, a társasági életre.

Igazgatói tevékenysége során sokszor mondott tanítványai előtt - különböző évfordulókon is - beszédet. Ezek a beszédei közérthetően megfogalmazott, remekbe szabott értekezések voltak, az összefüggések világos látása, a téma alapos elemzése, szemléletes kifejtése jellemezte őket. A tartalom gondos megfogalmazása mellett azonban minden alkalommal tudatosan törekedett arra, hogy tanítványait ezzel is sokoldalúan nevelje, számukra megfelelő példát szolgáltatson.

Hosszú igazgatói működése alatt egész tanítói nemzedéket nevelt a tanítói pálya iránti rajongó szeretetben, kötelességeik szorgalmas teljesítésében. Egyik román nemzetiségű volt tanítványa a hozzá küldött levelében többek között ezeket ír-

ta: "Szeretnék megközelítőleg hű kifejezője lenni a szeretet és hála ama melegének, amely szívemet betölti. Hiszen Tekintetes Igazgató Úr volt az, akinek egész valómat, tudományomat, neveltségemet és egész jövőmet köszönhetem ... aki lelki szemem elé állította a jellemet, az igazságot, a tudományt, a művészetet s a hazaszeretetet eszményképeit, hogy ezeket szívembe véssze, jóra való polgára lehessenek ennek az édes magyar hazának, a mi közös édesanyánknak ... S örömmel tapasztalom, hogy törekvéseim nem vesznek kárba. A gyermekeim igyekezetében s szeretetében oly jutalmat nyertem, melyet semmivel nem volnék hajlandó felcserélni. Azután a szülők bizalma és a gondnokság elismerése mind arra vallanak, hogy meg vannak velem elégedve".^{43/}

Felöltségét igazgatói munkájában más szempontból is mélyen érezte. Tanítványait, a képzőt végzett tanulókat nyilvántartotta, s a felettes szerveknél ejárt annak érdekében, hogy a tanítói képesítéssel nem bíró /képesítés nélküli/ tanítók helyett a képesítettek nyerjenek alkalmazást. Arra törekedett, hogy a felkészültség, a végzett munka és a rátermettség fontos szerepet kapjon a tanítók elhelyezésénél. Ezért elítélte azokat a községeket, egyházakat, amelyek a tanítóképzői tanári testület megkerülésével csaltak ki a képzőből tanulókat. Ezzel ugyanis rontották a tanítóképző munkáját, hitelét, fegyelmét, eredményeit s a kimenő jelölt későbbi munkafegyelmét is. "Ha utat mutatnak az ifjúságnak, hogyan kell a törvényt megkerülni, ne csodálkozzanak, ha a tőlük tanult eljárást némely tanítók aztán az ő irányukban is alkalmazzák" - írta a Tiszánimnemi Református Egyházkerület püspökének küldött egyik levelében.^{44/} Azt kívánta, hogy a jótéteményeseket a tanítói fizetés /díjlevél/ ismeretében a képezde bocsássa ki állomáshelyükre, mert csak így érhető el, hogy a szorgalmasabb s jobban képzett képezdék jobb álláshoz is jussanak.

Nagy gondot fordított az intézet tanárainak nevelésére. Az irányításba az egész nevelőtestületet bevonta. A tanári értekezleteken minden fontosabb problémát, nevelési-oktatási kérdést megtárgyalt, s a testület állásfoglalását magára nézve

is kötelezőnek tartotta. Vallotta, hogy a képzős igazgató tanár "primus inter pares", s ezért egyik tanártársnak tudta magát a többi tanár között és a szolgálatban kereste hivatásának teljesítését. Láttá, hogy a tanítóképzéssel szemben fokozódik a társadalom igénye, s ezért nagyon fontosnak tartotta a nevelés közös, együttes intézését, a körültekintő nevelés megvalósítását. Azt kívánta minden munkatársától, hogy szakja oktatását "nem mint az egész képezdei neveléstől elkülönített öncélt tekintse, hanem a többi szakkal s a képezdei nevelés sajátos céljával való összefüggésben".^{45/} Sokat tett a képezdei "összhangzó nevelő munka" megvalósításáért, azért, hogy az egyes tantárgyak egymásra vonatkozása minden tanár előtt tisztán álljon. 25 éves igazgatói működésére visszatekintve többek között a következőket jegyezte meg: "A tanmeneteknek a tanári kar elé terjesztése, a tanítási gyakorlatokban a tanárok részvételének sürgetése, az évharmados értekezleteken minden tanár jelenlétének kívánása, az évi zárvizsgákon a tanári kar minden tagjának részvétele oly törekvéseim voltak, melyek egymás munkájának megértését, összhangzó munkálkodást, szóval az intézet felvirágoztatását célozták. Fájdalmasan hatott reám, ha eme törekvésemben olykor ellentétes nézetekkel találkoztam, ha az ebből előállott súrlódások közben lelkem eszményét, egy összhangzatos működés által virágzó intézet fejlődését kockáztatva láttam".^{46/} A tanév eleji értekezleteket is felhasználta a tanárok továbbképzésére, az egységes nevelőmunka fejlesztésére, s ezért olyan témákat elemzett, amelyek hatékonyan szolgálták ezt, pl. a testi- és lelki tehetségek összhangzatos fejlesztése. Intézetében a képzést következetesen sokoldalú, de egységes neveléssel igyekezett megvalósítani. Tanársaival együtt küzdött az intézeti vagyoni megbecsüléséért, s a gondatlanság által okozott károk elbírálásában is nevelőhatású egyöntetűséget kívánt. A nevelőtestülettel együtt akart nevelni, s nem a tanári kar nélkül, annak ellenére vagy helyette.

Biztosította a tanárok önállóságát, nézeteiket tisztelte. Besztoztottjainak a munkához minden segítséget megadott, de a jó mun-

Igazségi Könyv
a sajnálati állam
tanácsképerde
állásról
in 1898/9 éhen

fron

(Dessödy)

adv. igazs.

kát, a rendelkezések végrehajtását következetesen megkívánta s ellenőrizte. "Én munkatársa kívánok lenni mindegyik kollégámnak - vallotta -, magam cselekszem, amit tőlük kívánok".^{47/} A tanterv előírásainak mindenkor igyekezett eleget tenni és tétetni, a korszerű pedagógiai-lélektani-módszertani elveket a munkában, a mindennapi gyakorlati feladatok megoldásában következetesen érvényesíteni és érvényesíttetni, a tanári értekezletek határozatait megvalósítani és megvalósíttatni. Munkatársait arra nevelte, hogy a tanításban tudatosan törekedjenek az alapos megértésre, a "verbális realizmus" elkerülésére, a növendékek szabatos nyelvi kifejezésére, az iskolai és házi dolgozatok időbeni s helyes javítására egyaránt.

A tanárok óráinak látogatása és az írásbeli dolgozatok rendszeres, gyakori áttekintése során s egyébként szerzett megfigyeléseit először az érdekelt nevelővel négszemközt, "barátságos úton" beszélte meg, majd amit így nem intézhetett el, továbbá a fontosabb általánosítható tapasztalatokat a tantestületi értekezleteken is szóvá tette. Ilyenkor őszintén elemezte, keményen bírálta a tanári kar egyes tagjainak helytelen eljárását, határozott véleményt mondott az egyes tárgyak tanításában alkalmazott módszerekről, a nevelőmunka javítása céljából mélyrehatóan, az előző évi eredményekkel is összehasonlítva, vizsgálta a tanulók magatartásának, tanulmányi eredményének alakulását. Azzal a céllal, hogy tanártársait nevelje, pedagógiai szemléletét korszerűsítse, konkrét megállapításait pedagógiai elvi fejtegetésekkel támasztotta alá. Amikor pl. a rajztanár egyik alkalommal a rajztanítás eredménytelenségének okát a növendékekben kereste és látta, a szaktanár és a tanári kar nevelése, meggyőzése céljából részletesen kifejtette, elemezte, hogy a nevelés eredménye nemcsak a növendéktől függ, hanem a nevelőtől és a nevelési eszközöktől is.

Építő bírálatai, magyarázatai s javaslati alapján gyakran születtek a nevelés-oktatás továbbfejlesztését, hatékonyságának fokozását szolgáló testületi elhatározások s gyakorlati eljárások. Előterjesztésére a tanári kar rendszeresen meg-

tárgyalta a tanároknak a tanulókkal kapcsolatos magatartását, esetleges helytelen példamutatását. Különösen sokat kellett foglalkoznia egy időben a kertész nevelőmunkájával, munkaszervezésével, mert azt akarta, hogy a kertben végzett mezőgazdasági munka is segítse, szolgálja a tanulók nevelését. 1885-ben a kert elhanyagolásával kapcsolatban jelentést tett a tanfelügyelőnek, s ebben a tantestületi értekezlet állásfoglalása alapján elítélte a kertész nevelői tevékenységét is, ami miatt "a kerti munkát a növendékekkel megkedveltetni nem képes, innen a kertnek robotszerű munkáltatási kinézése, külső csin és szépészet nyomára akadni nem lehet".^{48/}

Mint igazgatónak, különösen sok problémát kellett megoldania egyes tantárgyak /német, rajz, gyakorlati foglalkozás, kertészet/ tanítási eljárásainak fejlesztésével kapcsolatban, s ha igazgatói működése elején fel is hangzott egy-egy új eljárás bevezetésekor egy-két nevelő szájából, hogy "kötelességünk-e ez, vagy csak az igazgató szeszélye?", következetes nevelő munkájának hatására a tantestület lassan eggyé kovácsolódott, s az intézetébe kinevezett új tanárok is hamar beilleszkedtek, megtalálták helyüket a közösségben. Beosztott munkatársai szerették, tisztelték. A tanítóképzés ügyében, a képzés továbbfejlesztésében lelkesedésével, tevékenységével, tekintélyével magával tudta ragadni tanártársait is.

A néptanítók képzéséért érzett felelőssége tudatában következetesen törekedett intézménye nevelő-oktató-képző munkájának gondos megtervezésére, megszervezésére, irányítására és ellenőrzésére; a tanítóképzés/folyamatos korszerűsítésére, hatékonyságának fokozására. Tanártársait is ösztönözte erre. Egyik fennmaradt beszédében többek között ezeket mondta: "Emberi intézményt tökéletesnek mondani sohasem lehet, az azonban igenis lehetséges, hogy az intézményeket tökéletesbítsük, hogy a folyton haladó korszellemmel karöltve folytonosan haladjunk".^{49/} Figyelte a munkát, jelezte az eredményeket, nehézségeket, kereste a javítás lehetőségeit. A képzés hatékonyságának fokozása érdekében különböző fórumokon szóban és írásban sok javas-

latot, új eljárást vetett fel, illetve tantestületi és igazga-
tótanácsi értekezleteken tárgyalatott meg és fogadtatott el.
 Ezek egy részét Patakon gyakorlattá tették, mielőtt még a mi-
 nisztérium országosan elrendelte, kötelezővé tette volna.
 1877-ben bevezette a felvételi előtti orvosi alkalmassági vizs-
 gálatot. A közösségi nevelés, az egységes nevelői ráhatás biz-
 tosítása, a nevelési-oktatási módszerek fejlesztése céljából
 1876-ban egyöntetű eljárást alakított ki, vezetett be a helyes-
 írás tanításában, annak minden tantárgyra kiterjedő érvényesi-
 tésében és ellenőrzésében, s javaslatára tantestületének tagjai
 1877-től rendszeresen látogatták egymás tanítási óráit.

Az eredményesebb munkavégzés érdekében sokféle szabályzatot
 terjesztett a tantestület elé, mert meg volt győződve arról,
 hogy "a jogviszonyok világos és határozott szabályozása nélkül
 biztos jogállapot nem létezhet".^{50/} A tanári tanácskozások ha-
 tékonyságának növelésére 1881-ben tanácskozási szabályzatot ké-
 szített és léptetett életbe. Intézetében már 1876-ban bevezette
 az osztálytanárság rendszerét, majd azt továbbfejlesztve tan-
 testületével szabályzatot fogadtatott el az osztálytanári ügy-
 körre vonatkozóan. Ebben azt hangsúlyozta, hogy az osztályfőnök
 fontos feladata az ifjúság erkölcsi érzésének ápolása, az isko-
 lai fegyelem erősítése, az oktatás és nevelés egysége megvaló-
 sításának segítése, a tanulók erkölcsi és szellemi egyediségé-
 nek, jellemző vonásainak és az osztályszellemnek a tanulmányo-
 zása, megismerése, helyes irányú vezetése és az osztály tanuló-
 iról, azok munkájáról a tanári kar rendszeres informálása. A pe-
 dagógiai elmélet és gyakorlat, a követelmények fejlődése követ-
 keztében 1893-ban új osztályfőnöki szabályzatot dolgozott ki,
 fogadtatott el, amely részletesebben szabályozta az osztályfő-
 nök kötelességeit. Több új feladat is szerepelt itt, pl. a szü-
 lőkkel való kapcsolattartás, a beteg növendékek látogatása, fe-
 gyelmi eljárás intézése, a mulasztás főkönyvi nyilvántartása
 stb.^{51/}

A hatékonyabb képzés, a tanulók tanórán kívüli foglalkoz-
 tatása, szabad idejének hasznos eltöltése segítésére 1879-ben

Felkintélek Tanári Kar.

Kövénséges jelenség, hogy midőn új műismereteket megváltó
sításkor van szó az ismereteket eredeti erővel sőt
későbbi módosulást szenved. Ez irányú nagy az erővel
mint a szellemi világban, úgy a földi, mint a szellemi
dalmi életben, úgy az igazban, mint a szellemi fejlődés
szóval bűn példákban.

Egy műismeret sőt sőt a szellemi ismeret
nye is, az erővel megismerésbe Dr. Lőrincz József a
irány alatt koronatorozó képződik a szellem
ismeret munkásságával vissza a szellemi élet
ismeret viselés. Ez ugyan szellemi is ismeretlen elv
marad. De mint az elv gyakorlati alkalmazása elv
ismeret nagy felkészítésre valóban köze is valóban
ismeret a fejlődés is ismeret fejlődés köze is
Lőrincz József elv megismerésében lássa a szellemi
ismeret köze is ismeret köze is ismeret

Tantestületi előterjesztése

bevezette a házi dolgozatok tervszerű készítésének és beadásának szabályzatát, amely a feladatok vázolója mellett egész évre szólóan rögzítette a tanított tantárgyak otthon készíthető dolgozatainak követelményeit, hetekre lebontva a beadási határidőket. A tanárok továbbképzésének, a tanulók olvasásra nevelésének biztosítása céljából pedagógiai könyvtárt és a gyakorlóiskolában népiskolai könyvtárt szervezett. Könyvtárhasználati szabályzatot állított össze, s a könyvtár állományáról kimutatásokat bocsátott a tanárok és tanulók, továbbá az önképzésükkel törődő tanítók rendelkezésére. Szerepet vállalt az ifjúsági egyesületek szabályzatainak összeállításában /önképző énekkar 1875, segélyező egyesület 1879 stb./ is.

Dezső Lajos készítette el 1875-ben a pataki tanítóképzőben az első rendtartási szabályzatot, melyet a tanári kar elfogadott, a minisztérium jóváhagyott. Ebben összefoglalta a tanulók kötelességeit és jogait, de szólt a tanulói magatartásra vonatkozó követelményekről és az iskolai tulajdon védelméről is. Rögzítette a szabályzat a helyes tanár-diák, tanuló-tanuló viszony érvényesítésének, a közösségi életnek a fontosabb követelményeit. A fejlődésnek megfelelően a szabályzatot többször átdolgozta, javította, majd a minisztérium intézkedése folytán "Igazgatási, tanulmányi és fegyelmi Rendszabályok a Sárospataki Tanítóképzőben" címmel új szabályzatot állított össze, melyet 1901-ben meg is jelentetett, hogy a tanulók és szülők rendelkezésére bocsáthassa. A szabályzatot a minisztérium "minden tekintetben megfelelőnek találta, s a gondos elkészítéséért elismerését fejezte ki".^{52/} Az előző rendtartási szabályzathoz viszonyítva ez a szabályzat bővebb, kiegészül "az intézet igazgatása" c. fejezettel, s négy fejezetben pontosabban megfogalmazza, részletesebben kifejti a követelményeket. A szabályzat első része az intézet célját, szervezetét, a növendékekkel kapcsolatos követelményeket ismerteti. A további fejezetek /tanítási és tanulási rendszer, fegyelmelem, a gyakorlóiskolai rendtartás és fegyelmi szabályzat/ az előző rendtartási szabályzat bővített, továbbfejlesztett elő-

írásait foglalják össze. A kifejtett követelmények tartalma korszerű: a tanulók nevelését, a képzéssel és egymással szembeni kötelességeik megvalósítását, a képzős közösség fejlesztését szolgálták.

Ez a tudatos, fegyelmezett, következetes munka nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az intézet élete folyamatosan gazdagodott, tökéletesedett, "a tanári kar munkája a tudomány, a mai pedagógia színvonalán áll", s az intézet munkáját ellenőrző miniszteri biztos is ezt állapíthatta meg: "Az intézetben jó rend és a munkában tervszerűség tapasztalható",^{53/} továbbá "az intézet az ország jelesebb képezdéinek egyike".^{54/}

IV. Dezső Lajos elméleti munkássága

I. COMENIUS TOLMÁCSOLÁSA

Dezső Lajosban erős vonzalom alakult ki Comenius iránt.

A pataki tradíciók, egyéni hajlama és Comeniuszal való lelki rokonsága mellett a magyar közoktatás ügyének, különösen a népoktatásnak és a tanítóképzésnek a fejlődéséért érzett felelőssége viszi Comeniushoz. Foglalkozik fontosabb írásainak magyar nyelvre fordításával, ismerteti eszméit, pedagógiai törekvéseit, elemzi munkásságát, életművének tanulságait. Nem lehet véletlen, hogy éppen ő, a sárospataki tanítóképzés egyik kiemelkedő alakja indította el a volt pataki híres iskolareformátor, Comenius életművének magyar elemzését, értékelését s haladó gondolatainak magyar nyelvre való átültetését. Gyulai Ágost szerint abban a korban ő Comenius legjobb magyar ismerője, életírója, műveinek fordítója, kommentátora, s tegyük hozzá mind-ehhez: haladó eszméi megvalósításának következetes harcosa. De hogyan is lett azzá?

Dezső Lajos vallotta, hogy "a tanügy terén nagy férfaink eszméinek /a fejlődésnek/ behatóbb tanulmányozása nagy szolgálatot tehet úgy a gyakorlat, mint az elmélet embereinek, szolgálják azok a tanügyet a törvényhozásban, az iskolaügyek kormányzásában vagy a tanszékeken. Meg vagyok győződve, hogy a neveléstörténetnek mint a művelődéstörténet egyik részének tanulmányozása nélkül önálló s céltudatos iskolaügyi politika nem lehetséges".^{55/} Ezért tanulmányoznunk kell a történelmet, vissza kell mennünk egészen Comeniushoz, a korszerű pedagógiai fejlődés elindítójához. Szerinte ugyanis Comenius "nemcsak a maga századában világolt, hanem hivatva van korunk pedagógusának elméjére is termékenyítőleg hatni".^{56/} Vallotta, hogy

147

COMENIUS A. J.
MAGYARORSZÁGON.

1650-1654.

NYC
DEZSŐ LAJOS. $\frac{4}{22}$

SÁROSPATAK

Könyvtáraképzési Intézet, 4. sz. Széchenyi utca.
1902.

a pedagógiát csak a történeti fejlődés tanulmányozása, annak megfelelő elemzése alapján lehet sikerrel művelni, fejleszteni, s Comenius örök becsű gondolatai, pedagógiai elvei a XX. század útkeresésében is sok segítséget, hasznos útbaigazítást adnak a nevelés-oktatás hatékonyabb megszervezéséhez, végzéséhez, az egységes iskolarendszer tartalmának, szervezetének kialakításához, a humanizmus és realizmus, "a magasabb általános műveltséghez vezetés és a tudományos képzésre előkészítés" harmónikus egységének megvalósításához, a nevelés továbbfejlesztéséhez.) Ezzel együtt nagymértékben segíthetik Comenius gondolatai a közoktatás szervezésével kapcsolatos helyes nemzeti pedagógiai közvélemény kialakítását is. Ezért lefordította Comenius "Nagy Oktatástanát"⁵⁷ s több kisebb művét. Fordításai jól sikerültek, s kortársai közül sokan lelkesültek azokért. A Protestáns Szemle 1896-ban a Nagy Oktatástan fordításáról többek között ezt írta: "Meglátszik rajta mind az, hogy Dezső jeles író, ki oly szépen, folyékonyan és magyarosan fordít, hogy művén alig látszik meg, hogy fordítás. Hálára kötelezte Dezső e jó munkájával az egész magyar tanügyi irodalmat".^{57/} "A Nagy Oktatástant Vade mecumnak tekintjük - írja Nemes István -, melynek mindig előttünk kellene lennie, akik a tanítással, a neveléssel foglalkozunk, hogy lássuk azt a ma is helyes utat, amelyen haladva, amelyet követve, a kelendő sikert elérhetjük".^{58/} Fordításának méltatói külön dicsérték, hogy a fordítás végén megfelelő tartalmú jegyzetekben ad felvilágosítást, tájékoztatást minden kommentárra szoruló részletben.⁵

Dezső Lajos Comeniusnak nemcsak tolmácsa, fordítója, hanem hű magyarázója, értelmezője, ismertetője is. Legnagyobb ilyen munkája "Comenius Á.J. Magyarországon"^{59/}, amellyel irányt jelölt a magyar Comenius irodalomnak, s ennek nyomán fejlődött aztán tovább. Ebben mélyebben elemezte Comenius eszmei irányát, a pataki iskola Comenius előtti állapotát, Comenius pataki működését, továbbá hatását a kollégiumra s a magyar tanügyi viszonyokra. Vizsgálta Comenius tanügyi törekvéseit, azok közül

is különösen kiemelve a következőket: a/ Egységes összefüggő iskolaszervezet kialakítása, amelyben megtalálható "az életkorok által követelt tagoltság, anélkül, hogy az összefüggés megszűnnék, anélkül, hogy egyik iskola a másik körébe váгна", ami szerinte nem mondható el a korabeli magyar iskolarendszeréről.^{60/} b/ A nemzeti iskola terve, amelyben először jelenik meg a népiskola "mint általános, a nép minden rétegére kiható tanintézet ... mely egyaránt előkészít a gyakorlati életre, valamint a középtanodára s így, míg egyrésztől önmagában véve is bevégzett egészet képez, egyszersmind a legszebb összhangzatban, összefüggésben van az egész iskolai rendszerrel".^{61/} c/ Visszhangot keltettek Dezső Lajosban Comenius további gondolatai is: a reálismereteknek a bevitele az iskolába, a nemzeti nyelv szorgalmazása, a latin nyelv tanítására bevezetett jobb módszer, az oktatásnak a nevelés fogalma alá helyezése, a testi nevelés fontosságának hangsúlyozása, a szemléltetés elvének következetes keresztülvitele, a gépies emlékezés megszüntetése, a természetes módszer követése. d/ Méltatja Comeniusnak Patakon eszközölt reformjait is. Vizsgálódása alapján arra a megállapításra jutott, hogy e nagy pedagógus előremutató, a helyes fejlődést segítő felfogása, tevékenysége hatástalan maradt, mert a korabeli "viszonyok között, hozzávéve még a pataki iskolának nem sokára bekövetkezett elűzetését ... Comenius működése nem hagyott mélyebb nyomokat a pataki iskola emelésében, annál kevésbé hathatott átalakítólag az ország egész iskolaügyére".^{62/}

Fentjeiken túl Comeniusszal kapcsolatban röviden még két tanulmányát ismertetjük Dezső Lajosnak. 1892-ben, születésének 300. évfordulója alkalmából, egész Európában megemlékeztek Comenius munkásságáról. Magyarországon a tanügyi, pedagógiai egyesületek a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében Eötvös Lorándnak, az akadémia elnökének elnökletével tartották az emlékünnepelet, amelyen a szervező bizottság felkérésére, addigi munkásságának elismeréseként, "Comenius Amos János emlékezete" címmel Dezső Lajos tartotta az ünnepi beszédet.

Előadásának szövege a Magyar Pedagógia c. folyóiratban is megjelent.^{63/} Ugyanakkor Comeniusról egy másik tanulmányt is írt, melyet a Budapesti Szemle "Comenius Amos János" címmel közölt.^{64/} A fentebb mondottak kiegészítéséül az alábbiakban e két tanulmánynak, elsősorban az előadásának, néhány megállapítására hívjuk fel a figyelmet.

[Emlékbeszédében abból indult ki, hogy Comeniusra emlékezve, Európa-szerte fel akarják újítani azt a szellemi áramlatot, melynek egykor Comenius volt a zászlóvivője. A magyar pedagógusok ünneplése kétszeresen is jogos: Egyrészt sokat tanulhatunk, s kell is tanulnunk eszméiből, másrészt pedig Comenius a miénk is volt.) Comenius életéről, törekvéseiről s kudarcairól utolsó munkája, hattyúdala, az 1668-ban megjelent "Unum Necessarium" c. műve alapján szólt. Ebben a munkájában ugyanis Comenius - visszatekintve életére - összefoglalta munkásságát, beszámolt "munkás keresztyénsége útjáról", világi életének labirintusairól. E szerint "első labirintusa az ifjúság érdekében kifejtett munkássága: a didacticum studium, második: a keresztyén hitfelekezetek kibékítésére irányzott fáradozása: az irenicum studium. Harmadik: a szétzüllött társadalom egyesítésére irányzott törekvése: a pansophicum studium s a negyedik: a Krisztus ezeréves országglása iránti várakozáson, az ú.n. chiliazmuson épült profetizmus. Íme - mondja Dezső Lajos -, ezeket kell megvilágítanunk, hogy Comenius élete, erényeivel és botlásaival, lélekemelő és tanulságos részleteivel szemünk előtt álljon."^{65/}

Elemzéseiből a Comenius pedagógiai munkásságára vonatkozó rész néhány gondolatáról külön is szólnunk. A "Didaktika Magna" nagy értékének tartja, hogy az ember rendeltetésének eszméjéből vezette le a neveléstani-oktatástani tudományos rendszert. Felhasználta a történeti alapot, az előző pedagógiai irodalom kincseit, s azokat tudományos rendszerbe öntötte. Nagy érdeme szerinte az is, hogy a nevelésre vonatkozóan lélektani alapon négy korszakot állapított meg, s minden korszak számára sajátos feladatokkal megfelelő iskolát írt elő.

COMENIUS, ÁMOS JÁNOS

NAGY OKTATÁSTANA.

LATENBŐL FORDITA:

DEZSŐ LAJOS.

SÁROSPATAK.

KIADJA: STEINFELD JENŐ.

1899.

A 0-6 éves gyermekek iskolája az anya iskola /schola materna/, a 6-12 éveseké a nemzeti iskola /schola vernacula/, a 12-18 éveseké a latin iskola /schola latina/ s a 18-24 éves ifjaké az egyetem /academia/. S ebben az iskolarendszerben "a 6-12 éves gyermekek iskolája a tudományok terjedelmére nézve a legszűkebb körű /elemi/, a tanítványok tekintetében egyetemes /népiskola/, a tannyelv tekintetében nemzeti".^{66/} Nagy érdeme ennek a rendszernek Dezső Lajos szerint az iskoláskort megelőző kisednevelés, az anyai nevelés felvétele, továbbá az iskolák közötti fokozatosság biztosítása. Értéke Comenius elgondolásának az is, hogy megszüntette a gyermekeknek rang-, társadalmi állás és vagyoni különbség szerinti elkülönítését, s minden gyermek nevelését szükségesnek tartotta. A tanítási anyagban egyetemesség figyelhető meg.

Comenius oktatási elvei s nyelvkönyvei kettős alapon nyugszanak: "Új cél a nyelv tanításában, új tartalom az emberies műveltségben". Ezért Comenius nemcsak nyelveket kívánt tanítani, mint korábban a latin iskolák, s nemcsak olvasást, írást, vallást, mint a népiskolák. Az általa felvett tananyag felölelte a reál ismereteket is. S ezt különösen fontosnak tartotta Dezső Lajos a gimnázium szempontjából. Ezzel kapcsolatban mélyebben elemezte Comeniusnak a kétfajta középiskolára vonatkozó elgondolásait. Comenius felfogásában a latin iskola és a pánszofikus iskola megegyezik abban, hogy mindkettő középiskola; a hatosztályú népiskolára épül; általános műveltséget és nem szakképzettséget nyújt, s előkészít a szaktudományokra. A kettő között azonban különbség is van. A latin iskola tanítási nyelve latin, s csak azoknak a gyermekeknek az iskolája, akik tovább akarnak tanulni az egyetemen; ugyanakkor a pánszofikus iskola nyelve az anyanyelv, s végzett növendékei vagy a közélet különböző foglalkozásait folytatják, vagy nevelőkül alkalmazzák őket, vagy egyetemekre mennek. A pánszofikus iskola Comenius szerint a középiskolai reform befejezője, új reális tartalommal, anyanyelven szóló magasabb általános műveltséggel. Ezért is hirdette, hogy ennek az iskolának kellene az új-

kor középiskolájának lennie.^{67/}

Tanulmányában Dezső Lajos arra is felhívta a figyelmet, hogy Comenius megtalálta a zavarokból, a zavarok világából kivezető utat, s azt hangoztatta, hogy nem azt kell keresni, ami az embereket /tudományban, egyházban, politikában/ elválasztja, hanem azt, ami egyesíti. Beszédében megállapította, hogy "a világ labirintusában felismert munkás keresztyéni szeretet volt Comenius életének Ariadne-fonala", melyből különböző foglalatosságai, az iskola, az egyház és az állam érdekében kifejtett fáradozásai szétágaztak. Majd a befejező részben összefoglalóul a következőket emelte ki: "Ember volt: küzdött, tévedett; küzdelmei lélekemelők, tévedései tanulságosak! Pedagógus volt, anélkül, hogy megszűnt volna teológus lenni. Világproletár volt, anélkül, hogy szíve megszűnt volna valaha nemzete javáért dolgozni. Keresztyén volt a szó legnemesebb értelmében; keblére ölelte az egész emberiséget, anélkül, hogy megszűnt volna hitfelekezete gondos pásztora lenni. Fönkelt volt törekvéseiben, szerény a maga felől való vélekedésben. Csalódott, szenvedett, anélkül, hogy kétségbe esett volna az emberiség jövője felől. Holtig munkás volt az emberiség legszentebb érdekeiért!"^{68/}

Az elmondottak is bizonyítják, hogy Dezső Lajos magasra értékelt Comenius felfogását és tevékenységét, szerette és tisztelte őt. A jó pedagógus, közoktatáspolitikus szólalt meg benne akkor, amikor Comenius eszméit, törekvéseit szembesítette saját kora követelményeivel, törekvéseivel, s rámutatott arra, hogy a különböző pedagógiai feladatokat Comenius eszméinek figyelembevételével hogyan lehetne és kellene helyesen, eredményesen megoldani. A következőkben ezekről még lesz szó.

Kutatásainak eredményeit Dezső Lajos nemcsak magyarul tette közzé, hanem elemzése megjelent német nyelven, német folyóiratban is.^{69/} Kutatásaiért, következtetéseivel országosan elismerték, sőt a határokon túl is értékelték: a Berlieni Comenius Társaság is tagjává választotta.

2. A NEVELÉSELMÉLET GYARAPÍTÁSA

Korának igénye s felfogása szerint a vallás erkölcsi nevelés híve, de a nevelés fontos feladatának tekintette a szellemi képzést, az értelmi képességek fejlesztését, a tartalom, a lényeg kiemelését és elsajátíttatását egyaránt. Az iskolai értesítőkben közölt nevelési fejtegetései s egyéb írásai egyaránt mutatják, hogy következetesen, tudatosan törekedett a növendékek erkölcsi jellemének fejlesztésére, az erkölcsi izlés alakítására, s ebben fontos szerepet tulajdonított a jó példának és az alkalmazható oktatásnak, az akaratszilárdság fejlesztésében pedig a szoktatásnak és a rendszeres munkálkodásnak.^{70/}

Az erkölcsi nevelésen belül a vallás erkölcsi nevelés mellett fontosnak tartotta a hazafias nevelést. A hazaszeretetre nevelés kérdése sokszor foglalkoztatta, s azt a nemzetté válás szempontjából jelentősnek tartotta. Eredményes megvalósításához lényegesnek vélte a különböző tantárgyak anyagainak megfelelő feldolgozását, az ezzel kapcsolatban folyamatosan biztosítható hatásokat, a fontosabb iskolai rendezvények, ünnepek, tanulmányi kirándulások, a nevelői példaadás szerepét. Nagy gondja volt a tanulók közösségi nevelésére, az együvé tartozás tudatának erősítésére. A közösségi nevelést az eredményes tanítóképzés fontos feltételének tartotta. A tanulóközösségekkel órán kívül is sokat s szeretettel foglalkozott, számukra különféle játékokat, munkákat, kirándulásokat szervezett. Fontosnak tartotta a tanítóképzősök internátusi elhelyezését, s ezért következetesen harcolt a központi internátusának megépítéséért. A minisztériumot több ízben kérte, sürgette, hogy biztosítsa az intézet, a képzés fejlesztésének, az internátus létesítésének anyagi feltételeit. A fejlesztéshez a minisztérium számára megfelelő tervet dolgozott ki, amelyet a korszerű pedagógiai törekvések, nyugat-európai pedagógiai irányzatok kellő ismeretében állított össze.

Az erkölcsi jellemképzésben, a munkára nevelésben a nevelői példaadás mellett nagy szerepet szánt a gyermekek foglalkoztatásának, a munkáltatásnak, az öntevékenységek. Ezért is szüksé-

ges szerinte a gyakorlati foglalkozás, az asztalos és egyéb munkák tanítása az iskolában. Emellett a nevelésben nagy jelentőséget tulajdonított a tanulók egymás iránti felelősségének, e felelősség felébresztésének és elmélyítésének, a tanulók aktív részvételének a nevelésben és képzésben. Mivel felfogása szerint a fegyelmezett munka igen hatásos a tanulók fejlesztésében, intézetében a tanulók a tanárokkal együtt küzdöttek a munkafegyelem szigorú érvényesítéséért. A növendékek vezették a mulasztások nyilvántartását, betegség esetén gondoskodtak a betegtársról, segítették egymást a tanulásban és a társadalmi beilleszkedésben.

A nevelésben külön gondot fordított a testi nevelésre. "Erős, edzett, szigorúan fegyelmezett, minden ízében férfias nemzedéket akart nevelni a nemzetnek".^{71/} Ennek érdekében jelentős szerepet szánt a testgyakorlatoknak, a tornaversenyeknek, a kézimunka tanításának, a különböző gyakorlati-kertészeti-háziipari tevékenységnek, a kirándulásnak, a fürdésnek, a korcsolyázásnak, teniszezésnek egyaránt. Intézetében az előírt tornaórákon kívül az önként jelentkezők számára heti egy alkalommal szaktanári vezetéssel 2 órás "tornagyakorlati foglalkozást" vezetett be. Elődje volt ez a későbbi önkéntes sportfoglalkozásoknak.

Vallotta, hogy a nevelésben és a tanításban a szeretetet, a szeretettel párosult erély, tapintatos eljárás, gyors feltalálás fontos feltétele a sikernek. Felfogása szerint a tanárnak jól kell ismernie tanítványait, mert csak így lehet eredményes a nevelő munkája, csak így tudja azok egyéniségéhez szabni eljárását. Ezért is helytelenítette az óraadó tanári működést, a gyermekekkel ritkán, csak órán való találkozást, mert a nevelő így nem ismerheti ki kellően a sok növendék egyediségét, egyéniségét, nem kerülhet közel hozzájuk, s "nem hathat azokra nevelőleg, mert tanítani lehet ugyan 8-10-12 osztályban, de nevelőleg hatni nem".^{72/} Ennek megfelelően többször is hangoztatta, hogy eredményesebb a nevelés, a tanítás az alacsonyabb létszámú osztályokban, hiszen itt a nevelő több időt fordíthat

egy-egy növendékre. S mivel az iskola nevelő hatása nem érvényesülhet a vizsgákra magánúton készülők esetében sem, 1893-ban határozottan felemelte szavát a magánúton tanulás és a magánvizsgák ellen.

A nevelés szempontjából hangsúlyozta az iskolai nevelés fontosságát. Ezért küzdött a népiskola teljes kifejlesztéséért és a tanítóképző intézet folyamatos korszerűsítéséért. Ezzel együtt azonban szükségesnek tartotta a családi és iskolai nevelés összehangzatba hozatalát, a kettő harmóniájának biztosítását. Vallotta, hogy ennek az egységes nevelésnek a kimunkálása, megvalósítása nemcsak az iskola feladata - bár a nevelőnek felelősségénél, képzettségénél fogva sokat, többet kell tennie ennek érdekében -, hanem társadalmi feladat. Mint gyakorló pedagógus és mint igazgató gyakran kereste meg a szülőket leveleivel vagy folytatott velük személyes megbeszélést. Ilyenkor az eredmény fontos feltételének vallotta a család és iskola együttműködését, az egységes nevelési eljárást, melynek érvényesítését kérte a szülőktől, s a konkrét megvalósításhoz megfelelő segítséget, hasznos tanácsokat is adott. Azt is szükségesnek tartotta, hogy a napi sajtó tervszerűen, ne csak esetlegesen, tegye lehetővé, hogy a család és iskola a maga nézeteit egymással kicserélhesse. Ennek hatására ugyanis megfelelő pedagógiai közvélemény alakulna ki, ami maga után vonná az eredményesebb nevelést, a köznevelésnek a nemzet tudatában magasabb szintre való emelkedését, a nevelés fontosságának tudatosodását.^{73/}

3. AZ ISKOLASZERVEZET ÉRTÉKELÉSE

Pedagógiai koncepciójának, az egész ország tanügyét felölelő művelődési tervének szerves része volt a magyar közoktatás rendszerének kialakításával kapcsolatos, a nemzeti iskolarendszer egészét felölelő, alaposan elemző, gondosan kidolgozott, indokolt felfogása. Vizsgálta, kutatta, hogyan lehetne a magyar iskolarendszert a lehetőségeknek és követelményeknek megfelelően minél eredményesebben kiépíteni. A múlton való okulás céljából sokat foglalkozott a népoktatás kérdésével, történetével, a tanítóképző intézet fejlődésével, a különböző tantárgyak tanítási módszerének alakulásával. A történeti szemlélet következetes érvényesítése következtében, erős kritikai készségének hatására lett, lehetőtt Dezső Lajos pedagógiai felfogása tudományosan kellően megalapozott, a fejlődés során érvényesülő törvényszerűségek tanulságait kifejező s eredményesen felhasználó, tehát előremutató elmélet. Ennek megfelelően a magyar iskolarendszerrel kapcsolatos felfogásának kidolgozásában részben az 1868-as népoktatási alaptörvény megvalósításának, részben pedig Comenius iskolarendszerének gondos elemzése segítette. Hogy kellően értékelhessük a magyar iskolarendszer kialakítására kidolgozott koncepcióját, lássuk röviden e két szempontból indokolását, okfejtését.

a/ A népiskolai törvény

Dezső Lajos művelődési-nevelési felfogásának kiindulópontja az a törekvése volt, amellyel a magyar államhoz tartozó nemzetiségek politikai egységének kialakítását akarta szolgálni. Ugyanakkor a politikai egység eszméjét ő nem a nemzetiségeknek a magyar nemzetbe való beolvasztásával látta megoldhatónak, megvalósíthatónak, hanem azt hangoztatta, hogy az egyenlő jogok, egyenlő terhek, egyenlő jólét s mindenek felett az egyenlő műveltség a legfőbb eszközei, feltételei, lehetőségei a soknyelvű lakosság egy politikai testté, nemzeté alkotásának. Vallotta, hogy Eötvös József 1848-as népoktatási törvényjavaslata "bölcs mérséklettel szabta meg a magyar nyelv használata körét, nem a nyelv egysége, hanem a műveltség egysége

Dezső Lajos
törv. igazgató

által célozta a nemzet egységét erősíteni", s így "alapja lett az ország szellemi és anyagi haladásának".^{74/}

Az 1868-as népoktatási törvényt "a nemzetalkotás nagy műve alapköveként" értékelte, mégha az nem is törekedett az összes népiskola állami költségen való fenntartására, hanem csak ott lépett fel ilyen igénnyel, ahol az egyházak és községek erői ehhez elégtelenek. A törvény "a nemzet alkatelemeit" a közös jogviszonyok egysége által igyekezett egybeforrasztani. E cél megvalósítását segítették a törvény rendelkezései szerint a községi iskolák, az állami népiskolák és tanítóképző intézetek, az állami tanfelügyelet és az általános tanítóegyesületek. Vallotta, hogy a törvény nagy fejlődést eredményezett, s alapja lett az ország szellemi és anyagi haladásának. Ezt a fejlődést statisztikai adatokkal is érzékeltette: 1869-ben iskolába járt a tankötelesek 50,4 %-a, 1890-ben 81,7 %-a.

A népiskolák száma:	13,798	16,870
A tantermek száma:	16,899	25,228
A tanítók száma:	17,792	25,133 ^{75/}

A törvény végrehajtását, a népoktatás fejlődését elemezve sajnálattal állapítja meg, hogy részben a törvény fogyatékos voltából, részben pedig annak nem megfelelő végrehajtásából adódóan az évek során több hiányosságra derült fény. Bizonyos problémákban nem intézkedett a törvény, s ezért később kellett a lemaradást pótolni. Így rendelkeztek 1879-ben a magyar nyelvnek a nem magyar nyelvű iskolákban való tanításáról /XVIII. tc./, 1875-ben /XXXIII. tc./ a nyugdíjat a felekezeti tanítókra, 1888-ban az állami felügyeletet a felekezeti iskolákra is kiterjesztették, majd 1893-ban /XXVI. tc./ a felekezeti tanítókra vonatkozóan is megállapították a 300 Ft-os fizetésminimumot. Ezekon kívül további teendőnek tartotta a törvény más fogyatkozásainak, ellentmondásainak megszüntetését. Így rendelkezésre szorul szerinte a felsőnépiskolák ügye, mert a törvény a fiúk részére 15 éves korig 3 éves iskolát, a leá-

nyok részére pedig 14 éves korig 2 éves felsőleányiskolát állított. Ugyanakkor a törvény a jobb módú városi és nagyközségi polgárság részére felállította a főképp gyakorlati műveltséget nyújtó /fiúk részére 6, leányok részére 4 osztályos/ polgári iskolát, e tervek azonban nem valósultak meg következetesen. S bár a polgári iskolát azok számára indították, akik "többet akarnak tanulni annál, amit a népiskola nyújt, de kevesebbet annál, amennyit a középiskola nyújt, népünk demokratikus észjárása nem tudott megbarátkozni a néposztályok szerint elkülönített iskolával, s használta a polgári iskolát középiskola gyanánt. Így lón a polgári iskolából rosszul ellátott középiskola".^{76/} Ezen felül nagy hibának tartotta azt is, hogy a törvény nem rendelkezett a képezdei tanárok képzéséről. Ennek megfelelően Dezső Lajos fontos feladatnak tekintette a felsőnépoktatási intézetek ügyének sürgős rendezését s a képezdei tanárképzés megoldását.

A felsorolt bajokat tetézték szerinte a végrehajtásban előforduló egyéb hibák. Bár a törvény úgy rendelkezett, hogy ahol felekezeti iskola nincs, és a község sem tud felállítani népiskolát, ott állami iskolát kell létesíteni, ennek ellenére még 1890-ben is 243 községben nem volt népiskola. A tanítóképzés színvonalának emelése végett miniszteri rendelettel 1882-ben 4 osztályúvá lettek az állami tanítóképzők, de mivel ez csak miniszteri rendelet volt s nem törvény, nem volt kötelező érvényű a felekezeti képzőkre, ezek fele még 1891-ben is csak 3 osztályos volt. Ezen túlmenően az egységes műveltség nyújtása szempontjából fontos közös intézmények, az állami tanítóképzők száma ugyanakkor stagnált, csak 18 maradt, a felekezeti képezdeké pedig az 1869-es 38-ról 1890-re 46-ra nőtt. Hozzájárult mindehhez még az is, hogy az 1868-as törvényben elrendelt tanítóegyesületek sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, nem erősödtek meg, s nem segítették a nemzet alkatelemeinek egységbeforrasztását.

Elemzése alapján Dezső Lajos a fejlődés érdekében az alábbi főbb feladatok megoldását tartotta szükségesnek:

- a/ Az állami felügyelet hatékonyabbá tétele.
- b/ A felsőnépoktatási intézetek /felső népiskola, polgári iskola, felső leányiskola/ szerves rendezése.
- c/ A képezdek tanfolyamának, a képezdei tanárok képzésének rendezése.
- d/ A néptanítók képezítésének a képezdek kezéből országos bizottság kezébe való tétele.
- e/ Az általános tanítóegyesületeknek a kir. tanfelügyelők vezetése alatt hivatalos testületekké szervezése".^{77/}

A felsorolt feladatok megoldásához javaslatokat dolgozott ki, s elképzeléseit szakfolyóiratokban is közzétette, továbbá a megoldáson munkálkodó különféle fórumokon előadta, illetve azok rendelkezésére bocsátotta. Kidolgozott koncepciója, meggyőződése mellett bárki ellenében kiállt; az igazságáért személytelenül, elvszerűen harcolt.

b/ C o m e n i u s k ö v e t ő j e

Az egységes iskolarendszer kialakítására irányuló pedagógiai koncepciójának kialakításában nagymértékben támaszkodott Comenius tanításaira. Elemezte Comeniusnak az iskolarendszer kiépítésére vonatkozó felfogását tartalmi és szervezeti szempontból egyaránt. Comeniuszal együtt vallotta, hogy az iskolában az ifjúságot szakképzett s példás erkölcsű férfiak tömegesen nevelik az emberséges életre. Nagy elismeréssel szólt Comenius iskolai reformjáról, s arra a megállapításra jutott, hogy a magyar "iskolajavítás" megfordítottja Comenius reformjának. "Comenius első lépése - ugyanis - az volt, hogy felvette a reálismereteket a schola latinába, s leszállította a latin nyelvet tudományi rangjáról; a második lépése az volt, hogy a schola pansophicában a panszofiává gyúrt reálismereteket anyanyelven szólaltatta meg. A mi iskolai reformunk a latin nyelvnek, mint tannyelvnek megszüntetésével vette kezdetét a múlt század végén; most a reálismereteket kell a klasz-

szikus nyelvek mellett érvényre emelni". Comenius az iskolai tananyagba tehát a humán ismeretekhez felvette a reálismere- teket, azaz "a schola latinában az üres formát /a formális- sá vált antik humanitást/ megtöltötte új tartalommal /a re- álismerekekkel/, a schola pansophicában az új tartalmat /mo- dern humanitást/ szabadította meg béklyójától /a latin nyelv- től/".^{78/} Comenius tehát megszüntette a nyelvek egyeduralmát, s a latin iskolában a nyelvet nem mint a műveltség kiegészítő részét, hanem mint az ismeretszerzés és ismeretközlés eszkö- zét kívánta tanítani. Nagy előnye volt Comenius elgondolásá- nak az, hogy lélektan alapon pontosan megállapította az ok- tatás idejét, körét, alsó és felső határát; továbbá az is, hogy az egyes iskolafokokat szerves összefüggésbe hozta egy- mással, tehát egységes iskolarendszert épített ki, amelyben a schola vernaculához közvetlenül, szervesen kapcsolódott a kö- zépiskola. Comenius egységes iskolaszervezetét értékelve saj- nálattal állapította meg, hogy "Magyarország formátlan isko- laszervezete" nem egységes, s nem felel meg sem elméletileg /a tudomány követelményeinek/, sem gyakorlatilag /az élet igé- nyeinek/. A korabeli népiskola nem teljes, nem egységes, mert megrövidíti a középiskola, a polgári iskola. A magyar középis- kola egyik nagy hibáját éppen abban látta, hogy az első két osztálya "aequivalens" a népiskola felső két osztályával, s így a gimnázium és a polgári iskola egyaránt "a népiskola dülőjébe szánt". Ezzel szerinte ártunk a népiskolának, hiszen sok he- lyen azért nem építették ki a két felső osztályt, mert az már a magasabb iskola körébe esik, ártunk vele a középiskolába já- ró gyermekeknek, mert a 9-12 éves gyermekek tanítása is gimnáz- iumi, deduktív módszerrel folyik, s ezenkívül az ilyen korú gyermekeket a tanítóképzőt végzettek sikeresebben is taníthat- nák. Ezért szerinte a két iskola között határkiigazításnak van helye, amit a középiskola csak felfelé kereshet. Ugyanakkor sú- lyos hibának tartotta azt is, hogy "középtanodáink" nincsenek harmonikus összefüggésben sem a népoktatási tanintézetekkel, sem egymással. Ezért van az, hogy bár általános és nevelő tan-

intézet a középiskola, helytelenül kétféle általános műveltséget igyekszik nyújtani. Szerinte ezeken a bajokon csak iskolarendszerünk "stílszerű restaurációja" segíthet.

Comenius érdemei között tartotta számon azt is, hogy a schola vernaculaban minden 6-12 éves gyermeket együtt akar nevelni s a mindenkire nézve szükséges általános műveltséget, képzettséget akarja nyújtani, de ugyanakkor ezzel együtt felkészít a további képzésre, a középiskolára is. A Comenius által kitűzött feladatok eredményes megoldása érdekében a magyar iskolarendszerben a középiskola I-II. osztálya helyett szükségesnek tartotta a népiskola teljes hatosztályúvá való kiépítését, továbbá az egységes középiskola kialakítását s annak hatosztályúvá tételét. Fontos ez azért is, mert így a középiskola által felölelt életkor pszichológiailag egységes egészet képez, amelynek megfelelően állapítható meg ott az egységes cél, módszer s tanári képzettség. Ezen túlmenően a korabeli gimnázium hibájának tartotta azt is, hogy al- és felgimnáziumi tagozatra tagolódtott, hogy némely tantárgyat /magyar, történelem, mértan/ ennek megfelelően mind a két fokozaton tanítottak, s a tanárok által alkalmazott egységes módszer miatt a gyermekek sokat szenvedtek. Nagy hibának tartotta azt is, hogy a gimnázium csak a főiskolákra készített elő, s így a gyermeknek, szülőknek korán, már 10 éves korban, a középiskola elején kellett választani a gyakorlati és tudományos pálya között, és ez az iskola a tudósok felfuvalkodásának a melegágya lett. Fontos szerinte az is, hogy a középiskola legyen egységes, s ölelje fel a magasabb fokú műveltség legfontosabb általános elemeit /kevesebbet a klasszikus nyelvekből, többet a modern nyelvekből és a reálismeretekből, továbbá a kedélyképzés miatt a művészeti tárgyakból/, és ezzel a magasabb képzettséggel készítsen elő a középéletpályára és az egyetemre egyaránt. Helytelenítette, hogy államunk csak a gimnázium létfeltételeit biztosítja s a polgári iskoláét nem. Különösen nagy hátrányt szenved ez utóbbi a jogosítás és a felszerelés tekintetében. Vallotta, hogy ha a polgári iskola egyenlő körülmények közé kerülne a gimnázium

ziummal, "ez esetben minden rázkódtatás nélkül, a természeti kiválás nagy törvénye szerint, a polgári iskola lenne a jövő egységes középiskolája", az életre jobban nevelő, felkészítő iskola.^{79/}

c/ A k ö z o k t a t á s r e n d s z e r é r ő l

Fentiek alapján Dezső Lajos a magyar alsó- és középfokú iskolák rendszerének kialakítását az alábbiak szerint javasolta:

Az alapiskola a 6 osztályos elemi, primér-iskola, mely az általános műveltségnek mindeki számára szükséges elemeit nyújtja. Ez az iskola egyrészt nemzeti iskola, mert benne "együtt képeztetik a köznép a polgári osztállyal és tudósokkal", másrészt elemi iskola, mert a köznép mellett a polgárok és tudósok is itt nyerik ismereteik elemeit, végül népiszkola is, mert a köznép ebben be is fejezi iskolai képeztesését. A korabeli körülmények figyelembevételével azt is javasolta, hogy abban az iskolában, ahol minden osztályt külön tanító tanít, az V-VI. osztályban fakultatív tárgyként tanítsák a német nyelvet. Az iskola megkedveltetése érdekében fontosnak tartotta, hogy a nemzeti elemi népiszkola végbizonyítványa jogosítson bizonyos polgári jogok gyakorlására, pl. választási jog, gondnokságvállalás. Javasolta, hogy azok, akik az iskola befejezése után középiskolába kívánnak menni, a középiskola tanári kara előtt felvételi vizsgát tegyenek.

Dezső Lajos iskolarendszerében, a második fok a 6 /legfeljebb 7/ osztályú egységes középiskola, a secundér-iskola, mely a középfokú általános műveltséget nyújtja, s mely a benne elszakított magasabb általános képzettséggel egyaránt előkészít a "közép-életpályákra" és az egyetemre. Ez az iskola egyrészt polgári iskola, mert a közszolgálat középkáderei itt nyerik iskolai neveltetésük befejezését, másrészt középiskola, mert előkészít a tudományos pályára. A középiskolában folytatódik a német nyelv tanulása, másrészt megkezdődik az I. osztályban a francia, a III-ban a latin nyelv tanítása is. Az V. osztálytól

fakultatíve angolt vagy görögöt lehet tanulni. Érdekes az a javaslata is, hogy az esztétikai nevelés, a kedélyképzés érdekében a középiskolában kötelező tantárgy legyen az ének. A középiskola végbizonyítványa biztosítson egyrészt jogosultságot a közszolgálat bizonyos gyakorlati feladatainak ellátására, pl. írnok, közjegyző, vasúti-, postai gyakornok, másrészt tegye lehetővé a továbbtanulást, úgy hogy azok, akik egyetemen, főiskolán akarják folytatni tanulmányaikat, az illető intézmény tanári kara előtt tegyenek felvételi vizsgát.

Dezső Lajos szerint a 6 osztályú népiskolát végzetek folytathatják tanulmányaikat az alsóbb szakiskolákban: a felsőnépiskola keretében szervezendő 3 éves földműves, vincellér-iskolában, az alsófokú ipari és kereskedelmi iskolában is. A középiskola elvégzése után lehetőség van a továbbtanulásra az egyetemeken kívül a felsőbb szakiskolákban: a gazdasági, kereskedelmi, katonai stb. akadémián, továbbá a leányiskolában és az elemi tanítóképzőben.

Dezső Lajos fenti egységes iskolaszervezeti felfogásában több, ma is helytálló törekvés figyelhető meg. Demokratikus gondolkodását tükrözi a primér iskolával kapcsolatos elgondolása, mely szerint minden gyermek számára egységesen kell biztosítani az általános képzettség, műveltség alapelemeit s ezzel lehetővé tenni a boldogulást a gyakorlati életben és a továbbtanulást a középiskolában és felső fokon egyaránt. Azt akarta, hogy a közös műveltség által biztosított közös joggal minden felnőtt magyar és nemzetiségi egyaránt tudjon élni. Sokféle szempontból /a magasabb műveltség megszerzésének feltétele, az Osztrák-Magyar Monarchiában való élés velejárója stb./ szükségesnek látta az idegen nyelvek tanulását, kiemelten a német nyelvét. A latin nyelv tanítását annak eszközjellege miatt bizonyos mértékben visszaszorította.

Érdekes felvetése volt mind a középiskolába, mind a felsőoktatási intézménybe történő felvételnél a felvételi vizsgával kapcsolatos javaslata. Ennek oka többek között az volt, hogy a középiskolában: csak végbizonyítványról szólt, érettségiről nem.

másrészt pedig a különböző iskolák képzési eredményeinek összehasonlítására, ennek megfelelően a legmegfelelőbbek kiválogatására a tanári karok előtt tett felvételi vizsga jó lehetőséget adhat. Említésre méltó az a javaslata is, hogy a középiskola 6 osztályos legyen. A hatosztályos gimnázium megvalósításának gondolata később, még a szocialista iskolareformok során is felmerült. Dezső Lajos a 6 osztályos polgári iskolát nagyra értékelte, s ebből akarta a megfelelő felszerelés biztosításával a hatékony középiskolát kifejleszteni, a képzés gyakorlati jellegét, életszerűségét, életre nevelő vonását biztosítani. A szakoktatás tekintetében fontosnak tartotta az alsó- és felsőfokú szakoktatás megvalósítását a társadalom különböző szintű szakemberigényeinek megfelelően.

4. A NÉPISKOLA KORSZERŰSÍTÉSE

Mint vérbeli képzős szakembernek különösen szívügye volt két iskolának, az elemi iskolának és a tanítóképzőnek a fejlesztése. Ezért az ezekre vonatkozó felfogásával, reformjavaslataival, törekvéseivel részletesebben is foglalkozunk.

a/ A t a n t e r v

Dezső Lajost erősen foglalkoztatta a népiskolai tanterv kérdése. Erre ösztönözte a társadalmi fejlődés, az iskolával szemben egyre fokozódó társadalmi igény és követelmény.

A népiskolára vonatkozó elgondolásait jól tükrözi az a tanterv, amelyet megbízásból a tiszáninneni református egyházkerület iskolái számára az 1890-es évek elején készített. Felfogása szerint a népiskolában az ismeretek azon elemeit kell feldolgozni, nyújtani, amelyekre "a nép legalsóbb osztályához tartozó közembernek is szüksége van".^{80/} Tanterve ezeknek az ismereteknek a mértékét állapítja meg a tanítók tájékoztatására, továbbá az ellenőrzés realisabbá tétele és megkönnyítése céljából, de fontos célja volt a tanterv elkészí-

fakultatíve angolt vagy görögöt lehet tanulni. Érdekes az a javaslata is, hogy az esztétikai nevelés, a kedélyképzés érdekében a középiskolában kötelező tantárgy legyen az ének. A középiskola végbizonyítványa biztosítson egyrészt jogosultságot a közszolgálat bizonyos gyakorlati feladatainak ellátására, pl. írnok, közjegyző, vasúti-, postai gyakornok, másrészt tegye lehetővé a továbbtanulást, úgy hogy azok, akik egyetemen, főiskolán akarják folytatni tanulmányaikat, az illető intézmény tanári kara előtt tegyenek felvételi vizsgát.

Dezső Lajos szerint a 6 osztályú népiskolát végzetek folytathatják tanulmányaikat az alsóbb szakiskolákban: a felsőnépiskola keretében szervezendő 3 éves földműves, vincellér-iskolában, az alsófokú ipari és kereskedelmi iskolában is. A középiskola elvégzése után lehetőség van a továbbtanulásra az egyetemeken kívül a felsőbb szakiskolákban: a gazdasági, kereskedelmi, katonai stb. akadémián, továbbá a leányiskolában és az elemi tanítóképzőben.

Dezső Lajos fenti egységes iskolaszervezeti felfogásában több, ma is helytálló törekvés figyelhető meg. Demokratikus gondolkodását tükrözi a primér iskolával kapcsolatos elgondolása, mely szerint minden gyermek számára egységesen kell biztosítani az általános képzettség, műveltség alapelemeit s ezzel lehetővé tenni a boldogulást a gyakorlati életben és a továbbtanulást a középiskolában és felső fokon egyaránt. Azt akarta, hogy a közös műveltség által biztosított közös joggal minden felnőtt magyar és nemzetiségi egyaránt tudjon élni. Sokféle szempontból /a magasabb műveltség megszerzésének feltétele, az Osztrák-Magyar Monarchiában való élés velejárója stb./ szükségesnek látta az idegen nyelvek tanulását, kiemelten a német nyelvét. A latin nyelv tanítását annak eszközjellege miatt bizonyos mértékben visszaszorította.

Érdekes felvetése volt mind a középiskolába, mind a felsőoktatási intézménybe történő felvételnél a felvételi vizsgával kapcsolatos javaslata. Ennek oka többek között az volt, hogy a középiskolában: csak végbizonyítványról szólt, érettségiről nem.

másrészt pedig a különböző iskolák képzési eredményeinek összehasonlítására, ennek megfelelően a legmegfelelőbbek kiválogatására a tanári karok előtt tett felvételi vizsga jó lehetőséget adhat. Említésre méltó az a javaslata is, hogy a középiskola 6 osztályos legyen. A hatosztályos gimnázium megvalósításának gondolata később, még a szocialista iskolareformok során is felmerült. Dezső Lajos a 6 osztályos polgári iskolát nagyra értékelte, s ebből akarta a megfelelő felszerelés biztosításával a hatékony középiskolát kifejleszteni, a képzés gyakorlati jellegét, életszerűségét, életre nevelő vonását biztosítani. A szakoktatás tekintetében fontosnak tartotta az alsó- és felsőfokú szakoktatás megvalósítását a társadalom különböző szintű szakemberigényeinek megfelelően.

4. A NÉPISKOLA KORSZERŰSÍTÉSE

Mint vérbeli képzős szakembernek különösen szívügye volt két iskolának, az elemi iskolának és a tanítóképzőnek a fejlesztése. Ezért az ezekre vonatkozó felfogásával, reformjavaslataival, törekvéseivel részletesebben is foglalkozunk.

a/ A t a n t e r v

Dezső Lajost erősen foglalkoztatta a népiskolai tanterv kérdése. Erre ösztönözte a társadalmi fejlődés, az iskolával szemben egyre fokozódó társadalmi igény és követelmény.

A népiskolára vonatkozó elgondolásait jól tükrözi az a tanterv, amelyet megbízásból a tiszáninneri református egyházkerület iskolái számára az 1890-es évek elején készített. Felfogása szerint a népiskolában az ismeretek azon elemeit kell feldolgozni, nyújtani, amelyekre "a nép legalsóbb osztályához tartozó közembernek is szüksége van".^{80/} Tanterve ezeknek az ismereteknek a mértékét állapítja meg a tanítók tájékoztatására, továbbá az ellenőrzés reálisabbá tétele és megkönnyítése céljából, de fontos célja volt a tanterv elkészí-

Qq. 1144.

TANTERV

A TISZÁNINENI EV. REF. BGYHÁZKERÜLET
NÉPISKOLÁI SZÁMÁRA.

A SÁROSPATAI IRÁDALKI KÖR. MEGNEVELÉSÉBŐL KÉSZÍTÉ

DEZSŐ LAJOS.

MEGNEVELTETETT A FŐTANÍTÁSÓ BÉNYÓHINENI EV. REF. BGYHÁZ-
KERÜLET 1904 ÁPRIL 17-18. OTÜLÉSÉN, 96. SZ. JEGYZŐKÖNYVI FOLYTATÁS

SÁROSPATAK.

NYOMTATTA DEZSŐ LAJOS AZ EV. REF. FOIZSÁG KÖZÖSSÉGÉN.
1896.

tésével az is, hogy segítse egyöntetűbbé fejleszteni a tiszán-
 innen ref. egyházkerület népiskola ügyét, s hogy kiküszöbölje
 a tankönyvirodalom meglévő fogyatékoságait. Arra törekedett,
 hogy a tanterv biztosítsa a helyes munkabeosztást, a tanító és
 tanulók szabályos tevékenységét. A tantervet azonban csak az
 iskolai munka külső szabályozójának tartotta, s meg volt győ-
 ződve arról, hogy a tanterv előírásait, követelményeit csak a
 tanítók jó, szorgalmas munkája, s kellő didaktikai képzettsége
 és a felügyelő hatóságok lelismeretes törekvése, irányító-el-
 lenőrző tevékenysége töltheti meg élettel.

Az 1890-es években a tiszáninnen ref. egyházkerületben
 - mint általában az országban - a népiskolák, csekély kivétel-
 től eltekintve, egytanítós iskolák voltak. A tantervet tehát
 az osztatlan iskolák számára állította össze, de tervszerűen,
 következetesen rámutatott arra is, hogyan lehet és kell a két
 vagy több tanítójú iskolában a tanterv előírásainak érvényt
 szerezni.

A tanterv kialakításában ma is korszerű elveket vallott és
 valósított meg. Az elsajátítandó anyagot társadalmi-nevelési
 szempontból elemezte, s "elsősorban a szükséges, azután a hasz-
 nos s végül a kellemes ismeretek" felvételére törekedett, mint-
 egy megszabva a mindenki által elsajátítandó és a kiegészítő
 anyagot egyaránt. Az elmaradhatatlanul szükséges anyagrészeket
 mint minimumot a tantervben csillaggal meg is jelölte. Megelőz-
 te korát egyéb tantervi követelményekkel, javaslatokkal is. Ab-
 ban a korban, amikor még két tanító esetében nemek szerint cso-
 portosították két tanulócsoportba a gyermekeket, s így mindkét
 tanítónak mind a hat osztállyal foglalkoznia kellett, Dezső La-
 jos az osztályok szerinti csoportosítás mellett foglal állást.
 "Amely gyülekezetben két tanító van, tanácsos lesz az iskolá-
 soknak eddig szokásos nemek szerinti elkülönítése helyett, az
 egyik tanító kezére bízni az I-II. osztályt /fiúkat és lányo-
 kat vegyesen/ s a másik tanító keze alá adni a III-VI. osz-
 tályt",^{81/} vagy a körülményektől függően egyenlően megosztani
 az osztályokat /I-III., illetve IV-VI./. A koedukációs neve-

A) Oraterv. Az egy-tanítójú, hat-évfolyamú népiskolák számára.

Közvetlen foglalkozás							Csendes foglalkozás							Ismétlő iskola		
Tantárgy	I	II	III	IV	V	VI	Egyenl.	Tantárgy	I	II	III	IV	V	VI	Tantárgy	Iskola tan. évi
Vallásoktató	2	2	2	2	2	2	8	Olvasás	8	6	7	3	—	—	Biblia-olvasás	1
Ismerkedés	6	—	—	—	—	—	6	Fogalmazás	4	6	6	5	5	—	Ének	1
Számolás	2	2	2	2	2	2	10	Nyelvtani feladatok	2	2	3	3	3	3	Névtan	2
Nyelv	—	1	1	1	1	1	4	Helpes írás (könyv.)	2	6	2	2	—	—	Írás	2
Olvasás	—	4	3	3	2	2	9	Szépírási (m.-lapok.)	—	—	—	2	2	—	Olvasás	4
Földrajz	—	—	1	2	2	2	5	Számolás	6	6	6	6	6	6	Fél óra betekint	4
Történelem	—	—	—	—	2	2	2	Rajzolás	3	3	2	2	2	2		
Terméstan	—	—	—	3	2	—	3	Dolgozat-javítás	4	4	—	—	4	4		
Természettan	—	—	—	—	2	2	2	Ének-előzet	—	—	—	—	2	2		
Szépírási (téma-írás)	—	1	1	1	—	—	3	Előkérsület	—	—	6	6	6	6		
Világi ének	2	2	2	2	2	2	4	Figyelmesítés	—	—	6	6	6	6		
Egyházi ének	1	1	1	1	1	1	1	Csendes foglalkozás	29	31	33	34	36	38		
Tudgyűjtés	2	2	2	2	2	2	4	Közvetlen foglalkozás	15	15	17	20	22	20		
Részlet, kétszer egy óráig	—	2	2	2	2	2	2	Együtt felőss	44	46	50	54	58	58		
Hetente felőss	15	15	17	20	20	20	63	Egyes óra betekintés	22	23	25	27	29	29		

lést több szempontból is ajánlotta. Szerinte oktatási szempontból különösen hasznos ez, mert így nem kell egyszerre mind a hat osztállyal foglalkoznia a tanítónak, hanem csak kevesebb osztállyal, s így több időt tud fordítani a keze alatt lévő gyermekek tanítására. Azt is kifejtette, hogy a koedukációs nevelés sokat emlegetett hátrányai csak képzeletbeliek, nem reálisak, de hivatkozott arra is, hogy a modern államok is ezt az elvet követik. S e felfogás, a lányok és fiúk együttes tanulása ellen hazánkban akkor még általános volt a felzúdulás. Végül azonban győzött az általa is képviselt eljárás, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1899-ben ezt a felfogást az egész országra kötelezővé tette. Ugyanakkor azt is javasolta, hogy két tanító esetén az egyik az I-II. osztály mellett az ismétlő iskolát is tanítsa. Indokolta ezt a beosztást azzal, hogy szerinte a tanítónak az I. osztállyal közvetlenül még többet kell foglalkoznia, továbbá a tanítás legnehezebb munkája az írvaolvasztatás, s végül arra is hivatkozott, hogy az iskolai lemorzsolódás következtében a felsőbb osztályokban már alacsonyabb a tanulók létszáma.

Korszerű elveket vallott a gyermekek foglalkoztatása tekintetében is. Mivel egy tanító ugyanabban az időben több osztállyal is foglalkozik, szükség van szerinte a "csendesfoglalkozásra". Ez a fogalom azonban nála többet jelentett, mint általában az akkori pedagógiai fogalomhasználatban. Szerinte a gyermek iskolában töltött idejét jobban ki kell használni, s ezért a csendesfoglalkozást értékesíteni kell, szoros összefüggésbe kell hozni a tanítással: Előtte a tanulóknak utasítást kell adni s utána a teljesítményt számonkérni, legalább egyesek munkáját át is tekinteni, ellenőrizni. Felfogása szerint a közvetlen foglalkozás elsősorban a tananyag megértését, a csendes foglalkozás pedig a begyakorlást szolgálja. A tantervben közölt óratervében tárgyaként és osztályonként pontosan megjelölte a közvetlen foglalkozás és csendesfoglalkozás heti félóraszámát is. Vallotta, hogy a csendesfoglalkozás ér-

tékesítésével sok nehézséget le lehet küzdeni. "Az egy tanítójú és két- vagy több tanítójú iskola óratervének összehasonlításából - írja - kitűnik, hogy amott kevesebbet foglalkoztat a tanító a gyermekekkel, emitt kevesebbet fordíthat /csendesfoglalkozás útján/ begyakorlásra, önmunkásságra. Az önmunkásságra való alkalom tehát az egy tanítójú iskolának határozott előnye, mely helyesen használva, a növendékek nagyobb önállóságában, ismereteik biztosabb voltában határozottan felismerhető".^{82/}

Érdeemes utalni arra is, hogy milyen módon igyekezett beépíteni Dezső Lajos a csendesfoglalkozásokat az oktatás folyamatába. Szerinte a csendesfoglalkozás helyes alkalmazása intenzívebbé teszi a tanítást, az időbeosztást. Elsősorban a rögzítésre és gyakorlati alkalmazásra törekedett, de sokszor alkalmazott olyan feladatokat is, amelyek az előkészület, az anyaggyűjtés feladatmegoldásait kívánták a tanulóktól. Az I. osztályban elsősorban olvasás, rajzolás, írás könyvből és számfőladat megoldása szerepelt a csendesfoglalkozás anyagában. A II. osztályban fogalmazási, nyelvtani feladatok megoldásával bővültek a foglalkozások. A III. osztályban a fogalmazás, nyelvtan és számtan mellett szerepet kapott a helyesírás könyvből, továbbá előkészület vallásból, olvasásból és végül a "figyelmezés". Az előkészület a gyakorlás mellett a következő órákra való felkészülésre, a figyelmezés pedig mint aktív figyelés arra szolgált, hogy az órán a más osztállyal történő anyagfeldolgozást figyeljék, s ezzel a már elsajátított ismeretanyagot jobban elmélyítsék, rögzítsék, gyakorolják. Tervszerűsége miatt bizonyára mindkét feladatmegoldás beépült az oktatás folyamatába. A IV. osztályban az előző osztály feladatain kívül a földrajzra is kiterjedt az előkészület. Az V. osztályban ezen túlmenően sor került énekelméleti feladatok megoldására, szépfírásra, olvasásból, történelemből és természetből előkészületre, továbbá a csendesfoglalkozások egy részében javították a tanulók az I-II.

osztályosok írásbeli munkáit. A VI. osztályosok az előzőek mellett a vallás, természetrajz, földrajz és számtan órák némelyikén figyelték a tanítást, de az I-II. osztályosok írásbeli munkáinak javítása itt is szerepelt.

A csendesfoglalkozások jó megszervezése mellett az eredmény érdekében javasolta egyes osztályok összevonását is, ami által a tanító munkája felére redukálódik, a tanítványra nézve pedig a tanítási idő, a velük való közvetlen foglalkozás megkétszereződik. Javasolata szerint közös foglalkozás keretében tanítható a vallás az I-II. és a III-IV. osztályban, az olvasás és fogalmazás a III-IV., a nyelvtan, a számtan, a földrajz, a történelem és a természettan az V-VI., a természetrajz a IV-V., a szépírás a II-III-IV., a testgyakorlat és a világi ének az I-II-III., és a IV-VI., az egyházi ének az I-VI., a kézimunka-kertészet-háziipar a III-VI. osztályban. Ezáltal elérhető, hogy egy tanító hetenként 60 félórán belül mind a hat osztályban fel tudja dolgozni a legfontosabb alapismereteket.

Dezső Lajos a tantervhez félórás beosztással óratervet is készített. Az előző tanterv^{83/} nagy hiányosságának tartotta, hogy nem közölt óratervet. Szerinte tananyagot megszabni, tantervet készíteni óraterv nélkül eredményesen nem lehet. Szükséges az óraterv, hogy "a rendelkezésre álló idővel a tanterv részleteinek megszabhatása végett számot lehessen vetni", azaz minden szükséges, lényeges anyagrészt az órákon fel lehessen dolgozni és be lehessen gyakorolni. Segíti ezt az évi anyag egyes órákra történő beosztása is. Az egy tanítójú hat osztályos iskola mellett tekintetbe vette más iskolák, megoldások megvalósításának igényeit is, s többféle óratervet adott. Külön óratervet közölt azoknak az iskoláknak, amelyekben nem lehet a törvény által megszabott hat osztályt megvalósítani, amelyekben csak négy osztály van; s külön óratervet készített azok számára a kéttanítójú iskolák számára, amelyekben az egyik tanító az I-II. osztályt, a másik a III-VI. osztályt; továbbá más óratervet állított össze azok számára az iskolák számára, amelyekben az egyik tanító az I-III., a másik pedig a IV-VI. osztályt ta-

A) Tanórarend egy-tanfűjű,

		8-9	9-10	10-11	11-12
Hárta	1-2	Ir. könyvtár Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Válts.	
	3-4	Előzetes	Válts.	Függelék	
	5	Függelék	Válts. (Dolg. ján. az F. P. n. di.)	Nyelv	Válts.
	6	Nyelv	Rajzolás	Olvasás	Nyelv
	7		Számítástud.	Olvasás	Számítástud.
	8	Számítástud.	Számítás	Függel.	Olvasás
	9	Számítás	Függel.	Nyelv	Olvasás
	10		Függel.	Számítástud.	Számítástud.
	11		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás
	12		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás
Közd.	1-2	Előzetes	Válts.	Függelék	
	3-4	Előzetes	Válts.	Függelék	
	5	Függelék	Válts. (Dolg. ján. az F. P. n. di.)	Nyelv	Válts.
	6	Nyelv	Rajzolás	Olvasás	Nyelv
	7		Számítástud.	Olvasás	Számítástud.
	8	Számítástud.	Számítás	Függel.	Olvasás
	9	Számítás	Függel.	Nyelv	Olvasás
	10		Függel.	Számítástud.	Számítástud.
	11		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás
	12		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás
Nagyvár.	1-2	Előzetes	Válts.	Függelék	
	3-4	Előzetes	Válts.	Függelék	
	5	Függelék	Válts. (Dolg. ján. az F. P. n. di.)	Nyelv	Válts.
	6	Nyelv	Rajzolás	Olvasás	Nyelv
	7		Számítástud.	Olvasás	Számítástud.
	8	Számítástud.	Számítás	Függel.	Olvasás
	9	Számítás	Függel.	Nyelv	Olvasás
	10		Függel.	Számítástud.	Számítástud.
	11		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás
	12		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás
Szentmiklós	1-2	Előzetes	Válts.	Függelék	
	3-4	Előzetes	Válts.	Függelék	
	5	Függelék	Válts. (Dolg. ján. az F. P. n. di.)	Nyelv	Válts.
	6	Nyelv	Rajzolás	Olvasás	Nyelv
	7		Számítástud.	Olvasás	Számítástud.
	8	Számítástud.	Számítás	Függel.	Olvasás
	9	Számítás	Függel.	Nyelv	Olvasás
	10		Függel.	Számítástud.	Számítástud.
	11		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás
	12		Ir. könyvtár	Dolg. ján. az F. P. n. di.	Olvasás

Ájtem 2. A tanórarend követel megjelölését az áll. tanár, a tanórarend szerkesztője az általános tanórarend szerkesztője, a tanórarend szerkesztője az általános tanórarend szerkesztője, a tanórarend szerkesztője az általános tanórarend szerkesztője.

hat-osztályi népiskola számára.

		1-2	3-4	5-6	7-8
Eszék	1-2	Ir. könyvtár	Olvasás	Számítástud.	Olvasás
	3-4	Számítástud.	Számítástud.	Előzetes	Függelék
	5-6	Számítástud.	Függelék	Olvasás	Függelék
	7-8	Függelék	Olvasás	Olvasás	Függelék
	9-10	Rajzolás	Előzetes	Olvasás	Függelék
	11-12	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	13-14	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	15-16	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	17-18	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	19-20	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
Eszék	1-2	Ir. könyvtár	Olvasás	Számítástud.	Olvasás
	3-4	Számítástud.	Számítástud.	Előzetes	Függelék
	5-6	Számítástud.	Függelék	Olvasás	Függelék
	7-8	Függelék	Olvasás	Olvasás	Függelék
	9-10	Rajzolás	Előzetes	Olvasás	Függelék
	11-12	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	13-14	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	15-16	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	17-18	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék
	19-20	Rajzolás	Függelék	Függelék	Függelék

Ájtem 2. A tanórarend követel megjelölését az áll. tanár, a tanórarend szerkesztője az általános tanórarend szerkesztője, a tanórarend szerkesztője az általános tanórarend szerkesztője, a tanórarend szerkesztője az általános tanórarend szerkesztője.

nítja. Ugyanakkor azt is hangoztatta, hogy a szükséges feltételeket mindenütt biztosítani kell, s az V-VI. osztályt is minden iskolában sürgősen ki kell építeni. A négy osztályú iskola számára összeállított óratervet ezért ideiglenes érvényűnek tartotta. Az óratervek mellett a tantervben tanórarendmintát is közölt, melynek alapján a helyi körülmények figyelembevételével jól elkészíthette a tanító saját iskolája számára is az órarendet. Ebben nemcsak a közvetlen foglalkozások tantárgyi félórát rögzítette, hanem pontosan megjelölte a csendesfoglalkozások különféle feladatmegoldásait is. Mindezzel, továbbá a feldolgozandó anyag közelebbi megjelölésével sikerült a sokféle nevelést-tanítást végző egyházkerületi népiskolák munkáját, eredményeit egységesebbé tenni s az általános műveltség legfontosabb alapelemeit minden iskolában feldolgoztatni.

Érdekes megfigyelni azt is, hogyan alakult Dezső Lajos óratervének megfelelően az egytanítójú iskolában a közvetlen foglalkozások és a csendesfoglalkozások óraszámának aránya a különböző osztályokban, illetve tantárgyakban. Az osztályokat tekintve az alábbi arány állapítható meg:

Osztály	Közvetlen foglalkozás	Csendes foglalkozás	Együtt
I. o.	15	29	44
II. o.	15	31	46
III. o.	17	33	50
IV. o.	20	34	54
V. o.	22	36	58
VI. o.	20	38	58
Összesen:	109 félóra	201 félóra	310 félóra
	35,16 %	64,84 %	100 %

A tanított tantárgyakat tekintve a közvetlen és csendesfoglalkozás óraszámának aránya az alábbiak szerint alakult: ^{84/}

Tantárgy	Közvetlen foglalkozás	Csendes foglalkozás	Együtt
Vallásoktatás	12	-	12
Írvo olvasás, olvasás és fogalmazás	20	46	66
Nyelvtan és helyesírás	5	31	36
Számolás	12	36	48
Földrajz, történelem, természetrajz, természettan	19	-	19
Szépírás	3	4	7
Rajzolás, dolg. javítás, énekelmélet	-	34	34
Világi, egyházi ének	18	-	18
Testgyakorlat, kézimunka, kertészet, háziipar	20	-	20
Előkészület	-	24	24
Figyelmezés	-	26	26
Összesen:	109	201	310 félóra

^ Az óratervből az is kitűnik, hogy a különböző tantárgyak feldolgozott anyagának begyakorlására fordított időn túlmenően a csendesfoglalkozás óráiból a III-VI. osztályban előkészületül 24 /a csendesfoglalkozások 11,94 %-a/, s figyelmezéshez, figyeléshez 26 félórát /12,93 %/ vesz fel.

A két tanítójú iskolában a gyermekekkel való közvetlen foglalkozásra Dezső tanterve szerint 158 félóra /57,67 %/, a csendesfoglalkozásokra pedig 116 félóra /42,33 %/ esik. Tantervi előírása szerint tehát két tanító esetén a közvetlen foglalkozások aránya 22,5 %-kal növekszik, s a csendesfoglalkozásoké ugyanilyen arányban csökken.

Abból kiindulva, hogy az egyháznak nem szabad lemaradnia

a népiskolai korszerűsítési törekvésektől, s iskoláiban az államilag előírt tananyagot el kell végezni, Dezső Lajos azokat a tantárgyakat szerepeltette tantervében, amelyeket az 1868. évi XXXVIII. tc. 11. §-a 3. pontja a felekezeti iskolákra is kötelezően előírt. Ennek az elvnek az érvényesítése miatt hagyta el az akkor divatos beszéd- és értelemgyakorlatot, melyről ott nincs szó, de ezen túlmenően pedagógiai indokokkal is magyarázta ennek elmaradását. Szerinte "az iskolai fegyelemhez való szoktatás, amit a beszéd- és értelemgyakorlat első céljának szoktak felvenni, tantárgyat nem képezhet, s e felfogás /mely t. i. a szoktatást tantárggyá teszi/ a nevelés eszközeinek /oktatás- és szoktatásnak/ félreismeréséből eredhet. A képzetek előkészítő szaporítása és tisztázása /mit második cél gyanánt szoktak felvenni/ a reáloktatás körébe eső feladat, mely az ABC-ben és a II. osztály számára írt olvasókönyvben található olvasmányi darabok által tényleg meg van oldva".^{85/} Úgy értékeli, hogy a beszéd- és értelemgyakorlat az iskolában sokszor csak fecsegési gyakorlat, s feladata, anyaga a szenttérténetek és az olvasókönyvi darabok helyes kezelése, feldolgozása által célszerűbben, biztosabban, eredményesebben megvalósítható, feldolgozható. Ugyanakkor szerinte a képességek /figyelem, emlékezet, értelem/ fejlesztésének is sokkal hatékonyabb eszköze a többi tantárgy oktatása. Ezen túlmenően nem látta értelmét a beszéd- és értelemgyakorlatnak mint előkészítő tárgynak sem, hiszen "a beszéd- és értelemfejlesztés eme koncentrációja a többi tárgy decentralizációjára vezet".^{86/}

Bár a népiskolai törvényben nincs szó a háziipar tanításáról. Dezső tantervében mégis szerepel. A korabeli felfogásnak, divatos eszmeáramlatnak, az egyre erőteljesebben jelentkező társadalmi igénynek engedve vette föl ennek tanítását azokra a tanítási órákra, amelyeken a rossz időjárás, a téli fagyok, a havazás miatt kertészeti óra nem tartható. Mértant nem vett fel külön tárgyként, hanem anyagát megosztotta: számolási részét a számtanban, alaki részét pedig a rajzolásban szerepeltette. Nincs szó külön tárgyként gazdaságtanról és egészség-

tanról sem: csak gazdasági gyakorlatot vett fel, s a gazdaságtani és egészségügyi elméleti ismereteket a tanulók a természetrajzi és természettani olvasmányokban dolgozzák fel. Bár a törvény nem írta elő, tantervébe felvette a rajzolást is az azal az indoklással, hogy nagy gyakorlati haszna van; figyelemre méltó az izlésnemesítő hatása, továbbá igen fontos eszköz a csendesfoglalkozásban, és elhagyásával a mértan egy részének tanítása is elesne. A természetrajzot meghagyta a IV-V. osztályban. Szerinte az elbeszélő tárgyak alkalmasabbak a szóbeli előadásra, a leírók pedig az írásbeli kifejezésben való gyakorlásra.

Dezső Lajos a népiskolai tantervkészítésre való előkészület során elméletileg is sokat foglalkozott a népiskola tantárgyaival, az egy-egy tárgy tanításának tantervi, tankönyveinek gyakorlati kérdéseivel.

Az olvasással kapcsolatban abból indult ki, hogy az olvasás, az olvasókönyv eszközjellegű a nevelés és oktatás céljához képest. Szerinte "a népiskola első feladata /közvetlen célja/ az, hogy a gyermekkel az olvasást megkedveltesse, hogy az ne csak tudjon, de szeressen is olvasni".^{87/} Az olvasástanításnak, az olvasókönyvnek ezért is célja, hogy segítségével a gyermek az olvasás különböző fokozatait gyakorolja, begyakorolja. Ennek megfelelően "az olvasás a népiskola törzstantárgya. Fontossága nemcsak abban áll, hogy már az iskolában megkönnyíti az életre hasznos ismeretek elsajátítását, hanem a felnőtteknek is első eszköze a további önképzésre".^{88/}

Az olvasókönyvnek csak közvetlen célja az olvasás különböző fokozataiban való gyakorlás lehetővé tétele, magasabb célja "a gyermek lelki életnyilatkozatainak a fejlesztése", az értelem és a kedély, - valójában a lelki tehetségek összehangatos kimunkálása.^{89/} Ennek megfelelően szerinte az olvasókönyvet úgy kell összeállítani, szerkeszteni, hogy szolgálja a gyermek mindenoldalú fejlődését, s tartalmazzon olyan anyagokat, olvasmányokat, melyek az értelmi megismerés /szemlélet, megfigyelés/ eredményei és olyanokat, melyek a képzelet szülemé-

NÉPISKOLAI KÖNYVTÁR AVIK KÖTET.

OLVASÓKÖNYV

az első népiskola II. osztálya számára.

Szerkesztette

DEZSŐ LAJOS

Kiadja a Sárospataki Iskolai Kéz- és Füzetgyár.

Hetedik kiadása

Ára kötet 55 fillér.

SÁROSPATAK.

KÖNYVTÁR DANI ÉS FÜZET- ÉS NY. PÉNEGA BÉNYÉS.
1912

nyei. A pozitív ismereteket tartalmazó ismeretterjesztő olvasmányok a gyermekek ismereteinek fejlesztését, a történelmi eseményeket stb. tartalmazó olvasmányok, költemények pedig a kedély és képzelet fejlesztését, együtt közösen minden lelki tehetség kimunkálását segítik az értelem, emlékezet, szó- és írásbeli kifejezés gyakorlásával.^{90/}

Az olvasásban való gyakorlottság és a gyermek tehetségeinek együttfejlesztése azonban ugyanakkor csak eszköz a még magasabb célhoz viszonyítva, mely arra irányul, hogy "az egyén a társaság hasznos tagjává képeztessek". Dezső Lajos vallotta, hogy az iskola nem önmagáért, hanem a társadalomért létezik, s ezért az olvasásnak is a társadalom céljának megvalósítását kell szolgálnia. Szerinte az olvasási készség technikai, a lelki tehetségek összehangzatos fejlesztése alanyi, a társadalmi cél pedig objektív cél. Olyan olvasókönyveket kell szerkeszteni, melyek a nemzeti szellem válogatott termékeivel korszerű műveltséget nyújtanak. "A nemzeti /nép/ szellem válogatott termékeinek az olvasókönyvek technikai és alanyi céljaihoz való helyes alkalmazásában áll jelenben az olvasókönyv kérdésének helyes megoldása... A fejlődéstörténet útmutatása alapján a népiskolai olvasókönyv objektív céljául a valláserkölcsi, reál- és nyelvi képzésnek nemzeti irodalmunk alapján való rendezését kell kitűzni".^{91/} Fentiekből következik, hogy Dezső felfogásában az olvasás, olvasókönyv a népiskolai oktatás központja, melynek "legközelebbi feladata /az olvasás/ elsőrangú didaktikai fontosságánál fogva, hogy a gyermek lelki tehetségeit mindenoldalúlag fejlesztvén, a többi népiskolai tantárgy egyoldalú alakító hatását ellensúlyozza /kiegyenlítse/, valamint végül azáltal, hogy egytanítójú népiskolában a realismeretek, egy- és kéttanítójú iskolában a nyelvtan s valamennyi iskolában az irálygyakorlatok az olvasókönyv alapján taníttatnak".^{92/} Ezekén túlmenően nagy szerepe van az olvasókönyvnek a humánismeretek elsajátításában és a nyelvtan-fogalmazás tanításában is. Mindezek megvalósítását szerinte az olvasókönyv szerkesztésével is segíteni kell. Ezért fontosnak tartja, hogy a

könyv az olvasmányok után közöljön a tartalom összefüggő elmondását megkönnyítő elemző, fogalmazásra ösztönző kérdéseket, nyelvtani és írásbeli feladatokat, s jelölje meg a mélyebb elemzésre szánt anyagokat is.

Hasznos útmutatásokat állított össze az olvasókönyv kezelésére vonatkozóan is. Az egyes olvasmányokat tartalmuknak és alakjuknak figyelembevételével kell kiválasztani s használni a különböző fokozatok gyakorlására: a gyermek fejlettségi fokán felül álló olvasmányokat az értelmes olvasásra, a gyermek fejlettségi fokán állókat a gépies olvasásra, s a költői darabokat a szépolvasásra, annak gyakorlására. A fogalmazást szolgálják az anyag feldolgozása, az olvasmányok utáni - részletekre kiterjedő, majd később átfogóbb - kérdések alapján történő összefoglalás, továbbá a fogalmazási feladatok megoldására vonatkozó utasítások. Az íráskészség fejlesztését segíti az adott feleletek írásba foglalása. A nyelvtan tanításában a példabeszédek és közmondások célszerűen összeállított gyűjteménye szolgál főleg a megértés alapjául, a begyakorlás pedig más prózai darabokon történik. Az osztatlan iskolában a reáolvasmányok alapján készített fogalmazványokat a nevelő kijavítja, s ezután a csendesfoglalkozásokon a tanulók szak szerint csoportosítva külön földrajzi, természetrajzi stb. füzetbe írják. A költői művek a szöveghű emlékeztetbevitésre szolgálnak, a reáolvasmányok pedig a tartalom szabad előadása által különösen az értelem- és beszédkészség fejlesztését segítik.

Dezső Lajos sokat foglalkozott a népiskolai nyelvtani oktatás kérdéseivel is. Szerinte a nyelvtant az olvasással, fogalmazással, tehát a nyelvoktatás többi ágával együtt kell az alsó osztályokban tanítani s nem külön tankönyv alapján. A nyelvtan ugyanis az olvasmánytárgyalás kiegészítő része, a kettő között organikus kapcsolatnak kell lenni, s az olvasás órán az olvasási készség fejlesztése mellett a fősúlyt a helyes gondolkodás fejlesztésére és a fogalmazás gyakorlására kell fektetni. Valószínű, hogy a nyelvtani oktatás célja a nyelvtörvények és helyesírási szabályok megismerése és begyakorlása. Ez az olvasmányok

másolásával, a rendszeresen végzett fogalmazási gyakorlattal, a fogalmazások kijavításával, tehát a gyakorlati alkalmazással elérhető; ezek segítségével a gyermekek megfelelő gyakorlottságra tehetnek szert. Abban az időben, amikor az ellenőrzés a nyelvtani szabályok kikérdezésére, számonkérésére irányult csak, kimondta, hogy a túl sok szabály az elméleti tudásban túlterhelést okoz a gyakorlati képesség rovására. Ezért javasolta, hogy a rendszer kedvéért nem kell törekedni az alsóosztályos nyelvtanításban teljességre. A nyelvtan tanítása itt csak eszköz, s az anyagot úgy kell praktikus céllal megválasztani, hogy a példák az általános helyesírási szabályoknak alapjául szolgáljanak, s a könyvben a példák után az emlékezet okáért közöljük a fő szabályokat is. Így a nyelvtan tanítása nem vezethet túlterheléshez, s a szabályok nem szolgálnak lelketlen recitálásra. Az olvasmányok így kiinduló pontul és egyben begyakorlásul is szolgálnak a nyelvtani szabályok megértéséhez.

Hasonló következetességgel, tudatossággal s részletességgel dolgozta ki Dezső Lajos a többi tantárgy tantervét is. A tantárgyak tanítási céljainak megállapítása során nemcsak a szaktudományi feladatokra gondolt, hanem a megfelelő tantárgynak az iskolai nevelésben, a felnőtté válásban betöltött szerepére is. Az egyes tárgyakat a harmonikus nevelés szolgálatába igyekezett állítani. Ennek megfelelően az értelmi nevelés mellett utalt az erkölcsi, az esztétikai és a testi nevelés követelményeire is. A hazaszeretetre nevelésben különösen fontos szerepet tulajdonított a földrajz, történelem tanításának; a munkára, munkaszeretetre nevelésben a gazdasági és kertészeti gyakorlatoknak, a testgyakorlatoknak; az esztétikai nevelésben a rajzolásnak, szépírásnak, éneklésnek, testgyakorlatoknak stb. A számtan tanításában fontosnak tartotta "a világos gondolkodásban és szabatos beszédben való gyakorlást", a történelemben a kedély- és jellemfejlesztést, az alkotmánytanban az állampolgári jogok és kötelességek "szíves készséggel és ésszerűen való gyakorlására" nevelést, a természetrajzban a természet értelmes

szemléletébe való bevezetés által a természet megkedveltetését, a természettanban a természeti jelenségek figyelmes szemléletére, azok törvényeinek megértésére, a mindennapi életben alkalmazott természeti törvények gyakorlati alkalmazására, a testgyakorlatok tanításában a lelki-testi frissesség fenntartására, rendszeretetre, bátorságra nevelést.

Dezső Lajos tanterve igen alapos tájékoztatást, nagy segítséget nyújt a népiskolai tantárgyak tananyagára, a követelményekre és az anyag feldolgozására nézve. Nem elégszik meg az anyag pusztá megjelölésével, hanem gondosan körvonalazza, megállapítja az egyes tantárgyak iskolai tanításának általános célját, majd osztályonként meghatározza a "tancélt", a tanítási célt, amelyben rögzíti a legfontosabb követelményeket, ezután előírja, felsorolja a tantárgy tanításához szükséges - mind az iskolában használatos, mind pedig a gyermekek számára egyénilig beszerzendő, biztosítandó - tanítási eszközöket. A továbbiakban megjelöli a tantárgy tanítására fordítandó időt, külön a közvetlen s külön a csendesfoglalkozás idejét, és egyben rögzíti a legfontosabb feladatmegoldásokra fordítandó heti, illetve évi félórászámot. Ezután a tanterv a tananyagot tanmenetszerűen, egész évre, órákra beosztva adja, s ahol szükségesnek látszik, a tennivalókat részletesebben is megjelöli. A tananyag ismertetése után a tantervben hasznos szempontokat, útbaigazításokat találunk az eredményes tanítási eljárásokra vonatkozóan is.

Figyeljük meg Dezső Lajos elgondolásait, haladó elveit a magyar nyelv tanításának tantervi feldolgozását, előírásait követve! Az anyanyelvi nevelés ismertetését az egész iskolára vonatkozóan a **n y e l v o k t a t á s** címszó alatt adja. Az elemi népiskolában a nyelvoktatás általános célja "az anyanyelv törvényeinek megértése, s annak írás- s szóbeli helyes használatába való bevezetés, melynek eredménye abban nyilvánul, hogy a gyermek szabatosan s nyelvhibák nélkül olvas, vagy idegen gondo-

latokat szabatosan ad elő, s a saját gondolatait rendezetten fejezi ki, az eredmény egyrészt az olvasásban /és szavalásban/, másrészt a fogalmazási füzetben lesz látható".^{93/}
 A nyelvoktatás ágaiul a következő tárgyakat veszi fel: írva-olvasás, olvasás és fogalmazás, nyelvtan és helyesírás.

Az í r v a - o l v a s á s célja /tancél/ szerinte az írott és nyomtatott kis és nagy betűk megismertetése, az olvasás-írás gépies fokozatának, mint a további iskolai oktatás alapjának és feltételeinek az elsajátítása szavak, majd az utolsó évharmadban rövid olvasmányok olvasása és másolása útján. Az anyag megfelelő feldolgozásához szükséges taneszközök: a gyermek kezében ABC és palatábla; a tanteremben fekete tábla /egyik oldalon íráshoz vonalazva, másikon rajzoláshoz ponthálózattal ellátva/; az ABC olvasmányi részéhez, hol rövid elbeszélések mellett leíró olvasmányok is vannak, megfelelő szemléltető képek, fali olvasótáblák. Az anyag feldolgozására szolgáló tanidő: heti 6 lecke, egy évre 180 lecke a betanulásra; csendesfoglalkozásul az olvasásra és az írás begyakorlására egyaránt heti 8, évi 240 félóra. A tanterv ezután a tananyagot adja tanmenetszerűen, tanítási órákra elosztva. Amikor szükségesnek tartja, megjelöli a legfontosabb tennivalókat, eszközöket is. A tanmenet végén megjegyzéseket tesz arra vonatkozóan, hogy az anyagot a két tanítójú, illetve a négyosztályos népiskolában hogyan lehet feldolgozni.

A tanterv következő részében a tanítási eljárásra vonatkozóan ad részletesebb útbaigazítást. Külön ismerteti a hangoztatási előgyakorlatok tennivalóit, a rajzolási és írási előgyakorlatok feladatait, a betűtanítás eljárásait és az elbeszélő tartalmú, szemléltető tartalmú olvasmányok, továbbá a versek feldolgozásának legfontosabb teendőit. A javasolt eljárások nagyrészt a mai iskolai munkában is fellelhetők. A szavak hangoztatásánál és felbontásánál nagy gondot fordít a szemléltetésre, a megértett szavak használatára, az analízis és szintézis alkalmazására, az összeolvasás megfelelő előkészítésére. Az írástanítási eljárása is utal a mai módszer lényegére: a ta-

nító nagybani táblairását követi a betű részeire bontása, az íráselemek megnevezése, levegőbe írás, esetleg próbairás a palatáblára. Közben tudatosan gondol a test, a kéz és az írószer tartására. Az olvasmány tárgyalásánál fontosnak tartja a tartalom feldolgozását és az olvasási készség fejlesztését egyaránt. Minden esetben megjelöli a csendesfoglalkozás lehetőségeit és tennivalóit. Ugyanakkor apróbb, hasznos tanácsokat is ad az írva-olvasás megvalósításához, melyekkel a hiba megelőzésére s az eredmény fokozására törekszik.

A nyelvoktatás másik ágának tartja a z o l v a s á s é s f o g a l m a z á s tanítását. A II. osztályban a gépies olvasás kellő begyakorlása céljából nagy szerepet szán az olvastatásnak /jobbakkal szó- és tárgyértelmezéssel; gyengébbekkel ügyelve a természetes kiejtésre, majd karban olvastatás/. Fontosnak tartja az értelmes olvasás előkészítését az elbeszélő és leíró olvasmányokkal, továbbá a szépolvasás előkészítését párbeszédes olvasmányokkal s versekkel.

Az értelmes olvasás fontosabb eljárásai szerinte: elbeszélés vagy szemléltetés; olvastatás egyenként szó- és tárgyértelmezéssel; karban olvastatás a szünjelek betartásával, helyes hangsúlyozással; fogalmazás készítése palatáblára a fapalatólára írt kérdések segítségével.

A versek feldolgozásának helyes eljárása a következő: a tanító elmondja vagy elolvassa a verset; olvastatás egyenként szó- és tárgyértelmezéssel; olvastatás karban helyes hangsúlyozással; tartalom elmondás vagy az erkölcsi tanulság kifejtése; a vers megtanulása könyv nélkül; leírás emlékezet után.

A III-IV. osztályban hetenkint egy fogalmazványt a tanító is átnéz, kijavít s azt a gyermekek a fogalmazványtárba beírják. Az V-VI. osztályban az értelmes és szép olvasás gyakorlására kell törekedni. Itt a tanítási eljárásban a fokozatosság elvének megfelelően már nagyobb követelményt kell támasztani a tanulókkal szemben az olvasás és a tartalom feldolgozása te-

SZÁMTANI FÖLADATOK

AZ

ELJÁRMI NÉPIISKOLA III. ÉS IV. OSZTÁLYAI

SZÁMÍRÁ.

ÉS

DEZSŐ LAJOS

Kiadja a várospataki „Irodalmi kör” a Főiskola költségén.

Ára kötetlen 22, kötve 30 Kr.

SÁMSONYI NY. I. R. K.

Származás: Budapest, a 14. Család utca.

1906

kintetében, továbbá a fogalmazásban is megadott tétel alapján kell a fogalmazást elkészíteni.

A nyelvtanítás harmadik ága a nyelv tan és helyes írás tanítása. A tanításban itt is tudatosan érvényesíti a fokozatosság elvét, az eljárások általában az alábbiak szerint alakulnak. A II-IV. osztályban a táblára írt példánymondatok vagy az olvasókönyvbeli példabeszédek indukciós szöveg elemzésével történik a nyelvtörvény felismertetése, amit aztán kellő begyakorlás, hasonló mondatok mondatása, az olvasmányok után megjelölt nyelvtani feladatok kidolgozása, továbbá a megfelelő nyelvtani szabályra fejből példák írása követ. A nyelvgyakorlatokat a tanulók a palatáblára írják s a második osztályosokét a felsőbb osztályos tanulók nézik át, a többi osztályban pedig a tanulók egymás füzetét javítják, a hibákat aláhúzzák, s azokat a hibát elkövető tanulók kijavítják. Az V-VI. osztályban nyelvtan órákon tervszerűen felkészítik a tanulókat a polgári ügyiratok fogalmazására is.

A tanítási eljárásra vonatkozó megjegyzései között a többi t a n t á r g y r a vonatkozóan is sok értékes, hasznos tanács található. A szám-tan tanítása során az I. osztályban javasolja, hogy az órákon az eljárás a következő legyen: szemléltetés, nevezett szám, tiszta szám, alkalmazott feladat s majd csendesfoglalkozással feladatok másolása a tábláról. A feladatok megoldását szerinte helyesen az alábbiak figyelembevételével kell szervezni: a tanító a feladatot könyv nélkül elmondja, vagy egy gyermek a példatárból felolvassa; egy tanuló a feladatot elismétli; a számviszonyok kifejtése; a kiszámítás. A szám-tan órán fontosnak tartja a fejbeli és írásbeli számolást egyaránt. A gyakorlást előbb könnyebb, majd nehezebb feladatokon kell végezni.

A földrajz tanítási eljárásai között javasolja a következőket: olvasás a térképről tárgyértelmezéssel; értelmes olvasás a könyvből szóértelmezéssel; feladatul leírás vagy lerajzolás pa-

latáblára, a következő órán összefüggő beszéddel felelés térkép mellett. Ismétléskor hasznosnak tartja az "utazást a térképen vagy képzeletben".

A történelmi órákon a következő eljárást véli célravezetőnek: elbeszélés szabadon, a szükséges tárgyi értelmezésekkel; olvasatás könyvből szóértelmezéssel; kikérdezés kiegészítő kérdésekkel; a következő órán elmondás könyv nélkül, szabadon.

A természettan tanítása szerinte az alábbi eljárás alkalmazásával lehet eredményes: szemléltetéssel az illető test, tárgy megismertetése határozott diszpozíció szerint /név, alak, nagyság, szín, a testrészek minősége, tartózkodási hely, táplálkozás, szaporodás, jellemző ismérvek, haszon, kár, rokonok, osztályozás/; olvasatás könyvből szóértelmezéssel, megbeszéléssel; elmondás részletenként, kiegészítő kérdésekkel; feladat szabad, folyékony előadásra, de nem szó szerint való emlékezésre. A tárgyak összehasonlításánál fontosnak tartja az illető felső fogalom /típus, osztály, rend, család/ lényeges jegyeinek kikeresését, s a mellérendelt fogalomtól elkülönítő ismérvek megkeresését, felsorolását. A természettan anyag tanításában, feldolgozásában nagy szerepet tulajdonít a kirándulásoknak is.

A természettani anyag tanításánál szerinte a következők figyelembevételével kell eljárni: a gyermek által ismeretes jelenség megbeszélése; kísérlet bemutatása s a törvényszerűség megkeresése; amikor lehetséges, az ok kifejtése; a gyermekek a köznapi életből hasonló tünetenyeket, jelenségeket keresnek; olvasás a könyvből szóértelmezéssel; a következő órán szabadon /nem szó szerinti/ elmondás.

Korszerű elveket vall az ének tanításával kapcsolatban is. Az I-III. osztályban a hallás utáni daltanítás szerinte a következő menetben történik eredményesen: a szöveget előbb a tanító elmondja, majd együtt mondják, aztán osztályonként /III., II., I./, végül egyenként; a dalt szöveggel a tanító előéneklí: a gyermekek együtt éneklí, szükség esetén a tanító - eset-

leg hegedűvel - segít; ezután osztályonként, majd egyenként éneklük. A hallás utáni daltanításon kívül szól az elmélet és a dalgyakorlat jelentőségéről, s ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet a hangmértani, a dallam- és hangképzési, továbbá hangtalálási gyakorlatokra. A hangmértani gyakorlat helyes eljárása szerinte: a táblára felírt hangjegyeket /egy hangon/ "la" szótaggal eléneklük a tanító; megismerteti az illető ütemet vagy hangjegyet; a tanulók énekelnek "la" szótaggal együtt, osztályonként, egyenként /az I. osztály kivételével/. A dallamgyakorlat főbb lépései: az előzőleg tanult dalnak a táblára írt dallamát a gyermekek együtt leéneklük "la" szótaggal; a II-III. osztály számjelzéssel; a III. osztály a hangjegy nevével. A hangképzési és hangeltalálási gyakorlat során a tanulók a tanító által a balkeze ujjain mutatott hangsori és összhangzattani gyakorlatokat együttesen /II-III. o./ számjelzéssel, majd a III. osztály a hangjegy nevével éneklük. Ugyanakkor javasolja azt is, hogy reggel a tanítás megkezdése, délután befejezése egy-egy egyházi ének, a délelőtti tanítás befejezése és a délutáni megkezdése pedig egy-egy tanult dal eléneklésével történjék. A IV-VI. osztály énektanítása során a hangsorok ismertetésénél eredményes eljárásnak tartja az alábbi: a hangsor éneklése fel- és le, név, szám- és "la" szótaggal; 5/3, 6/3, 6/4, 7-es összhangok név-, szám- és "la" szótaggal; hangeltalálási gyakorlat: a tanító ujjain mutatja az éneklendő hangokat s a tanulók számmal és névvel leéneklük. A hangeltalálási, hangképzési, hallási és hangjegyvonalvasási gyakorlat alkalmával a táblára írt gyakorlatokat éneklük névvel, számmal és "la" szótaggal. Ehhez anyagul a gyermekek előtt ismeretlen dalok dallamai szolgálnak. A dal megtanulásának 3 mozzanatáról szól. Csendesfoglalkozásban előkészületül a tanulók a palatáblára leírják a dal ütemét hangjegyekkel egy hangon, a dallamát számokkal vagy a hangjegy nevével; a dal megtanulására szánt órán a falitáblára írt dalt együtt éneklük ütem szerint, ezután következik a dallam betanulása szólamonként név-, szám- és szöveggel; majd a szólamok együttes begyakorlása a

3. órán. Utógyakorlatul a csendesfoglalkozás során a tanulók a tábláról leírják a dalt a dalfüzetbe, esetleg az ütemet és a dallamot emlékezetből a palatáblára, s a dalfüzet szerint kijavítják.

A testnevelés tanításával kapcsolatban fontosnak tartja, hogy a testgyakorlatot minden lehetséges esetben a szabadban tartsák egész évben; az egyes órákon a könnyebbről kell a nehezebb felé haladni; az órákon lehetőleg a testnek minden része gyakorlandó; a testgyakorlatot tornajátékok váltsák. Az egyes gyakorlatok tanításának menete szerinte: a tanító megnevezi s bemutatja a gyakorlatot; vezénylet számlálásra, a tanulók végzik a gyakorlatot, a tanító javítja a hibákat; "rajta" vezényszóra a gyermekek egyenletes ütemben végzik a gyakorlatot.

Korszerű elveket vallott Dezső Lajos a tanterv elkészítésében más szempontból is. Tantervét előzetesen társadalmi bírálatnak vetette alá, s a Sárospataki Irodalmi Kör lapjában, a Sárospataki Lapokban 1893-ban közzétette azért, hogy a szakemberek, a gyakorló pedagógusok a tantervről véleményt nyilváníthassanak. A vélemények elismerőek s közülük néhány a Sárospataki Lapokban is megjelent. A véleményekben kifejezésre jutott, hogy a tantervnek nagy előnyére vannak a következők:

- minden tantárgy anyaga a gyermek értelméhez méretezett, s a tanító és tanulók túlterhelése nélkül elvégezhető, és így minden iskolában keresztülvihető;
- a tananyag jól meg van rostálva s évekre, órákra á y beosztva, hogy minden anyag építsen az előzőre s egyben előkészítése legyen a következőnek;
- az óratervről megjelöli a közvetlen és csendesfoglalkozást, a helyes munkabeosztást, a tanító és tanulók eredményes tevékenységét, működését; a tananyag, tannemet cím alatt csillaggal jelzi az elvégzendő minimumot;
- annyira világos s eligazító a tanterv, hogy a kellően képzett tanító számára feleslegessé teszi a korabeli vezérkönyvek nagy részét.^{94/}

Dezső Lajos a megjegyzéseket komolyan vette, a tanterv végleges kialakításában felhasználta. A bírálók tájékoztatása és a gyakorló tanítók munkájának tudatosítása céljából saját megerősített felfogásának elveit, kellően indokolva tantervi elgondolásait, a Sárospataki Lapokban kifejtette.^{95/}

b/ A t a n k ö n y v

Felfogásának érvényesítése érdekében, a tantervi célkitűzéseknek a megvalósításához a gyakorló tanítóknak további konkrét segítséget is adott. Ez a törekvése öltött testet népiskolai tankönyvekben, amelyeket a Sárospataki Irodalmi Kör a Népiszkolai Könyvtár kötetei között jelentetett meg. S mivel az olvasást a népiskola központi tantárgyának tekintette, különösen nagy gondot fordított az olvasókönyvek összeállítására. Olvasókönyvei sokáig, 30 évig is használatban voltak, a II. osztályos olvasókönyve 11, a III-IV. osztályos 10 s az V-VI. osztályos 6 kiadást ért meg.

Dezső Lajos szerint az olvasókönyvnek az olvasás különböző fokozatban való gyakorlása mellett fontos feladata a kedély- és nyelvképzés, a gyermeknek a népies nyelvkincs birtokába való bevezetése. Így válhat ugyanis a gyermek a nemzeti műveltség részesévé. Olvasókönyvei ennél fogva bőven tartalmaznak példabeszédeket, közmondásokat, meséket, adomákat, mondákat, "a nemzeti szellem édes tejét", "az iskola rendszere nélkül készült tudományokat", amelyek a kedély útján plántálnak az elmébe fontos igazságokat, életbölcseességeket, erkölcsi szabályokat, pl.: "Téved, ki táplál oly hitet, Hogy mások nélkül el lehet". Ezenkívül méltó anyagokat szolgáltatnak ezek a nyelv törvényeinek ismertetéséhez, mert bennük a tartalom mellett tisztult a külső alak. Nemcsak arra tanítják meg a nép gyermekét, hogy miként használja anyanyelvét, hanem arra is, hogy miképp rendezze életét. Ugyanakkor ismeretterjesztő olvasmányokat is vett fel, melyek "a rendszeres iskolázás által az öntudatos mi-

velődés ösvényére lépett nemzet gyermekének a tudomány szentélyébe is bepillantást" engednek.^{96/}

Az általa szerkesztett olvasókönyvek azonos felépítésűek. s az egyes tárgykörök tartalma a gyermekek életkori sajátosságaitól, a tantervi követelményektől függően változnak csak. Nagy értéke s nevelő hatása miatt mindhárom tankönyvében megtalálható "a népies nyelvkincs" anyaga: példabeszédek, közmondások, talányok, adomák, mesék, elbeszélések, leírások, természeti képek, az emberélet, embervilág, dalok, énekek, vallásos hangok. Ezenkívül tartalmaz még a III-IV. osztályos olvasókönyv mondákat, történeti jellemvonásokat, földrajzi képeket, az V-VI. osztályos pedig még egészségügyi anyagot, a levelek és polgári ügyiratok feldolgozásait. Tudatos törekvés nyilvánul meg abban az eljárásában, hogy a leírásoknál meghatározott terv, rend szerint jár el. Például: a ló teste, tápláléka, szaporodása, természete, haszna. Az elbeszélések után rövid tanulságot közöl; az állatokról, növényekről, ásványokról tanultak után részletes összefoglalást ad, magasabb összefüggéseket világít meg, s kérdésekkel is feldolgozza az anyagot.

S hogy minél eredményesebb tegye a könyvek használatát, a tanítást, a könyvek szerkesztésében nagy gondot fordított a módszertani utasításokra, az eredményes feldolgozás, általában a tanító munkájának segítésére. Hangoztatta, hogy a tananyagot nem a könyvben közölt sorrend szerint kell tanítani, hanem a helyes sorrendet - a koncentráció elvének érvényesítésével - a többi tantárgyban tett előmenetelre, különösen a nyelvtan tanítás segítésére s az iskola sajátos viszonyaira tekintettel kell a tanítónak kialakítania. Az egész évi anyag feldolgozásához mintatanmenetet közöl, vagy a tartalomjegyzéket a tanmenetnek megfelelően állítja össze. Az olvasókönyv egyes darabjai után utasításokat ad az emlékezetbevésés, a szabad előadás és a gondolatok írásbeli kifejezésében való gyakorlás fontosabb módjaira, s rögzíti azokat az iskolában és otthon megoldandó feladatokat, amelyek a feldolgozott is-

meretanyag elmélyítésére, gyakorlati alkalmazására, a fogalmazás, fogalmazási készség fejlesztésére, a nyelvtani szabályok tudatosítására és gyakorlására irányulnak. Ilyenek pl. a II. osztályban: leírás emlékezetből, kiigazítás a könyvből, "Írjatok ki 5 állító mondatot!" stb. A III-IV. osztályban: "Jelöld, hogy a mondatok milyen beszédrészekkel vannak kifejezve!" "Írd ki a jelzőkül alkalmazott személyes és mutató névmásokat!" "Hasonlítsd össze a körte- és szilvafát!" "Írd le röviden az érzékszervek ápolásának módját!"

Az olvasókönyvek mellett három számtankönyvet is szerkesztett "Számítási feladatok" címmel az elemi népiskola I-II., III-IV., illetve V-VI. osztálya számára. Alapelve itt is az volt, hogy a világos szemléletből lehet és kell kialakítani a tiszta fogalmakat. Megjegyzéseiben hangoztatja, hogy az egyes számviszonyokat tanácsos előbb számológépen, paszuly-, borsó-, tengeri szemeken, a táblára írt vonalakon, pontokon stb. szemléltetni s aztán térni csak át a mértékekkel való szemléltetésre, erről a tiszta számra s végül az írásbeli feladatokra. Fontosnak tartotta, hogy a szemléltetés sokoldalúan történjék, s a mértékeket /m, l, kg, krajcár stb./ tervszerűen használják fel. A számtan tanításában fő súlyt kívánt helyezni a fejbéli számvetésre: minden fejezetnél ez a kiindulási pont. A számjegyek írásánál ugyanazon eljárást követte, mint a betűk írásánál. A fontosabb szabályokat dőlt betűkkel adta. A vezér- és kézikönyvek pótlására a lap alján jegyzeteket közölt, melyekben módszeres utasításokat adott, ismertette a szemléltetés lehetőségeit, tennivalóit, eszközeit, bemutatta a számviszonyok szemléltetésének konkrét formáját, leírta a számolási eljárásokat stb. A megoldásra kijelölt példák, feladatok a tanulók egész ismeretkörére kiterjedtek, s segítették a többi tárgyban tanult ismeretanyag elmélyítését, emlékezetbevésését és gyakorlati alkalmazását is.

Comeniust tanulmányozva alakította ki énektanítási eljárását. Nagyra értékelte, hogy Comenius kótaismerettel kívánta egybekötni az ének tanítását, továbbá gyakorlati tárgyként fog-

ra felhívást és énekelve tanított énekelni. A népiskola számára készített két énekkönyvében ezeket az elveket a körülmények figyelembevételével kellően igyekezett érvényesíteni is. Az énektanítási anyagot Pásztor Sámuel főiskolai énektanárral együtt dolgozták fel. Az eredmény fokozása érdekében e könyvekben is közöltek az egész évi anyag feldolgozásához mintatanmenetet, továbbá részletes útmutatást is adtak a daltanítás metodikai fokozatainak megvalósításához. Az első füzetben közöltek szerint az első fok /óra/ a hallás utáni daltanítás, amikor a tanítandó dal szövegének elmondása után annak szó-és tárgyi értelmezése következik, majd csoportosan mondják el, illetve a III., II., I. osztályosok egyenként. Ezt követi a szövegeklés a tanítóval hegedű segítségével, majd éneklés osztályonként s egyenként /előbb a jobb zenei hallásúak, majd a gyengébbek/. A második fokon, illetve órán a dal üteme, hangjegye értékének elemzése következik. Ennek során a tanult dalt elismétlik, s hangjegyekkel a táblára írják, majd egy hangon la-szótaggal éneklük, ezután értelmezik a dal ütemét, az előforduló hangjegyek értékét, s végül éneklük la-szótaggal közösen, osztályonként, egyenként. A harmadik fok /óra/ a dallamgyakorlat, az előforduló hangjegyek magasság és mélység szerinti ismertetése, tehát a dallami elemzés. Ennek során először la-val eléneklük a táblára felírt dallamot, majd a II-III. osztályosok számszavakkal. Ezután a tanító ismerteti az új hangjegyet, annak nevét, az új lépcsőt. A III. osztály a dalt a hangjegyek neveivel, illetve az ütemeket a tanító által mutatott sorban éneklük. Az új hangjegy ismertetése során hangsori gyakorlatok, távolabbi hangközök eltalálási gyakorlatok is szerepelnek. E hangképzési, hangtalálási gyakorlatok menete: A tanító balkezének ujjain mutatott hangsort és összhangzati gyakorlatokat számszavakkal éneklük, majd a III. osztályosok a hangjegyek neveivel. Fenti módszertani utasítások azt mutatják, hogy Dezső Lajos az énektanításra vonatkozóan is magas követelményt támasztott a népiskolai tanulókkal szemben.

c/ A z i s m é t l ő i s k o l a

Dezső Lajos szeme előtt a teljes népiskola igénye lebegett. Ezért az I-VI. osztályos népiskolai tanterv mellett elkészítette az ismétlő iskolák osztályai számára is a tantervet. Az oktatást itt a korabeli körülmények figyelembevételével, a tanulók képzettségétől függően 3 csoportban, 3 osztályban tervezte. Az egyik osztályba azokat a tanulókat osztotta, akik még nem tudnak olvasni-írni, számolni. A másik csoporthoz azok a tanulók tartoztak, akik jártak már ugyan iskolába, de nem végezték el a IV. osztály anyagát, akiknél ezért az írásban, olvasásban, számolásban való jártasságot a IV. osztály szintjére kellett emelni. A harmadik csoportba azok jártak, akik elvégezték a népiskola hat osztályát, s akiknél éppen ezért az ismeret szilárdítása, elmélyítése, további bővítése volt a feladat. Azért, hogy a tanítás az ismétlő iskolában is hatékony legyen, tanterve a fentieknek megfelelően nemcsak az anyagot közölte, hanem "gondosan kicirkalmazza az időt s ahhoz méri az anyagot. Ez az a pont, melyben egyetlen népiskolai tanterv sem mérkőzhetik vele".^{97/}

5. A TANÍTÓKÉPZÉS TOVÁBBFEJLESZTÉSE

a/ A t a n t e r v

Sokat foglalkoztatta Dezső Lajost a tanítóképző munkája, fejlődésének kérdése. Indokolható ez azzal, hogy kiváló képzős szakember, aki hivatásának tekintette a tanítóképzés hatékonyságának fokozását. Érthető is ez, mivel közoktatásügyi koncepciójában központi helyet foglalt el a népiskola, a népiskola oktató-nevelő munkájának magasabb szintre emelése. Ezért gondolt tudatosan az eredményes népnevelést megvalósító tanítók képzésére, a képzők munkájának folyamatos fejlesztésére, korszerűsítésére.

Azért, hogy a fejlesztésnél figyelembe lehessen venni a képzők kialakulásának s addigi fejlődésének tapasztalatait is, mélyreható történeti elemzéssel vizsgálta a tanítóképzést. Abból indult ki, hogy 1868 előtt a katolikus egyházi tanítóképzésben a tanítók általános műveltségi képzése a népiskolához alkalmazkodott, tehát alacsony szintű, gyakorlatiasabb irányú volt, s a szakbeli képzés a mintatanítások szemlélése mellett kiterjedt az osztálytársak előtt vagy a mintaiskolában tartott próbatanításra. Ugyanakkor a protestáns tanítóképzésben a tanítók általános képzettsége a 6 osztályú gimnáziumnak felelt meg, s így alaposabb általános és elméleti képzést nyújtott, viszont a szakbeli képzésben a mintatanítások szemlélése mellett a próbatanítások többnyire hiányoztak, azaz rendszeres tanítási gyakorlatról nem volt szó. Az 1868-as tantervben együtt valósult meg a felekezeti képzésnek ez a két iránya. A tanterv mindkét gyakorlatból átvette azt, ami jó: a katolikus képzésből az intenzívebb szakképzést, a protestánsból pedig az általános műveltség magasabb fokát; ugyanakkor mindkettőt kiegészítette a példányképül és a tanítási gyakorlatok színhelyéül rendelt gyakorlóiskoláival. Szerinte a tanterv helyesen tette az algimnáziumot az általános képzés alapjául, s helyesen szabta meg a képzés célját, az általános és szakképzés körét és óraszámát. E tantervnek azonban súlyos fogyatkozása volt egyrészt az, hogy nem jelölte meg az egyes tantárgyak tanításának célját és tanítási módját, másrészt pedig az, hogy a tanítási gyakorlatokat mellőzve a próbatanítást csak az utolsó /III./ évre s csak 1-2 esetre írta elő, és ennek megfelelően a jelölt csak egyes tárgyak tanításába nyert betekintést, de az iskola egész nevelésébe, munkájába nem.

A továbbfejlesztést szolgáló 1877-es új képzős tanterv bővítette az elméleti ismeretek körét s óraszámát, és a tantárgy magasabb tanítási céljának megjelölése után megfelelő utasítást is adott a tanítás módjára és a tanítási gyakorlat kezelésére, továbbá ezen túlmenően felvette a test- és egész-

ségtan és a háziipar oktatását is. E tanterv túlterhelést eredményezett, aminek megszüntetése, csökkentése céljából az 1882-es tanterv négy osztályosra fejlesztette a tanítóképzőt, fel-emelte az óraszámot 93-ról 116-ra, s nagymértékben javította a gyakorlati képzést /III. osztályban heti 1, IV. osztályban heti 2 órai próbatanítást s ezenkívül a gyakorlóiskolai tanító jelenlétében 2 órás tanítási gyakorlatot hozott be/. Ugyanakkor nagy hibája volt, hogy a szervezeti változtatást csak a tanterv léptette életbe, s a IV. osztály kiépítése nem a törvényhozás útján valósult meg. Ezért a felekezeti képzők nagy része továbbra is 3 osztályos maradt. Ennek megfelelően a rövidebb képzési idő miatt ezek alacsonyabb szintű képzést adtak, s mivel a felekezeti képzőkben rövidebb idő alatt meg lehetett szervezni a tanítói képesítést, az állami tanítóképzőknek veszedelmes konkurrenciát is jelentettek, ezek tanulói létszámának nagymérvű csökkenéséhez vezettek. Ezen túlmenően hiba volt az is, hogy a tanterv nem emelte a művészeti tantárgyak óraszámát, továbbá nem biztosította kellően a tanítási gyakorlatok hatékonyságát, mert az óraszámhoz szükséges két gyakorlóiskola helyett továbbra is csak egy maradt, amelyet a gyakorlati képzésre felvett magas óraszám túlterhelt. Ugyanakkor a középiskolai törvény meghozatala is kedvezőtlenül hatott a tanterv megvalósítására, mert megszüntette a gimnázium tagoltságát. Ezért az alsó osztályokban tanult tárgyakból megfelelő ismeretet vittek magukkal a jelöltek a képzőkbe, másokból, melyeket ott nem tanítottak, pl. természettanból pedig semmit se, s ez zavarólag hatott a képzés feladatainak megoldására. Bírálta továbbá a tantervet azért is, mert nem érvényesítette kellően a tananyag elrendezésében az egymásutániség és egymásmelletti-ség elvét, s ezzel ártott a képzés hatékonyságának.

1891-96-ban új képzős tantervi javaslatot dolgoztak ki, de Dezső Lajos szerint ennek is sok hibája volt. Csökkentette a szakképzés, a pedagógiai képzés óraszámát. A művészeti tárgyak óraszámára sem emelkedett, továbbra sem biztosított teljes óraszámot az ilyen szakos tanárnak. Ezért a tapasztalatok alapján

azt javasolta, hogy "képzőintézeti tanárokul olyanok alkalmaztassanak, akik néhány évi népiskolai gyakorlat után az egyetemen nyerték tudományos kiképzésüket... Ezeknek nem fog derógnálni, hogy az elméleti tárgyak mellett gyakorlati tárgyakat is tanítanak".^{98/} Hibája e tantervnek szerinte az is, hogy "a néptanítóképző érdekeit a budai Pedagógium érdekeinek keresztfájára feszíti": a pedagógiumi tanárképzésben ugyanis az általános műveltségre tartozó tárgyak is a pedagógiai képzés szolgálatában állanak, s emiatt csökken a jelöltek általános képzésbeli színvonala. Hibája továbbá az is, hogy nem biztosít kellő szabadságot a tanítóknak az oktatás-nevelés feladatainak megoldásához. Véleménye szerint ugyanis a tantervnek azt a keretet kell csak megállapítania, melyben "az oktatásnak mozognia kell, hogy egyrésztől ugyanazon fokú működési körbe helyezett egyének megközelítőleg egyenlő képzettséggel bírjanak, másrésztől az átmenetel egyik intézetből más, rokon intézetbe lehetővé tétessék".^{99/} Ezért szerinte a tantervben elég a cél kitűzése, a tananyag általános körvonalazása, a tankönyvben kerüljön sor a metodikai egységek feldolgozására és a kivitel a tanár dolga legyen. Épp "azért kell a tanárnak pedagógiai képzettséggel bírnia, hogy saját egyéniségének erejével, individuális szabadságának érvényesülésével tudja a tananyagot a tanterv által kitűzött célokhoz, a tankönyvben adott eszközökhöz képest sikeresen tanítani. A részletezés megkívánandó a tanártól a céltudatos tanári munkásság, a tervszerű, fokozatos és hézagatlan haladás biztosítása céljából".^{100/}

b/ A tananyag és módszer

Dezső Lajos alaposabb képzést kívánt a tanítóképzőben s ezért gyakran foglalkoztatta a tananyag és módszer kérdése. Vallotta, hogy a felületes képzés hiúkká, szerénytelenekké teszi a jelölteket. Nem elég a tanítás és tanulás összes módjának begyakorlása; ahhoz, hogy megfelelő tanítónak váljék a jelölt, az előírt anyag alapos megértése s begyakorlása együtt szükséges. E követelmény segítése érdekében tehát szerinte a

képezdében olyan tantárgyakat is kell tanítani, pl. algebra, amelyek a népiskolában közvetlen alkalmazást nem nyernek, de segítik a tanítót a népiskolában tanítandó ismeretek alaposabb, mélyebb megértésében.

Nagyon fontosnak tartotta az eredményes módszer kimunkálását, alkalmazását és továbbfejlesztését. Hangoztatta, hogy a tudományok szabályai kezdetben puszta gyakorlati alapon, tapasztalatokon nyugvó tételekből álltak. Később az újabb, esetleg ellentétes tapasztalatok miatt az ingatag tapasztalati alapot a belső ellentmondásoktól meg kell tisztítani s a tudomány felfogását szilárdabb alapokra építeni. Így került sor a metodikának lélektani és logikai megalapozására is. Tudományos alapot azonban csak úgy nyer, ha a múlt idők emlékeit, fejlődését gondosan vizsgálja, elemzi s felhasználja. Ennek megfelelően Diesterweg felfogását magáévá téve vallotta, hogy egy-egy tudomány tanításának módszerére vonatkozólag legjobb útmutató a megfelelő tudomány tanítási módjának története, s ezért a módszer korszerűsítése, továbbfejlesztése csak akkor lesz eredményes, helyes, ha a történeti fejlődés vizsgálatára épül, s az elemzés tanulságainak felhasználásával történik. Ez a történeti vizsgálódás emeli ki a módszertant is a nyers empirizmusból, s teszi lehetővé a folyamatos továbbfejlődést. Így lesz nyilvánvaló az is, hogy "a jelenlegi módszer nem esetleges, hanem természetes következménye az előző módszereknek, s egyszersmind alapja a következőknek, csak egy szem a fejlődés láncolatában".^{101/} Hangsúlyozza, hogy "a módszer elsősorban a tanítvány szolgálatában áll, annak munkáját akarja sikeresebbé tenni s az iskola viszonyaira tekintettel könnyíteni".^{102/} Küzd a helytelen módszer ellen. S mivel a tanítóképzőben a háziipar oktatásának még nem volt kellő hagyománya s mivel intézetében a német nyelv és a rajz tanítása egy időben kevés eredményt mutatott fel, gondos elemzéssel külön is foglalkozott e három tárgy tanítási módszerének javításával.

A háziipar tanítását történeti fejlődésében s a cél és eszköz viszonylatában vizsgálta. Megállapította, hogy oktatásának

jelenlegi módja nem felel meg a népoktatási és ehhez fűzött nemzetgazdasági érdekeknek, továbbá a ráfordított időnek és a befektetett tőkének. A kiválasztott iparágak tanítása ugyanis kevés eredményt hoz. A szalmafonásban és a fűzveszők feldolgozásában a tanulók nem jutnak el értékes tárgy készítéséhez, egyedül a nádszékfonásban érnek el valamelyes eredményt. A történeti fejlődést elemezve kiemelte, hogy a kézimunka tanítása nálunk a reális irányzat individualista irányát követi. A gazdálkodás sokféle ágában való jártasság kialakításával a tanítók szűkre mért jövedelmét kívánja emelni. Helytelen ez a felfogás szerinte, mert a tanítói hivatás egész embert kíván, s a gazdasági foglalkozás túlságosan megosztja a tanító erejét és érdeklődését. A reális irányzat másik ága a nemzetgazdaság hóna alá akar nyúlni, s ezért a népéletben fontos közgazdasági ágakat szeretné a tanítóképzőben s aztán a népiskolában tanítani. Eddig azonban nem sikerült a népiskola által az ipar vagy gazdaság valamelyik ágát meghonosítani. Ennek okát abban a lélektani törvényben látta, hogy a népiskolai tanulók a lelki élet alacsony fejlettsége miatt még nem alkalmasak állandó életcélok felismerésére és követésére. S ha rájuk is oktadjunk bizonyos szakirányt, a későbbi életkor praktikus igényei, követelményei elterelik attól őket. Szerinte az általános emberi képzésen belül is el lehet juttatni a gyermeket a testi-lelki fejlettség megfelelő fokára. Ezért "nem a gazdasági érdekek szolgálatának a népiskolába való bevitelében, nem egyik vagy másik háziipari ág tanításában, hanem abban kell keresnünk /a háziipar tanításának/ a nemzetgazdaságra való hatását, hogy az iskolázott gyermekekből értelmesebb munkás lesz, kinek keze alól csinosabb, szolidabb munka kerül ki".^{103/}

Fejttegetése szerint a kézimunka tanításának ideális iránya, a tulajdonképpeni pedagógiai irány a testi ügyességet iskolaszerű foglalkozások /írás, rajzolás, testgyakorlás/ által akarja fejleszteni az egyénben rejlő erők iránya és mértéke szerint. Helytelenítette ezt az individualista felfogást is, mert az így szereshető kézügyesség igen egyoldalú és szűkkörű.

Helyesebb felfogás az, amely a megnövekedett elméleti anyag tanulásának ellensúlyozására pedagógiai szempontok szerint rendezett kézfoglalkozást, munkaoktatást javasolt, s a kézügyességet fa-, papírmunkával, illetőleg többféle munkanem fokozatos bevezetésével kívánta fejleszteni.

A cél és eszköz viszonylatának elemzése során Dezső Lajos hangsúlyozta: a társadalom azt kívánja, hogy a tanulókat sokoldalú kézügyességre képezzük. "A társadalom legtöbb hasznát veszi azon tagjainak, kiknek minél többoldalú ügyességük van. A társadalom érdeke tehát azt parancsolná, hogy minden iskolai növendék minél több irányú ügyességben nyerjen kiképzést".^{104/} A sokoldalú ügyességhez pedig nem egyfajta, hanem sokféle gyakorlás szükséges. Ugyanakkor a civilizáció korában az egyén érdeke azt kívánja, hogy egy-egy szakkal foglalkozzék csak. Ennek az ellentmondásnak a feloldása érdekében szerinte a munkásságot, a munkaszeretetet kell a kézügyességi oktatás céljául kitűzni. Hangoztatta, hogy az iskolában annál nagyobb szükség van a munkatanításra, minél távolabb vitte a civilizáció a gyermeket kezeinek munkában való használatától. A munkaszeretethez mint célhoz viszonyítva a kézimunka vagy kézügyesség csak eszköz. Szerinte a munkára nevelésben semmit sem kell tanítani a közvetlen hasznosság kedvéért, okáért, hanem a munkaszeretetre nevelés céljából, de nem is lehet alkalmas eszköz ehhez az, aminek gyakorlati haszna nincs. A helyes pedagógiai kézügyességi oktatás a játék és a szakmunka közé esik, s "célja, hogy a gyermek kézügyességét gyakorlati életpályájának megkezdése előtt fejlesszük, egyoldalúságtól megóvjuk s a munkaszeretetre nevelés által korához mért praktikus ügyességre képesítsük".^{105/}

Mivel a képezdészek az ország különböző területéről kerülnek a képzőbe és más szempontok figyelembevételével a munkahelelyekre, helytelen s megvalósíthatatlan a kézimunka-tanítás eddig hangoztatott azon célja, hogy a tanítót fel kell készíteni a leendő működése területén adódó háziiparág oktatására. Ugyanakkor azonban a munkásságra nevelés minden vidéken alkalmazható

és fontos is, mert a munka megbecsülése tekintetében sok még a pótolni való. A munkaszeretetre kell nevelni, s erre minden munkát jónak tart, amely megfelelő gyakorlást tesz lehetővé, s a növendék ügyességét fejleszti. "Szőlőlugas drótok kihúzása, virágkarók készítése, jégpályakészítés, az ajtózá-
rak koronként való olajozása, taneszközkészítés stb. mind felhasználtatnak intézetünkben az ifjúságnak munkásságra való nevelésére... Nem elég a háziipari órán munkát tanítani, az egész képezdei nevelést a munkaszeretetnek, a munka megbecsülése szellemének kell áthatnia. A helyes munkaoktatás nem a tanórarendben, hanem az intézet közszellemében van.^{106/} Javasolta, hogy a háziipar oktatásából a szalmakalap-, kosár-, gyékényfonást el kell hagyni, és csak a nádszékfonás maradjon meg, továbbá azt is, hogy a gyalupad és esztergapad a famunká-
ba való bevezetést szolgálja.

A német nyelv tanításával kapcsolatban tapasztalt nehézségeket, eredménytelenséget az oktatás módszerével magyarázta. Helytelenítette a népoktatási intézményekben azt a gyakorlati eljárást, melynél a fordítás a fő eszköz, s nem a beszéd; továbbá melynek során előbb tanulják a gyakorlatokat, és csak azután kerül sor az elmélet, a nyelvtan tanulására. Ezen túlmenően nagyon fontosnak tartotta az írásbeli gyakorlást és a dolgozatok gondos javítását. Hangsúlyozta, hogy az ismeretek tartalmát "a lelki életfejlődés tárgytenyezőiről származott lelki képek" alkotják s ezeket jelöljük meg a szavakkal. Így az elemi módszerrel történő nyelvtanulás folyamata: először vannak előttünk a tárgyak s azok képzetei, ezek alapján származnak gondolataink s aztán a szavak. A nyelvtanulás természetes módja a dolog, gondolat s idegen nyelvi szó. Ez a gyakorlati élet módszere. A nyelvtanban jártas ember azonban a saját anyanyelvének nyelvtanához viszonyítja az új nyelv tanulását. Ennek a tudományos módszerrel történő nyelvtanításnak a folyamata: gondolat, anyanyelvi szó és idegen nyelvi szó. Mivel azonban a gyermeknél hiányzik az eredményes nyelvtanulás fontos feltétele, a filológiai iskolázottság, a népiskolában ez

a módszer nem alkalmazható. A népoktatási intézetek helyes nyelvtanítási módszere szerinte a kettő között van, s benne megtalálható mindkettő előnye, pozitívuma: a gyakorlati módszerből a menet, a folyamat és a cél, a tudományos módszerből pedig az eszközök, a nyelvtan. Ezt a direkt módszert, melynél a kettő együtt, egyszerre tanítandó, tartotta a tanítóképezdében is eredményes módszernek. Vallotta, hogy "a módszeres eljárást a cél határozza meg. Az idegen nyelv tanulásánál a cél a nyelv szó- és írásbeli elsajátítása s ezek eszköze a beszéd /nem fordítás! / és az írásbeli gyakorlat... A fordítás az indirekt módszer eszköze s a nyelvtanulás magasabb fokán eredményes módszer".^{107/}

A rajztanítás során a tanulók egy időben a tanítási órán csak vázlatokat, impurumokat készítettek, s a kidolgozást a házi feladatra hagyták. Dezső Lajos több okból erősen kifogásolta ezt az eljárást. Szerinte vannak, akik másokkal, jobb rajzolókkal fejeztetik be, illetve készíttetik el a rajzi házi dolgot, s ezért a gyakorlás hiányában lemaradnak azoktól, akik otthon is gyakorolják azt. Szerinte mellőzni kell, hogy az iskolában csak vázlatot készítenek, s arra kell törekedni, hogy a munka zömét a tanulók a tanórákon végezzék el. Az otthoni rajzolás szükséges, de az nem helyettesítheti a nyilvános órán való rajzolást. Az órán ugyanis figyelemmel kísérheti s jobban segítheti a szaktanár az egyes tanulók fejlődését. A rajzoktatás hiányosságát, fogyatékoságát mutatja, hogy "a növendékekben a térbeli viszonyok felfogása és az azok leábrázolásában való otthonosság általában gyenge". Ez a helytelen, deduktív módszer eredménye. Okát elsősorban abban látta, hogy a szaktanár a tudományos módszert alkalmazza, s ennek megfelelően előbb történik a leábrázolás, s csak azután a mértani testen való megmutatás, megmagyarázás. Helytelenítette ezt az eljárást azért is, mert sok növendék a képzőben tanul először rajzolni s megszokva ezt, majd a népiskolában is ilyen módszerrel fogja a rajzot tanítani. Foglalkozott a képezdékben akkor szokásos irálygyakorlatok /stílusgyakorlatok/ problémá-

jával is. Nem tartotta szerencsésnek, hogy az irálygyakorlatok a magyar nyelv és irodalom óráihoz kapcsolódnak. Emiatt ugyanis a tanulók számára "a tárgyi igazság és hűség" mellékessé válik, s csak a forma, a szép irály lesz a fontos. Olykor ugyan más tantárgyak tanárai is készítettnek írásbeli dolgozatot, de ilyenkor csak a tartalom kifejtésére törekszenek. Dezső Lajos szerint a két célt egyesíteni kell, s a helyes irályt reális anyagon végeztetni, gyakoroltatni. Ezért azt javasolta, hogy a tantestület a szaktanárok véleményének meghallgatásával minden tantárgyból tűzzön ki témát írásbeli kidolgozásra, az alapvető tananyag feldolgozása és a kellő szaktanári előkészítés után a tanulók meghatározott rend, időbeosztás szerint dolgozzák ki, adják be s az illetékes szaktanár értékelje a munkát. Ez az eljárás szerinte tanítási-nevelési szempontból igen előnyös lenne. Az irályban való gyakorlás a megfelelő reális tárgyi ismeret felhasználásával történne. A szaktárgyak anyagának megtanulását segítené, hiszen bizonyos anyagrészek megértése, elmélyítése írásbeli kidolgozással hatékonyabban valósulhatna meg. Ezenkívül nagy haszna lenne ennek az eljárásnak az is, hogy a tanulók nem szokták meg az üres szóvirágok használatát, s beszédükben jobban törekednének a lényeg kifejezésére. A formális irálygyakorlat helyett így reális irálygyakorlat alakulhatna ki, melyben a tartalom és forma egyaránt fontos, amelyben a forma szolgálná a tartalmat. 108/

Fentiekén túl is sokat tett a különböző tantárgyak tanítási módszerének korszerűsítéséért. A lélektan tanításával és a gyakorlati képzéssel kapcsolatban is úttörő, igen eredményes eljárást dolgozott ki. Erre az a meggyőződése készítette, hogy hatékony tanítás-nevelés csak a tanuló alapos ismeretében, egyéni sajátosságainak figyelembevételével s a fejlődés, a lélektan törvényeinek érvényesítésével lehetséges. Eljárásának fő célja az volt, hogy a képzős növendékeket bevezesse majdani tanítványaik gondos megfigyelésének, eredményes megismerésének tudományos módszerébe. A gyakorlóiskolai tanulók

lélektani megfigyelésére, elemzésére sokrétű programot állított össze.^{109/}

A megfigyeléseket az utolsó éves tanulók végezték. Minden tanuló tervszerűen, folyamatosan megfigyelt egy-két gyakorlóiskolai gyermeket a tanteremben, a játéktéren, az utcán és a családi élet körében, a "szülőkkel való érütközésben", a szülőkkel kapcsolatos viszonyban. A megfigyelések eredményét írásban ki kellett dolgozni, s átnézés után "a gyakorlóiskolai tanító tapasztalataival egybevetvén, azok nyomán egyes érdekesebb esetekben a követendő nevelési eljárásra nézve is utasítást nyertek".^{110/}

E megfigyelési irányelveket elemezve megállapítható, hogy szempontsorozata sokrétű, előremutató, a gyermek fejlődését befolyásoló körülmények felkutatására igen hasznos utasításokat tartalmaz, s tudatos nevelő munkára ösztönöz. Arra neveli a tanítójelölteket, hogy a gyermek egyéni sajátosságait s a nevelési eljárásokat gondosan figyeljék meg, elemezzék, az eredményeket, hiányosságokat egyaránt vegyék számba, s a szerzett tapasztalatokat a gyakorlati nevelő munkában hasznosítsák is. Dezső Lajos e megfigyelést sem önmagáért dolgozta ki, hanem a tanítónak, nevelőnek formálást, a hivatásra nevelést akarta ennek segítségével is hatékonyabbá tenni.

c/ A t a n k ö n y v

Sokszor foglalkoztatta Dezső Lajost a tanítóképző intézet tankönyvellátása, főleg pedig a pedagógiai tankönyvek kérdése. Azt tapasztalta, hogy kevés a tanítóképezdek használatára alkalmas pedagógiai kézikönyv. "Az is, ami e téren rendelkezésünkre áll, többé-kevésbé sikerült compilatio vagy fordítás... Tudományos becse szenved némelyiknek csorbát, másik feülletes, kevéssel bocsátja útra a tanítót".^{111/} Ez a tapasztalata készítette arra, hogy saját képezdeje számára maga készítsen pedagógiai jegyzeteket: neveléstani emberisme /test- és lélektan/, neveléstan, oktatásban, módszertan, pszichológia, tanodaisme. E munkái másolatban, kéziratban maradtak ránk.

Jegyzetei előremutató, ma is korszerű elveket, követelményeket fogalmaztak meg. Részletesebb elemzésük nélkül jellemzésül néhány problémamegoldást mutatunk be a neveléstan és oktatástan területéről.

Neveléstan c. tankönyvpótló jegyzetében bevezetőül a nevelés fogalmával, eszközeivel, módszereivel foglalkozik. Ezután tárgyalja a testi és szellemi nevelés problémáját. A testi nevelésről szóló ismertetését az alábbiak szerint építi fel: Vérrendszer, táplálkozás, légzés, lakás, bőrápolás, ruházat, izomrendszer, mozgás, játék, tánc, munka, az idegrendszer jelentősége, agy, érzékszervek ápolása s a gyermek testi épségének megőrzése, a betegségek gyógyítása. A szellemi nevelés c. fejezetben ismerteti a szellemi és testi fejlődés viszonyát, majd külön-külön fejezetben tárgyalja az értelmi nevelés, a kedélyképzés és az akaratképzés problémáját. Az értelmi nevelés c. részben vázolja annak jelentőségét, s alakjait, majd szól a szemlélet, figyelem, képzet és beszéd, az emlékező tehetség és gondolkodás képzéséről. A kedélyképzés c. fejezet a kedély, az érzéki, értelmi, szépészeti, erkölcsi és vallásos érzelmek képzésével, nevelésével foglalkozik. Az akaratképzés c. rész az akarat jelentőségét, a cselekvésre vezérlés, az ösztönök vezetése, az önbecslési hajlam, emberszeretet problémáját, az erkölcsi nevelés célját, szabályait s a fegyelmezés kérdéseit tárgyalja. A függelékben az egyedi nevelés problémáját elemzi. Felfogásának jellemzősére idézzük a nevelés fogalmával kapcsolatban közölt találó meghatározását: "A nevelés a nagykorúaknak a kiskorúakra gyakorolt szándékos és tudatos hatása a végből, hogy ez utóbbi testi s lelki tehetségei tervszerűen fejlesztvén, végre önállóságra segítessék".^{112/} E jegyek később Imre Sándor meghatározásában is szerepelnek.

Oktatástanában azt hangsúlyozza, hogy "ami csak úgy, kívülről tapad a gyermeki lélekre, az nem lesz maradandó sajátjává, a tanítás lélektani alapon nyugvó elvek szerint, bizonyos meghatározott módon történik."^{113/} Haladó felfogása e

tankönyvben is érvényesül. A tanítási elvekről szólva kiemeli, hogy a tanítás legyen természetszerű /a növendékek fejlettségét figyelembe vevő/, szemléleti /a szemléletről öntevékenység által jusson a gyermek a fogalomhoz/, elemi /az elemi iskolában az egyszerűről az egyetemesre, egyszerűtől az összetettre stb. kell haladni/, tervszerű /fokozatos, hézag-talan, tervszerű felkészülés az évre, órákra s a tapasztalatok feljegyzése/, igaz /tartalmilag igaz legyen, kora tudományosságának színvonalán álljon/, tartós /memorizálás helyett az emlékezet ésszerű művelése, alaposság, ismétlés/, gyakorlati /a tanuló öntevékenyen tanulja meg az ismeretet s annak használatát, legyen a tanítás anyagilag és alakilag képző és korszerű, a tudományosság színvonalán álló/, általánosan képző /ne csak az ismeretet, hanem a jellemet és kedélyt is képezze/, továbbá vonzó, érdekes. Fontos s ma is érvényes követelményként vallja, hogy "az ügyes és lelkiismeretes tanító a középút mellett talál módot arra, hogy a kitűnőbbeket a feladatok nehezebbé tétele által erejükhez mérten elfoglalja s a gyengébbeket a feladatok megkönnyítése által önbizalomra gerjessze és a csüggedéstől megóvja".^{114/}

A fentiek is jelzik, hogy pedagógiai jegyzeteinek tanúszkodása szerint Dezső Lajos szorosán lépést tartott a tudomány, a pedagógia, a társadalom fejlődésével, s hogy minél jobban felkészítse tanítványait jövő munkájukra, az életre, a tananyagot a korszerű pedagógiai elveket, a tanító jövő munkájának igényeit, követelményeit figyelembe véve fogalmazta meg, dolgozta fel.

d/ E g y é b k o r s z e r ű s í t é s

A tanítóképzős tantervi elemzésekkel együtt többször dolgozott ki a tanítóképzésre vonatkozóan korszerűsítési javaslatokat, s a hatáskörén belülieket meg is valósította. Elgondolásait mindig az adott körülmények figyelembevételével, a fejlődés, a konkrét helyzet és az eredmények mélyreható elemzésével, a jobb képzés, a nagyobb eredmény elérése érdekében ala-

kította ki, s hozta nyilvánosságra. Sokféle javaslatát, elképzelését összeköti valami: a nép művelődéséért s ezzel együtt a tanítóképzés feladatmegoldásaiért érzett nagy felelőssége.

Az eredményes tanítóképzés fontos feltételének tartja a felvételi vizsgát, illetve annak minden jelentkezőre történő kiterjesztését. Erre az a tapasztalat ösztönözte, amelyet a gimnáziumból jött, s így felvételi vizsga nélkül beiratkozott sok növendék előképzettségével s további gyenge tanulással kapcsolatban szerzett. Annak érdekében, hogy csak az arra érdemes, alkalmas, kellően felkészült tanulók juthassanak be a képzőbe, 1877-ben a tanári kar által is elfogadtatva felterjesztéssel élt a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba, hogy "az intézetbe lépni akaró minden növendék vizsgáltassék meg a tanári kar és az orvos által".^{115/} A testi alkalmassági vizsgát a minisztérium négy év múlva 28,634/1881. sz. rendeletével engedélyezte ugyan, de a kötelező felvételi vizsgáról akkor nem intézkedett.

Nehézséget látott abban, hogy a tanítóképzőbe kevesen és általában nem a kiváló tanulók jelentkeztek, s így továbbra is megmaradt a tanítóhiány. Ennek okát több dologban látta. Csekély a tanítók fizetése. Hogy "a tanítókérdés pénzkérdés", igazolta azzal, hogy a tanítói állások 1/3 részének javadalmamég 1889-ben sem ütötte meg a törvényes minimumot, az 1868-ban megállapított 300.- Ft-ot, továbbá azzal, hogy még ekkor is csaknem 300 község volt a szükséges anyagiak hiányában teljesen iskola nélkül. A tanítóhiány másik okát a tanító társadalmi állásának, megbecsülésének alacsony voltában, az erkölcsi elismerés és kellő méltánylás hiányában látta. Fokozta a nehézséget az a helytelen régi szemlélet, hogy a középiskolában, a pataki főiskolában is, a tanítói pályára készülőköt gúnynévvel illették, illetve a hasznavehetetlen tanulókat "jó lesz prepának" jelszóval a képzőbe küldték, javasolták. Vallotta, hogy a néptanítók tiszteletreméltó osztályt képeznek, megértették a kor szavát, a népnevelés érdekében ezért emelni s

nem csökkenteni kellene hitelüket, tekintélyüket, megbecsülésüket. A tanítóhiány enyhítésére javasolta, hogy átmenetileg "az állami képezdek mellé /elé/ kiegészítő iskolát, preparandiát kell állítani, melybe nem a gimnáziumban megcsanálózott egyének lennének felveendők, hanem a falusi iskolából kikerült jó tehetségű fiúk, kik szerencséjüknek tartanak az igénytelen tanító pályára való juthatást".^{116/}

A négyosztályos képezde kialakulása után a középiskola felső osztályaival egyenrangúnak tekintette a képzőt, s harcolt azért, hogy a tanítói oklevelet az érettségi bizonyítvánnyal egyenlő értékűnek fogadják el, melynek alapján a jobbak pár évi elemi iskolai gyakorlat után az egyetem bölcsészettudományi karán folytathassák tanulmányaikat, és felsőbb tanári pályára is mehessenek. A tanítók egyetemre való bocsátásától a képezdek színvonalának emelését, a képző zsákutca-jellegének megszűnését, a tanítók továbbhaladásának lehetővé tételét remélte. A tanítóképzős tantervjavaslattal foglalkozva 1897-ben javasolta, hogy az akkori középiskolánál, a képzőre jobban előkészítő iskolát szervezzenek, "olyat, mely alkalmas lesz a néptanítóban megkívánható műveltség nyújtására, amikor aztán a néptanítóképző, mint tisztán szakiskola léssen kialakítható".^{117/} Ugyanakkor a szükséges anyagiak biztosításával eredményesnek tartotta volna azt a megoldást, mely Sárospatakon a tanítók általános műveltségének emelésére már 1882-ben is felmerült: kétéves tanfolyammal a gimnáziumi érettségi-re kellene építeni a tanítóképzőt.

A tanítóképzés szerves részének tartotta a gyakorlati képzést, s ezért nagy gonddal törekedett a tanítási gyakorlat színvonalának emelésére. A gyakorlóiskolát a tanítóképzés gyakorlati műhelyének vallotta, s nagy jelentőségét hangsúlyozta. Diesterweggel együtt azt hirdette, hogy egy képezde annyit ér, amennyit a vele egybekötött gyakorlóiskola. Hogy a képezdeszek minél sokoldalúbban gyakorolhassák magukat, már 1883-ban szükségesnek tartotta, hogy a képzők mellett az osztatlan gyakorlóiskolán kívül osztott /3 tanítós/ gyakorlóiskola is legyen.

E törekvését később a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete is felvette programjába. Meg volt győződve arról, hogy ez esetben a III. évesek gyakorlati képzése a több tanítójú gyakorlóiskolában, a IV. osztályosoké pedig részint időszakonként, részint tantárgyanként az osztatlan gyakorlóiskolában eredményesebben történnék. Addig is azonban, míg ennek megvalósítására a megfelelő anyagaiak biztosításával sor kerülhet, a képezdék jelenlegi gyakorlóiskoláit ingyenes iskolákká kell átalakítani, s a településen lévő népiskolákat több tanítós mintaiskolává, külső gyakorlóiskolákká szervezni. A II-III. osztályosok hospitálásait, próbatanításait e mintaiskolákban, a IV. osztály hospitálásait és gyakorlati tanításait pedig a gyakorlóiskolában kell megoldani. Sokkal sokoldalúbb és önállóbb gyakorlatra tehetnének így szert a jelöltek. A gyakorlóiskola így a szegények iskolája lehetne, s a jelöltek azt is megtanulhatnák, láthatnák, hogyan lehet és kell "az iskolalátogatásnak a nép szegénységéből eredő akadályait a társadalom munkás szeretetének felköltése által elhárítani". 118/

A gyakorlóiskola fontos feladatának tartotta, hogy mutassa meg, ismertesse meg a fiatal tanítójelöltekkel az elméletnek a gyakorlatban való megszilárdításába. Ehhez szemléletes óráival igyekezett sok segítséget adni. Ugyanakkor azért, hogy a tanulók a tanítás folyamatában figyelhessék meg az ott folyó munkát, a gyakorlóiskola tanmenetét is a tanulók rendelkezésére bocsátotta. Ezzel együtt Dezső Lajos arra is törekedett, hogy a gyakorlóiskola a működő tanítók számára mintaiskola legyen. E feladatok megoldásának segítése, a képzés hatékonyságának növeléséért és a tanítók továbbképzéséért érzett felelőssége késztette arra, hogy intézete gyakorlóiskolai tanítójával együtt folyóiratot indítson.

1901 decemberében a Sárospataki Lapok hasábjain felhívást tettek közzé Balogh Kálmán gyakorlóiskolai tanítóval a "Gyakorlóiskola" c. pedagógiai folyóirat támogatása érdekében. A felhívásban röviden indokolták a lapindítás szükségességét, s is-

mertették a lap tervét. E szerint szeretnék a lappal segíteni annak az úrnak az eltüntetését, amely a tanítóképzés elméleti és gyakorlati része között még tágong, s egyben támogatni a gyakorló tanítók továbbképzését is. A lap programját az alábbiak szerint tervezték: 1. A pedagógiai ismereteknek a gyakorlati kivittel való összhangba hozása. Kísérletezés a gyakorlóiskolában. 2. Az oktatás és módszertan szabályainak lélektani törvényekkel való szorosabb kapcsolatba hozása. 3. Az egyes tantárgyak módszerének történeti alapra fektetése, történeti fejlődésben való megvilágítása. 4. Az összes népiskolai tantárgyból mintatanítások közlése. 5. A tanítóképzés színvonalának emelése. 6. Az alsó- és középfokú oktatás közötti határvonal lélektani alapon való megállapítása. 7. A tanítóképzéssel kapcsolatos külföldi mozgalmak figyelemmel kísérése. 8. A tanítóképzés külső életére vonatkozó vegyes krónika.^{119/} E fenti terv alapján részletesebb elemzés nélkül is megállapítható, hogy alaposan átgondolt, jól megfontolt a pedagógiai elmélet és gyakorlat továbbfejlesztését, a tanítóképzős tanárok és gyakorló tanítók továbbképzését szolgáló tervről volt szó, amely tudományos igényű, s több vonatkozásban ma is korszerűnek mondható. Sajnos, a megvalósításra már nem került sor. A lap megindításában a tapasztalt érdektelenség, főleg pedig betegsége és korai halála megakadályozta.

Dezső Lajos a képzés érdekében jó gyakorlóiskolát akart, de a tanulók gyakorlati képzését nem építette kizárólagosan erre, hanem gondolt a jelöltek leendő munkahelyeire, s jobb felkészítésük érdekében igyekezett velük közelebbről is megismertetni a külső népiskolák tevékenységét, gyakorlati munkáját. Ezért évente rendszeresen elvitte a képző tanulóit vidéki iskolákba, ahol hospitáltak tanítási órákon, tájékozódtak a tanító órán és iskolán kívüli munkája felől, találkoztak az iskola s általában a település vezetőivel. E kirándulásokat lehetőség szerint összekötötték a tanítóegyesületi gyűléssel, ahol a jelöltek közelebbről ismerkedhettek a környék tanítóival, azok problémáival, továbbképzési törekvése-

ivel. Dezső Lajos azt tartotta, hogy "az ilyen tanulmányi ki-
rándulások rendezése kiegészítője az intézeti tanulmányoknak,
a megtanult elmélet így hozatván itt is szerves összefüggésbe
a gyakorlattal".^{120/}

A tanítóképzés magasabb szintre emelését, az egészséges
tanítóképzés megvalósítását szolgálta az országos tanítóképe-
sítő vizsgával kapcsolatos javaslata. Ezt az 1880-as évek ele-
jén a tanítóképzős tanárok budapesti értekezletén vetette fel
először, de később írásban is kidolgozta. Többféle tapasztalat
is ösztönözte erre. A tanítónak akkor továbbtanulási lehetősé-
ge nem volt. Dezső Lajos méltánytalannak tartotta ezt, változ-
tatni akart ezen a helyzeten, s a kiváló, ambiciózus tanítók
számára biztosítani akarta a kivetítő utat, az egyetemre való
bocsátást képezdei, középiskolai tanárokká és tanfelügyelökké
képzésük céljából. Azt is helytelenítette, hogy a képezde be-
végzése után azonnal képesítő vizsgát lehet tenni, mert így a
képesítő vizsga az elméleti ismeretek mértékének kipuhatólásá-
ra szorítókozó elbocsátó vizsgává zsugorodik össze. E vizsga
eredménye ugyanis az öntudatos gyakorlat hiányában szerinte az
intézetnek s nem a gyakorlati életnek a vizsgája. Vallotta,
hogy e befejező vizsga után a nyomasztó körülmények között a
tanító már nem fog törekedni további önképzésre, folyamatos to-
vábbképzésre. Ezért szükségesnek tartotta egy második vizsgát
is annak vizsgálatára, hogy az ifjú tanító a saját iskolájában,
a felügyelő szemektől nem zavarva, nyugodt elmélkedés és gya-
korlat közben hogyan alakította ki, mélyítette el saját módsze-
rét, s szokta meg az egyéni önképzést, a fejlődéssel való lé-
péstartást. Azt javasolta tehát, hogy az első vizsgát meg kell
hagyni az intézetnek, a felekezeteknek, a nemzetiségeknek, de
mivel a második vizsga egyben az országos tanítói nyugdíjinté-
zetbe való felvétel feltétele is, legyen államilag szervezett
országos jellegű vizsga.

Fenti javaslata szerint az év végi záróvizsga után képes-
ségi vizsgát kell tartani, melyen az intézetben vagy magánúton
végzetek a tanítóképző összes tantárgyából vizsgát tesznek.

A vizsga alapján nyert képességi bizonyítvány népiskolai tanító-ság betöltésére és a katonaságnál egy éves önkéntességre jo-gosítson. Lényegében így ez a vizsga a gimnáziumi érettséginek felelne meg. A képességi bizonyítvány birtokában a jelöltek két évi tanítói gyakorlat után a megfelelő megyei székhelyen a királyi tanfelügyelő elnöklete alatt képezdei, esetleg kö-zéptanodai tanárokból és népiskolai tanítókból álló vizsgáló bizottság előtt államvizsgát tegyenek. Az államvizsgán arról kellene a bizottságnak meggyőződnie, hogy a tanítójelölt kellő mértékben bírja-e a magyar nyelvet, helyesen alkalmazza-e a gyakorlatban az elméletet, s végül szorgalmasan munkálkodik-e további önképzésén. A két év alatt ugyanis megszokná a tovább-képzést, s később is gondot fordítana az önképzésre. Az állam-vizsgálóval nyert tanítói oklevél jogosítson végleges tanítói al-kalmazásra, tanfelügyelői tollnokságra, s az országos tanítói nyugdíjintézetbe való felvételre. A jeles általános osztályzat ugyanakkor adjon jogot az egyetem bölcsészeti karán a beirat-kozásra.

Javasolta továbbá azt is, hogy azok az okleveles tanítók, akik a népiskolában legalább négy évet szolgáltak, továbbá a tanfelügyelői tollnokok és a bölcsészhallgatók polgári iskolai tanítói oklevelet nyerhessenek, ha - a tudományosság biztosítá-sa céljából - az egyetemek és pedagógiai tanszékekkel rendelke-ző akadémiák székhelyén egyetemi-akadémiai és középiskolai-ké-peздеi tanárokból, népiskolai tanfelügyelőkből és felsőnépisko-lai-polgári iskolai tanítókból álló felső népiskolai tanítóké-pesítő vizsgáló bizottság előtt vizsgát tesznek. Az így szer-zett oklevél segédtanfelügyelőségre is jogosított. Ez a képe-sítő vizsgarendszer szerinte ugyanakkor azt is biztosítaná, hogy a felekezeti képzőkben mindenütt kiépülne a négyosztályos képző s azok az állami képzővel egyforma szinten biztosítanak a képzést.^{121/}

Mélyreható történeti elemzéssel vizsgálta a tanítóképzés tanárok képzésének kérdését is. A régi gyakorlat tapasztalata-it, az ezzel foglalkozó tanulmányok következtetéseit egybevet-

ve, saját külföldi megfigyeléseivel kiegészítve a képzés színvonalának emelése érdekében a tanítóképzős tanároknak az egyetemen történő képzése mellett foglalt állást. Felfogását, javaslatát 1892-ben megnyerően igyekezett alátámasztani. Az 1868-as népoktatási törvény nem rendelkezett a képezdei tanárok képzéséről, a képzős tanerők megfelelő számban való biztosítása ugyanakkor Dezső Lajos szerint megkívánja képzésük megoldását.

A képzős tanárok képzését abban az időben a szakemberek többféleképpen gondolták. Volt olyan javaslat, hogy a budai tanítóképzőben biztosítsanak többet a tanítóképzőben nyújtott pedagógiai anyagnál, a magasabb szakműveltséget pedig az egyetemen vagy egy központi képezdőben nyújtsák. Voltak /Kármán Mór, Dezső Lajos stb./, akik egyetemi s voltak /a pedagógium tanárai/, akik pedagógiumi képzéssel szerették volna s javasolták a megoldást. Dezső Lajos részletesen kifejtette, s kellően indokolta felfogását. Szerinte a négy osztályt végzett képezdészenek az általános műveltségre vonatkozó ismeretekben ugyanolyan képzettséggel kell bírnia, mint a gimnáziumot végzett leendő orvosnak, jogásznak stb., ezért a tanítóképzős is megállaná a helyét az egyetemen. Hangoztatja, hogy mind a pedagógiumban, mind az egyetemen a pedagógiai elvek feldolgozásának tudományos módját kell alkalmazni. Javasolta, hogy a budai pedagógium városi tanítókat képző intézet legyen, magasabb tantervvel, a művészeti tárgyak fakultatívvá tételével s a tanítóképezdei tanárképzést az alábbi két mód közül valamelyik segítségével oldják meg. Vagy a pedagógium gyakorlóiskoláját kell ellátni filozófiai fakultással, vagy pedig az egyetem tanárképző intézetében kell megoldani a képezdei tanárképzést s ellátni azt elemi gyakorlóiskolával. Ez azonban anyagi kérdés is. Ezért németországi tapasztalatai alapján - ahol a képezdét jeles eredménnyel végeztek két évi tanítóskodás után két évi tanulással tehetnek képezdei tanári alkalmaztatási vizsgát - azt javasolta, hogy kísérletképpen bocsássonak egyetemre felvételi vizsgával két éves gyakorlat után jeles képzettségű tanítókat, s ezek a képezdőben tanítani szokott szakokból a többi

egyetemistával együtt nyerjenek kiképzést, és a kísérlet eredménye alapján 10 év múlva öntsenek végérvényesen a megoldásról. Ezzel együtt azt is hangsúlyozta, hogy a képezdési általános összhangzatos képzés fő része a rajz, a zene és a torna. Mivel azonban ezek oktatása az alacsony óraszám és az osztályok kis száma miatt egy-egy szaktanár elfoglaltságát, kötelező óraszámát teljes mértékben nem biztosítja, a képezdési tanárjelöltet a maga szakján kívül ezek valamelyikére is ki kell képezni, méppedig hajlama szerint választva a szakot: tornára a nemzeti tornacsarnokban, zenére a zeneakadémia alsó tanfolyamában, rajzra pedig a rajztanár-képezdében. É minthogy ezek a jelöltek már megfelelő általános és pedagógiai műveltséggel rendelkeznek, e művészeti intézményekben mentesüljenek az általános műveltségre és a pedagógiai kiképzésre vonatkozó anyagok tanulása alól.^{122/} Javaslatai akkor nem, csak később s részben valósultak meg a kialakított Apponyi Kollégium keretében. Bár a tanítóképző továbbfejlesztésére vonatkozó javaslataiból elégtelenül alig valósult meg országosan valami, mégis optimista volt s a tapasztalt nehézségek ellenére is hitt a fejlődésben, a tanítói hivatás nagyobb erkölcsi és anyagi megbecsülésében s ezzel együtt a tanítói munka színvonalának emelésében. Ez a meggyőződés fogalmaztatta meg vele a következő vallomást is: "Én örömmel látom lelki szememmel az idő közeledését, melyben a tanítóképezdek nem lesznek mostoha gyermekei a társadalomnak".^{123/}

6. A MŰLT KUTATÁSA

a/ A tanítóképzés történetéről

Pedagógiai írói tehetsége, a továbbfejlődést segítő sokoldalú történeti elemző képessége, a pataki tanítóképzés iránti rajongó szeretet nyilvánult meg a sárospataki állami tanítóképezde 25. évfordulója alkalmából készített iskolátörténeti munkájában, illetve ünnepi előadásában is.^{124/} Ez a tanulmánya nemcsak a pataki képezde történetét foglalja össze, hanem mélyebb

HUSZONÖT ÉV
A SÁROSPATAKI
ÁLLAMI TANITÓKÉPEZDE
ÉLETÉBŐL.

IRTA A KÉPEZÉS 20 ÉVE- FENNÉLVÉN FELHÁNTA

DEZSŐ LAJOS
REP. NAGYKÖZ.

NYELV LENTOMAT A „SÁROSPATAKI LAJOS”

SÁROSPATAK,

NYOMDÁJA BERTOLD JÁNOS, AZ ÉRT. REP. FŐKÖZ. HATÁLYAL
1926.

elemzéssel s szemléletes kifejtéssel mutatja meg a hazai tanítóképzés fontos szerepét a nemzeti művelődés fejlesztésében. Kifejti, hogy az alulról fölfelé emelkedő sztalaktit-szerű katolikus és az akadémiából lefelé nyúló, sztalagmit-szerű protestáns tanítóképzés haladó vonásainak harmonikus összhangzatabahozatalával kialakított, s továbbfejlesztett állami tanítóképző azzá lett, amivé Eötvös szánta: "Öntudatos nemzeti életünk égboltozatának egyik szilárd oszlopává". Mintahogy ugyanis a felekezeti köntösből kivetkőzött állami egyetem által terjesztett világosság megteremtette a felekezetek közti békét, amelyre a fegyvertényekre alapozott békekötések addig nem voltak képesek, éppen úgy szolgálják s erősítik ezt s a nemzetiségek megbékélését az állami tanítóképezdek. "A felülről terjedő világosságot bevinni a nép alsó rétegeibe, közös intézetben együtt képezni a különféle felekezetekhez és nemzetiségekhez tartozó tanítójelölteket, hozzászoktatni őket egymás vallásának, nyelvének becsüléséhez, együtt nevelni őket a közös haza iránti szeretetben, a közös édesanya szárnyai alatt való békés egyetértésben, hogy aztán beplántálják a vallásos és faji türelmet a köznép szívébe: ez volt szép hivatása az állami tanítóképezdeknek".^{125/} Jóleső érzéssel állapította meg, hogy a tiszáninneri református egyházkerület felismerte a tanítóképezdeknek ezt a szép hivatását, s 1869-ben ezért adta át virágzó képezdójét a nemzeti kormánynak.

Az intézet történetét elemezve az "Intézmények" c. fejezetben részletesebben szólt a képző tantervről, s megállapította, hogy annak gyakori változása nem szolgált a fejlődő képezde előnyére. Elemezte a tanítóképesítés megoldását s kiemelte, hogy az 1869-es rendelet írásbeli-szóbeli és gyakorlati vizsgát írt elő ugyan, de a magánúton készülőktől nem kívánta meg az előképzettség igazolását s a képzős osztályvizsgákat, ezért ezek képesítő vizsgáin sok volt a bukás, illetve az általuk végzett tanítói munka alacsony szintű maradt. E tapasztalat hatására az 1892-ben megjelent újabb képesítővizsgálati szabályzat már elő is írta, hogy a magánúton tanulók csak a képzős osztályvizsgák el-

végzése után tehetnek képesítővizsgát.

A "Személyek" c. részben vázolta az igazgatótanács szerepét a képzésben, s arra a megállapításra jutott, hogy ennek életrehívásával Eötvös a protestáns önkormányzat mintájára a társadalmi érdeklődés felkeltésére, a társadalmi hatás nevelési szerepének biztosítására törekedett, s ez a pataki tanítóképzőben a személyek jó kiválasztásával sikerült is. A tanári karról szólva hangsúlyozta, hogy "a tanári karban uralkodó szellem, az intézeti közszellem az, mely már magában nevelő hatással bír, mely biztosítja a munka sikerét. Ez intézeti szellem a hagyomány megbecsülésén, a nevelés különböző tényezőinek együvé hozásán, a különleges egyéni sajátosságoknak a közérdekel való összhangba hozatalán alapul, kifejléséhez tehát a tanerők bizonyos állandósága szükséges, s ha egyszer kifejlett, már magában is nevelő hatással bír a növendékekre, s magával ragadja az új tanerőket is".^{126/} Ezért sajnálattal állapította meg, hogy az intézményünkben a kívánatosnál nagyobb volt a változás, a fluktuáció.

Határozottan vallotta, hogy a tanítóképzőnek a népnevelésre gyakorolt hatása az általa képzett tanítók munkájában, hivatásteljesítésében valósul meg. Gondos vizsgálódás alapján megállapította, hogy 25 év alatt 328 növendék végzett, akiknek 75,3 %-a az elemi népiskolánál működik, 6 %-a magasabb tanügyi pályán /polgári iskola, felső népiskola, felső leányiskola, népiskolai tanfelügyelet/, 5,4 %-a más pályán /jegyző, gazdatiszt, vasúti és postai tiszt, kereskedő/, 10,6 %-a meghalt s 2,4 %-a ismeretlen sorsú. Ismertette a már működő tanítók képzésére, továbbképzésére nyaranként rendezett póttanfolyamokat, tanfolyamokat, melyek következtében a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése szerint "Az ország minden vidékén új szellemi élet kezdődött a népiskolában, s az oktatás terén eddig gyakorlatban volt tanítási kínlódást vidám foglalkozás kezdette felváltani."^{127/}

Elemzése során azt is megállapította, hogy az intézetnek a társadalomhoz való viszonya jó. A felekezeti képzőtől örökölt hírnevet fenntartotta, a képezdét sokan látogatják, s a messze

földről is érkező tanítói igényeknek csak kis részét tudja kielégíteni.

Vallotta, hogy az intézetnek szerénységre és serénységre kell nevelnie tanítványait, s kötelességszerűen ápolnia, büszkén fenntartania a főiskola átplántált szellemét, "azt a szellemet, mely nem üres formákban, nem külsőségekben, hanem a képzettség alapos voltában, az érzület nemességében s a jellem egyenességében keresi a valódi műveltséget".^{128/} Befejezésében szépen, szemléletesen foglalta össze a pataki képezde első 25 éves történetét: "Intézetünk egy fiatal életképes fa... mely első ápolását az egyház veteményes kertjében nyerte, aztán átültetve a nemzet gyümölcsösébe, az átültetést nem sínlette meg, sőt új gyarapodásnak indult, s immár ha nem is bő, de hasznos gyümölcsöt terem a nemzeti művelődés számára".^{129/}

Fentiek alapján megállapítható, hogy széles körű kutatásokon alapuló fejtegetései, kellően megalapozott megállapításai nyomán igen jól tájékozódhatunk a pataki állami tanítóképezde első 25 évének tervszerű, eredményes munkájáról, folyamatos fejlődéséről, hatásának egyre szélesebb körű megnyilvánulásáról.

b/ A népiskolai alaptörvényről

A népoktatási alaptörvény 25 éves évfordulója alkalmával, 1893-ban országsszerte megemlékezéseket szerveztek. A pataki tanítóképző ünnepélyén Dezső Lajos tartotta az emlékbeszédet, amely aztán nyomtatásban is megjelent.^{130/} Beszédében abból indult ki, hogy az új Magyarország alkotmányos életét a nemzet politikai egységének erősítése hatja át. Megállapította, hogy nemzetünk életében a X. század fő műve a "honfoglalás", a XI. századé pedig a "honalkotás" volt. Ez utóbbinak vezérelve /égboltozata/ a keresztyén vallás lett, s István király a nemzet többnyelvűségét az ország erejének tartotta. A XII-XVIII. század főmunkája a "honfenntartás" volt, a XIX. századé pedig a "nemzetalkotás" lett. Fontos a magyar állam kötelékébe tartozó nemzetiségek politikai egységének megvalósítása, s ez csak az

egyenlő jogok, egyenlő terhek s egyenlő műveltség által lehetséges. Szerinte az 1868-as népoktatási törvényben ezek a szempontok jutottak kifejezésre, s így a törvény a nemzetalkotás nagy művének alapköve lett.

II. József a holt latin nyelvet az élő német nyelvvel akarta felcserélni. A latin nyelv mellőzése gyöngítette a katolikus egyház befolyását, a német nyelv köznyelvvé való emelése pedig felkelte zsidóságból a magyar nemzet önérzetét. A magyar nyelv érvényesítése ugyanakkor elindította, felerősítette a nemzetiségek faji törekvéseit is. Eötvös javaslata bölcs mérséklettel megszabta a magyar nyelv használatának körét. Nem a nyelv, hanem a műveltség azonossága által akarta erősíteni a nemzet egységét.

Eötvös József és az országgyűlés munkájának részletesebb ismertetése után megállapította, hogy a törvény alapja lett az ország szellemi és anyagi haladásának. Elemezte a törvény hatását, az iskolázottság eredményeit, továbbá a főbb hiányosságokat. A törvény fogyatékoságaként említette, hogy nem intézkedett a magyar nyelvnek a nem magyar iskolákban való tanításáról, a tanítók nyugdíjáról, a felekezeti képezdek állami felügyeletéről, a felekezeti tanítók fizetésének minimumáról stb. A törvény helyes intézkedéseinek értékét csökkentette a hibás végrehajtás is, melynek következtében 1890-ben még 243 községben nem volt iskola, lassan haladt a tanítóképezdek fejlődése, sok felekezeti képezde 3 osztályú s képzési színvonala alacsony volt, a tanítóegyesületek szervezése és működtetése is elmaradt a kívánalmaktól.

Fontos feladatként jelölte meg e hibák kiküszöbölését, továbbá a nemzetiségi kérdés megnyugtató megoldását. Hangoztatta, hogy a haza minden polgárát megfelelő műveltségi fokra kell emelni, s az államalkotó nemzetnek a nyelvét, a magyar nyelvet mindenkiel meg kell ismertetni, anélkül, hogy nemzeti nyelvről bárkinek is le kellene mondania.

Befejezésül arra hívta fel a tanítójelölteket, hogy jó felkészüléssel s derekas munkával vegyék ki részüket a nemzetalkotás nagy munkájából.

c/ Nagy emberek életművéről

A jövőért érzett felelőssége, erős történeti szemlélete, a múlt tanulságainak tisztelete készítette arra is, hogy a magyar művelődés és politika általa nagyrabecsült alakjai közül néhány-
nak az életművét megvizsgálja s a tanulságokra a figyelmet felhívja. Nagy szeretettel foglalkozott többek között Árvai József, Fáy András és Deák Ferenc munkásságával, s a velük kapcsolatos elemzése, értékelése meg is jelent.

Á r v a i J ó z s e f

Mint hálás tanítvány, két alapos elemző tanulmányt készített a sárospataki nevelőképzés nagy alakjáról, "megalapítójáról, továbbfejlesztőjéről, hűséges óréről, a gyakorlóiskola megteremtőjéről, a népoktatásügy és népiskolai tankönyvirodalom egyik úttörő és vezérférfiáról", Árvai Józsefről. Az egyiket Árvai József elhunyt alkalmából tartott intézeti emlékünnepevény felolvasta, s beszéde a tanítóképző Értesítőjében meg is jelent. A másikat az Orbók Mór által szerkesztett Pedagógiai Plutarch számára írta.^{131/}

E tanulmányokban "szemlét tartott azon nyereség fölött, mely Árvai munkás életéből a pataki iskolára, a nevelésügyre, a nemzetre, az emberiségre háramlott".^{132/} Megállapította, hogy sok küzdelem, nehézség jellemezte életét. Édesapját korán elvesztette, s önmagával is tehetetlen édesanyja szerint "nem neveltetett, hanem nevededett!". S ennek alapján Dezső Lajos Árvai eredményeiből a következő tanulságot szűrte le: "Árvainak példája igazolása amaz örök igazságnak, hogy az önmunkásság, öntevékenység fejti ki az erőket a szellemi téren is, miként a természeti világban. A létért való küzdelemben elhullanak ugyan a természettől mostohán útrabocsátottak, de kik természeti ajándékkal meg vannak áldva, azokra nézve csak haszonnal jár a küzdelem, mert a szellemi erők okos használatára megtanít".^{133/}

Nagy melegséggel méltatta Árvai elméleti pedagógiai felfogását, gyakorlati nevelői munkásságát, pedagógiai írói, tankegyházi tevékenységét, tanfelügyelői működését. Szeretettel szólt Árvairól, a tanügyi férfiről, aki tanári és tanfelügyelői munkáját egyaránt nagy hivatássszeretettel s eredménnyel végezte. Világos, könnyen érthető, lebilincselő tanítása miatt gimnáziumi tanársága idején felhívta magára az akadémiai ifjak figyelmét, akik mennyiségtanból különórákat kértek tőle. Árvai ~~korábban~~ nem volt kedveltebb tárgy a pataki kollégiumban a mennyiségtannál. S később pedagógiai előadásait is eszmegazdagság, "a tudás alapossága, a meggyőződés és áthatottság bensőséges üdősége", tömörség, a hallgatók gondolkodtatása jellemezte. Tankegyházeiben, vezérkegyházeiben a külföldön kidolgozott s eredményesen használt módszertani elveket kellő otthonossággal, de kellő kritikával átültette, s ezáltal az elemi népiskolai oktatást a régi mechanizmus kötelékeiből kibontotta. Művei bármely művelt nemzet népiskolai irodalmában helyt állottak volna.

Magasra értékelte Árvai erkölcsi komolyságát, fennkölt gondolkodását, mély hazaszeretetét s szerénységét. Ez utóbbival kapcsolatban azt is kifejtette, hogy mint tanfelügyelő "sok iskolát látogatott meg s a tanítóknak nem rémük, hanem tanácsadó-juk, bátorítójuk volt; maga vette fel a tanítás fonalát, hol szükségesnek látta, s megmutatta, hogyan kell tanítani... Utasításai a szeretetteljes tanács színezetét viselték magukon s az útbaigazítottak nem megszegyenítve, hanem felbátorítva érezték magokat általa".^{134/} Szép méltatását emlékeszédében a következőkkel zárta: "Alig 56 éves korában hunyt el Árvai József. Korán távozott, ha azt tekintjük, hogy férfikora teljében még sokat használhatott volna a nevelésügynek, de eleget élt, ha elgondoljuk, hogy egész munkás életét a népnevelés szolgálatában töltötte".^{135/}

F á y A n d r á s

Dezso Lajos Fáy András haladó gondolatainak, pedagógiai eszméinek elemzését, értékelését a Pedagógiai Plutarch számára készítette el. Nagyra értékelte, hogy "a vajúdo időben felismervén nemzete zsibbadtságát, szóval, tettel és tollal igyekezett előmozdítani nemzete életérdekét: a feudalizmus kötelékeiből való kibontakozás után követendő új pálya kijelölését... Vagyonosság és művelődésen alapuló megújhodása a nemzeti életnek: ez volt lángoló hazafisága célpontja, mely felé hosszú és sokoldalúan munkás életének minden törekvése irányult".^{136/}

Tanulmányában röviden ismertette Fáy életrajzát, nevelési eszméinek terjesztésére folytatott szépirodalmi munkásságát s önálló pedagógiai műveit. Nevelési nézeteit, törekvéseit vizsgálva azt hangsúlyozta, hogy Fáy fontosnak tartotta az értelmi, erkölcsi, esztétikai és testi nevelést, továbbá a népnevelés hatékonyabb megvalósítását. A népnevelés és a gazdasági reorganizáció feltételének tekintette a nők nevelését s a gyakorlatibb nevelési rendszer kialakítását. Szót emelt a kisdédóvodák felállítása, a falusi népiskolák emelése, népkönyvek kiadása, továbbá a jó tanítókat képző "prussus mintájú iskolatanítói szemináriumok, preparandiák" szervezése érdekében. Fáy szerint jól képzett nevelőkre van szükség, hogy az emberi természet és a növendékek személyes tulajdonságainak kellő ismeretében eredményesen tudják feladataikat megoldani. Ugyanakkor fontosnak tartotta a tanítók jobb anyagi-erkölcsi megbecsülését is. Erőteljesen küzdött azért is, hogy a helyes nevelési nézetek a nagyközönség körében is elterjedjenek.

Megállapította, hogy Fáy pedagógiai munkáit "a tudós alapos készültségével, annak pedantériája nélkül" írta meg, nincs bennük rendszer, s ezért is röpiratjellegűek; mégis Fáy a "legeredetibb pedagógiai írónk". Felfogása a filantrópizmus hatását tükrözi, de az uralkodó eszméket kritikusan vizsgálta, elemezte, s így pedagógiája eredeti, nemzeti irányú lett. Nagy hatással volt Széchenyi István nemzeti reformmunkálataira s a magyar

iskolarendszer alakulására is. "A tanítóképzés szervezése 70 év múlva, a magyar nőnevelő intézetek kialakítása, az iskola-felügyelet rendezése, a falusi iskoláknak mint általános népiskoláknak a szervezése: mind a Fáy szellemében történt."^{131/} Több más téren is érvényesült Fáy hatása /népkönyvek megjelenése, kisdédóvás fejlődése stb./. Ugyanakkor sajnálattal állapította meg Dezső Lajos azt is, hogy bármennyire küzdött is Fáy a helyes pedagógiai közvélemény kialakításáért, e téren nincs fejlődés. Nincs olyan "magyar közmeggyőződés", mely a tanügyi politikáknak határozott irányt adna, a hivatalos pedagógia pedig sokkal kozmopolitább, idegenebb annál, hogy a nemzet közvéleményében gyökeret verhetne. Dezső Lajos szerint a Pedagógiai Társaság /Fáy Társaság/ lenne hivatva arra, hogy a pedagógiai eszméket népszerűsítse, a nemzeti műveltséget a nemzeti vagyonosodás és jólét alapja gyanánt fejlessze.

D e á k F e r e n c

1903-ban, születésének századik évfordulóján az iskolai ünnepélyen Dezső Lajos méltatta Deák Ferenc érdemeit. Ez az elemzése is rendkívül meggyőző, tanulságos. Hivatássonzeretete, a nép jövőd tanítóinak képzése iránti felelősségérzete, igazi pedagógus-alkata következtében megemlékezésének fontos feladatának tekintette a példaadást, a tanulók tanítását, "munkás hazafiságra nevelését", s ezt tudatosította is: "Midőn azért a jelen ünnepélyes órában világot gyújtok a kegyelet oltárán, nemcsak a hazafiúság érzelmének melegét kívánom növendékeim szivében ápolni, hanem egy szép jellem, összhangzatos élet szemléltetése által emberismeretre mint leendő pedagógusokat pszichológiai tanulmányra kívánom vezérelni".^{138/}

Igazi történészként tárta fel, elemezte a kiegyezés előzményeit. Megállapította, hogy nyolc évszázadon át a keresztyénség, az egyház volt az égboltozat, mely a magyar állam különböző nyelvű népeit összetartotta. A XVII., még inkább a XVIII. században több nemzet a latin műveltség helyére a nemzeti műveltséget állította. Az egy /német/ nyelvű birodalomra törekvés felkeltette a birodalom népeiben a nemzeti öntudatot. A nemzet-

alkotás munkáját nálunk Széchenyi István kezdte, Kossuth Lajos folytatta, Deák Ferenc fejezte be. "Széchenyi az anyagi erőt gyűjtötte a munkához, áldozván ésszel és pénzzel a haza oltárán, Kossuth a fedelet húzta fel a misera plebs contribuens feje fölé. Deák a szomszédos telkektől elválasztó kerítéseket hozta rendbe".^{139/}

A továbbiakban Deák Ferenc munkáját, érdemeit méltatta. Megállapította, hogy kiemelkedett kortársai közül. Az általa létrehozott kiegyezéssel Magyarország ismét kezébe vette sorsának irányítását. Nem alárendelt tartomány volt többé, hanem a monarchiának az örökös tartományokkal egyenjogú fele. Vizsgálta Deák politikai sikereinek alapját, feltételeit, s kiemelte egyéniségének fontosabb vonásait. Politikai sikereiben nagy szerepet játszottak a tőle független külső körülmények, a történelmi események. Deák nagysága, érdeme szerinte abban rejlik, hogy képes volt a helyzetet gyorsan áttekinteni: "Hazafisága indítá, hogy cselekedjék, a kedvező körülmények hozták magukkal, hogy akkor és olyat cselekedett, amikor és ami a nemzet közvéleményével megegyezett... Nem ő csinálta a katonai eseményeket, de eszesen felhasználta az azok által létesített helyzetet... Nem ő csinálta a közvéleményt, hanem a nemzet szívének dobbanását megértve, kifejezője lett a közvéleménynek".^{140/}

Elismeréssel szólt Deák Ferenc egyéni becsületességéről, erkölcsi ízléséről, puritán tisztaságáról, lelkiismereti felfogásáról, szeretett hazája féltéséről. Kiemelte bölcsességét, következetességét. Követendő például tekintette Deák Ferencet a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontja miatt is. Deák ugyanis abból kiindulva, hogy a magyar nemzet nem tűrte alkotmányának, nyelvének elkobzását, azt a következtetést vonta le, hogy a nemzetiségeknek is joguk van nyelvük használatához. S Deáknak ez a meggyőződése lett a nemzetiségi törvény alapon-dolatává.

A befejezésben azt hangsúlyozta, hogy Deák is ember volt. Műve, a kiegyezés is emberi mű, tehát változásnak van kitéve.

Bárhogyan fog is azonban alakulni a magyar nemzet jövője,
Deák Ferenc neve megérdemelten túl fogja élni nagy művét,
a kiegyezést.

V. Befejezés

Dezső Lajos életműve azt bizonyítja, hogy nagy hatású elméleti és gyakorlati pedagógus, aki "a nemzetnevelés nagy munkájának" kiváló harcosa, eredményes munkása volt. Gyertyánffy István szerint "benne a hazai pedagógiai tudomány és gyakorlat egyik legnagyobb, legönállóbb és céltudatos művelőjét tisztelhetjük".^{141/} Azok közé a magyar úttörő pedagógusok közé tartozott, akik az állami tanítóképzők teljes kiépítésével, folyamatos korszerűsítésével az európai színvonalú modern tanítóképzés kialakítását igyekeztek szolgálni. Gyakorlati pedagógiai tevékenysége kitörölhetetlen hatással volt munkatársaira, tanítványaira, akik később távoli vidékeken is tisztelettel és szeretettel emlékeztek tanítómesterükre. Korszerű pedagógiai felfogást tükröző népiskolai tanterve és tankönyvei segítségével hosszú éveken át nagy hatással volt egy egész országrész, a tiszáninnení református egyházkerület népiskoláinak oktatónevelő munkájára. Comenius gondolatainak, ma is értékes tanításainak terjesztésével, a magyar tanügy fejlesztésére irányuló sokrétű törekvéseivel, önzetlen munkásságával, mélyreható elemzéseivel országos elismerést vívott ki magának, de ismertté tette nevét a határokon kívül is. Méltán írta róla egyik méltatója többek között a következőket: "Én úgy érzem, hogy bármily szép és nemes hivatást töltött be Dezső Lajos a sárospataki képzőben, nagyobb és jelentősebb kör lett volna neki megfelelő. Az ő tudása, jelleme és ereje egy egész országra kiható munkakört érdemelt volna."^{142/}

Jegyzetek

- 1/ Emléklap Dezső Lajos sárospataki tanítóképezdei igazgató negyedszázados igazgatói jubileumára. Sárospatak, 1900. /A továbbiakban: Emléklap/. l.o.
- 2/ Orbán József: A sárospataki énekhar története. Sárospatak, 1882. 147-148.o.
- 3/ Igazgatói kinevezése érdekes körülmények között történt. A képző előző igazgatója, Dóczy Gedeon 1874 nyarán a debreceni református egyház leánynevelőjének, felső leányiskolájának igazgatója lett. A megürült igazgatói állásra az igazgatótanács a megfelelő tudományos képzettséggel és kellő gyakorlati tapasztalattal rendelkező Nemes Lajos tanár kinevezését javasolta a minisztériumnak. Ugyanakkor Szováthy Lajos tanár is szeretett volna igazgató lenni, aki a minisztériumtól kérte is a kinevezését. A minisztérium ezért újra javaslatot kért az igazgatótanácstól, de az arra hivatkozva, hogy az intézet javát tartja szem előtt, újabb két alkalommal ismételten Nemes Lajos kinevezését javasolta. Közben a kissé összeférhetetlen Szováthy Lajos Sz. Nagy József énektanár segítségével vizsályt szított a tantestületben, s támadást kezdett az igazgatót helyettesítő Nemes Lajos ellen, hogy lehetetlené tegye számára az intézet vezetését. Ez az időszak mélypontja volt az intézeti nevelői egységnek, nevelőhatásnak. A minisztérium Dezső Lajos kinevezésével bizonyára ezt a vizsálykodást akarta megszüntetni, a tantestületi egységet helyreállítani, ami a későbbi tapasztalatok szerint sikerült is.
- 4/ Gyermekének élete a következők szerint alakult. L a j o s /1875-1957/ katonatiszt volt, három leánya született. G é z a /1876-1900/ ügyvéd lett. M á r i a /1878-1950-es évek/ tanítónő volt Pápán; férje Kraft József képzős tanár. Két fia és egy lánya született. S a r o l t a /1881-1945/ Vészy Viktor felesége, polgári iskolai tanárnő volt Nagyváradon. Egy fia volt. G y u l a /1884-1885/. D é n e s /1887-1964/ mérnök volt Gyöngyösön. Két fia s egy lánya volt. Z o l t á n /1889-1974/ Budapesten volt gimnáziumi tanár. Egy fia /mérnök/ s egy lánya /tanárnő/ volt. B e r t a /1891-1892/. L á s z l ó /1893-ban született, a II. világháborúban halt meg/ katonatiszt volt. Egy fia született. - A 13 unoka közül ma hat él.

- 5/ Tiszáninneni Református Egyházkerület Pudományos Gyűjteményei, Levéltár. Sárospatak. /A továbbiakban: Levéltár, Sárospatak./
- 6/ V.ö. Sárospataki főiskolai igazgatótanács üléseinek jegyzőkönyve. 1888.jan. 23-27-1 ülés.
- 7/ Emléklap, 1-12.o.
- 8/ Dr.Tüdős István: Dezső Lajos. = Sárospataki Lapok, 1900. 291.o.
- 9/ V.ö.: Ködöböcz József: A "pataki szellem" kollégiumi hagyományai. = Borsodi Művelődés, 1981. 3.sz. 13-18.o.
- 10/ Dezső Lajos: Hentschel weissenfelsi kép. tanár számvetés- és zenetanítása. = Néptanítók Lapja, 1873. 785.o.
- 11/ Beregszászy István. = Emléklap, 7.o.
- 12/ Palágyi Lajos: Dezső Lajos. = Magyar Tanítóképző, 1904. 529.o.
- 13/ V.ö.: 1900.december 22-én a tanári gyűlésen mondott beszéde! Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára. /A továbbiakban: Levéltár, Sátoraljaújhely./ Sárospataki Állami Tanítóképző, VIII-65/1. 113/1900.
- 14/ Dr.Tüdős István: Dezső Lajos. = Sárospataki Lapok, 1904. 855.o.
- 15/ Emléklap, 3.o.
- 16/ Tanterv a tiszáninneni ev.ref. egyházkerület népiskolái számára. Készítette Dezső Lajos. Sárospatak, 1895. 1.o.
- 17/ Dezső Lajos: Comenius Ámos Janos emlékezete. = Magyar Pedagógia, 1892. 129.o.
- 18/ Dezső Lajos: Múlt, jelen, jövő. Sárospatak, 1893. 15-16.o.
- 19/ U.o. 17.o.
- 20/ Dezső Lajos: Comenius Ámos János Magyarországon, 1650-1654. Sárospatak, 1883. 3.o.
- 21/ Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1, 18/1897, 31/1897.
- 22/ Dezső Lajos: A képezdei tanárok képzése. = Magyar Pedagógia, 1892. 390.o.

- 23/ Szombathy Iaszló: Cibruság a Dezső Lajos sírjara. = Sarospataki Lapok, 1904. 892.o.
- 24/ Szombathy i.m. 893.o.
- 25/ Dr.Tüdős István i.m. 1904. 854.o.
- 26/ Dezső Lajos évharmados jelentése, 1901.aprilis 21. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1, 113/1900.
- 27/ Szombathy i.m. 891.o.
- 28/ Szombathy i.m. 893.o.
- 29/ Erdődi János. = Emléklap, 6.o.
- 30/ Tanárkari értekezletek jegyzőkönyve, 1879.marc.12.
- 31/ Szombathy i.m. 892.o.
- 32/ Dezső Lajos jelentése a VKM-be. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1, 286/1903.
- 33/ Emléklap, 10.o.
- 34/ Schneider Jakab. = Emléklap, 11.o.
- 35/ Novák Lajos. = Emléklap, 7.o.
- 36/ Dr.Tüdős István i.m. 1904. 854.o.
- 37/ A Sáropataki Állami Tanítóképezde Ertesítője /a továbbiakban: Ertesítő/ az 1895/6, 1896/97, 1897/8.tan-
évekről. Összeállította Dezső Lajos. Sáropatak,
1898. 12.o.
- 38/ Tanári tanácskozások jegyzőkönyve, 1894.június 6.
- 39/ Dezső Lajos /1847-1904/. = Magyar Pedagógia, 1904.
495.o.
- 40/ Dr.Tüdős István i.m. 1904. 853.o.
- 41/ Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 18/1897, 56/1898.
- 42/ Palágyi Lajos i.m. 528.o.
- 43/ Iftene Gyula levele Gercselyből, 1896.ápr.2-án. Levél-
tár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 79/1896.
- 44/ Dezső Lajos levele a tiszánineni ref. egyházkerület
püspökéhez, 1879.március 10-én. Levéltár, Sáropatak,
C/CIII. 54,545/213.

- 45/ Dezső Lajos előterjesztése az 1900.dec.22-én tartott tanári gyűlésen. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1, 113/1900.
- 46/ Dezső Lajos előterjesztése 1901.ápr.21-én. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 113/1900.
- 47/ Dezső Lajos előterjesztése az 1900.dec.22-én tartott tanári gyűlésen. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 113/1900.
- 48/ Dezső Lajos jelentése a tanfelügyelőnek. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 1888.
- 49/ Dezső Lajos beszéde az 1897.szept.11-én tartott tanári gyűlésen. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 1897.
- 50/ Értesítő, 1900/1. Szerencs, 1901. 37.o.
- 51/ V.ö.: Tanári tanácskozások jegyzőkönyve. 1893.szept.1.
- 52/ A VKM 1902.aug.17-én kelt 72.599.sz.leirata. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65./1. 1902.
- 53/ Értesítő, 1887-1894. Sárospatak, 1894. 9.o.
- 54/ Értesítő, 1901/2. Sárospatak, 1902. 6.o.
- 55/ Dezső Lajos: Comenius Á.J. Magyarországon. 3.o.
- 56/ V.ö.: Gyulai Ágost titkári jelentése a Magyar Pedagógiai Társaság 1904.évi működéséről. = Magyar Pedagógia, 1905. 122.o.
- 57/ Protestáns Szemle, 1896. 397.o.
- 58/ Nemes István: Comenius Ámos János: Nagy Oktatástan. Fordította: Dezső Lajos. = Sárospataki Lapok, 1899. 99.o.
- 59/ Dezső Lajos: Comenius Á.J. Magyarországon. 1-82.o.
- 60/ U.o. 68.o.
- 61/ U.o. 69.o.
- 62/ U.o. 76.o.
- 63/ Magyar Pedagógia, 1892. 129-142.o.
- 64/ Budapesti Szemle, 1892. 184.sz. 1-30.o.
- 65/ Magyar Pedagógia, 1892. 131.o.

- 66/ Budapesti Szemle, 1892. 134.sz. 14.o.
 67/ I.m. 25.o.
 68/ I.m. 142.o.
 69/ Pädagogische Blätter, Gotha, 1833. 56-58., 273-294.o.
 70/ Értesítő, 1901/2. Sárospatak, 1902. 24.o.
 71/ Palágyi Lajos: Dezső Lajos. 528.o.
 72/ Dezső Lajos: A tanítókepezdek reformja. = Sárospataki Lapok, 1882. 424.o.
 73/ Dezső Lajos: Joó István: A neveléstan kézikönyve. = Magyar Pedagógia, 1895. 216.o.
 74/ Dezső Lajos: Múlt, jelen, jövő. 7.o.
 75/ U.o. 9.o.
 76/ U.o. 11.o.
 77/ U.o. 14.o.
 73/ Dezső Lajos: Comenius schola pansophicaja és az egységes középiskola. = Magyar Pedagógia, 1892. 160.o.
 79/ Dezső Lajos: A képző intézeti tantervjavaslat. = Magyar Pedagógia, 1897. 321.o. - Dezső Lajos: Comenius schola pansophicaja, 169.o.
 80/ Tanterv, 2.o.
 81/ Tanterv, 2.o.
 82/ Dezső Lajos: Tanterv. = Sárospataki Lapok, 1894. 249.o.
 83/ A tiszánimeni ref. egyházkerület népiskolái számára előzőleg 1877-ben adott ki a Sárospataki Irodalmi Kör tantervet, amely óratervet még nem közölt.
 34/ Az óratervben a vallásoktatás csendesfoglalkozásának félóraszámát nem jelölte meg. Ennek oka bizonyára az, hogy vallástanításból a csendesfoglalkozás főleg előkészületül szolgált, a tankönyv olvasását, átnézését kívánta, s így az olvasás gyakorlását is szolgálta, tehát az olvasás keretében valósult meg.
 85/ Dezső Lajos: Tanterv. = Sárospataki Lapok, 1894. 249.o.
 86/ U.o. 249.o.
 87/ Dezső Lajos: A népiskolai olvasókönyvek. = Nemzeti Nőnevelés, 1836. 263.o.
 88/ Dezső Lajos: A népiskolai olvasókönyvek. 259.o.
 89/ U.o. 264.o.
 90/ U.o. 264.o.
 91/ U.o. 267-268.o.
 92/ U.o. 318.o.
 93/ Tanterv, 18.o.

- 94/ Észrevételek, vélemények a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület népiskolái számára készített új tantervre. = Sárospataki Lapok, 1893. 478-481., 713-722., 1894. 218-222.o.
- 95/ Dezső Lajos: Tanterv. = Sárospataki Lapok, 1894. 248-251.o.
- 96/ Dezső Lajos: Olvasókönyv az elemi népiskolák V-VI. osztályai számára. Második javított kiadás. Sárospatak, 1900. IV.o.
- 97/ Dezső Lajos: Az ismétlő iskolák tanterve. = Sárospataki Lapok, 1899. 141.o.
- 98/ Dezső Lajos: A képzőintézet tantervjavaslatja, 606.o.
- 99/ U.o. 615.o.
- 100/ U.o. 616.o.
- 101/ Dezső Lajos: A nyelvtani oktatás a népiskolában. = Sárospataki Lapok, 1897. 838.o.
- 102/ Dezső Lajos: A tanítóképezdek reformja. 438.o.
- 103/ Dezső Lajos felterjesztése 1897.március 12-én. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 18/1897.
- 104/ U.o.
- 105/ U.o.
- 106/ U.o.
- 107/ Dezső Lajos előterjesztése a tanári gyűlésen. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 31/1897.
- 108/ Dezső Lajos: Az irálygyakorlatok a tanítóképezdekben. = Néptanítók Lapja, 1875. 49-50.o.
- 109/ A megfigyelési szempontok sokoldalúságának, előremutató jellegének érzékeltetésére közöljük a megfigyelés részletesebb irányelveit:
1. Családi körülmények. A szülők neve, polgári állása, lakhelye. /A szülők életmódja, erkölcsi minősége, örökölhető betegségek, intelligenciájuk./ Érdeklődésük a gyermek testi s lelki fejlődése iránt. Nevelési eljárásuk általános iránya. Jellemző esetek a családi nevelésben. A testvérek, azok száma, a közöttük levő kölcsönhatás minősége.
  2. A növendék testi fejlődésének története. Meddig tartott a szoptatás? Ki által történt? A fogzás, járás kezdete. A táplálkozás, lakás, ruházkodás körülményei. Mosakodás, tisztálkodás. A kiállott betegségek, azok netaláni maradványai. Himlőoltás. Jelenlegi egészségi állapot, testi növés, netaláni testi hibák, az érzékszervek s az agy fejlettsége.
  3. Az értelmi fejlődés. A beszélés kezdete, beszédképesség foka, beszédhibák. A gyermek felfogása /önkéntente-

len figyelem, tudvány, önkéntes figyelem./ A gyermek emlékezete /kísérletek által megállapítva/. Az értelmi képesség, érzéki képzeteinek készlete. Fogalmainak iránya, köre, azok tisztaságának mértéke. Itélőképesség /könnyen hívés/, következtetési képesség. A képzelem, annak befolyása a kedélyre. Elmeállapot.

4. A kedély. A gyermek érzékenységének foka öröm és fájdalom iránt. A hangulatok váltakozása. Az esztétikai érzelem milyensége, iránya, foka. Az erkölcsi ízlés, lelkiismeret, rokon- és ellenszenv, önérzet. A jutalom és büntetés hatása. Becsérzet, fogékonyság mások öröme és fájdalma iránt. Vallásos érzelem, babonák. A kedély alapvonása, indulat.

5. A jellemképzés. Engedelmesség, szorgalom, kötelesség-érzet. Igazmondás, hazugság, őszinteség, álnokság, színlelés. Az idegen vagyon tisztelete /takarékoskosság, jótékonykosság, lopás, pazarlás/. Mértékletesség, torkosság. A gyermek viselkedése a társaságban /barátok, játszótársak/. Viselkedés a felnőttek iránt, udvariasság. Az akarat ereje /következetesség, szenvedély, ingatlanság, önfejlőség, dac, heveskedés/. Az akarat iránya /nyeresség, könnyelműség, szíves készség a jóra/.

6. Vérmérséklet. 7. Nevelési eszközök. A javasolt nevelési eljárás megokolása. 8. A nevelés eredménye.

Értesítő, 1901/2. Szerencs, 1902. 28-29.o.

110/ Értesítő, 1902. 5.o.

111/ Dezső Lajos: Joó I.: A neveléstan kézikönyve. 210.o.

112/ Dezső Lajos: Neveléstan. Kézirat Szabó Gyula III.éves tanítóképzős leírásában. 1887. 3.o. A Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Kézirattára /a továbbiakban: Kézirattár, Sárospatak/.

113/ Dezső Lajos: Oktatástan. Kézirat Szabó Gyula II. tanítóképzős leírásában. 1887. 58.o. Kézirattár, Sárospatak.

114/ U.o. 72.o.

115/ Tanári tanácskozások jegyzőkönyve, 1877.július 1.

116/ Dezső Lajos: Tanítószükség és a tanítók szüksége. = Sárospataki Lapok, 1839. 360.o.

117/ Képzőintézeti tervjavaslat 321.o.

118/ A tanítóképezdek reformja, 433.o.

119/ Dezső Lajos: Gyakorlóiskola. = Sárospataki Lapok, 1901. 1042-1043.o.

120/ 1898.április 30-i jelentés a tarcali kirándulásról. Levéltár, Sátoraljaújhely, VIII-65/1. 42/1898.

121/ Dezső Lajos: Országos tanítóképesítő bizottságok. = Sárospataki Lapok, 1895. 27-30.o.

- 122/ Dezső Lajos: A képezdei tanárok képzése. = Magyar Pedagógia, 1892. 389-402.o.
- 123/ Dezső Lajos: A tanítóképezdek reformja. = Sárospataki Lapok, 1882. 439.o.
- 124/ Dezső Lajos: Huszonöt év a sárospataki állami tanítóképezde életéből. /A továbbiakban: Huszonöt év/. Különnyomat a Sárospataki Lapokból. Sárospatak, 1895. 1-31.o.
- 125/ Huszonöt év, 11.o.
- 126/ U.o. 20.o.
- 127/ A vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése az országgyűléshez. 1872. 81.o.
- 128/ Huszonöt év, 28.o.
- 129/ U.o. 30-31.o.
- 130/ Dezső Lajos: Múlt, jelen s jövő. Emlékbeszéd, melyet a népoktatási törvény 25 éves fordulóján, 1893.december 7-én a sárospataki állami tanítóképezdében tartott. Kiadja a képezdei ifjúság. Sárospatak, 1893. 1-18.o.
- 131/ Dezső Lajos: Emlékbeszéd néhai Árvai József zempléni megyei tanfelügyelő felett. = Értesítő, 1879. 1-15.o.
Dezső Lajos: Árvai József. = Pedagógiai Plutarch. Jelesebb pedagógusok, kiválóbb tanferfiak arckép- és életrajz-gyűjteménye, tekintettel a magyarokra. Szerkesztette: Orbók Mór. Budapest-Pozsony. 1888. II.kötet, 41-50.o.
- 132/ Emlékbeszéd, 2.o.
- 133/ U.o. 14.o.
- 134/ U.o. 9.o.
- 135/ Árvai József. 50.o.
- 136/ Dezső Lajos: Fáy András. = Pedagógiai Plutarch, 138.o.
- 137/ U.o. 149.o.
- 138/ Dezső Lajos: Ünnepi beszéd Deák Ferenc születésének 100.évfordulóján. = Értesítő, 1903/4. Sárospatak, 1904. 60.o.
- 139/ U.o. 62.o.
- 140/ U.o. 66.o.
- 141/ Emléklap, 4.o.
- 142/ Palágyi Lajos: Dezső Lajos. = Magyar Tanítóképző, 1904. 529.o.

Dezso Lajos

Válogatott írások

KÖTETÜNK MÁSODIK FELEBEN A RENDELKEZÉSÜNKRE ÁLLÓ TERJEDELMI KORLÁTOK KÖZÖTT DEZSŐ LAJOS NÉHÁNY ÍRÁSÁT TESSZÜK KÖZZÉ; OLYAN TANULMÁNYAIT, AMELYEK NEVELÉSI-TANÍTÁSI ELVEIVEL, TÖREKVÉSEIVEL, A TANÍTÓKÉPZÉS TOVÁBBI FEJLESZTÉSÉVEL, A NÉPOKTATÁS PROBLÉMÁJÁVAL ÉS COMENIUS ÉRTEKELÉSÉVEL KAPCSOLATOSAK, S MEGÍTÉLÉSÜNK SZERINT FORRÁSÉRTÉKŰEK. A BEMUTATOTT TANULMÁNYOK KÖZÜL A LEGTÖBB OLYAN, AMELYET A TOVÁBBFEJLŐDÉS SEGÍTÉSÉRE, VAGY A PEDAGÓGIAI KÖZVÉLEMÉNY TÁJÉKOZTATÁSA CELJÁBÓL EGY-EGY SZAKPOLYÓIRATBAN TETT KÖZZÉ, DE VAN OLYAN IS, AMELYET FELOLVASÁSRA SZÁNT, A FELETTES HATÓSÁGHOZ VALÓ FELTERJESZTÉS CELJÁBÓL ÍRT, - S NYOMTATÁSBAN MEG SEM JELENT. OKTATÁSTANI JEGYZETE EGYIK TANÍTVÁNYÁNAK A LEJEGYZÉSÉBEN, KEZIRATBAN MARADT RÁNK. + +

MIVEL A DEZSŐ LAJOS MUNKÁSSÁGÁT ÉRTÉKELŐ, A KÖTET ELSŐ FELEBEN OLVASHATÓ TANULMÁNYBAN A MEGFELELŐ HELYEKEN A KÖZÖLT SZERELVÉNYEKRŐL IS SZÓ VAN, MEGÁLLAPÍTÁSAINKRA HIVATKOZUNK, AZOK TARTALMÁVAL KAPCSOLATBAN ITT KÜLÖN MEGYARÁZATOKAT NEM KÖZLÜNK. A JEGYZETEK ELHAGYÁSA LEHETŐVÉ TESZI, HOGY TÖBB TERMT NYITÁSSUNK DEZSŐ LAJOS EREDETI TANULMÁNYAINAK. A KORRA JELLEMZŐ, S SZERZŐNK ÁLTAL HASZNÁLT IDEGEN NYELVI KIFEJEZÉSEK EGY RÉSZÉ NA MÁR ALIG ISMERT. EZERT - ELSŐSORBAN A LATIN ÉS NEMET NYELVBEN NEM JÁRTAS OLVASOK SZÁMÁRA - A KEVESEBBÉ ISMERT KIFEJEZÉSEK MAGYAR NYELVŰ ÉRTELMEZÉSÉT KÜLÖN, SZÓTÁRSZERŰEN KÖZÖLJÜK. D E Z S Ő L A J O S SZÖVEGÉIT A HELYESÍRÁS MAI SZABÁLYAI SZERINT TESSZÜK KÖZZÉ.

VÁLOGATTA ÉS A FÜGGŐLEKET ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
K Ö D Ö B Ö C Z J Ó Z S E F . + + + + +

I.

Comenius hatása

Részlet a "Comenius Á.J. Magyarországon 1650-1654" című tanulmányból. Sárospatak, 1883.

1. Comenius érdemei a tanügy körül általában a következők: Egységes, összefüggő iskolaszervezet. Comenius alatt - sőt mondhatni is mind e mai napig - senki sem fogta fel az iskola szervezetét oly egyetemesen, oly összefüggően, mint ő. Az első hat évben a családi iskola, a második hat évben a nemzeti iskola, a harmadik hat évben a felfedezések, az egyházi reformáció s az újabb bölcsészet által megállapított világnézet igényeihez alakított középiskola, s ezenfelül a szakiskola, az akadémia, olyannyira lélektani alapon nyugvó fokozatosságban vannak egymás mellé illesztve, hogy ennél jobbat s szebbet még mai napig sem tudunk. E beosztásban megvan az életkorok által követelt tagság, anélkül, hogy az összefüggés megszűnnék, anélkül, hogy egyik iskola a másik körébe váгна. Egy nagyszerű, legkisebb részleteiben ugyanazon terv szerint készült épülethez hasonlít ez, melyben minden egyes darab, mint az egészszel összhangzó, annak szükségképp kiegészítő részét képezi.

A nemzeti iskola felállítása, illetőleg tervezése volt Comenius másik nagy érdeme. Ezelőtt senki sem fogta fel a népiskolát, mint általános, a nép minden rétegére kiható tanintézetet, melybe azok is járnak, akik később középiskolába mennek; mely tehát egyaránt előkészít a gyakorlati életre, valamint a középtanodára s így, míg egyrésztől önmagában is bevégzett egészet képez, egyzersmind a legszebb összhangzatban, összefüggésben van az egész

iskolai rendszerrel. Comenius korában még Alsted is csak azokat kívánja nemzeti iskolába küldeni, kik később mesterségre adják magukat. E ponton is eddig utól nem ért eszményként áll előttünk Comenius.

A reálismeretek terjesztésén ugyan többen fáradoztak Comenius idejében, de azoknak az iskolába való bevitelében mindnyájan alig tettek annyit, mint Comenius; s ezt ő azáltal eszközölte, hogy az új korszellem szülte reáltudományosságot, mint pánszofiát tette a középkor későbbi századainak humanitása helyére. Comenius pánszofiája épp oly helyesen neveztetetett volna a XVII. század szellemében humanitásnak, mint amily joggal tekinthető a humanitás a középkor előszázadai műveltségéhez mér pánszofiának. A nyelvészeti közélelemeknek a reáltudományossággal való egyesítése, kibékítése volt az.

A nemzeti nyelv szorgalmazása szintén egyik hervadatlan érdemét képezi Comeniusnak. Nemcsak a családi iskolában, hanem a nemzeti iskolában is az anyanyelvet teszi tannyelvül, sőt a latin iskola és schola pansophica tankönyveit is anyanyelven kívánja szerkeszteni.

A latin nyelv tanításában behozott jobb módszer a humanisták előtt szerzett Comeniusnak érdemet. Pedig Comenius nagyban különbözött tőlük; mert míg előtte a humanisták a nyelvet tanították előbb, hogy azután annak segítségével a latin auktorokból szerezhessék a reálismereteket; addig Comenius összeköté a dolgok és nyelvek ismeretét s a latin nyelvet nem mint a humanus műveltség egyedüli eszközét, nem mint a nemzeti nyelvek el-lenségét, hanem mint a soknyelvű európai nemzetek közös szelle-mi kapcsát tekinti, s azt az azelőtti száraz grammatikai módszer helyett, gyakorlati módszer szerint tanítja s példából megy a szabályra.

Az oktatásnak a nevelés fogalma alá helyezése, az erkölcsi nevelésnek az oktatás fölé állítása, a testi nevelés fontosságának hangsúlyozása, a szemléltetés elvének következetes keresztülvitele, a gépies emlézés megszüntetése, a természetes módszer, mely mellett a gyermekek örömmel tanulnak: ezek Comenius érdemei

általában.

2. Comeniusnak Patakon eszközölt reformjait Szombathy ezekben sorolja elő: a/ Behozta a tanításnak és tanulásnak a réginél könnyebb módját. b/ Három latin osztályt állított fel. c/ Az osztályok számára tankönyveket írt. d/ Pallérozottabb erkölcsi műveltséget hozott be. e/ Behozta igen nagy haszonnal a színjátékokat. f/ A nyomdát felállította, vagy legalább jobb rendbe hozta. g/ Világi gondnokokat állíttatott be. h/ A nemesek tanvezetőjének /pedagogiarcha, tanulmányi felügyelő/ hivatalát szerveztette. j/ A két alsó latin osztályba is állandó tanítók beállítását sürgette. Ezekhez hozzátehetjük, hogy Rákóczi Zsigmond által a könyvtárat növeltette, hogy új tantermeket rendeztetett be; rendet hozott be a tanév megkezdésében, a szünetidőben; a tankönyvek behozatala által megszüntette a kompendiumoknak időrabló másolását; behozta a felső tanfolyam tanárainak professzor névvel való nevezését.

3. Hogy mi hatása volt Comenius munkásságának Magyarország tanügyi viszonyaira, arról nem sokat mondhatok. Vallaszky tanúsága szerint Ladivér Illyés eperjesi tanár, ki Comenius idejében tanult Patakon, bevitte Comenius módszerét az evangélikus iskolákba, s a Comenius játék-iskoláját előadatta a tanulókkal a közönség igen nagy tetszésére. Nagyon valószínű, hogy Szőnyi Nagy István az ő Magyar Oskolájának megírásakor, Comenius Schola Ludus című munkájának, IV. darab, III. felvonás 2. jelenetét tartá szem előtt. Szombathy említi, hogy Comenius tankönyveit a magyarországi református iskolákban széltiben használták. A Vestibulumot és Januát Debrecenben 1741-ig használták. Szavahihető s még most is élő egyének tanúsága szerint az Orbis Pictus még e század harmadik tizedében is tankönyvül használtatott a pataki főiskolában.

De az összefüggő iskolai szervezet, a pánszofia még mai napig sincs megvalósítva, a nemzeti népiskolák felállítására s ezzel a magyar nyelv behozatalára, a reálismeretek elterjedése is más, újabb tényezőknek tulajdonítható.

4. Tudjuk, hogy Comenius behívásának főindítója Tolnai János volt, ki újításai és fegyelmezése miatt már első tanársága alkal-

mával összeültkezésbe jött a papokkal, kiknek titkos bosszúságát csak növelheté az, hogy Lorántffy Zsuzsánna pártfogása Tolnait 1649-ben újból az iskola élére állítá. Az előítélet, mellyel Tolnai iránt Tarczali és Simándi esperesek, sőt valószínűen Verécsi, a pataki lelkész is viseltettek, a legnagyobb valószínűséggel átszarmazott Comenius iskola-reformjaira is, úgy, hogy Comeniusnak a Rákóczi család tagjain, Tolnai Jánoson és Medgyesi Pál udvari lelkészen kívül, aligha voltak őszinte hívei azok között, kik e dologban számbavehetők voltak. Ily viszonyok között tanárok és tanulók közé csakhamar átszivárgott, ha nem is az egyenes ellenszegülés, de bizonyos passzív rezisztencia szelleme; mohó vággyal várták a reformokat, hogy azokat megtámadhassák. Ehhez járulhatott az ifjúság fontolva haladása, a hanyag iskolalátogatás, hosszas szünidő stb. "Csakhamar kitűnt - így szól Comenius -, hogy törekvésem célját nem fogom elérni oly okok miatt, melyeket jobb lesz elhallgatni. Átláttam, hogy nincs helyök az egyetemes tanulmányoknak ott, hol töredéken kapkodnak csaknem mindnyájan; hol a türelmetlenség uralkodik, a tervek éredését be nem várva, sürgetik a dolgot; hol azok féltékenysége vegyül a dologba, kik amily készek Jupitert és Mercuriust bálványozni, oly készek Pált és Barnabást megkövezni, mihelyt észreveszik, hogy azok is emberek s nem bálványok".

Valószínű, hogy az iskola gondnokai sem részesíték Comeniumat a kellő támogatásban. Erre enged következtetni a következő hely: Az iskolafelügyelők úgy helyezhetik jó karba az iskolákat, ha a jeles tanférfiakat illő tisztelettel övezik és saját tekintélyökkel fedezik, hogy a becsületesség, őszinteség becsmérést, rágalmazást ne szenvedjen. Egy más passzusban erősen kikel az alattomos eljárás ellen, melyet némelyek - nem nevezi meg őket - elkövettek az ügy aláásására. "Itt azt is tapasztaltam, hogy miként merészel a becsületességgel a romlottóság, a szorgalommal a hanyagság szembezállani; de csak titokban, álutakon". Valószínű, hogy Comenius a tanárok között lefolyt heves jeleneteknek volt támaja, s hogy magának is kellett kiállani egy-egy ostromot. Igen keserű tapasztalatok kelletek ahhoz, hogy így írjon:

"Ha van hely a nap alatt, hol az irigység és kajánság uralkodik, hol az emberek titkos gyűlölséggel és huzalkodással teszik egymást tönkre: itt van az". Ily körülmények között nem ok nélkül fejezte ki Tolnai afölötti aggodalmát, hogy Comenius távozásával a dolgok újra a régi mederbe térnek vissza, s nem ok nélkül mondta Comenius a gondnokokhoz: "Adja Isten, hogy tartósan egyetértetek szándéktok és terveitekben. Adja Isten, hogy sikerrel fáradozzatok a tanárok közötti egyetértés fenntartásában, mert megvallom, hogy ha tartani kell, én ez oldalról tartok a romlástól". Ily viszonyok között sem Comenius idejében a terv egészében ki nem vitethetett, sem távozása után a javítások fenntarthatók nem voltak.

5. Neveléstörténeti munkák után közönségesen elterjedt nézet, hogy Comenius tanügyi reformjai Rákóczi Zsigmond közbejött halála miatt nem valósulhattak, s hogy Comenius e körülmény miatt távozott Patakról. Ha megengedjük, sőt állítjuk is, hogy Rákóczi Zsigmond halála által nagy veszteséget szenvedett az ügy; mégsem vagyunk hajlandók, a már fenntebb látott s még alább előadandó okok figyelembevételével, az iskolareform fennakadását egyedül vagy csak elsősorban is, Rákóczi Zsigmond halálának tulajdonítani. Mert meg kell gondolni, hogy Lorántffy Zsuzsánna fia halála után sem vonta meg pártfogását a pataki iskolától, és hogy Rákóczi Zsigmond halála után, bátyja, II. Rákóczi György vette azt gondjai alá. Azt is meg kell gondolni, hogy Rákóczi Zsigmond Comenius idejövetele után 14 hónapra meghalt, s mégis Comenius még 28 hónapig maradt azután Patakon; ami alig történhetett volna, ha Comenius Rákóczi Zsigmond halálával a tanügyi reformok /s tegyük hozzá: a politikai remények/ szívgyökerét látta volna keresztülmetszve. Ha tudjuk, hogy Comenius csak egy időre jött Patakra; ha tudjuk, hogy már 1652-ben a Klobusitzkyhoz írott levelében említi, miszerint immár otthon, reá váró dolgok hívják vissza; ha végre tudjuk, hogy Comenius Drabik javaslatára szokott hallgatni: akkor be fogjuk látni, miszerint Comenius nem Rákóczi Zsigmond halála miatt távozott Patakról.

Lorántffy Zsuzsánáról mindvégig a legnagyobb tisztelettel

és melegséggel emlékszik Comenius. Mindazonáltal nagyon valószínű, hogy az utolsó időben nem viseltetett Lorántffy Zsuzsánna Comenius iránt azon nagyrabecsülő tisztelettel, mint eleinte. Comeniusnak a Drabik javaslataiba vetett hitét, s arra irányzott politikai agitációját legnagyobb tisztelői is gyengeségnek nevezik; nem tűnhetik hát fel, ha Lorántffy Zsuzsánna, ki fiainak nagyravágyó terveit nem helyeselte, nem vette, nem vehette jónéven azoknak ilyen kalandos tervekbe való bonyolítását.

Szombathy /Tsétsy J. után/ említi, hogy Comenius egy ebéd közben elejtett nyilatkozatával II. Rákóczi György neheztelését vonta magára, s ezért kellett Patakról távoznia. E vélemény elfogadására hajlandóvá tehet azon körülmény is, hogy míg előbbi irataiban dicsőítőleg emlékezik Comenius Rákóczi Györgyről: addig búcsúbeszédében mindenkitől, kivel sorsa érintkezésbe hozta, szívélyes búcsút vesz; de Rákóczi Györgyről egy szóval sem emlékszik, noha néhány hóval azelőtt nyújtá át azon politikai emlékiratát, melyben őt a nemzetek Mózesének nevezi. Mindazonáltal nem kívánok ez adatnak nagy fontosságot tulajdonítani, mert az egész közlés magán hordozza azon törekvés bélyegét, mely megtörtént dolgokhoz utólagosan előleges jóslatot szeret keresni. Azt hiszem, hogy bár ez is egyike lehetett a közreműködő okoknak, közelebb járunk az igazsághoz, ha azt állítjuk, hogy a főpásztori teendők, melyek négy évi távollét után hívei körébe szólíták s Drabik javaslata mellett, a politikai kilátások csökkenése, részben az iskolareformokban beállott pangás voltak azon okok, melyek Comeniust Patakról való távozásra bírták. Hogy azonban Comenius jó emlékeket is vitt magával, bizonyítja azon meleg, szívélyes hang, mellyel Pataktól és a patakiaktól, különösen Lorántffy Zsuzsánnától búcsút vesz.

6. Az itt vázolt viszonyok között, hozzávéve még a pataki iskolának nemsokára bekövetkezett elűzetését, természetesnek látszik, hogy Comenius működése nem hagyott mélyebb nyomokat a pataki iskola emelésében; annál kevésbé hathatott átalakítólag az egész ország iskolaügyére. De a kor kedvezőtlen viszonyai miatt

nem is hathatott.

A XVI. század a protestantizmus megerősödésének korszaka volt, melyre a XVII. században a protestantizmus hanyatlásának korszaka következett, melyet /külső politikai indokok mellett/ a protestáns egyház kebelében keletkezett viszály okozott. Az egyházkormányzat fölött keletkezett vita, a presbiteriális és episzkopális rendszer küzdelme, elhidegítette a protestáns főurakat a protestáns egyháztól, kiket aztán könnyű volt a fény és hatalom birtokosainak, a kat. főpapoknak, a kat. egyház kebelébe visszatéríteni; s mi érezte meg leghamarább a hitbuzgóság csökkenését: az iskola. Humiles laborant, ubi potentes dissident!

Comenius modern humanitása, a pánszofia másodrangú szerepet jelölt ki a latin nyelv számára, az ifjúság részére megállapított képző elemek között. A latinnyelvű kat. egyház, s különösen a nemzetietlen jezsuita rend, melynek kezében a kat. iskolák voltak, továbbra is a latin nyelvet tekintették a humanitás fő képző eszközéül, s ha máskor talán hajlandó volt is a jezsuita rend mástól is elfogadni, amit jónak felismert, e korban, a visszahatás korszakában erre nem is gondolt. A protestáns iskolák pedig a hanyatlás e korszakában nem úszhattak az áramlat ellen.

De hiszen külföldön is eltemette a korszak iránya Comenius eszméit. A XVII. század végén Európa-szerte azon politikai reakció vette kezdetét, mely Franciaországban a nagy forradalommal végződött. Zsarnok kormányok pedig a maguk hatalmának biztosítása végett szükségesnek látták az ifjúság nevelésének gondozását maguktól elutasítani.

Még egyet kívánok a külső okok között felemlíteni, mely Comenius működését eredménytelené tette. Micsoda hatásuk maradt Mátyás király olasz tudósainak? Mi nyoma maradt a Bethlen-tanodában működött német tanároknak? Bizonyára még kevesebb, mint Comenius működésének. Bármely szervezet csak belülről, önmagának életképessége folytán fejlődik. Felhasználhatjuk az idegen műveltség elemeit, beolthatjuk a nemzeti művelődés csemetéibe

az idegen nemzetek műveltségének oltógallyait; de gyökerestül, virágostul ültetni át a nemes gyümölcsöt termő fákat nemzeti művelődésünk kertjébe, ez nálunk eddig sikertelen kísérlet maradt.

7. A külső okokon kívül belső okok is eszközölték, hogy Comenius törekvését nem követte sem nálunk, sem külföldön a várt siker. Egyik legerősebb oldala Comenius tanügyi munkásságának az egységes iskolai szervezet, amint az a Didaktika Magnában ki van fejtve; úgyde a Didaktika Magna bár 1628-ban íratott, csak 1657-ben jelent meg nyomtatásban először /és Comenius életében utoljára/ az amszterdami összes kiadásban. Comenius műveinek e kiadása azonban nem sok példányban nyomtatott, nem terjedhetett el hát annyira, hogy hatásra számíthatott volna. Különben is a nemzeti iskolával csak elméletileg foglalkozott Comenius; a nemzeti iskola számára írt könyvei nem lettek kinyomtatva.

A nemzeti nyelvek emelésére irányzott törekvése szintén nem járt kellő sikerrel. Ennek oka egyrészt az, hogy Comenius nem értette a magyar nyelvet; másrészt, hogy a latin nyelvet nemzetközi nyelvvé kívánta emelni. E körülményből származott azon hibája, melyet sok kortársa szemére vet, hogy a *culinaris latinság*-nak lett terjesztője. A holt latin nyelvet, a modern társadalmi élet igényeihez kívánta alkalmazni, s így azon fogalmakra, melyekkel a rómaiak nem bírtak, új szavakat kellett képeznie. Bármint hányja Comenius szeműkre Beköszöntő Beszédében a magyaroknak a nyers, darabos latinságot, bizonyos, hogy az ő nyelvezete /különösen a nyelvkönyvekben/ éppen nem áll magasabb fokon.

Igaz, hogy Comenius maga mondja az 1661. évben írott könyvjegyzékében, hogy sohasem volt szándéka valamit latinul írni vagy kiadni; már mint ifjúnak az volt vágya, hogy nemzeti nyelven írjon könyveket s ezáltal használjon nemzetének; más nyelvű könyvek írására, egyedül alkalmi körülmények által indított. Palacky Comenius cseh nyelvű iratait a cseh irodalom klasszikus termékeinek nevezi.

Tagadhatatlan gyöngéje Comenius módszerének, a túlságos gé-

piesség. Didaktika Magnájának több helyén, hangsúlyozza a tankönyvek olyatén berendezésének szükségességét, hogy a gyöngé tanító is célt érjen velök. Majd a nyomdához hasonlítja módszerét, mely annyival tökéletesebb a régi módszernél, mint a nyomtatás a kéziratnál. Igaz, hogy a tanítás ily mechanizálása nem Comeniusnak egymagának hibája; a legkiválóbb didaktikusok osztóznak vele e hibában. A legmagasabb elmék elkövették e tévedést, hogy azt hitték, miszerint a módszer pótolja a tehetség hiányát. Az is igaz azonban, hogy Comeniust a tanítás mechanizálására épp a korabeli tanítók képzetlen volta vezette, hogy a tanítói hivatalról igen fennkölt gondolatai vannak, s hogy jó tanítók képezésének szükséges voltát több helyen hangsúlyozza.

Ami már Comeniusnak speciális pataki reform-törekvéseit illeti, itt épp a legtöbb nehézséggel találkozunk. A Schola Pansophica elüt előbbi rendszerétől. Mig a Didaktika Magnában leírt latin iskola hat osztállyal a 12-18 éves növendékekre volt számítva s az akadémiára előkészítő középiskolául tekintetett; addig a schola panszofika hét osztállyal a 10-17 éves növendékek számára volt tervezve és Sturm példájára, a végzett tanulóknak a rektor felügyelete alatt magántanulás útján az akadémiái tanfolyam elvégzését is lehetővé kívánta tenni.

Trotzendorf és Ratich iskolái hat osztályban az elemi tanulmányoktól az egyetem kapujáig vezették az ifjakat. Comenius az elemi iskolán felül még hét osztályt tervezett, mely azonban az akadémiái tanulmányokat mégsem pótolhatta, azt meg sem kísérlel, mert hiszen egyetemes képzettséget nyújtván, a szakképzés eszközésével sohasem kérkedett. Mi volt hát Comenius Schola Panszofikája? Akadémia /vagy talán egyetem/, mint eddig hitték; vagy reáliskola, mint mostanában kezdik hinni? Egyik sem. Ha irányát tekintjük, leghelyesebben nevezhetnők /mai nyelvünkön/ reálgimnáziumnak; ha körét tekintjük, mondhatnók akadémiái gimnáziumnak. Középtanodának az akkori fogalmak szerint sok, akadémiának kevés; nem csoda, ha Magyarországon sem vitték keresztül, másutt meg sem kísérlettek.

Más hibája is volt a pánszofiának: a bevégzetlenség, a megállapodás hiánya. Comenius sokszor hangsúlyozta, hogy e nagy munka nem egy ember erejéhez mért, hogy az egyes tudományköröknek az eddigi latin iskolában megszokottnál nagyobb mértéke miatt segítségre van szüksége; de a segítőköt sehol sem nyerte meg. Comenius nagyon is érezte, hogy a dolognak tisztázásra van szüksége; először csak egy tervezetet bocsátott ki a bírálók véleményének kipuhatólása végett; a bírálat nem késett, de nem volt oly egyhangúlag kedvező, mint a Janua bírálata. Comeniusnak felvilágosítást kellett írni a bírálók számára. 12 évig vajúdott a pánszofia tervével, s igen zokon vette, midőn Oxenstierna a pánszofikus irányzattól saját fegyverével terelte vissza a nyelvkönyvek írásához; bár segítőtársakat nem kapott, nem hagyott fel Comenius az eszmével akkor sem, midőn annak valósítása Patakon is hajótörést szenvedett. Nem kevesebb, mint öt értekezésben dolgozta fel pánszofiáját, s ezeknek az a hibájuk, hogy a nézetek, ha nem is az alapelvekben, de a részletekben többször módosulnak. Az utóbbi időben, a profetizmus mámorában inkább sejtett Comenius, mint világosan látott. Homályos kifejezések, gyakori ismétlések, bibliai formák hajhászata, a pszichológiai fogalmak tág, ingatag volta, csaknem lehetetlenné teszik a pánszofikus iratok részekbe menő jellemzését. Azonban Comenius nem volt önhitt, s belátta a munka gyöngeségét; többször említi, hogy ő csak az alapokat kívánta lerakni, a kivitel, a kezdetben talán hiányos mű tökéletesítése az utódokra hagyandó. Sajnos, hogy az utókor, ahelyett, hogy megértette s követte volna, elfeledte őt. Pedig Comenius erősen hitt műve jövőjében, s alig érhetette volna nagyobb bánat életében, mint annak tudata, hogy az általa képviselt irányt elfeledik.

8. De hát elfeledték-e? Igen, két századig; de ama meleg érdeklődés, melyet művei, iránya és szelleme iránt az újabb kor tanúsít, mutatja s remélni engedi, hogy Comenius eszméi nem haltak meg, sőt új életre támadnak. Sok dolog van meg a pedagógia terén, amelyben Comenius útmutatónk lehet. Az önálló népiskola, egységes iskolai szervezet, a realizmus és humanizmus egyesítése

iránti eszméi vajon nem állanak-e mai napig is utól nem ért eszmények gyanánt előttünk? Sok dolog a pedagógia terén, melyről ma azt gondoljuk, hogy talán nem is lehetett másképp, Comeniustól veszi eredetét. A nemzeti nyelv, mint az iskola tannyelve, szemléltető oktatás, testgyakorlás, könnyebb, természetesebb tanítási eljárás: mai nap már magokban érthető dolgok a népiskolában; nem így volt ez egykor! Nem érdemli-e meg tiszteletünket, aki ezek létesítésén, harmadfél századdal ezelőtt fáradozott? A latin nyelv tanításában, annak, mint nemzetközi nyelvnek a modern társadalom eszmeköréhez való idomításában, Comeniust követni senkinek sem jut eszébe ma már; de ki törte meg először a pusztá formalizmusba süllyedt humanizmust? Kinek nyelvkönyvei voltak az újabb korban több ideig s általánosabb használatban, mint az övéi? S nem megérdemli-e elismerésünket az, ki kortársaira ily hatással tudott lenni?

Tanulmányunk folyamán talán oly eredményre jutottunk, mely több pontban ellenkezik a Comeniusról eddig bennünk élt kegyeletes képpel. A bővebb, élesebb világítás talán érdekesebbnek tűnneti fel előttünk a kép egyes részeit. Ám e teljesebb világítás kifejté a színek pompáját is. A nagy száműzött tévedése, mellyel az olyannyira óhajtott szabadulást közelébb hitte, mint az az isteni gondviselés által elrendelve volt, nem homályosítja el előttünk Comeniusban a patriarcha jellemét, a jóbi jellemet. Az Istenben vetett hit, az emberiség boldogítására irányzott s élte végéig nem lankadó törekvés; az alázatosság és szelidség, a hívei érdekében magát feláldozni szeretet, kiegészítve azon önhittség nélküli önérzettel, mellyel munkái tanulmányozása közben találkozunk, dacára némely életírói kedvezőtlen véleménynek, csak növelték Comenius nagy szelleme iránti tiszteletünket és csodálatunkat.

II.

Múlt, jelen, jövő

Emlékbeszéd, melyet a népiskolai törvény 25 éves fordulóján, 1893. december 7-én a sárospataki állami tanítóképzésében tartott. Kiadja a képezdei ifjúság. Sárospatak, 1893. /Részlet./

Egy jó század telt el a honfoglalástól, míg nemzetünk a kereszttyén népek családjába belépett. A honfoglalás a X. század műve volt. A következő XI. században a honalkotás művével volt elfoglalva a magyar nemzet; e honalkotásnak vezérelve a kereszttyén vallás volt. Ez volt az égboltozat, mely a magyar haza földjét beborította. Oly erős volt ez égboltozat, hogy Szent István, a honalkotó bölcs király a nemzet többnyelvűségét az ország erejéül tekinté. Igen, mert az összetartó kapocs, a kereszttyénség, a centripetális erő elegendő volt, hogy a különböző nyelvű népek centrifugális törekvését egyensúlyban tartsa.

A lakosság többnyelvűsége hasznára vált az országnak, mert a társadalmi foglalkozások megosztása és kibővítése, a haza földjének az egyes nemzetiségek természetéhez mért birtokba vétele által maga is a honalkotás szolgálatába lépett.

A XII. század elejétől a XVIII. század végéig, tehát hét századon át volt a vallási egység amaz égbolt, mely a honfoglaló nemzet nonfenntartó munkáját borítá, védelmezé. Isten bölcs végzése úgy irányzá a nemzetek szellemének fejlődését, hogy egy század óta a vallási egység megszűnt összetartó kapocs lenni. Az új korszellem új eget kér. Az új égneke neve egységes politikai magyar nemzet.

1790 óta a latin egyház centripetális ereje aláhanyatlott s

ezzel a nemzetiségek is felszabadultak megkötött állapotukból; így kétszeres centrifugális törekvés lépett a régi egyensúlyi állapot helyébe. Az új alakulás már a régi centrifugális erőkből akarja összeállítani az egyesítő elvet; a haza földjén élő nemzetiségeknek az egységes politikai magyar nemzetté alakulása: ez az új ég, melynek beborítani kellend a magyar állam földjét, s mely alatt a külön irányú vallásos törekvések nem csak hogy értalmára nem leendnek a hazának, sőt a társadalmi feladatok megosztása által a fejlődés erőteljes tényezőivé alakulnának át. Egy század óta foly a nemzetalkotás nagy munkája; s ha a hernyónak lepkévé alakulása bágyadtsággal jár, csoda-e, hogy nemzetünk lázas állapotban van e száz év óta? Bizonyára nagy feladat az új nemzetalkotás! Vannak, akik a lehetetlenséggel határosnak állítják. Pedig ettől függ nemzetünk létele! Íme az analógia: Ha nem sikerült volna a XI. századnak a vallásos egység eszméjében a hon rendezésének elvét megvalósítani, hiába való volt volna a X. század honfoglalása; ha nem sikerülend a XIX. századnak a politikai nemzet eszméjében az államrendezés elvét megvalósítani, úgy a XX. század a honvesztés százada leend.

De hát miben áll a magyar állam kötelékébe tartozó nemzetiségek politikai egységének eszméje, mi ez eszmének tartalma? Vajon az ú.n. nemzetiségeknek a magyar nemzetbe való beolvasztása? Korántsem. Hét századon keresztül volt a latin egyház Magyarországon honalkotó elv, anélkül, hogy kizáró vallása lett volna Magyarország lakosságának. Újabb hét századra szóló műveltséget létesíthet itt a magyar a nélkül, hogy kizárólagos nyelve lenne a magyar e haza lakosságának. Egyenlő jogok, egyenlő terhek s mindenek felett egyenlő műveltség: ezek amaz eszközök, melyek képesek a soknyelvű lakosságot egy politikai testté alkotni. Egyenlő műveltség, mely a testvér nemzetiségeket inkább fűzi hozzánk, mint a hazán kívül levő, de alantabb fokú műveltséggel bíró rokonaikhoz; egyenlő jólét, mely kedvesebbé teszi nekik e haza földjén való lakozást, mint a velük rokon nyelvű népek idegen téreit. Ezek azon tényezők, melyek az új ég megal-

kotását lehetővé teszik.

Épp ezek a szempontok nyertek kifejezést az 1868-ban hozott népoktatási törvényben. A nemzetalkotás nagy művének alapköve az. Épp azért elég fontos arra, hogy annak természetével megismerkedjünk, mert annak fejtegetése a múlton való okulásra, a jelenben való lelkesedésre s a jövőben való csüggedetlen bizalomra vezet...

I.

A múlt század végéig a vallási egység volt ama égbolt, mely hazánk földjét beborítván, fejlődését lehetővé tette. A római katolikus egyház egyéb intézményeivel is, de főképpen a latin nyelvel tette lehetővé, hogy a nemzetiségek centrifugális ereje mint szunnyadó csira fejletlen maradt. Azonban a korszellem megérlelte a nemzetek önállóságát s a latin nyelv uralmát Európa-szerte lerázták magukról, a nemzeti élő nyelv foglalta el a holt latin helyét. II. József császár szintén érte az újkor fuvalmát s birodalmában szükségesnek látta a holt latin nyelvet egy élő nyelvvel felcserélni; s mivel úgy volt meggyőződve, hogy a magyar nyelv nem elég fejlett arra, hogy az újabb kor szellemi tartalmát felölelje, a németet kívánta a törvénykezés, igazgatás és közoktatás nyelvévé tenni. A latin nyelv mellőzése gyengíté a hétszázados nonfenntartó erőnek, a latin egyháznak befolyását; a német nyelvnek köznyelvvé emelése pedig a magyar nemzetnek önérzetét kelté fel zsibbadtságából. II. József vallásügyi rendeletei alapjának rendíték meg a régi égboltot, de az új égboltozatot nem sikerült megalkotniok; idegen égbolt volt az, melyet II. József tervezett, nem a történeti fejlődés folyománya. Az 1790. évi országgyűléstől kezdve 1868-ig ez új égbolt keresésében, a nemzet politikai egységének megteremtésében használta fel a nemzet minden idejét és erejét.

Nem foglalkozom azzal, hogy miként törekedett a zsibbadtságából felrázott nemzet - nyelvének lázas sietséggel való kimívelése által - azt az újkor eszme körének felölelésére alkalmassá ten-

ni. Csak azt említem fel, hogy 1823-tól 1848-ig minden országgyűlés foglalkozott azon kérdéssel: miként lehetne a magyar nyelv uralmában azon új eget megteremteni, mely a latin nyelv által képviselt régi égboltozat helyét pótolná. E törekvés mind erősebben lépett föl, s mikor a törvényhozás a magyar nyelvet az egész vonalon érvényesíteni kívánta, a hazában lakó nemzetiségek faji törekvést láttak abban; a szunnyadóban volt centrifugális erők teljes erővel léptek fel s 48-ban a nemzetalakulás ellenségeinek szolgálatába szegődtek.

Az 1827., 1830. és 1833. évi országgyűlések a magyar nyelvnek mint a törvényhozás és közigazgatás nyelvének, fokozatos alkalmazása iránt intézkedtek. Az 1840. évi országgyűlésen lép fel először a magyar nyelv ügye a népoktatás ügyével kapcsolatosan; a törvényhozás kívánta, hogy az iskolák és a tanítás nyelve magyar legyen. Az 1843/44. évi országgyűlés hozta az első organikus nyelvtörvényt, melyben kimondatott, "hogy a közoktatás nyelve kizárólag magyar leend, s annak az elemi iskolákban miképen használásáról külön törvénycikk rendelkezend". Íme! Ötven évvel a nemzeti ébredés után jutott a nemzet oda, hogy a latin és német nyelv helyébe a nemzeti nyelvet tegye. Tegyük hozzá közbevetőleg, hogy a nemzetnek az új alkotó elvet kereső szelleme nem találta el a kellő pontot!

Az 1848. évi országgyűlés is megpróbálkozott azon problémával, hogy miként lehetne a régi centrifugális erőket az új államalkotás szolgálatába bevonnni s a régi centripetális /most már centrifugálisakká vált/ erőket, a hitfelekezeteket ez államalkotó elv keretén belül gyümölcsözővé tenni. Az 1848. XX. t.c. 3. §-a szerint: "Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségletei közálladalmi költségen fedeztessenek". Br. Eötvös József, első magyar közoktatási miniszter, 19 §-ból álló törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé az elemi nevelésről, melyet az augusztus 3-tól aug. 14-ig tárgyalt. E javaslat bölcs mérséklettel szabta meg a magyar nyelv használata körét, nem a nyelv egysége, hanem a műveltség egysége által célozta a nemzet egységét erősíteni. De a javaslat nem lőn törvényé!

Fegyverzaj között hallgatnak a műzsák!

Az isteni gondviselés aztán nehéz megpróbáltatást mért a magyar nemzetre. Az abszolút kormány fel akarta használni a 48-i törvényhozásból azt, ami kedvező volt az ő céljára; kész volt a nemzetiségi eszmét államalkotó elvül felhasználni, csak-hogy német égboltot akart borítani a magyar földre. Kész volt a felekezetek egyházi és iskolai szükségleteinek állami költségén leendő fedezésére; persze nagy áron: a magyar állameszme föladásának árán. Még a régi uralom birtokosait is megkísérte céljai szolgálatába venni: az izraelita iskolák feletti felügyeletet a róm. kath. esperesekre bízta. De a nemzetet nem tántorította el a kísértés. Még a róm. kath. iskolákat sem sikerült az idegen akolba beteretelni, pedig azok régi jogon teljesen ki voltak szolgáltatva az abszolút hatalomnak. A protestánsoknak meg egyenesen javára vált a nyomás, mert önfenntartási ösztönüknél fogva iskoláikat addig nem ismert virágzásra emelték, oly magaslatra, mely a nemzeti ébredés reggelén a dolgok új rendjének megalkotásában jó szolgálatokat tett a nemzeti kormánynak. Bízkeséggel mondhatjuk, hogy éppen Sárospatak volt az, mely az ötvenes években megindult népiskolai könyvtárával kész leltárat adott a nemzeti kormánynak az újonnan megalkotott népoktatási törvényhez. Az 1868. előtti népiskolai tantervek között a tiszán-inneni ev. ref. egyházkerület tanterve /melyet Árvai J. készített/ állt legközelebb a 68. évi népoktatási törvény alapján készült országos tantervhez.

Íme, így volt előkészítve a talaj az új korszak számára. A nemzet kiállotta a jóni megpróbáltatást, nem áldozott idegen istenek oltárán, hanem a nyomorúság idején is hű maradt nemzeti ideáljaihoz. És az Úr elküldé a szabadítást. A nemzet 1867-ben kezébe vette a vakoló kanalat, melyet a nemzeti műveltség templomának építése közben kivettek kezéből 1849-ben.

Eötvös J. báró, az új korszak közoktatási minisztere ott vette fel a fonalat, ahol 1848-ban elejtette volt. 1868. június 23-án terjeszté be a képviselőház elé "a népiskolai közoktatás tárgyában" készített törvényjavaslatát. A javaslaton meglátszik

az előző idők tanulsága. Hiányzik belőle a negyvenes évek vérmes optimizmusa; nem célozza az összes iskolák közálladalmi költségen való ellátását, mint a 48-i XX. t.c.; az állam csak ott lép fel, hol az egyházak és községek erői elégtelenek. Körültekintőbb a felekezetek és nemzetiségek igényeivel szemben. Meghagyja a felekezetek történeti jogait az iskolához /10. §./.

Minden növendék anyanyelvén nyeri az oktatást, amennyiben az a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike /58. §./. De azért nem feledkezik meg "közös jogviszonyok egysége által egybeforrasztani a nemzet alkatelemeit". Az egybeforrasztó közös intézmények: a/ a községi iskolák, főként az állami tanítóképezdek; b/ az állami tanfelügyelet; c/ az általános tanítóegyesületek; merőben új intézmények, melyek az előző korszakban csak jámbor óhajtsók vagy teljesen ismeretlenek voltak. A képviselőház 1868. szeptember 30-án egy 25 tagú népiskolai bizottmányt választott, melybe a tanúgyhoz értőkön kívül felekezeti és nemzetiségi érdekelt felek is vétettek fel, így minden érdekkör képviselve volt. A bizottság október 7-én alakult meg s Nyáry Pált választá elnökéül és Zichy Antalt jegyzőül. A bizottság aztán az egész országból 30 szakértőt hívott meg, minden felekezet legjelesebb tanügyi férfiai. Ott voltak r. kath. részről: Juhász Norbert, Mennyei József; ref. részről: Szőnyi Pál, Filó L., Révész Imre, Árvai József stb. A szakértők feladata volt a képviselőház bizottsága által feltett 22 kérdésre felelni. Sok elentétes nézet merült fel. A szakértők közül többen idegenkedtek a községi iskolától; még ott is az állam által fenntartott felekezeti iskolát kívántak, hol eddig iskola nem volt. Az állami tanfelügyeletről is fáztak. Szerencse, hogy nagyobb részt mégis örömmel üdvözölték a törvényjavaslatot, s így a képviselőház bizottsága /fájdalom, nem minden elvi módosítás nélkül/ beterjesztette a képviselőház elé a javaslatot, miután a módosításokba Eötvös is belenyugodott. November 19-én fogott hozzá a képviselőház a törvényjavaslat tárgyalásához, s három napi tárgyalás után elfogadta azt, noha a ház által is több módosítás tétetett azon, éspedig nem szabadelvű irányban. Kihagyatott

a kisdedovás, mely az eredeti javaslatban benne volt, s csak 1891-ben nyert törvényes rendezést. Csengery A. indítványára felvételre a polgári iskola, mely a törvényjavaslatban nem volt felvéve, miután a törvényjavaslat Gönczy Pál tanulmányai alapján, a svájci közoktatás mintájára készült, s a felső népiskola mellett a polgári iskola fölösleges is volt. Ellenben mellőztetett Schwarcz Gyula képviselőnek azon indítványa, hogy a tanítók /tanárok/ fizetése nagyobb összegben állapíttassék meg. "Fájdalom! - mondá Eötvös - ebben nem követhetjük tisztán szívünket, hanem a lehetőséget is szem előtt kell tartanunk. S ez nem fog így maradni. Mert épp a népnevelés általános elterjedése által e hazai anyagi tekintetben is annyira emelkedni fog, hogy idővel meg fogja hálálhatni népoktatóinknak azt, amivel nekik tartozik".

Igy született meg az országgyűlésnek a nemzetiségek és felekezetek közötti béke megővésére irányuló törekvése mellett, s az ez irányban létesült kompromisszumok között az első organikus népiskolai törvény. Dec. 5-én nyerte meg a királyi szentesítést s dec. 7-én, épp ma 25 éve, tételre közzé a törvénytárban. Az 1868. dec. 10-én az országgyűlés bezárásakor mondott trónbeszédében emez ajánlattal vezette azt be Ő Felsége a nemzet életébe: "A nemzet szellemi fejlődését mozdították elé önök, midőn oly törvényt hoztak a népoktatás ügyében, mely ha áldozatot kívánt is egyes külön érdekektől, de egyszersmind oly népnevelési rendszer alapját veti meg, mely hivatva lesz az ország szellemi és anyagi haladását szolgálni".

II.

Huszonöt év óta áll érvényben a népoktatási törvény s a királyi keresztapa jóslata beteljesült. A törvény alapja lőn az ország szellemi és anyagi haladásának. Tények beszélnek.

1869-ben a tanköteleseknek 50,4 %-a járt tényleg iskolába, 1890-ben 81,7 %; 31 %-kal több.

1869-ben volt az országban 13,798 népiskola, 1890-ben 16,870; 3072-vel több.

1869-ben volt 17,792 tanító, 1890-ben 25,133; 7341-gyel több.

1869-ben volt 16,899 tanterem, 1890-ben 25,228; 8329-cel több.

1869-ben az iskolába járók közül, mint írni és olvasni tudó kilépett 71,2 %, 1890-ben 98,7 %.

Az unalomig lehetne szaporítani a számadatokat, melyek azt bizonyítják, hogy népoktatásunk úgy-úgy kül-, mint belterjileg fejlődik. Nemzetünk iskolázottságával művelődése is lépést tart; hiszen az írni-olvasni tudók százalékszámát a nemzetek műveltségi állapotának mértékéül tekintetik Európaszerte.

A felekezeti aggodalma pedig nem volt alapos.

	közös iskola	felekezeti iskola	magániskola
1869-ben volt	234	13,304	108
1890-ben "	2,746	13,904	220
Szaporulat	2,512	600	112

Tény, hogy alig van állam Európában, melyben a népoktatás oly rövid idő alatt oly gyors előmenetelt tett volna, mint nálunk. Ha nem értük még el a nyugati kultúrnépeket, az onnan van, mert nekünk óriási mulasztásokat kelle pótolni. De alapos reményünk lehet, hogyha a fejlődés továbbra is ily lépésekkel halad, ha a népoktatási törvény hiányai pótolhatók, egy újabb 25 év alatt a szomszéd művelt nemzetek díszes sorát megközelíthetjük.

Mert hát hiányai is vannak a törvénynek, melyeket az élet hozott napfényre. E hiányok részint a törvény fogyatékos voltából, részint annak hiányos végrehajtásából származnak.

Ilyen organikus fogyatkozása volt a törvénynek, hogy nem intézkedett a magyar nyelvnek a nem magyar iskolákban való tanításáról; e hiányt az 1879. évi XVIII. t.c. pótolta. Ilyen fogyatkozás volt, hogy a tanítók nyugdíja bizonytalan alapon állott. E hiányt pótolta az 1875. XXXII. t.c., mely a felekezeti tanítókra is kiterjesztette a nyugdíjat.

Ily fogyatkozás volt, hogy a törvény csak a községi és ál-

lami tanítók fizetésének minimumáról intézkedett, a felekezeti tanítókat a régi állapotban hagyta. E bajon az idei XXVI. t.c. segített, mely nemcsak a felekezeti tanítókra terjeszti ki a 300 frtos minimumot, hanem öt ízben ötödéves pótléket is rendel.

Ily hiány, hogy a felekezeti képezdek állami felügyeletéről a törvény nem gondoskodott; a r. kath. képezdek továbbra is a tankerületi főigazgatók alatt állottak, a prot. és g. keleti képezdek pedig állami felügyelet nélkül működtek. E hiány öt évvel ezelőtt szűnt meg, midőn a felekezeti képezdek is a népoktatási tanfelügyelők alá rendeltettek.

De oly fogatkozások, jobban mondva ellenmondások is foglaltatnak a törvényben, melyek megszüntetése a jövő feladata; melyek egyenesen útját állták a népoktatásügy helyes kifejlődésének.

A törvény a svájci minta után a hatosztályú népiskola fölé három osztályú felső népiskolát rendel a 12-15 éves fiúk részére, s két osztályú felső leányiskolát a 12-14 éves leányok részére; tehát a 14-15 éves iskolaköteles leányok számára nem volt tanintézet tervezve. E körülmény csak az iskolába nem járó iskolakötelesek % számát vala növelendő. Az eredeti javaslat e hibája vezette tévútra Csengery Antalt, hogy a képviselőházban a felső népiskola mellett a polgári iskolát javasolta s vitette törvénybe. Csakhogy a gyógyszer rosszabb volt a betegségnél. A polgári iskola a /10-16 éves/ fiúk számára hat osztály, a /10-14 éves/ leányok számára meg 4 osztály. A gyakorlatban aztán ez intézkedés igen ferde helyzetet teremtett. A polgári fiúiskola ugyanis szakasztott mása lett az akkor még 6 osztályú reál iskolának. Hiába mondták politikusok, miniszterek, pedagógusok, hogy a polgári iskola azok számára való, akik többet akarnak tanulni, mint amennyit a népiskola nyújt, de kevesebbet annál, amit a középiskola nyújt, népünk demokratikus észjárása nem tudott megbarátkozni a néposztályok szerint elkülönített iskolával, s használta a polgári iskolát középiskola gyanánt.

Igy lón a polgári iskolából rosszul ellátott középiskola.

Ma is az; s nincs oly energikus miniszter, nincs oly lelkes pedagógus, aki a dolgot megváltoztathassa. Ma már a kereskedelmi iskola betetőzés olyan "se hús, se hal"-féle intézményt csinált a polgári iskolából, melynek békóiból tanár és tanítvány egyaránt kikívánkozik.

Még rosszabbul áll a polgári leányiskola ügye. Ez is csak 14 éves korig terjed, tehát osztja a felső leányiskola azon hibáját, hogy a 14-15 éves tanköteles gyermekeket az ajtón kívül hagyja.

A polgári leányiskola és felső leányiskola ama közös hibája, hogy a 14-15 éves iskolakötelesek előtt bezárja az ajtót, a felsőbb leányiskola felállítására vezette a közoktatási minisztert. A felsőbb leányiskola 10-16 éves leányok számára készült intézet, mely titulus auctio-jával a tanerők megdrágítását hozta létre s női középiskolai törekvéseket szült. A legnagyobb baja pedig, hogy törvényhozáson kívül létesült. Oly precedens ez, mely későbbi fejleményében bonyodalmakra vezethet.

Hasonló helyzetet teremtett a törvény hiányos volta a képezdei tanárképzésben, határozatlanul hagyván, hogy minő kvalifikációval kell bírni a képezdei tanárnak.

A helyes intézkedéseket is sokban megrontotta a végrehajtás laza vagy hibás volta. Erre is vannak példák.

Itt első helyen azt említem meg, hogy noha a törvény 23. §-a szerint oly községekben, hol a hitfelekezetek nem tartanak fenn iskolát, a község köteles községi iskolát felállítani, sőt a 43. §. szerint az esetben, ha a község ereje nem elég, az állam köteles helytállani, mégis 1890-ben 243 volt az iskola nélküli községek száma. Ha a múlt évtizedbeli statisztikát megtekintjük, úgy találjuk, hogy a közoktatási tárca népoktatásügyi szükségletének aránytalanul nagy részét a polgári iskolák emésztették föl.

A törvény 103. §-a szerint, akik felső népiskolai és polgári iskolai tanítói állomásra akarják magukat képesíteni, azoknak a néptanítói vizsgán kívül a felső népiskola vagy polgári iskola tantárgyaiból s azoknak tanítási módszeréből, a kormány

által arra rendelt hatóság előtt még egy szigorlatot kell kiállniok. Ebből nőtt ki a polgári tanító- és tanítónő-képezde, holott a 106. §. szerint a tanítónő képezdek általában arra valók voltak, hogy azokban "különösen a felső nép- és polgári iskolák számára tanítónők képeztessenek". Külön polgári képezdekre tehát szükség nem volt.

Főntebb említém, hogy a törvényen kívüli intézkedés bonyodalmakra vezet. Igen, ebben a végrehajtás gyöngeségének csírája lappang. Az állami tanítóképezdek színvonalának emelése végett 1882-ben azok IV. évfolyamúakká tétettek; de mert az intézkedés törvényhozáson kívül történt, nem hatott a példa eléggé versenyre indítólag; még 1891-ben is a felekezeti képezdeknek fele három osztályú. E három osztályú képezdek a 4 osztályúakkal egyenlően jogosító okleveleket osztogatnak. Előnyére-e az alapos tanítóképzésnek, az már más kérdés!

De nem bocsátkozom aprólékos dolgokba. Csak még azon intézményekről szólok, melyek "a nemzet alkatelemeit közös jogviszonyok által egybeforrasztani" voltak hivatva.

A tanfelügyelők hatáskörét a törvény nagyon szűkre szabja, s hosszú procedura közé szorítja. Így ezeknek a felekezeti iskolák emelésére való hatása kelleténél csekélyebb.

Az állami tanítóképezdek számát a törvény 20-ban szabja meg; ma van 18. Felekezeti képezde volt 1869-ben 38, 1890-ben 46. Tehát a "közös intézmények" fejlődése vesztegel.

A tanítóegyesületek sem lettek oly intézményekké, aminőkké a törvény tervezé. Se mint szabad egyesületek nem fejlődhettek, se mint felülről szervezett hivatalos testületek nem tudtak megerősödni. Pedig mindkét irányban alkalmas lett volna arra, hogy a "nemzet alkatelemeit a közös jogviszonyok egysége által összeforrasztani" segítsen.

Ha ez általános tanítóegyesületek kellőképp szerveztettek volna, ha ezek alapján egyetemes tanítógyűlések tartatván, azok országos bizottsága a közokt. minisztérium részéről nagyobb bizodalomra érdemesítettett volna, reá lett volna bízható az or-

10,080 frt bőven elég leendett az országos gyűlések tartására s a népoktatásügy fejlesztését érintő feladatok sikeresebben, az ország tanítóóságának nagyobb megelégedésére, a közügy nagyobb hasznára lettek volna megoldhatók, mint a történeti fejlődés alapját nélkülöző közoktatási tanács által.

III.

Íme láttuk a népoktatási törvény múltját és jelenét, meg-
szülemelését s eddigi életfolyását. A jövő alakulása a mondot-
takból immár szemünk előtt áll.

Nem azt értem, ami lesz, hanem aminek vizsgálódásunk alap-
ján lennie kellene.

Bizonyos, hogy egy kompromisszumok útján létrejött tör-
vényt megbolygatni bajos; hogy tanácsos-e, azt nem mi ítélet-
jük meg; annak megítélése a nemzet azon vezetőinek képezi fel-
adatát, kik magas állásukból szélesebb látókörrrel bírnak, s
világosabban látják az idők jeleit.

Annyit megállapíthatunk, hogy szükségesnek mutatkozik a
módosítás a következőkben:

a/ Az állami felügyelet hatékonyabbá tétele.

b/ A felső népoktatási intézetek /felső népiskola, polgá-
ri iskola, felső leányiskola/ szerves rendezése.

c/ A képezdek tanfolyamának, a képezdei tanárok képzésének
rendezése.

d/ A néptanítók képesítésének a képezdek kezéből országos
bizottságok kezébe való tétele.

e/ Az általános tanítóegyesületeknek a kir. tanfelügyelők
vezetése alatt hivatalos testületekké szervezése.

Nem tehetem, hogy egy fontos kérdésre rá ne mutassak ez al-
kalomból.

A nemzetiségi kérdés nyílt sebe Magyarországnak, ez számba-
vehető akadály az új égbolt megalkotásában.

Száz év óta kísérletez a magyar nemzet, hogy miként tudná
a közös intézmények oly formáját találni, melyen belül a nem-
zeti egység hiánya elveszteni bomlasztó hatását az adott geog-

ráfiai és politikai egység ellenében. Én örömmel látom lelki szemeim előtt azt a jövőt, melyben a probléma megoldást nyer.

S a megoldás alapja épp a most ünnepeelt népoktatási törvény leend; nem ugyan eredeti, hézagos alakjában; hanem az 1893. évi XXVI. t.c. által kiegészítve. Ez utóbbi törvény lehetővé teszi, hogy e hazának minden polgára nemzeti különbség nélkül azon műveltségi fokra emeltessék, melyen képesek lesznek egymást megérteni; lehetővé teszi az 1889. XVIII. t.c. végrehajtását; lehetővé teszi, hogy minden honpolgár ismerje az államalkotó nemzetnek a nyelvét, a magyar nyelvet, anélkül, hogy nemzeti nyelvről lemondania kellene.

A statisztikához fordulok annak kimutatására, hogy e remény nem ábránd, hanem a népek jellemében mutatkozó törvényszerűségeen alapul.

Szathmáry György, a közoktatási minisztérium tanácsosa a "Nemzeti állam és népoktatás" című jeles művében tanulságos összeállítást ad Magyarország négy fő népéről: a magyar-, német-, szláv- és románról. 621 község van hazánkban e négy nemzetről elnevezve, éspedig 146 a magyarról, 91 az oláh /román/ ról, 170 a németről, 214 a szlávról /tót, orosz, rác, szerb, cseh, horvát/. "Nagyban és egészben véve, - úgymond Szathmáry - bizonyosnak mondható, hogy az egyes népfajok nevét viselő ilyen községek azért kapták ezen vagy azon népről nevet, mert azokban eredetileg ezen vagy azon népfaj lakott kizáróan vagy túlnyomóan". Ma a magyar népről előnevet nyert 146 községből a magyar jellegű 79 /54,1 %/, oláh 47 /32,2 %/, német 9 /6,1 %/, szláv 11 /7,5 %/. A 91 román /oláh/ előnevű községből ma is oláh jellegű 83 /91,2 %/, magyar 4 /4,4 %/, szláv 4 /4,4 %/ német egy sem. A 170 német nevezetű községből ma is német jellegű 69 /40,6 %/, magyar 43 /25,3 %/, oláh 37 /21,8 %/, szláv 21 /12,3 %/. A szláv népfajokról elnevezett 214 községből ma is szláv 97 /45,3 %/, magyar 57 /26,6 %/, oláh 44 /20,6 %/, német 16 /7,5 %/.

A fentebbi számadatokból a következő törvények folynak:

1. Legkönnyebben alkalmazkodik a német, kevésbé a szláv,

még kevésbé a magyar, legkevésbé a román.

2. Aránytalanul szaporodott a román jellegű községek száma, kevésbé a magyaroké, fogyott a szlávoké, legjobban fogyott a németeké.

Ha már e törvények okát keressük, nem találhatjuk azt másban, mint a műveltségben. Ha műveltségi mutatóul az iskolába járók számát elfogadjuk, a közoktatási miniszter jelentésében úgy találjuk, hogy a német lakosságból iskolába járt 14,53 %, a szlávból 10,79 %, a magyarból 10,78 %, a románból 7,02 %. Ugyanezen tünémményel találkozunk, ha e nemzetek közül a tankötelesek és tényleg iskolába járók számát hasonlítjuk egybe. Szathmáry György fent idézett műve szerint 5 erdélyrészi megye /Beszterce-Naszód, Brassó, Szeben, Nagy- és Kis-Küküllő/ lakossága között írni-olvasni tud: németek közül 68,5 %, magyarok közül 36,2 %, románok közül 15 %.

Ha a kultúra középtáji fokozatain lévő népek jönnek egymással érintkezésbe, természet szerint a magasabb fokozaton lévő nép olvad be az alsóbb fokozaton álló népbe. Miként a fizikai világban a testeket a nehézségerő a föld színe felé vonzza, úgy a szellemvilágban is a restség törvénye az alsóbb rétegek felé vonzza az emberi lelket.

A statisztikai tünémményekből /tényekből/ folyó törvények s azok okai alapján máris fel lehetne állítani a jövő számára kínáló gyógyszer. A főntebbiekben azonban a népek szellemének önkéntelen nyilatkozatai foglaltatnak, azok úgyszólván természeti törvények hüvelyei. A vegyesen élő népek között e hullámzás mindig meg fog maradni. Azonban a nemzetalkotás nagy munkája nem szorítkozhatik az öntudatlan s önkéntelen néphullámzásra, de nem állhat a Magyarországon lakó nemzetiségek magyar nyelvűlékké tételében, beolvasztásában sem. A magyar nemzeti szellem öntudatosan csak azt keresheti, miként lehet az intézmények egysege által Magyarország lakosságát érdekközösségbe vonni, miként lehet a testvér nemzetiségeket a magyar nyelv ismeretére vezetni /ez által a magyar nemzeti műveltség részesévé tenni/ anélkül, hogy kénytelenítettnek azok saját anyanyelvüket elhagyni.

Erre nézve is a statisztikához kell fordulnunk.

Szathmáry György szerint a fent említett 5 erdélyrészi megyében a magyar lakosságnak 52,4 %-a beszél csak magyarul; a német nyelvet is bírja a magyar lakosság 9,2 %-a, a román is 38,4 %-a. A német ajkú lakosságból csak németül beszél 41,7 %, magyarul is 12,3 %, románul is 45,8 %. A román lakosságból csak románul beszél 94,1 %, magyarul is 3,4 %, németül is 1,9 %.

E tanulságos adatokból a következő törvények folynak:

1. Idegen nyelvek elsajátításában legkiválóbb a német, leggyöngébb a román.

2. A német elem azon népnek ment inkább segítségére, melynek arra nagyobb szüksége volt. /A román 45,8 %, a magyart 12,3 % sajátította el./

3. A román könnyebben elsajátítja a magyar nyelvet /3,4 %/, mint a műveltebb németet /1,9 %/.

4. A magyar nagyobb mértékben volt kénytelen segítségére menni a románnak /38,4 %/, mint amily mértékben képes volt ő maga a némethez fölemelkedni.

5. A magyar könnyebben elsajátítja a németet /9,2 %/, mint a román /1,9 %/.

6. A német jobban elsajátítja a magyart /12,3 %/, mint a román /3,4 %/.

7. A német jobban elsajátítja a románt /45,8 %/, mint a magyar /38,4 %/.

E törvények okául nem mondhatunk egyebet, mint hogy: minél magasabb valamely nép műveltségi foka, annál könnyebben sajátít el idegen nyelveket saját anyanyelvének feladása nélkül.

II. József császár germanizáló törekvésének, valamint az 50-es évek abszolút kormánya számításának az volt a hibája /a jog- és történeti alap hiányán kívül/, hogy nem nyugodott a népek pszichológiájának főttebbi törvényén.

Népoktatási törvényünk megoldatlanul hagyta e kérdést s az 1879. évi XVIII. t.c. szintén nélkülözi a pszichológiai alapot.

Ha azt akarjuk, hogy a román képes is legyen /lélektanilag/, kész is legyen /erkölcsileg/ a magyar nyelv megtanulására, ma-

gasabb műveltségi fokra kell azt előbb emelnünk.

A népoktatási törvény 25 évi uralma meddön telt el e tekintetben.

De épp az idei XXVI. t.c. engedi remélnünk, hogy a viszonyok gyökeresen változni fognak. E törvény lehetővé teszi, hogy a román népnek képzett tanítói legyenek s hogy a román nép kultúrája emelkedvén, képes legyen a magyar nyelv megtanulására. Az 1879. évi XVIII. t.c.-től csak akkor lehet sikert várni, ha e pszichológiai föltétel előbb megvalósul. Ezért mondom előbb, hogy a mai nap a jövő iránti reménykedés szempontjából is az öröm napja.

*

Több mint félszázaddal ezelőtt mondá Széchenyi, hogy "a magyar nem volt, hanem lesz". Igen, a haza földjét borító égboltozat nem magyar volt a múlt század végéig, hanem latin, s a magyar égbolt? ... az még mindig csak lesz. Félszázad óta mondogatjuk immár a legnagyobb magyar jelszavát, s a régi centrifugális erőket még mindig nem sikerült centripetalisakká változtatni. Ám ha 900 évvel ezelőtt képes volt Szt. István céltudatos törvényszerűséggel irányozni a honalkotás munkáját, bizonyára támad a nemzetben ma is férfiú, aki öntudatos működésre vezérlendi a magyart a nemzetalkotás nagy munkájában. Sok tanintézet, tanítóegyesület tart ma Magyarországon a miénkhez hasonló ünnepélyt; s ez ünnepélyek annak bizonyosságául szolgálnak, hogy a nemzet fölismeri a helyzetet. A nemzet ma tanulságot merít a népoktatási törvény múltjából, lelkesedik annak jelenén, s reményt merít abból a jövő iránt.

Kedves ifjak! az a jövő az önöké. Magyarországnak 25,000 főből álló néptanító seregére derekas része vár a nemzetalkotás nagy munkájának. De erre a munkára ez a hadsereg csak úgy lesz képes, ha a munkára teljesen elkészül; ha annak a szellemi hadseregnek minden egyes tagja, kifejti erőit, tehetségeit, hogy lankadás nélkül kibírja a nagy munka fáradalmaait.

III.

Népiskolai tanterv

Tanterv a tiszáninnyi ev. ref. egyházkerület
 népiskolái számára.
 Sárospatak, 1895.
 /Részlet./

II. NYELVOKTATÁS

Általános cél: Az anyanyelv törvényeinek megértése, s annak írás- és szóbeli helyes használatába való bevezetés, melynek eredménye abban nyilvánul, hogy a gyermek szabatosan s nyelvhibák nélkül olvas, vagy idegen gondolatokat szabatosan ad elő, s a saját gondolatait rendezetten fejezi ki; ez eredmény egy részről az olvasásban /és szavalásban/, más részről a fogalmazási füzetben lesz látható.

A nyelvoktatás ágai: A/ Írva-olvasás. B/ Olvasás és fogalmazás. C/ Nyelvtan és helyesírás.

A/ ÍRVA - OLVASÁS

I. osztály:

Tancél: Az írott és nyomtatott kis és nagy betűk megismerése. Az olvasás és írás gépies fokozatának /mint a további iskolai oktatás alapjának s feltételének/ elsajátítása, nemcsak egyes szók, hanem /az év utolsó harmadában/ rövid olvasmányok olvasása és másolása útján.

Tanesszközök: A gyermekek kezébe ABC és palatábla.

Tanítási eszköz: Fekete tábla egyik oldalon íráshoz vonalazva /másikon rajzoláshoz pont-hálózattal ellátva/. Az ABC olvasmá-

nyi részéhez /melyben rövid elbeszélések mellett leíró olvasmányok is foglaltatnak/ a szükséges szemléleti képek. Fali olvasó táblák.

Tanidő: Heti 6 lecke, egy évre 180 lecke a betanulásra; csendesfoglalkozásul az olvasásra heti 8, évi 240 félóra, s az írás begyakorlására heti 8, évi 240 félóra.

Tananyag, tanmenet: 1. Ismerkedés, kereszt- s vezeték-név /vers/. 2. Jobbra, balra, előre, hátra, le, fel. 3. Helyes vi- selet, testtartás, helyes ülés /hozzá vers/. 4. Az iskola, rend- tartás /hozzá vers/. 5. A falitábla /hozzá vers/. 6. Hangoztatá- si előgyakorlat /szónak felbontása szótagokra/. 7. A palatábla /hozzá vers/. 8. Hangoztatási előgyakorlat folytatása. 9. Köny- vecske /hozzá vers könyv nélkül, előmondás után/. 10. Hangozta- tás folytatása. 11. Rajzolási s írási előgyakorlat. 12. Hangoz- tatás /folytatás/. 13. Rajzolási s írási előgyakorlat /pad, víz- szintes vonal/. 14. Hangoztatási előgyakorlat /folytatás/. 15. Rajzolási, írási előgyakorlat /létra, dőlt vonal, zsámoly/. 16. Hangoztatás /szótag felbontása hangokra/. 17. Rajzolási s írási előgyakorlat /hajszál-vonal, fölfelé húzás/. 18. Hangoz- tatás /folytatás/. 19. Rajzolási és írási előgyakorlat /alapvo- nal, lefelé húzás/. 20. Hangoztatás /folytatás/. 21-90. A kis betűk mindenikének megismerésére 2-2 lecke. 91-120. A nagy be- tűk mindenikének tanulására 1-2 lecke. 121-180. Olvasmányi da- rabok olvasására /20-30 db/ 1-2 lecke.

Tanítási eljárás:

A/ A hangoztatási előgyakorlatoknál:

1. A szavak hangoztatása és felbontása következő eljárás szerint történik: a/ A tanító oly egy- /két-, majd három-/ ta- gú szót vesz elő, mely valamely keze ügyébe eső s a gyermekek által jól ismert tárgyat jelent, s a tárgyat röviden szemlélte- ti. b/ Annak nevét szótagonként kimondja s kimondatja /minden szótag kimondásakor a padra üt/. c/ Számláltatja a szótagokat. d/ Elemeztet más, a gyermekek előtt ismeretes szavakat /analí- zis/. e/ Szótagokból szavakat állítat elő /szintézis/.

2. A szavak felbontásának begyakorlása után felvesz a taní-

tó egy egytagú szót, mely a gyermekek előtt ismeretes tárgyat jelent. a/ Röviden szemlélteti s megnevezteti a tárgyat.

b/ A hangokat egymásután kimondja s karban hangoztatja. c/ Hangokból összerakat egy- /majd több-/ tagú szavakat /szintézis/. d/ Hangoztat egy- /majd több-/ tagú szavakat /analízis/. Ha a tanító a hangoztatásnál /annak elemző s összerakó részénél/ kellő alaposággal járt el, akkor nem fordulhat elő az a /né- mely iskolában tapasztalható/ hiba, hogy a gyermekek még az öszszefüggő olvasmányok olvasásakor is előbb egyenként /csendesen/ hangoztatják az egyes betűket, s csak azután foglalják azokat egybe.

B/ A rajzolási és írási előgyakorlatoknál követendő eljárás: a/ A tanító a gyermekek előtt ismeretes tárgyat szemléltet; a lerajzolandó vonalat, mint annak határát ismerteti föl. b/ Lerajzolja krétával a táblára. c/ Lerajzoltatja a palatáblára, ügyelve a helyes test-, kéz- és palavessző-tartásra. d/ Csen- desfoglalkozás közben kézgyakorlás.

C/ A betűk tanításánál: a/ Hangoztatása oly szavaknak /ele- mezve és összerakva/, melyekben a megismerttetendő betű /há- tül, elől, középen/ előfordul. b/ A tanító leírja a betűt a fekete táblára. c/ Részeire bontja s megnevezteti az írott vonalak kez- dő és végpontjait /mettől meddig/, irányát /jobbra dőlt/, mi- lyenségét /vékony, vastag vonal/. d/ Írat vezényletre a levegő- ben /nem igen népes osztályban krétával a fekete táblára/. e/ Írat a palatáblára előbb alakítási vezénylettel, majd röviden ütemezve /ügyelve a test-, kéz- és palavesszőtartásra/. f/ Olvas- tatja a fali olvasótábláról, majd az ABC-ből az írott betűket /a hozzá tartozó gyakorlatokkal/, előbb karban, majd egyenként. g/ Leírta a palatáblára /csendesfoglalkozásul/, előbb az írott majd a nyomtatott betűvel adott gyakorlatokat.

D/ Az egybefüggő olvasmányok olvasásánál:

Elbeszélő tartalmiak: a/ Elbeszélés a tanító által. b/ Ol- vastatás karban a tanítóval, ügyelve a tiszta hangoztatásra, lassú, de biztos egybefoglalásra. c/ Olvastatás egyenként. d/ A tartalom rövid kikérdezése. e/ Lemásolás és olvasás /cse-

desfoglalkozásul/.

Szemlélető tartalmúak: a/ Szemléltetés közben a tárgy megbeszélése röviden /neve, részei, alakja, színe, nagysága stb./ b/ Olvasatás karban. c/ Olvasatás egyenkint. d/ A tartalom rövid kikérdezése. e/ Csenedsfoglalkozásul olvasás és másolás.

Versek: Az ABC-ben előforduló versek közül azok, melyek az előkészítő gyakorlatok közben a tanító előmondása mellett beemléztettek, nem olvasásra szánvák, hanem arra, hogy mikor ezek olvasására kerülne a sor, a gyermekek emlékezetből leírják s aztán a könyvvel összehasonlítják, aszerint kijavítják.

Egyéb versek olvasása: a/ Elmondás a tanító részéről. b/ Olvasás karban a tanítóval, ügyelve a helyes hangsúlyozásra, szünjelekre. c/ Olvasatás egyenként. d/ Csenedsfoglalkozásul olvasás, lemásolás.

Ügyelni kell általában, hogy a gyermek olvasáskor a betűt ujjával vagy mutató vesszőcskéjével kísérje. A sietve olvasás okozza, hogy karban való olvasásnál egy /előrehaladottabb/ gyermek leolvassa a szót s a többi gépiesen utána mondja; ilyenkor vissza kell térni a hangoztatásra vagy szótagolásra. Ha a gyermekek énekelve olvasnak, helytelen volt a karban való olvasás. Nem kell ugyan valamely olvasmányról tovább menni, míg azt a gyermekek többsége kellőképp nem olvassa; de nem is szabad addig időzni, míg a gyermekek a darabot könyv nélkül tudják.

B/ OLVASÁS ÉS FOGALMAZÁS

Cél: A népies nyelv ismeretébe való bevezetés; az olvasás megkedveltetése által az önképzés útjának egyengetése. Nyelvünk szépségeinek a népies nyelvkincsekben való feltűntetése által a nemzeti öntudat és hazafias szellem ápolása. Valláserkölcsi olvasmányok által a vallásos erkölcsi érzület támogatása. A reál-oktatás gyámolítása.

II. osztály:

Tancél: Egyszerű mondatokban írt, rövid olvasmányoknak gépies folyékonyssággal való olvasása, hogy a gyermekek ne akadoz-

va vagy dőcögősen olvassanak, hanem az egy szóhoz tartozó betűket egy szempillantásra felismerni, helyesen hangoztatni tudják. Továbbá, gondolatainknak egyszerű mondatok körében való helyes kifejezése. Előkészítés az értelmes és szép olvasásra.

Tanesszközök: Olvasókönyv, szemléltetési képek.

Tanidő: Az olvasásra heti 4 lecke, évente 120 lecke. Csendesfoglalkozásul: olvasásra heti 6 félóra, egész éven át 180 félóra.

Tananyag, tanmenet: /Lásd a II. osztály számára szerkesztett Olvasókönyvet!/
 A fogalmazás tananyaga: a/ Kiírás az olvasókönyvből. b/ Leírás emlékezetből. c/ Nyelvi átváltozások. d/ Rövid elbeszélések és leírások az olvasókönyvi darab kezelése után, a fekete táblára felírt kérdések alapján.

Tanidő: Csendesfoglalkozásul a/, b/, c/ alattiakra heti 6 félóra, egy évre 180 félóra; a d/ alattiakra heti 4 félóra, egész évre 120 félóra.

Tanítási eljárás: Ez osztály tancélja a gépies folyékony olvasás kellő begyakorlása lévén, az olvasmányi darabok fele e célra használandó; e végből oly könnyű darabok választandók, melyek külön értelmezésre nem szorulnak, hanem a szükséges értelmezés olvastatás közben is adható legyen. Tehát:

a/ Olvastatás a jobbakkal /szó- és tárgyértelmezés/. b/ Olvastatás a gyengébbekkel, figyelve a természetes és egyenletes kiejtésre. c/ Olvastatás karban, óvakodva az éneklésszerű olvasástól. d/ Feladat /csendesfoglalkozásul vagy házi feladatul: olvasás és lemásolás/. e/ Következő órán olvastatás főképpen a gyengébbek begyakorlása végett.

a/ Olvastatás a jobbakkal /szó- és tárgyértelmezés/. b/ Olvastatás a gyengébbekkel, figyelve a természetes és egyenletes kiejtésre. c/ Olvastatás karban, óvakodva az éneklésszerű olvasástól. d/ Feladat /csendesfoglalkozásul vagy házi feladatul: olvasás és lemásolás/. e/ Következő órán olvastatás főképpen a gyengébbek begyakorlása végett.

Az értelmes olvasás előkészítésére az elbeszélő és leíró olvasmányok nehezebb darabjai választatnak /az összes olvasmánynak kb. 1/4 része/. Eljárás: a/ Elbeszélés vagy szemléltetés /a darab természetéhez képest/. b/ Olvastatás egyenként, a netalán szükséges szóértelmezésekkel. c/ Olvastatás karban, ügyelve a szünjelek pontos megtartására s a helyes hangsúlyozásra. d/ Fogalmazási feladat /a falitáblára írt kérdések írásbeli megfej-

tése/. A fogalmazványok a palatáblára íratnak.

A szépolvasás előkészítésére a párbeszédes olvasmányok, leginkább pedig a versek választandók /az összes olvasmányok 1/4 része/. Eljárás: a/ Olvasás vagy elszavalás a tanító által. b/ Olvasatás egyenként szó- és tárgyértelmezéssel. c/ Olvasatás karban, ügyelve a helyes hangsúlyra. d/ A tartalom elmondatása vagy az erkölcsi tanulság kifejtése. e/ Beemlézés szavalásra. f/ Leírás emlékezet után.

III. és IV. osztály:

Tancél: A gépies folyékony olvasás folytatása mellett az értelmes olvasás gyakorlása, hogy a gyermek nagyobb olvasmányi darabokat is fennakadás nélkül olvasson, azokat úgy maga megérteni, mint /a szünjelek megtartása s a hangsúlynak a kelő szóra való helyezése által/ mások által is megérthetővé tenni tudja, s ezáltal az önálló, értelmes könyv nélkülözésre kelőképp előkészüljön. A szépolvasás előkészítése: A gondolatoknak rendezett kifejezése szóval és írásban. A népies nyelvkincs birtokába való vezetés megkezdése.

Taneszközök: Olvasókönyv. A reálolvasmányokhoz szemléltetési eszközök. Fogalmazványtár.

Tanidő: Heti 3 lecke, évente 90 lecke; kétéves váltakozó tanfolyamban. Csendesfoglalkozásul: olvasásra heti 3 félóra, évente 90 félóra.

Tananyag, tanmenet: /lásd a népiskola III-IV. osztályai számára szerkesztett Olvasókönyvet!/
 A fogalmazás tananyaga: a/ Rövid leírások és elbeszélések, utáztatok, a kezelt olvasmányi darabok tartalma iránt, a fekete táblára írt kérdések alapján. b/ Kivonatozások. c/ Beemlézett darabok leírása. d/ Összehasonlítások. e/ Nyelvi átváltoztatások. f/ Idézetes mondatok átváltoztatása indirekt beszédre.

Tanidő: Versek leírására s átváltoztatására heti 2 félóra, a tanéven át 60 félóra. Fogalmazványokra heti 6, tanéven át 180 félóra.

Tanítási eljárás: A gépies olvasásra szánt könnyebb darabok-

nál /az összes olvasmányok 1/4 része/: a/ Olvastatás egyesekkel /közben tárgy- és szóértelmezés/. b/ Olvastatás karban. c/ A tartalom vagy erkölcsi tanulság kikérdezése. E darabok szolgálnak később a nyelvtani szabályok kifejtésének alapjául.

Az értelmes olvasásra szánt darabok kezelése /az összes olvasmányok 2/4 része/: a/ Elbeszélés vagy szemléltetés közben való kifejtés /a darab természetéhez képest/. b/ Olvastatás egyenként szóértelmezéssel. c/ Kikérdezés, a vezérgondolatok kiemelése. d/ Olvastatás karban, ügyelve a szünjelek pontos megtartására és a helyes hangsúlyozásra. e/ Feladat begyakorlásra vagy a táblára írt kérdések írásbeli megfejtésére.

A szépolvasásra /beemlézésre vagy szavalásra/ szánt darabok /az összesnek 1/4 része/ kezelése: a/ Előolvasás /vagy szavalás/ a tanító által. b/ Olvastatás egyenként szó- és tárgyértelmezéssel. c/ Olvastatás karban, ügyelve a hanglejtésre /hang-árnyalat/. d/ A tartalom vagy erkölcsi tanulság kifejtése. e/ Feladat /beemlézés, leírás emlékezetből, leírás prózában/.

A fogalmazás palatáblára íratik, hetenkint egy fogalmazvány a tanító által kijavítva a fogalmazványtárba letisztázandó.

V-VI. osztály:

Tancél: A folyékony és értelmes olvasás mellett a szép olvasás /szavalás/ gyakorlása, hogy a gyermek ne csak a nehezebb darabokat előkészület nélkül tudja olvasni, hanem a különböző érzelmeket /versekben, párbeszédés olvasmányokban/ a maguk hangján szóltatván meg, azokban mind maga gyönyörködni, mind másokat gyönyörködtetni képes legyen. Szavallati darabok betanulása által az olvasás megkedveltetése. A népies irodalomba való bevezetés. Jelesebb írók életének megismerése.

Tanesczközök: Olvasókönyv. Szemléltetési eszközök. Költők arcképei; fogalmazványtár.

Tanidő: Heti 2 lecke, évente 60 lecke, kétéves váltakozó tanfolyamban. Csendesfoglalkozásul az előkészítési időből heti

2 félóra az olvasásra esik.

Tananyag, tanmenet: /lásd Olvasókönyv a népiskola V-VI. osztálya számára/

Fogalmazvány: a/ Leírások, elbeszélések az olvasmányi darabok kezelése közben adott diszpozíció szerint. b/ Összehasonlítások adott diszpozíciók szerint /a természetrajzból/. c/ Versek átalakítása prózába. d/ Kivonatozások /a történelemből/. e/ Párbeszéd átalakítása indirekt beszédre és viszont.

Tanidő: Heti 5 félóra, egész tanéven át 150 félóra kétéves váltakozó tanfolyamban.

Tanítási eljárás: A gépies olvasásra szánt darabok úgy kezeltetnek, mint a III-IV. osztályban /e darabok az összesnek 1/4-ét teszik/.

Az értelmes olvasásra szánt darabok /az összesnek 1/4 része/: a/ Elbeszélés vagy szemléltetés közben kifejtés /a darab természetéhez képest/. b/ Olvastatás egyenként szóértelmezéssel. c/ Kikérdezés, a vezérgondolatok kijelölése. d/ Olvastatás karban, ügyelve az értelmes olvasás kellékeire /szűnjelek, szóhangsúly/. e/ A szükséges diszpozíció felállítása alapján fogalmazás. A fogalmazás a fogalmazványtárba írandó.

A szép olvasásra szánt darabok /az összesnek 2/4 része/ kezelése: a/ A tanító mintaszerű előolvasása /vagy szavalása/. b/ Olvasás egyenként szó- és dologértelmezéssel /esetleg a költő életiratainak főbb adatai/. c/ Olvasás karban, figyelve a szép olvasásra /hangszínezet, hangerő, érzelmek, indulatok kifejezése, a kellő szótag hangsúlyozása/. d/ Párbeszédes olvasmányoknál olvastatás a szerepek kiosztásával. e/ Csendesfoglalkozás, vagy házi feladatul: beemlézés és f/ következő órán elszavalás.

C/ NYELVTAN ÉS HELYESÍRÁS

II. osztály:

Tancél: A helyesírás elsajátítása a tőmondat körében.

Tanesszközök: Olvasókönyv, palatábla.

Tanidő: Hetenként 1 lecke, évente 30 lecke. Csendesfoglalkozás.

kozás által való begyakorlásra heti 2, évente 60 félóra.

Tananyag, tanmenet: 1. Gondolat és mondat. 2. Mondatok felírása, pont. 3. Cím és megszólítás. A szók rövidített írása. 4. A mondat szókból áll, minden szó külön íratik. 5. Hangok, betűk. 6. Magánhangzók, mássalhangzók. 7. Hosszú és rövid magánhangzók. 8. Alhangú, felhangú és éleshangú magánhangzók. 9. Egyszerű és összetett mássalhangzók. 10. Szótagok. 11. Szótagolás, elválasztás. 12. Alany, állítmány. 13. Főnév mint alany. 14. Személyi és tárgyat jelentő főnevek. 15. Névelő. 16. Névmas, mint alany. 17. Ige, mint állítmány. 18. Melléknév mint állítmány. 19. Számnév mint állítmány. 20. Egyes és többes szám. 21. Főidők az igében. 22. Ige mint alany. 23. Az ige ragozása a főidőkben. 24. Főnév mint állítmány. 25. Állító, kérdő, parancsoló /óhajtó, felkiáltó/ mondat. Kérdő s felkiáltó jel. 26. Diktálás a helyes írásra, hasonhangzású szavak.

Tanítási eljárás: a/ Az olvasókönyvbéli példabeszédek vagy a táblán felírt példánymondatok egybehasonlítása, megkülönböztetése; e közben a nyelvtörvény felismertetése. b/ A felállított nyelvtörvény /szabály/ begyakorlása karban. c/ Hasonló mondatok mondatása. d/ További begyakorlásul az olvasókönyvnek az értelmes olvasásra szánt darabjai után olvasható nyelvtani feladatok kidolgozása. e/ Fejből írják a gyermekek hasonló nyelvalakzatokat /példákat az illető nyelvtani szabályra/.

A gyermekek a nyelvgyakorlatokat /mint fogalmazásaikat/ ez osztályban palatáblára írják; felsőbb osztálybeliek átnézik s kijavítják.

III. osztály:

Tancél: A bővített mondatok körében előforduló nyelvtörvények s helyesírási szabályok megismerése.

Tanesszközök: Nyelvtan, nyelvgyakorló füzet, olvasókönyv.

Tanidő: Heti egy lecke, évente 30 lecke. Csendesfoglalkozásra heti 3 félóra, évente 90 félóra.

Tananyag, tanmenet: 1. Mondat, szó, szótag, hang, betű.

2. Alhangú, felhangú magánhangzók és szók. 3. Alany, állítmány. 4. Szótagolás szabályai. 5. Állító, kérdő, tagadó, felszólító /őhajtó, felkiáltó/ mondat. 6. Főnév, melléknév, névmás, ige /Az eddigiek a múlt évi tananyag ismétlése gyanánt/. 7. Hiányos mondat. 8. Összetett mondat, vessző. 9. A melléknév mint jelző; a melléknév fokozása. 10. Melléknév, igenév mint jelző. 11. Számnév mint jelző. 12. Tő-, szorzó-, rendszámnev, határozatlan számnév. 13. Összetett szók. 14. Névmások mint jelzők. 15. Birtokos jelzők. 16. Birtokrag, birtokos névmás. 17. A mondat tárgya. 18. Alanyi és tárgyi ragozás a főidőkben. 19. Helyhatározó mondattag s helyhatározó tagok. 20. Időhatározó. 21. Módhatározó, osztószámnév. 22. Ok- és célhatározó. 23. Határozók, azok fokozása. 24. Határozók névutókkal. 25. Szószármaztatás, szóképzés. 25. Indulatszók.

Tanítási eljárás: Mint a II. osztályban. A gyermekek a palatáblára írt dolgozataikat egymással kicserélik s a nyelvhibákat aláhúzzák, aztán visszacserélik s ki-ki az aláhúzott hibákat kijavítja. A nyelvgyakorlatok palatáblára íratnak. Mindenik nyelvszabályra egy-egy gyakorlat a nyelvgyakorlati füzetbe is beírandó. A tanító e füzeteket iskolai időn kívül vörös tintával aláhúzza s a gyermekekkel az iskolában csendesfoglalkozási órán kijavíttatja.

IV. osztály:

Tancél: Az összetett mondat körében előforduló nyelvtörvények és helyesírási szabályok megismerése és begyakorlása.

Taneszközök: Nyelvtan, nyelvgyakorló füzet, olvasókönyv.

Tanidő: Mint a III. osztályban.

Tananyag, tanmenet: 1. Egyszerű és összetett mondat. 2. Egyszerű mellérendelt mondatok, vessző használata. 3. Alanyi mellékmondat, névmás, kötőszó. 4. Jelzői mellékmondat. 5. Tárgyi mellékmondat. 6. Helyhatározó mellékmondat. 7. Időhatározó mellékmondat. 8. Módhatározó mellékmondat. 9. Okhatározó mellékmondat. 10. Jelentő-, feltételező-, felszólító mód. 11. Ellentétes kötőszók. 12. Igeragozás /szám, személy, idő, mód/. 13. Mellék-

idők. 14. Rendhagyó igék. 15. Hiányos igék. 16. Ikes igék. 17. Többszörösen alárendelt mondatok, pontos vonás. 18. Kötőszók egybeállításai. 19. Körmondat, kettős pont. 20. Helyesírási szabályok egybeállítása. 21. Iratpontozás. 22. Szünjelek /idéző-, gondolatjel stb./

Tanítási eljárás: Mint a III. osztályban.

/Jegyzet: A tanító nem követ el didaktikai hibát, ha a III-IV. osztályt a nyelvtani oktatásra együvé foglalja; így az első félévben a III., a második félévben a IV. osztály tananyagát végzi el a kombinált III-IV. osztállyal. Ez eljárásnak azon előnye van, hogy a tanítónak nem kell kétféle nyelvi feladatot adnia. A gyorsabb menetet ellensúlyozza az, hogy a/ két-annyi órán tanul a gyermek nyelvtant, és b/ két évig tanulván ugyanazt, ismétlés által alaposan elsajátítja./

V-VI. osztály:

Tancél: Az anyanyelv megértésének s helyes használatának megszilárdítása. Polgári ügyiratok szerkesztésébe való bevezetés.

Taneszköz: Gyakorlófüzet és nyelvtani kézikönyv, olvasókönyv.

Tanidő: Hetenkint 1 lecke, évente 30 lecke. Begyakorlásul csendesfoglalkozásra heti 3, évente 90 félóra.

Tananyag, tanmenet: A/ Az előző osztályokban tanult összes nyelvtani ismereteknek, helyesírási szabályoknak, alkalmas olvasmányi darabok elemzése s a nyelvtani kézikönyv alapján való begyakorlása. B/ Polgári ügyiratokból, 1. számla, 2. nyugta, 3. elismervény, 4. vevény, 5. kötelezvény, 6. meghatalmazás, 7. szerződés, 8. bizonyítvány, 9. váltó, 10. bizalmas levél, 11. üzleti levél, 12. folyamodvány.

Tanítási eljárás: A nyelvtani elemzésnél: a folyékony olvasásra szánt darabokat olvassák a gyermekek s azokban mondatonként előbb a mondattagokat, azután a beszédrészeket kijelölik. Majd olvassák a nyelvtani kézikönyvből a szabatos alakba bontott szabályt, melyet be is gyakorolnak. Polgári ügyiratoknál:

a/ Az olvasókönyvből /vagy a fekete tábláról/ olvasnak a gyermekek egy mintaszerű ügyiratot. b/ Tárgyi elemzés közben kifejti a tanító azon ügyirat részeit, kellékeit. c/ Erre következik a szabályok karban való begyakorlása. d/ A szükséges adatok feldiktálása mellett a gyermekek a palatáblára utánzatot készítenek, mely a tanító által kijavítottván, a nyelvgyakorló könyvbe letisztázandó. Mind ezen, mind a fogalmazványtárba beírt darabok hibáit, a tanító időn kívül vörös tintával aláhúzza, s a gyermekek kijavítják.

IV.

A képzőintézeti tantervjavaslat

Tanulmány. Megjelent a Magyar Paedagogia 1897. évfolyamában, három részletben.

Midőn Eötvös Lőránt b. az Orsz. Közoktatási Tanácsnak, mint nem törvényen alapuló intézménynek működését beszüntette, a közvélemény feszült figyelemmel várta, hogy miként fogja ez intézménynek szerepét egy részről a közoktatásügyi minisztériumnak szakszerű szervezése, másrészről a tanügyi egyesületeknek célszerű rendezése s a közvélemény kialakulásába való bevonása által pótolni. Sikerült volna-e ez nekie, ha ideje lett volna eszméi megvalósítására: nem tudhatjuk. A Tanács halottaiból feltámadott, s új szervezettel megkezdette működését. A közönség azon része, /melyre Eötvös L. báró is támaszkodott/ mely a Tanácsban a sorvezető szerepét vivő eszközt látta, s mely a sorvezető helyett jó íróat kívánt, várakozó állást foglalt el; várja, ha vajon az új szervezet megóvja-e a Tanács tagjait attól, hogy eszméiket érdekeiknek hozzák áldozatul.

A Tanács állandó bizottsága az egész vonalon a tantervek revízióját vette munkába. Hovatovább kitűnik azonban, hogy a tantervek revíziója nem a kellő eszköz a meglévő bajok orvoslására.

A népiskolai tanterv revíziójára ugyan már eljött az idő teljessége. Egy részről bizonyos, hogy egy tanterv, mely idestova 30 éve van érvényben, már csak a módszertan haladása révén is módosításra szorul. Más részről az is bizonyos, hogy bármily szervezeti változáson menjenek át a népiskola körvona-

lai, az új tanterv beilleszthető legyen egy új szervezetbe, mely a népiskola helyzetét közoktatásügyünk szervezetében nem igen változtathatja.

Kevésbé osztozkodhatunk azoknak optimizmusában, akik a polgári iskola galvanizálása által ez intézményt közoktatási szervezetünk hasznos tagjává tehetőnek vélik. A népiskola dűlőjébe való szántás vétkében ugyanis osztozik a polgári iskola a középiskolákkal; a népiskola közös harcot folytat ellenük. A polgári iskola csak azon föltétel mellett állhatna fenn, ha minden létfeltétele /különösen a jogosítás/ tekintetében egyenlő körülmények közé helyeztetnék a középiskolákkal; ez esetben minden rázkódtatás nélkül, a természeti kiválás nagy törvénye szerint a polgári iskola lenne a jövő egységes középiskolája.

A középiskolai tanterv revíziója szintén nem oly népszerű, nem oly időszerű, mint sokan hinni szeretik. Dóczi Imre óvatoságra int a gimnáziumi tanterv-revízió ügyében. "Tantervünkben - úgy mond - a küszöbön lévő reformok előtt nagy átalakítást tennünk s középiskoláink életébe nagy változásokat hozunk, holott talán időnk sem lenne újításaink kipróbálására: legalább is nem vallana bölcsességre" /Magyar Paedagogia, 1897. 75. lap/

Még inkább áll ez a képzőintézeti tantervjavaslatra. Egy részről ugyanis a népiskolai törvény revíziójának kérdése régóta napirenden van; lehet, hogy a revízió az új iskolaügyi szervezetben oly tagosulatot tud teremteni, mely inkább elfogadható legyen a képzőintézet előiskolájaként, mint a mostani középiskolák; olyat, amely alkalmas lesz a néptanítóban megkívánható általános műveltség nyújtására, amikor aztán a néptanítóképző, mint tisztán szakiskola legyen kialakítható. A középiskolai tanterv revíziója is hozott felszínre oly javaslatot, hogy a tanítóképzőt a nyolc osztályú gimnáziumra kellene felépíteni; két évi tanfolyammal. /Lásd: Középiskoláink reformja, Maklári P. Miklós, ifjú Mitrovics Gyula és Rác Lajos gimn. tanárok, Sárospatak, 1897./. Más részről kétszeres óvatosságra int azon kö-

rülmény, hogy a fennálló tanterv korántsem oly hibás, mint némelyek elhíresztelték; a Közoktatási Tanács műhelyében készült új tantervjavaslat pedig egyáltalán nem oly jó, amilyenek némelyek kürtölik. A legfőbb baja az új tantervjavaslatnak az, hogy - miként ezt fejtegetéseim során kimutatni igyekszem - nem ment át a közvélemény rostáján, s így nincs azon érett állapotban, hogy a közoktatási minisztérium megnyugvással közrebocsáthatná.

Igaz, hogy a képzőintézeti tanárok Országos Egyesülete három közgyűlésen, számos választmányi és számtalan bizottsági ülésen foglalkozott a kérdéssel. A Magyar Tanítóképző pedig nem kevesebb, mint másfélszáz közleményt hozott a tanterv kérdéseiről; de hát ... szél alá rostált s a magot nem tudta a pelyvától elválasztani. Egyik kartársunk, kit bizonyára joggal illet meg a bíráló szó, így nyilatkozott erről: "Ha az utolsó évtized gazdag munkálkodását áttekintjük, nem találjuk meg abban az egységet, a rendszert... Tudományos, a részleteket is megvilágító rendszer hiányának következménye, hogy oly nagyon ellentétes vélemények nyilvánultak a Magyar Tanítóképzőben a legegyszerűbb gyakorlati kérdéstről is. Sokan csak tapasztalataikat, véleményeiket mondták el erről vagy arról, a rendszeres általánosítás hiányzott. Ennek tulajdonítom, hogy a tantervjavaslat kérdése, mely annyi lelkes munkást oly soká elfoglalt, úgy oldatott meg, hogy okvetlenül csak újabb zavart fog eredményezni". /Krausz S. a M.T.K. 1895. évf. 247. l./. Hogyan lehetne a közvélemény szülöttének mondani azt a tantervjavaslatot, mely ellen ily komoly aggodalom nyilatkozik; avagy nem jogosult-e azon föltevés, hogy a Közoktatási Tanács, midőn a tanáregyesüllettől a javaslatot átvette, hogy azt nyélbe üsse, árnyékot markolt. A Tanács ugyan nemcsak tanácskozik, mint a Paedagógiai Társaság, hanem szavazattal dönt is; de - legalább régi szervezetében - a nyilvánosság napfényének és levegőjének kizárásával; azt sem lehet a közvélemény rostájának tekinteni. Épp ezért nem hittük, hogy az új Tanács /melynek tagadhatatlan előnye az előbbi fölött a nyilvánosság/ az előbbinek munkálatát egyszerűen

átvegye, folytassa. De hát megtörtént; s ma már a módszeres utasítások készülnek a tantervjavaslatához, melynek pedig a fentebbi idézet bizonyossága szerint is eredendő bűnéből folyó szomorú nevezetességre van kilátása.

Én lelkem mélyéből átérzem az idézett aggodalom jogosult voltát, ez a lélek űz, hajt, hogy mint a közvélemény egyik atomja szót emeljek.

Nem igen fogok új dolgokat mondani; de az általánosítást keresem, s az azóta felmerült jelenségekkel talán sikerülend a tantervjavaslat eredendő bűnét újabb világlátásba helyezni, s a közvéleményt határozottabb kialakulásra juttatnom.

Miután pedig a dolgokat leghelyesebben azok eredetéből ismerjük meg, ennél fogva a tantervjavaslat történetét kell először vizsgálunk, abból önként kiviláglanak a tanterv eredendő bűnei, melyeket aztán egyenkint fogunk elemezni.

I. A tantervjavaslat története

Ha a nyugati kultúrnépek tanítóinak műveltségét elemezzük, úgy találjuk, hogy az kétféle elemből áll, ú.n. általános műveltségéből, mely körére és fokára nézve megfelel más intelligens osztályok általános képzettségének; és szakképzettségéből, mely képessé teszi a tanítót arra, hogy tanítói hivatalát eredményesen gyakorolni tudja. E szakképzés ismét részint elméletből, részint gyakorlatból áll; amaz felöleli a neveléstudományi kiképzést, ez a mintatanítások szemlélését /hospitálás/ a gyakorló iskolában, továbbá a tanítójelölt által minden egyes tárgyból tartandó próbatanításokat, végül az iskola vezetésében való tüzetesebb tanítási gyakorlatot. Ezekhez jó még részint a tanítóknak a kántorságban való kiképzése, részint az általános képzettségnek a kedélyre való kiterjesztése céljából az ú.n. művészeti szakokban /zene, rajz, szépírás, testgyakorlás/ való képzettség. Az általános műveltségre tartozó ismereteket a neveléstudományal közös nevezet alá fogva, elméleti képzettségnek is szokták nevezni, míg a tanításba való bevezetést a művészeti szakokkal egybefogva gyakorlati kiképzésnek is nevezik.

A néptanító képzettségének két fő eleme, az általános és szakképzés nem domborodott ki eleitől fogva egyenlően; de a tanítóképzés rendezése, emelése körül felmerült minden javaslat, lényegében eme két kérdés körül forgott, kezdve az 1777-i Ratio Educationistól, /mely a tanító általános képzettségét a népiskolához kötö s a városi népiskolához csatolt képzőtanfolyamban kívánta a tanító szakképzését eszközölni/ s végezve a svájci törekvéseken /melyek a tanító általános képzettségét a középiskolához s a szakképzést az egyetemhez kívánják utalni/.

Hazánkban a tanítóképzés két úton indult. A kath. képzők lényegileg a Ratio Educationis alapján állottak egész 1868-ig; még mikor /1845-ben/ különállást nyertek is, az általános képzés a népiskolához alkalmazkodott, s csak a szakképzés emelkedett időről-időre, úgyhogy századunk ötödik-hatodik évtizedében nem szorítkozott a mintatanítások szemlélésére, hanem vagy a mintaiskolában, vagy legalább az osztálytársak előtt tartott próbatanításokra is kiterjedt; de a gyakorlóiskolában való tanítási gyakorlat mindvégig hiányzott.

A prot. tanítóképzők az általános képzés elé magasabb célt tűztek, mely körére és fokára nézve az akkori /hatosztályú/ gimnáziumnak felelt meg; a szakbeli képzés kiterjedt a példányiskolai mintatanítások szemlélésére, de a próbatanítások többnyire hiányoztak, rendszeres tanítási gyakorlatról pedig szó se volt. Önálló segédeszközzel, a képzővel organikus kapcsolatban lévő gyakorlóiskolával sem a katolikus, sem a protestáns képzők nem rendelkeztek.

Az 1868. XXXVIII. t.c. alapján létesült állami tanítóképzők haladása már abban állt, hogy mindkét iránytól átvették, ami azokban jó volt; a kath. képzőktől átvették az intenzívebb szakképzést, a protestáns képzőktől az általános műveltség magasabb fokát; mindkettőt pedig kiegészíték a képzővel kapcsolatos gyakorlóiskolában való próbatanításokkal.

Az állami tanítóképzők számára 1869-ben kiadott tanterv az /akkor még relative bevezetett általános műveltséget nyújtó/ algimnáziumot véve az előképzés alapjául, bölcs körültekintéssel

szabja meg úgy az általános, mint a szakképzés körét, valamint a heti óraszámot /30 + 31 + 32 = 93 óra/. Szépen tűzi ki a tanítóképzés általános célját is. Két fogyatkozása tűnt ki azonban csakhamar: a/ az egyes tantárgyak tancélját s tanítási módját nem jelölte ki, b/ a próbatanításokat szűk körre /csak az utolsó osztályra/ szabta, mellőzve a tanítási gyakorlatokat, melyek révén a tanítójelölt nemcsak egyes tantárgyakban tett volna kísérletet, hanem az egész iskola vezetésében nyert volna valamelyes gyakorlatot. Ez utóbbi követelménynek eleget vélt tenni azáltal, hogy a képesítő vizsgálat előtt 1-2 évi tanítói gyakorlatot kívánt a jelölttől.

Az 1869. évi tanterv fogyatkozásaira csakhamar rámutattak azok a képzőintézeti tanárok, kik a kormány költségén tanulmányozták a külföldi képzőket; már 1877-ben új tanterv jelent meg. Az ezen tanterv által jelzett haladás abban állt, hogy: a/ minden tantárgynál tüzetesen megjelöli a tancélt, b/ utasítást ad a tantárgyak /főként a tanítási gyakorlatok/ kezelésére, c/ magasabbra szabja egyik-másik tantárgy tancélját, d/ Trefort miniszter doctrinair közgazdasági eszméi abban jutnak kifejezésre, hogy e tanterv felveszi a test- és egészségtant és a háziipart. Hiányai e tantervnek: a/ a felemelt tancélhoz képest alig emelte a tanítási időt /31 + 32 + 33 = 96/; b/ hogy ez sem bővíti a tanítási gyakorlatokat, hanem megmarad a szűkebb körű próbatanításoknál.

A szakkörökben felhangzó kívánalmak megvalósítása végett 1882-ben ismét új tanterv jelent meg, mely máig is érvényben van. Az 1877. évi tantervben a magasabb elméleti kiképzés tekintetében kitűzött célt, mely a megszabott órakeretben megvalósítható nem volt, az egyes osztályok óraszámának emelése által nem lehetett fenntartani a túlterhelés veszélye nélkül, nem maradt hátra más eszköz, mint az osztályok szaporítása; így lettek az állami képzők rendeleti úton négy osztályúakká.

Az új tanterv /hozzászámítva a kertészetet és háziipart s a IV. osztály hittanát/ 116-ra emelte a heti órák számát /29 + 29 + 29 = 116/. A próbatanításokat kiterjesztette a tan-

terv a III. osztályra is, heti egy órán; sőt a IV. osztályban heti két órán tartandó próbatanítások mellett a gyakorlóiskolai tanító jelenlétében szintén heti két órán tartandó tanítási gyakorlatot is hozott be. Ekként az előbbi tantervek hibái nagyrészt megszűntek. Megtartatott a kor követelményének kifolyásaként kitűzött magasabb tancél, a növendékek túlterhelése nélkül; rendszeresítették a tanítási gyakorlatok.

A gyakori tantervváltozás azonban a tantervkészítő bizalmát is megingatta; ennek tudható be, hogy az 1882-i tanterv címlapján e megjegyzés olvasható: "Ezen ideiglenes tanterv a legközelebbi iskolai évben életbe léptetendő, s négy év múlva, a szerzett tapasztalatok alapján, esetleg kiigazítandó".

A kitűzött négy év alatt az új tantervnek három fogatkozása tűnt ki. Ezek elseje, hogy az 1882. évi változtatás nem csupán tantervi, hanem szervezeti változtatás lévén, illet nem szabad lett volna törvényhozáson kívül eszközölni. A felekezeti képzők ugyanis nem lévén kötelezve törvény által a negyedik osztály felállítására, nagyobb részint három osztályúak maradtak, s az állami képzőknek veszedelmes konkurrenciát csináltak, mely az állami képzők ijesztő mérvű elnéptelenedésében nyert kifejezést. A második hiba volt a művészeti tantárgyak mostoha sorsban való részesítése. A zeneórák száma a kétszeres óraemelés után sem emelkedett, sőt a rajz és szépírás óráinak száma 9-ről 7-re szállítottatott alá. A harmadik hibául tűnt ki, hogy bár a gyakorlati szakképzést bővíteni kívánta a tanterv a tanítási gyakorlatokkal, azonban nem tudta azokat kellőképp megszervezni. A III. osztály heti egy órán, a IV. osztály heti két órán tart próbatanítást /a tanterv ugyan nem jelöli ezt meg ily szabatosan/; ezenkívül a IV. osztály hetenkint két órán a gyakorlóiskolai tanító jelenlétében tart gyakorlati tanítást. Ez intézkedésben a gyakorlóiskola érdeke volt veszélyeztetve. Ha ugyanis ezen heti öt óra a rendes népiskolai óraszám felül rendeztetik, akkor a gyakorlóiskolai gyermekek túlterhelésére vezetett; ha pedig a népiskolai óraszám belül állapítottatott meg, akkor veszélyeztetve volt a gyakorlóiskolá-

nak, mint mintanépiskolának célja és reputációja, melyet oly nehezen sikerült megállapítani, mely pedig okozza, hogy intelligens szülők is szívesen adják gyermekeiket a gyakorlóiskolába.

De a képzőintézeti növendékekre nézve is kétes becsek voltak ezen külön tanítási gyakorlatok. Eltekintve attól, hogy igazi tanítási gyakorlatra még ez óraszám is kevés, még inkább alászállította ezek becsét az, hogy miután az eredményért a gyakorlóiskola irányában a növendék nem volt /nem is lehetett/ felelős, e tanítási gyakorlatok is a próbatanítások színvonalára szálltak alá. Több helyen maguk a gyakorlóiskolai tanítók indítványozták ezen kellő előkészület nélküli gyakorlati tanítások beszüntetését. Ha a tanterv valódi tanítási gyakorlatot akart behozni, akkor követnie kellett volna azon tanárok javaslatát, kik /külföldön szerzett tapasztalatok alapján/ a képzőintézet mellett egy osztott /legalább három tanítóju/ és egy osztatlan /a képzőintézeti növendékektől vezetett/ gyakorlóiskolát kívántak /mint ez Weissenfelsen van/; ekkor a tanításlátogatás /hospitálás/ s a harmadévesek próbatanítása a többosztályú mintaiskolában eszközöltetett volna, az osztatlan gyakorlóiskola pedig részint időszakonként, részint tantárgyanként a IV. évek között osztatott volna fel /amint én ezt a Sárospataki Lapok 1882. évi folyamában, tehát a tanterv megjelenése előtt, ajánlottam volt/.

Külső körülmények is voltak, amelyek kedvezőtlenül hatottak az 1882. évi tanterv kivitelére. A középiskolai törvény meghozataláig a gimnázium tagoltsága lehetővé tette, hogy az algimnáziumból a képzőbe lépő ifjak bizonyos kerek egészet képező általános képzettséget vittek magokkal. Amint a gimnázium tagoltsága megszűnt, a képzőbe lépő ifjak előképzettsége töredékesé vált; némely ismeretekben /ókori történelem, ásványtan/ annyi ismeretét hoztak magukkal, hogy azon szakokkal a képzőben újból foglalkozni fölösleges volt; más szakokban /természetan/ meg épp minden előismeret nélkül voltak. E körülmény megzavarta a tanítóképzőnek az általános képzésre vonatkozó tantervét.

Egy másik körülmény is hátráltatta az 1882-i tanterv végrehajtását. Az állami képzők igazgatása tárgyában fennálló szabályrendelet szerint a tanár "tantárgyát a tanterv szellemében az igazgató és tanári testület által megállapított módszerrel összhogzatosan tanítja". A külföldi képzőkkel ismeretes tanárok /többnyire igazgatók/ e rendelkezés megvalósítása végett törekedtek, ha nem is éppen "képzőintézeti pedagógia" megállapítására, mégis olyasvalamire, ami több volt a tanítási idő és tananyag beosztásánál /az ú.n. tanmenetnél/; "a tananyag módszeres feldolgozásának tervezete" cím alatt az egyes osztályok tancélját /tantárgyak szerint/, a tanítási eljárást stb. megállapították s már az 1877. évi tanterv életbelépte óta fejlesztették. Baj volt, hogy e helyi tantervet nemcsak a minisztérium nem kívánta be, hanem még a középhatóságok sem törődtek vele. A gimnáziumi tanterv végrehajtása tárgyában megjelent Utasítások aztán azon képzőintézeti tanárokat, kik nem látták a külföldi képzők működését, kik a tanterv szellemébe nem tudtak behatolni, arra indíták, hogy a képzők részére is ily Utasításokat kívánjanak.

1886-ban, az 1882. évi tanterv címlapján megjelölt időpontban /a négy évfolyam első beteltével/ több állami képző tanári testülete memorandum alakjában felterjeszté a minisztériumhoz a tanterv kiigazítása iránti véleményét. Ugyanezen időben Hettyey Gábor, dévai képzőintézeti igazgató szerkesztésében kezdét vette a Magyar Tanítóképző című lap, mely a tantervkiigazítás kérdését is felvette programjába. E lapnak vezetése mellett /mely 1890-től kezdve mint havi folyóirat, Budapesten jelenik meg/ folyt le a tantervkiigazítás története, mely három korszakot mutat fel: a módosítás, az átalakítás és a felforgatás korszakát.

A Magyar Tanítóképző első négy évfolyamában 16 közlemény vonatkozik a tantervmódosításra. Ezek eredményét a képzőintézeti tanárok egyesületének 1889. április 15-én Budapesten tartott /I./ közgyűlése vette számba. Scherer Sándor volt a tanterv módosításáról szóló tétel előadója. Kívánta az általános

és szakműveltségre tartozó diszciplinák határozottabb elkülönítését, a tanítási gyakorlatok emelését s némely tantárgyak /főképpen a művészeti/ óraszámának szaporítását; mindezt azonban az 1882-i tanterv keretén belül, "melynek szellemét mindnyájan helyesnek tartjuk, s csak a részletekben óhajtunk változtatást". /M.T.K. 1889. évf. 63. 1./ A közgyűlés, idő hiányában, a javaslattal nem foglalkozott, hanem a választmányhoz utasította. Ezzel ki volt véve a vidéki képzőintézeti tanárok kezéből az a kérdés, mely leginkább rájuk tartozott, mely körül tapasztalatokat leginkább ők szerezhettek.

A M.T.K. 1890. évfolyamában már a tanterv átalakítása körül forog a kérdés. 35 tanulmány és közlemény foglalkozik e tárgy részleteivel. A képzőintézeti tanárok egyesületének /II./ közgyűlése 1890. augusztus 19-én még mindig a tanterv módosításával vél ugyan foglalkozni, de ez már nem módosítás, hanem átalakítás volt. Kapi Gyula volt a tárgy előadója; kívánta az általános és szakképzés elkülönítését, némely tantárgyak, főképpen pedig a tanítási gyakorlatok óraszámának emelését, a tanterv részletesebb kidolgozását, a tanórák számának tetemes emelkedése /134/ miatt egy új tanerő alkalmazását, a zenetanárnak rendes tanáruul való alkalmazását. /M.T.K. 1890. 456. 1./

A közgyűlés megbízta a választmányt, hogy a legközelebbi közgyűlésre részletes tantervet készítsen. Az előadó ugyan arról biztosít, hogy még mindig "az 1882. évi tanterv alapján áll, nem akarja azt megdönteni, hanem kívánja jelességeinek megtartását s fogyatkozásainak kijavítását" /M.T.K. 1890. 454. 1./ Scherer Sándor is még mindig azon optimisztikus alapon állott, hogy "közönyünk fennállása óta alig nyilatkozott valaki az 1882. tanterv lényeges változtatása mellett" /M.T.K. 1890. 565. 1./

Ha azonban elfogulatlanul ítélünk, be kell látnunk, hogy e javaslatok túlhaladják az egyszerű tanterv-revízió körét; azok már messzemenő reformokat jelentenek; különösen a tanárok létszámának kérdése nem tantervi, hanem szervezeti kérdés, amit annyival kevésbé volt tanácsos a tanterv-revízióval kapcsolatba hozni, mert a minisztériumnak a négy éves tanfolyamot beho-

zó rendelete határozottan kimondotta, hogy a négy évet csak azon feltevésben állapítja meg, hogy az a tanárok létszámának emelése nélkül keresztülvihető. Kockára tették tehát az eddigi vívmányt is, mivel a felekezeti képzők úgy sem igen voltak hajlandók a tanfolyamok emelésére, s a minisztérium azt mondhatta volna, hogy miután a négyéves tanfolyam nem sikerült, visszaállítja a hároméves tanfolyamot. Hiába inti Pál Ferenc a rohanókat, hogy "a kiigazítás nem jelenti az épület lebontását, hanem a meglévőnek itt-ott mutatkozó fogyatkozásainak kijavítását". /M.T.K. 1890. 396. l./. Hiába hirdeti Hajtman Pál, hogy "az 1882-i tanterv vezérelvei oly szépek és kifogástalanul helyesek, hogy mindenkit kielégítenek" /M.T.K. 1890. 387. l./. Azonban: audaces fortuna adjuvat; a minisztérium nem vette észre a szavak és a tények közt lévő ellentétet; még XIX. Jelentésében is jóhiszeműleg mondja a miniszter, hogy "kevésbé a rendszer megváltoztatására, mint inkább a részletekben való javításra és tökéletesítésre van szükség."

Ettől kezdve az egyesület választmányának külön tantervkészítő bizottsága veszi kezébe az ügyet és sietteti a felforgatást. A M.T.K. 1891. évfolyamában 39, az 1892. évfolyamban 32 közlemény látott napvilágot a tanterv átalakításáról. A temetési gyászharangozásba belevegyül a Paedagogium nagyharangja is. A M.T.K. 1891. évfolyamában egy tanulmányt tett közzé Kozocsa Tivadar arról, hogy "az ú.n. elméleti pedagógiai tárgyak tanítását is népiskolai gyakorlati alapra kell fektetni; az általános képzésre tartozó tantárgyaknál nem annyira az illető tárgy által képviselt tudományt, ennek rendszerét kell tanítani, hanem azokat is a pedagógiai képzés szolgálatába kell állítani" /M.T.K. 1891. 60. l./. Hiába mondja Pál Ferenc, hogy "a javítással pár év múlva megint ott állunk, ahol most, t.i. sürgetnünk kell, hogy javítsunk" /M.T.K. 1891. 223. l./. Hiába mondja Horváth József, hogy "a tantervjavaslat újra átalakítás alá kerül, mielőtt alkalmazása bekövetkezne" /M.T.K. 1892. 16. l./. Hiába int az iglói képző tanári kara, hogy "nem azért kívánjuk tanítani az általános képzésre vonatkozó tárgyakat, hogy földmű-

vest, iparost képezzünk; a természettudomány tanításánál pl. az a cél, hogy a leendő tanító az őt környező természetet megértse" /M.T.K. 1892. 160. 1./.

"Én is azon kezdem - mondja Somogyi Géza, a tantervmódosításról szóló közleményében -, hogy a régi keretben kívánok maradni. Míg azonban ez sokaknál csak szólás-mód, /mert bizony egyik-másik nagyon is elhagyta a régi keretet/, addig én az 1882-i tantervben mind a tananyag mennyiségét, mind az arra szánt időt elégségesnek tartom, s nem ismerhetem el, hogy a mostani tanterv oly rossz, hogy annak alapján jó tanítókat nevelni ne lehetne". /M.T.K. 1892. 163. 1./ .

Mindez nem használt semmit; az 1892. ápr. 12-14. közgyűlés Sztankó Béla előadói javaslata alapján elfogadott egy olyan tantervjavaslatot, mely azáltal, hogy az általános műveltségre tartozó tantárgyakat a népiskolai oktatás szolgálatába helyezte, semmivé tette a tanító általános műveltségét; azáltal, hogy a művészeti tanórák számát módnélkül emelte, megvetette alapját a túlterhelésnek /heti tanórák száma: 36 + 37 + 37 + 35 = 145/ /M.T.K. 1892. 298. 1./.

Sőt azáltal, hogy a soha senkitől nem kifogásolt elméleti szakképzést /neveléstudományi tárgyakat/ felforgatta, bizonytalanságnak, sőt veszélynek tette ki a tanítók szakképzését is. Álmélkodva kérdi az ember: Hogyan lehetséges ez? Ha azonban a közgyűlés jegyzőkönyvét olvassuk, látni fogjuk, hogy legjobbbaik ott voltak, s felszólaltak a tervezett felforgatás ellen /Dr. Bartsch, Petrovác, Somogyi/. Dr. Bartsch "nem akarja alávetni új kísérletezésnek azon tanítási menetet, melyet hosszú tapasztalataink jónak bizonyítottak, mert az 1882. évi tantervet jobbnak, természetesebbnek tartja, mint a javaslatot. A fővárosiak - úgymond tovább - nem akarnak eltérni a megállapított tervezettől, mi pedig nem szeretnénk ellenkezésbe jönni saját meggyőződésünkkel; kéri a fővárosiakat, ne ragaszkodjanak oly mereven elfoglalt álláspontjukhoz". /M.T.K. 1892. 277. 1./.

De hát a szavazatokat nem ponderálták, hanem numerálták. Így történt, hogy a vidéki képzők részére csinálták a tantervet a fővárosiak a vidékiek ellenére, az 1882. évi tanterv teljes felforgatásával.

A tantervjavaslat csakhamar a minisztériumhoz került, onnan már 1892. nov. hóban a Közoktatási Tanácshoz küldetett, amely bizottságot küldött ki a tanterv megkészítésére /többnyire azokat, kik a tanáregyesületben is forogtak a tanterv körül/. A M.T.K. 1893. évfolyamában még mindig 15 közlemény foglalkozik a tanterv részleteivel. A Tanács 1893. június 26-án foglalkozott a tantervkészítő bizottság munkálatával, mely a tanórák számát 150-re emelte /37 + 37 + 38 + 38/. E szerföltött magas óraszám mellett is a neveléstani órák száma hárommal apadt. A tanács előadója azon reményének ad kifejezést, hogy "ha a tanítás olyan lesz, amilyennek lennie kell, t.i. a népiskolai oktatásnak megfelelő, hogy a tananyag valóban az iskolában sajátíttassék el; akkor egyáltalában nem kell attól tartani, hogy az új tantervben a megszabott óraszám túlterhelést fog okozni" /M.T.K. 1893. 431. l./. S ezt képes volt az előadó egy lélegzetvétel ideje alatt elmondani azzal, hogy a neveléstani órák számát hárommal apasztották. Méltán kérdi erre vonatkozólag Krausz S.: "Vegyük, uraim, komolyan fontolóra, lehetséges-e ez?" /M.T.K. 1895. 253. l./. A Közoktatási Tanács a munkálatot tíz tanítóképzőintézeti igazgatónak /miért nem valamennyinek?/ küldötte meg nyomtatásban azzal a felhívással, hogy tegyék meg észrevételeiket "széljegyzetek alakjában". A beérkezett vélemények 1894. április 16-án kerültek tárgyalás alá. A részleteket illetőleg mindegyik kisebb-nagyobb módosítást ajánlott; a legtöbb megegyezik abban, hogy az óraszám túlságosan magas. Egy vélemény volt feltétlenül elítélő; eszerint nem a tantervnek, hanem a képző szervezetének módosítására van szükség" /Magyar Paedagogia, 1894. 265. l./. A javaslatok közül leginkább a részletekre vonatkozókat fogadta el a bizottság, míg azokat, amelyek a tantervjavaslat alapelveibe ütköztek s elfogadásuk a javaslat felforgatását okozta volna, többnyire mellőzték" /M.T.K. 1894. 86. l./. Íme tehát a restaurációt revolúciónak keresztelé a tisztelt bizottság, s ártatlan képet vág az általa eszközölt felforgatáshoz. Difficile est...

Denique a tantervjavaslat némi változtatással /amelyek kö-

zött legfontosabb a heti tanóráknak tízzel való apasztása/ visszakerült a minisztériumhoz. Eközben az "irányadó körök" feltételül bizván munkájok sikerében, munkába vették a képzőintézeti tanárok egyesületében az Utasítások készítését. A Tanács is megbízatást kért a minisztériumtól a részletes utasítások megkészítésére. A munkát megzavarta a Tanács szünetelése. Azonban az M.T.K. 1895. évi X. száma megkezdte az elfogadott tanterv közlését, s amint a Tanács 1896 őszén ismét feléledt, legelső teendője volt a képzőintézeti tanterv kiviteléhez szükséges utasítások munkába vétele. Ennyiben áll a tantervjavaslat ügye jelenleg. Az érdekelt körökből koronkint hallani egy-egy halk sóhaj. Krausz S. szerint "a pedagógiai tárgyak beosztása és óraszámja nem haladást, hanem visszaesést mutat. Tanítóink legnagyobb részének eddig is nem a tanításban való ügyetlenség volt egyik főfogyatkozása, hanem a pedagógiai ismeretek felületessége, mely miatt a nagy tömeg nem emelkedhetett a tanításban és nevelésben művészi öntudatosságig. Az új tanterv hiába szaporította a gyakorlatot, ez a bajon lényegesen nem segít". /M.T.K. 1895. 255. l./. Simkó Endre sehogyse tud megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a neveléstudományok szakiskolájában kevesebb óra jut a szakra, a lényegre, mint más tárgyakra /M.T.K. 1896. 369. l./. Karoliny Mihály azt javasolja, hogy ha a kormány szándéka a népoktatás ügyét rövid időn revízió alá venni, ne adja ki most az új tantervet /M.T.K. 1896. 155. l./.

A föntebbieken rámutattam a tantervjavaslat eredendő bűneire, s az azokból származott fogyatkozásaira; hogy azonban teljes világításban álljanak előttünk, szükséges lesz ama fogyatkozásokat tüzetesebben is megvizsgálnunk.

II. A tanárok érdekei és a tanterv

A tanterv első eredendő bűne, hogy a növendékek tanulmányi érdekeit a tanárok személyi érdekeinek hozza áldozatul. Állításom teljes világításba helyezése végett vissza kell térnem az állami képzők első szervezésének idejére.

Az 1868. XXXVIII. t.c. 84. §-a az állami tanítóképzők taní-

tőszemélyzetét /a hitoktatókon és a gyakorlóiskolai tanítón kívül/ egy igazgató, legalább két rendes és egy segédtanárból állónak mondja. Az 1869. évi tanterv e létszámmal szépen megvalósítható lett volna. A heti órák száma ugyanis /levonva a valóstanárok által ellátott heti hat órát/ 87-et teszen. Azonban a testgyakorlatot /osztályonként 2 óra/ együtt lehetett, sőt kellett volna végezni; a zeneórák számából pedig osztályonként egy heti óra együttes karénekre volt fordítandó. A tanárok között felosztandó órák száma tehát csak 81, melyből az igazgatóra 13, egy tanárra 22, két tanárra 23-23 óra esett volna. Miután az igazgató 12-14, a tanár 22-24 órára volt akkor kötelezve, /külföldön is ez a kötelező óraszám/ még így sem érte volna el a tényleges óraszám a kötelezett óraszámot.

A képzőintézet kettős célja /szak- és általános képzés/ megnehezítette a kérdés ilyen egyszerű megoldását. Poroszországban épp azért alkalmaznak képzőintézeti tanárokat jelesebb néptanítókat is, hogy ezek némely elméleti tárgyak mellett a művészeti szakokat is tanítják, s teljes óraszámmal alkalmaztatnak. Nálunk is a kath. képzőknél népiskolai tanítók alkalmazásának főképpen az a célja, hogy az alkalmazott tanárok között a szakok felosztása nehézséget ne okozzon. A protestáns képzők, tanáraik képzettsége tekintetében a gimnáziumokkal álltak rokonságban; elméleti képzettségű tanáraik nem vállalkoztak /nem is vállalkozhattak/ a gyakorlati szakok tanítására, hanem ezen szakokat rendszerint a gimnáziumokban is tanító ún. szaktanárok látták el. /Hogy a kath. képzők ma is a népiskolával, a prot. képzők a középiskolával rokonintézményekül tekintetnek, annak érdekes példája, hogy míg az esztergomi képzőhöz néptanítókat alkalmazott az esztergomi érsek, addig a tiszántúli ev. ref. egyházkerület a debreceni képző igazgatóját középiskolai főigazgatóvá választotta meg /1895-ben/. A kath. és prot. képzők között fennállott ezen ellentétet az állami képzők szervezete nem tudta organikus egységgé alakítani. Kivételképpen alkalmaztak ugyan néptanítókat is, akik a művészeti szakokat /vagy valamely elméleti tantárgy mellett azok valamelyikét/ tanították, s így teljes óra-

szám mellett teljes fizetéssel bírtak; de a gyakorlat hovatóvább azon irányban erősödött meg, hogy a törvényben említett igazgató-, két rendes és egy segédtanárból álló tanári kart külön melléktanárokkal egészítették ki. A sárospataki állami tanítóképzőnél /mely 1869-ben egyszerre három tanfolyammal nyílt meg/ mindjárt az első évben két rendes és egy zenetanár volt az igazgatón kívül, s noha ezeknek sem volt meg a törvényes óraszámuk, az igazgatótanács külön rajztanár, külön tornatanár, sőt külön kertésztanár kinevezését kérte. Meg is nyerte. Dacára, hogy ez aliquot-tanári állások a kincstárnak ok nélküli megterhelésével jártak /a rajztanár heti 7 óráért 600 frttal, a tornatanár heti 4 óráért 400 frttal volt fizetve/, mégsem nyújtottak elég alapot tisztességes megélhetésre. Némelyek ugyan más intézetnél is nyertek "szakszerű" alkalmazást, de erre elmondható, hogy "medicina peior morbo".

Én 1882-ben 10 évi tapasztalat alapján rámutattam az állami képzők testét romboló eme kelevényre, /Sárospataki Lapok, 1882. évf. 424. l./ rámutattam a gyógyszerre is /melyet a kormány helyel-közzel már előbb is alkalmazott/, hogy t.i. a művészi tantárgyak tanárait üresedés esetén /vagy áthelyezés útján/ elméleti szakok tanításával való megbízás /és teljes tanári elfoglaltság/ mellett teljes tanári fizetésben kell részesíteni. Lehet, hogy ezúton egyik-másik tantárgy tanítása körül ideig-óráig egy kis didaktikai hiba történt volna; mindeneket egybevetve azonban állíthatjuk, hogy ez számba sem vehető csekélység lett volna az aliquot-tanárságokból eredő bajokhoz képest. Noha a kormány előtt a baj és annak orvossága nem volt ismeretlen, mégis késlekedett az orvosság alkalmazásában; sőt mivel a tanári állások pályázat nélkül töltettek be, ez igen sok helyen elnyomta a tanári karnak a baj megszüntetésére irányzott törekvését. A kelevény azután egy addig egészséges szervre vetette magát, kifakadt a tantervrevízió kérdésénél, s oka lón a tanulók óraszámával való túlterhelésének.

Az 1889-i közgyűlés tantervi előadója lényegileg az általam is javallt, a minisztérium által is - habár lassú tempóban -

követett utat ajánlja, mikor az 1882-i tantervet alapelvében és főbb beosztásában helyeselvén, javallja, hogy "az összes tanórák száma a tanerőknek egyenlő és méltányos díjazása mellett lehetőleg arányosan osztassék fel" /M.T.K. 1889. 63. 1./.

A közgyűlés határozata alapján a választmány által a minisztériumhoz intézett folyamodvány szintén a tanterv kérdéséről függetlenül kérte az ügy rendezését. A minisztériumnak a folyamodványra adott válasza kiemeli, hogy már csak mintegy tíz zenetanár és hat rajztanár van /azon idő szerint/ csupán zene- és illetőleg rajztanári fizetésre utalva; a többség részint a tantárgyak és javadalmak egységesítése, részint melléktárgyak tanítása folytán magasabb illetményeket élvez. "Amennyiben - úgymond a miniszteri rendelet - a rajztanárok a melléktárgyak tanítására a hiányzó képesítést megszerzik, örömet hozzájárulok ahhoz, hogy munkakörük tágításával javadalmasításuk is emeltessek" /M.T.K. 1890. 37. 1./.

Ha a minisztériumban a képzőintézeti ügyeket értő szakreferens lett volna, akkor az a miniszteri válasz így hangzott volna: "Miótán nálunk népiskolai oklevél kívántatik a képzőintézeti tanársághoz, annál fogva nem nevezek ki új képzőintézeti tanárt, míg a mostani aliquot-tanárságok összevonásával valamennyi szaktanár rendes elfoglaltatást s rendes fizetést nem nyer. Remélem, öt év lefolyása alatt ezt keresztülviszem, addig legyetek türelemmel". Nem így történt; a baj kiújult.

Az 1890-i közgyűlés a tanárok anyagi ügyeit is tárgyalta, habár a választmány nem tűzte ki /1890. Emlékirat 3. lap/. Tárgyalta pedig a tantervjavítás ötletéből, s itt már meglátszik az a célzat, hogy a tantervreform révén kívánják a melléktanárok érdekeit elintézni, hogy a rajz-, ének-, zene- és testgyakorlat tanárai rendes tanári ranggal és fizetéssel láttassanak el /M.T.K. 1890. 456. 1./.

Az előadó a zenetanár részére 26 órát és rendes tanári fizetést kíván, a rajz- és tornatanárnak nem kíván fizetésemelést, "mert ezek munkája csekély időre terjed s ezek heti óráinak számát az új tanterv sem szaporítaná" /M.T.K. 1891. 1./.

Csakhamar megérett a rajz- és tornatanárok ügye is. Kozocsa Tivadar már azon szempontból tárgyalja a tanterv módosítását, hogy "a rajz-, zene- és testgyakorlat oktatói helyzetének kérdését megfelelő módon szabályozza" /M.T.K. 1891. 76. l./.

Hogy a mostani zene-, rajz- és tornatanár mindegyikének teljes óraszámot adhasson, felemeli a heti órák számát 136-ra. Kozocsa tanulmányán már az is világosan látszik, hogy az nem a már alkalmazásban lévő tanárok érdekeinek igazi előmozdítója akart lenni, hanem előtanulmány a képzőintézeti tanári tanfolyam érdekében. Bizonyítja ezt azon körülmény, hogy már azon évben megjelent a Paedagogium rendezéséről szóló tervezet, mely az új javaslat szerint hivatva leendett a képzőintézeti tanárokat képezni. Az óraszámemelés lőn ettől kezdve a tanárok anyagi ügyei rendezésének emeltyűje, s a tanárok létszáma ama Prokrustes ágy, melybe a tanterv kinyújtóztatható. Egyik zenetanár panaszkodik is, hogy "a különféle tantervjavaslatokban az órák túlságos felszaporodásával oly óriási terhet nyomunk a képzőintézet növendékei nyakába, hogy annak súlya alatt össze kell roskadniok" /M.T.K. 1892. 195. l./.

A tantervkészítő bizottságnak az Andrásy úti képzőben 1892. március 14-én tartott gyűlésén egyik felszólalónak a tanórák számának emelése mellett az volt a fő érve, hogy csak így lehet a rajz- és szépírástanárnak kellő óraszámot adni, s részére rendes tanári fizetést biztosítani, csak így lehet képzett rajztanárokat nyerni a képzőkhöz. Mit nekik Hecuba! Annak a 2000 növendéknek szellemi érdeke, akik évente az állami képzőkben tanulnak, csekélység a 15-20 tanár anyagi érdeke mellett! A tanórák számának emelése azután folyton-folyt egész 150-ig /osztályonként 37-38 óra/. Végtére az tűnt ki, hogy a képzőintézeteknél még egy tanári állást kell rendszeresíteni /M.T.K. 1893. 431. l./.

Mily ellentétes kép ez azon képpel, melyet Frigyes német császár trónra léptekor Bismarkhoz intézett iratában festett. "Lehetőleg kerülendő - úgy mond - azon rázkódtatások, melyeket az állami intézmények és törvények gyakori változtatása okoz". Kívánja, hogy "a közszolgálatban az aránytalan költségeknek gát

vettessék, hogy a hatóságoknál alkalmazottak számának csökkenésével azok javadalmazása emeltessék". /Pesti Napló, 1888. márc. 13./

Azon állításomat, hogy a tantervjavaslat a növendékek tanulmányi érdekeit a tanárok anyagi érdekeinek rendeli alá, még élénkebb megvilágításba helyezi a tanítási gyakorlatok ügye, mely a tantervkovácsolás közben a gyakorlóiskolai tanítók helytelenül értelmezett érdekeinek emeltyűjévé alakult.

Az 1882-i tanterv a III. osztályban heti egy órát, a IV. osztályban az igazgató jelenlétében heti két órát s a gyakorlóiskolai tanító jelenlétében heti két órát, azonfelül bírálatra heti egy órát rendel; összesen heti 6 órát. A tantervjavaslat a III. osztályban heti két órát, a IV. osztályban heti nyolc órát rendel e célra; s e gyakorlatok a tantervkészítők tervezete szerint a gyakorlóiskolai tanítókra voltak bízandók, kiket ezek szerint rendes tanári fizetés illetett volna meg. Ily irányban kérvényezett a minisztériumnál mind a tanárok egyesülete /M.T.K. 1890. 21. 1./, mind a gyakorlóiskolai tanítók küldöttsége. A miniszter válasza az volt: hogy "míg a gyakorlóiskolai tanítóktól a népiskolai tanítóságnál magasabb, külön képesítés nem fog kívántatni, a kérelem teljesítését nem helyezheti kilátásba" /M.T.K. 1894. 94. 1./. Ha a minisztériumban a képzőintézeti ügyekkel ismerős szakreferens lett volna, ezen rendelet így szólt volna: "Lássátok felebarátaim! a gyakorlógimnázium tanárai sem húznak egyetemi tanári fizetést, tehát titeket sem illet meg a képzőintézeti rendes tanári fizetés. Ám én szívesen mozdítom elő sorsotokat; miként a gyakorlógimnázium tanárait kinevezem egyetemi tanszékekre, ha sora jó, azonképpen kinevezlek titeket képzőintézeti tanárokkul, ha magatokat érdemesítitek; ezt annyival inkább tehetem, mert a képzőintézeti rendes tanársághoz eddigelé népiskolai tanítói oklevél kívántatik. Legyetek hát türelemmel, kérjétek a rendes tanárságot alkalmas időben, de ne akarjátok az állami érdekek szolgálatára szervezett institúciókat egyéni érdekek szerint alakítani". Ám a gyakorlóiskolai tanítók /nem mondom, hogy mindnyájan/ szó szerint vették a miniszteri rendeletet, s ettől kezdve magasabb kvalifikációra

licitálnak, csakhogy rendes tanári fizetést nyerjenek, sőt ezután már a gyakorlati tanítás vezetését is maguknak követelték.

Peres Sándor, az 1890-i közgyűlés előadója kívánja, hogy "a nevelés- és oktatástan elméletét az igazgató tanítsa, a gyakorlati tanításokat pedig a gyakorlóiskolai tanítók vezessék, s ezek fizetése a rendes tanárokéval egyenlővé tétessék" /M.T.K. 1890. 456. l./. Azt az indítványt, hogy a gyakorlóiskolai tanítóktól magasabb kvalifikáció követeltesse, fölöslegesnek találták, mivel - Péterfi Sándor nézete szerint - "a gyakorlóiskolai tanítókat az általuk joggal kiérdemelt tanári fizetés külön magasabb kvalifikáció nélkül is megilleti" /M.T.K. 1890. 460. l./. Dr. Málnai, a tantervkészítő bizottság előadója az 1891-i gyűlésen már többosztályú gyakorlóiskolát javasol, melyben a IV. éves növendékek mint önálló tanítók végeznék a tanítást, élén egy gyakorlóiskolai tanító áll gyakorlóiskola igazgatója címmel és rendes tanári fizetéssel" /M.T.K. 1891. 195. l./. "Ezzel a gyakorlóiskolai tanítók ügye is egyszerű és illő megoldást nyerne; megkapná az őt megillető nagyobb hatáskörrel a nagyobb fizetést" /M.T.K. 1891. 200. l./.

Gyakorlóiskolai tanítóink törekvését a minisztérium ismét nem a kellő szempontból fogta fel, s a népiskolai nyugdíjtörvény revíziójakor a gyakorlóiskolai tanítókat, kik addig az állami hivatalnokok sorában voltak s harminc évi szolgálat után nyugdíjaztattak, áthelyezte a többi néptanítók sorába, negyven évi szolgálatra. Ez, akárhogy nézzük is, a bosszúállás színét viseli magán, melyet széles Magyarországon egyetlen tanférfiú sem helyesel, s melynek megváltoztatására az összes képzőintézeti alkalmazottak tábora mint egy ember száll síkra.

A Közoktatási Tanács tanterve sem felelt meg egyelőre a gyakorlóiskolai tanítók várakozásának. A tanítói gyakorlatok vezetését az igazgató kezében hagyja, meghagyván a gyakorlóiskolai tanítónak is annyi befolyást, mint aminővel eddig bírt. Azonban - akár tudatosan, akár célzat nélkül - mégis úgy van intézve a dolog, hogy előbb-utóbb a gyakorlóiskolai tanító kezébe jut a gyakorlati tanítások vezetése. A tantervjavaslat legújabb alak-

ja szerint ugyanis a neveléstani elméleti órák száma hetenkint 9 1/2, a tanítói gyakorlatoké 10; ez együtt 19 1/2. E magas óraszám ellátására az igazgató törvény szerint nem kötelezhető, de sokszoros elfoglaltsága miatt nem is vállalkozhatik. Az igazgatónak a gyakorlati órákon való részvétele tehát a papíron marad, s a tanítási gyakorlatok lassú uzus /inkább abuzus/ útján a gyakorlóiskolai tanító egyedüli vezetése alá jutandnak. Az elmélet és gyakorlat szakadása múlhatatlanul be fog következni, újra ki fog fakadni a gyakorlóiskolai tanítók ferde törekvése is.

Íme ezekért mondom én, hogy a tantervjavaslat első eredendő bűne, hogy a tanulók oktatási érdekeit a tanárok anyagi érdekeinek rendeli alá. Pedig tulajdonképpen ez az érdek sincs megoldva, legalább a jövőre nézve csak akkor lesz ez a kérdés rendezve, ha megvalósul azon eszme, hogy képzőintézeti tanároknak olyanok alkalmaztassanak, akik néhány évi népiskolai gyakorlat után az egyetemen nyerték tudományos kiképzésüket. Ezeknek nem fog derogálni, hogy az elméleti tantárgyak mellett gyakorlati tárgyakat is tanítsanak.

III. A Paedagogium és a tanterv

A tantervjavaslat második eredendő bűne, hogy a néptanítóképző érdekeit a Paedagogium érdekeinek keresztfájára feszíti.

Miklós Gergely, a Paedagogium polgári gyakorlóiskolájának tanára már az 1890. évi közgyűlésen indítványozta, hogy az általános műveltségre tartozó tantárgyak is a pedagógiai szakképzés szolgálatában álljanak /M.T.K. 1890. 456. l./. De csak Kozcsa Tivadar paedagogiumi tanárnak a M.T.K. 1891. évfolyamában megjelent cikke formulázta e kívánságot bővebben. Ezen javaslatok elseje az elméleti neveléstudomány tanítását, második a módszertan tanítását forgatta ki, s a harmadik az általános képzésre tartozó diszciplínákat semmisíti meg.

a/ "Az ú.n. elméleti pedagógiai tárgyak tanítását is népiskolai gyakorlati alapra fektessük. A lélektan tanításában ne a lelki tehetségek osztályozására és a lélektani törvények rendsze-

res tárgyalására fordítsuk a főgondot, hanem inkább a lelki élet különböző nyilvánulásainak ismertetésére. Az ú.n. általános nevelés- és módszertanban ismertessük meg az egész iskolai életet, a tanítónak összes nevelői és oktatói feladatait, beleértve az iskolai szervezést és adminisztrációt is." Ezek Koczsa Tivadar szavai.

Aki e hangzatos szavakat olvassa, azt hinné, hogy az 1882. tantervben rendszeres, talán épp elméleti lélektan van előírva, holott az 1882. tanterv azt mondja, hogy a szorosán tudományos rendszer mellőzésével kell a lélektan tanítani; azt hinné, hogy a népiskolai adminisztráció nem taníttatik, pedig ott van az 1882. tantervben, hogy az iskolaszervezés fő tekintettel a fennálló törvényekre, tanítandó. Evégből tehát nemcsak szükségtelen, de sőt káros volt reformot inaugurálni; a neveléstan tanárai közül senki sem hangoztatott ilyesmit, jeleül annak, hogy nem volt rá szükség.

Lássuk, mily alakulatot vett ezen elv a tanterv alakításában! Az 1882. tanterv szerint tanítandó I. osztályban test- és egészségtan, II. osztályban lélektan s módszertanból az ú.n. előkészítő népiskolai tantárgyak /beszéd- és értelemgyakorlatok, írvaolvasás, nyelvtan-helyesírás, olvasás-fogalmazás, szám- és mértan/ módszertana. A III. osztályban a többi népiskolai tárgyak módszertana és oktatástan. Azután a neveléstan. A IV. osztályban a nevelés- és oktatás története, iskolai szervezattan. A tantervjavaslat szerint e diszciplínák beosztása: I. oszt. a testi élet ismertetése egészségügyi és neveléstani vonatkozásokkal; II. o. a lelki élet ismertetése tekintettel a nevelés feladataira; III. o. népiskolai nevelés- és oktatástan; IV. o. a nevelés elméletének története. A magyar népoktatásügy szervezete. Iskolai egészségtan.

E beosztás ellen az 1882. évi közgyűlésen legjobbaink szálltak síkra, de leszavagták őket olyanok, akik sohasem foglalkoztak a neveléstudományok tanításával. Pedig a tananyag beosztásának ez általános jelzése még nem mond meg mindent, az azután következett részletes kidolgozás mutatta meg, hogy általános neve-

léstan nincs többé; az értelmi, erkölcsi és vallásos nevelés a II. o. lélektanában az egyes fejezetek dekoratív függeléke gyanánt szerepel. A testi nevelésről szóló ismeretek részint az I. o. test- és egészségtanában, részint a IV. o. egészségtanában foglalnak helyet. A III. osztályban eddig tanított nevelés-tan helyett a népiskolai rendtartásra vonatkozó ismeretek mellett ott látjuk a kiseddóvók, középiskolák, egyetemek s más szakiskolák /vakok, tompaelméjűek, hülyék, árva-, szeretetházak, javítóintézetek/ ismertetését. De e mellett külön kell tanítani a IV. osztályban a magyar népoktatásügy szervezetét. Tehát egészségtan és iskolai szervezattan kétszer is van, nevelés-tan egyszer sincs.

A rombolás eme munkájában a Paedagogiumé a kezdeményezés dicsősége, de osztozkodik abban dr. Málnai Mihály is, ki az 1892-i közgyűlésen szintén hangoztatta, hogy a nevelés-tan helyett a szerényebb hangzású /?/ alkalmazott lélektan címét választották. /M.T.K. 1892. 275. 1./. De mily ellenmondások árán sikerült ez a dicsőség!

"Nem tartja helyesnek - úgymond Málnai -, hogy valamely testi működés leírásához közvetlenül hozzácsatoljuk az illető test-részre vonatkozó egészség-tani szabályokat, mint azt a különben kitűnő dr. Scherman- és Erdődi-féle könyvek teszik. Az ily szakadozott egészség-tani szabályokat jelöltjeink meg sem értik, mert valamely egészség-tani szabály megértése feltételezi az egész emberi test működésének ismeretét" /M.T.K. 1890. 299. 1./. Azonban elég naív arra, hogy "szakadozott nevelés-tani szabályok" nem genírozzák. Talán a szellemi nevelés kevésbé fontos a testi nevelésnél? A pedagógia-elméleti tananyag beosztásánál aztán már így beszélt Málnai: "Mindegyik lelki tünemény kis monográfia alakjában tárgyalatnék: a/ az illető lelki tünemény részletes leírása, b/ a tünemény fontosságának méltatása, s c/ ebből következtetjük, hogy hogyan alkalmazhatjuk e szempontokat a gyermekek nevelésében" /M.T.K. 1891. 78. 1./.

Hát ez határozottan visszaesés, mely emlékeztet az 1854. évi porosz képzőintézeti szabályzat /Regulativum/ Schulkundé-

jára. E szabályzat minden rendszeres pedagógiát eltiltott, egyszerűen csak annyit kívánt, hogy a tanító gyakorlati útmutatást nyerjen arra, miképpen kell a népiskolában tanítani. Öntudatos nevelői működés felesleges volt. De aki ama regulatívumok történetét ismeri, az tudja, hogy mily ellenhatást idéztek elő ama reakcionárius szabályzatok; tudja, hogy a tanítók képzésének e szándékos lejjebb szállítása a papiroson maradt; a képzők úgy, mint a tanítók a célokat, az eszközöket felölelő s összefüggő rendszerben tárgyaló neveléstant követelték s követtek; s midőn az 1872. évi új szabályzat /Allgemeine Bestimmungen/ megjelent, ez tulajdonképp csak szankcionálása volt ama rendszernek, melyet a porosz képzők az 1854. szabályzat ellenére követtek.

Egyébiránt nálunk nem is a Regulatívumok példájára hivatkoztak, hanem francia példákra, annak igazolásául, hogy nem kell nálunk önálló neveléstan. Na hiszen rettenetesen szép példa! Franciaországban a tudományos akadémia /Institut/ tagjai írják a népiskolai tankönyveket. Nálunk is így volt hajdan; egyetemi tanárok, ref. püspökök írták még e század elején is a népiskolai könyveket. Ma már, hála Istennek, nem így van; ma már az 1882. tanterv alapján képeztünk oly tanítókat, kik általánosan engedélyezett könyveket írtak; s én a magam által írott könyvekre nem vagyok büszke /képzőintézeti könyveket nem is írtam/; de arra az ABC-re, melyet egy derék növendékem írt, büszke vagyok. Az 1882. évi tanterv alapján a "hangzatos neveléstan" tanítása útján remélem elérjük azt is, hogy minden népiskolai könyvet néptanítóink írják; míg a tantervjavaslat érvényreemelkedése esetén, attól tartok, hogy a népiskolai könyvek írása is miránk, képzőintézeti tanárookra szorul, vagy pláne Mikszáth Kálmánra. Hogy tanítóink még sok rossz könyvet írják, az igaz; de ennek épp a legkevésbé alkalmas ellenszere a rendszeres neveléstan eltörlése.

b/ A második javaslata a Paedagogiumnak "a szakszerű gyakorlati irányú kiképzés" érdekében abból állott, hogy az egyes tantárgyak részletes népiskolai módszertanát, különös tekintettel az egyes tárgyak népiskolai tananyagának részletes feldolgozásá-

ra, az illető tárgyak szaktanárai tanítsák" /M.T.K. 1891. 60. l./.

Ily intézkedés csak a módszer változhatatlanságába vetett hit s azon feltevésen alapulhat, hogy az új tanterv szerint képzendő tanító képtelen lesz önállóan feldolgozni a népiskolai tananyagot. E berendezés gyökerében sérti a tanító önállóságát, eltorlaszolja a haladás útját; az így preparált tanítók közül kerülendnek ki a módszertani haladás leghevesebb ellenzői. Ha a tanítás mechanizálása a tantervjavaslat érvényesítése által életbe lép, akkor egy újabb módszer felmerülése esetén félre kell tenni ezen ilyen módszeres feldolgozásokkal el látott tanítókat, mint a sípládás kicseréli az elkopott szöges hengereket; vagy pedig póttanfolyamokat kellend szervezni számukra az újabb módszeres feldolgozás elsajátítása végett; mert ezek bizony olyanok lesznek, mint az egyszeri "képezdész", ki azt mondta táncosnéjához: „Gyerünk az ajtóhoz, kisasszony, mert én csak onnan tudom elkezdni a waltzert”.

A népiskolai tananyag módszeres feldolgozásának különben története van. Oroszországban az állami képzők is felekezeti iskolák; az igazgatók tanították a neveléstan mellett a vallást is. Azonban az 1854. évi szabályzat által szabott korlátok bővülése közben az igazgatók terhe nagyra nőtt, kísérletet tettek, hogy lehetne könnyíteni; néhol a gyakorlóiskolai tanítóra, más hol a szaktanárookra bízta a módszertan tanítását. E példák nyomán rendelte a mi 1869-i tantervünk is, hogy az igazgatótól tanított módszertan mellett a szaktanárok is tanítsák a saját tantárgyuk népiskolai módszerét. A porosz képzőkben az 1872-i új szabályzat az ingadozást megszüntette; nálunk is törölte az 1882. tanterv az 1869-i tanterv kétkulacsosságát /Csak a számtannál maradt meg e kétes sikerű berendezés/. S íme, a tantervjavaslat ismét vissza akarja állítani, amit a tapasztalat elvetett. A németek sokat írnak mostanában a kísérleti pedagógiáról. Ha tudnák, hogy nálunk már /vagy még/ virágjában van!

Egyébiránt a dolognak egy kis személyi háttere is van. A népiskolai tananyagnak a szaktanár által való feldolgozása Korocsa

szerint azon haszonnal járna, "hogy minden egyes képzőintézeti tanár több gondot fordítana saját pedagógiai kiképzésére" /M.T.K. 1891. 61. 1./.

Való igaz, hogy a szaktanárok nem igen gondolnak a népiskolai módszerrel, nem járnak el a gyakorlati tanításokra. De ennek a legrosszabb ellenszere lenne a Kozocská-tól ajánlott módszer. Sokkal inkább fején találja a szeget Somogyi Géza, midőn azt mondja: "Az általános műveltséget és szakképzést nyújtó tantárgyak kapcsolatát nem abban látom, hogy minden egyes szaktanár tantárgyának mintegy függelékeképpen annak módszertanát is nyújtsa; hanem abban, hogy az elemi módszertan szabályainak megfelelően dolgozza fel. Ha a szaktanár szaktárgyának módszeréről beszél, de tényleg nem aszerint jár el: csak olyan szóbeszéd lesz, mintha azt a neveléstan tanára gyakorlati alkalmazás nélkül tanítja" /M.T.K. 1892. 164. 1./.

Somogyi Géza helyesen ismerte fel formális elv gyanánt az 1882. tanterv ama szép elvét, hogy "a képzőintézeti tanításnak a népiskolai tanítás előképének kell lennie". A Paedagogium materiális elvet kövöcsöl belőle. Hiú reménynek tartom a szaktanárok érdeklődésének a népiskolai tananyag feldolgozása által való felköltését.

Alkalmaztatok néptanítókból az egyetemen kiképzett tanárokat, azok majd fognak érdeklődni a gyakorlóiskola munkája iránt különleges módszertani diszciplínák tanítása nélkül is.

c/ Hogy a Paedagogium félreértette az 1882. tanterv ama szép elvét, "mely szerint a képezdei oktatásnak a népiskolai oktatás előképének kell lenni", legvilágosabb bizonyítéka ennek azon törekvés, mellyel az általános műveltségre tartozó tantárgyakat is a pedagógiai képzés szolgálatába helyezték, s ezzel a tanítónövendék általános képzésének színvonalát alányomták. Poroszországban azok a képzőintézeti tanárok, akik néptanítókból lettek, vagy /mint Gothában/ maguk is tanítottak a több osztályú gyakorlóiskolában egy-egy tantárgyat, középiskolai tankönyvekből is tudtak úgy tanítani a tanítónövendékeknek, hogy tanításuk a népiskolai tanítás mintaképe volt, hogy rajta bizonyos pedagógiai frissesség ömlött el /az 1882. tanterv szavai/. Idehaza is több képzőnél fordultam meg s külföldön is láttam sok rossz tanítót is /mert hát

ott sem "fenékiig tejfel"/; ismertem olyan tanárt, aki a leg-
 elemibb könyvből is doceált, aki a direkt módszer mellett két
 növendéket feleltetett egy tanórán. Olyat is láttam, aki ver-
 bális realizmussal tanította a borderítést, melyet a paraszt-
 munkást képző vincellér iskolában is kísérletileg mutatnak be.
 Olyat is láttam, aki ötször mondatta fel egyvégtiben a törté-
 neti kézikönyvből Mátyás királyt /s a középiskolai miniszteri
 biztos semmi feltűnőt nem talált benne/. Nem a könyv, uraim!
 hanem a tanító módszere, egyénisége a fő dolog. A betű megöl,
 a lélek az, amely megelevenít. A tanárnak a népiskolai módszer-
 ben való jártassága helyett a tankönyv elnépiskolásításában ke-
 resni biztosítékot, gyenge dolog. "Nagyon vénül az ember, hogy-
 ha már Lombikhoz tér, midőn organizál".

Kozocsa Tivadarnak ama gondolata, hogy "minden tantárgy ta-
 nításánál nem annyira az illető tárgy által képviselt tudományt,
 ennek rendszerét, mint inkább a népiskolai nevelő-oktatás cél-
 ját tartjuk szem előtt", új alakot adott a reáltantárgyaknak.

Hosszadalmas lenne ezek részletébe bocsátkoznunk; csak a
 történelemre és földrajzra tesztek megjegyzést. A történelem ta-
 nításánál a népiskolai módszer abban kíván érvényesülni, hogy a
 magyar történelem képezi azon fővonalat, mely a történet-tanítá-
 sson áthúzódik. Egy jeles középiskolai tanfériú azt mondja erre,
 hogy "e módszer ma még nincs annyira kialakulva, hogy a kísérle-
 tezés veszélye nélkül reá alapíthatnók történeti tanításunkat.
 Hadd próbálják ki előbb mások a mi tanulságunkra" /Magyar Paeda-
 gogia, 1897. 81. 1./.

Íme a középiskolában, hol minden tanítás
 az általános képzés szolgálatában áll, óvatosak a kísérletezés-
 ben; s a képzőben, hol az általános képzés mértéke úgysis cse-
 kély, nem riadunk-e ettől vissza? Pedig amidőn a tantervjavas-
 lat az általános képzésre vonatkozó ismereteket a népiskolai
 oktatás szolgálatába akarja helyezni, mind a kettőt porba ejti.
 Oly történeti ismereteket, melyekre a tanítónak az általános mű-
 veltség szempontjából szüksége lenne, nem nyújt, mert töredékes
 kiválasztásban nem mutatható fel a népek életfejlődésében mutat-
 kozó törvényszerűség. A népiskola szükségletéhez nem alkalmazko-

dik, nélkülözi a biografikus alakot. S avagy nem lesz-e gyökereiben megsértve a tanítónövendék tudományos érzéke, midőn a magyar nemzet története cím alá erőszakoljuk az olyan részleteket, melyek azzal semmi összefüggésben nem állanak. /IV. Henrik. VII. Gergely. A százéves háború Francia- és Angolország között/. Nem ismeretlen előttünk, hogy a nyugati kultúrnépek csak nemzeti történelmet tanítanak. Németország népiskoláiban igen szépen csoportosítják az európai nemzetek történetét a nemzeti történelem körül /Preussischer Kinderfreund/. Ez ott nemcsak lehetséges, sőt szükséges is. A német nemzet történeti fellépése óta minden oly történeti eseményben részt vett, mely Európa térképét átalakította. A magyar nemzetről ez nem mondható.

Hogy a népiskolai módszernek a képzőintézeti tantervben és tankönyvekben való alkalmazása körül minden tapasztalatunk hiábavaló, annak ékes példája a földrajzi tanterv.

Az 1869. évi tanterv tudományos, vagyis analitikus menetet követett /I. oszt. csillagászati, természeti földrajz és Európa politikai földrajza. II. oszt. Magyarország földrajza, a többi földrész/. Az 1877. évi tanterv népiskolai vagyis szintetikus menetet hozott be. /I. oszt. Magyarország és Európa. II. oszt. a többi földrész; természeti és csillagászati földrajz/. Az 1882. tanterv megtartá e menetet. S íme a tantervjavaslat visszatér az analitikus tanmenethez. /I. oszt. csillagászat, II. oszt. természeti és politikai földrajz, III. oszt. a magyar állam földrajza/. Ez talán az egyetlen rendelkezése a tantervjavaslatnak, melyet kifogástalannak tartok /bár ezt nem volt szükség harmadféltévre kiterjeszteni/. De hát mi ebből a tanulság? Az, hogy a tanító általános képzésére vonatkozó ismereteket a tanítóképzőben nem azáltal kell "a népiskolai oktatás előképévé" tenni, hogy a tanfolyamok menetét a tantervben, vagy a methodikai egységek sorrendjét a tankönyvben "a népiskolai nevelő-oktatás céljai"-nak Prokrustes ágyába fektessük; hanem azáltal, hogy a methodikai egységeket /jobban szólva minden egyes tanórai tanítást/ szemléletieség, világosság, szabatoság tekintetében a leendő tanító munkájának mintaképévé tegyük. Ez amire szükség van. Hogy

az általános műveltségre tartozó tudományokban a képzőintézeti tanterv nem a népiskolai tantervet követi a tanfolyamok menetében: az nem baj. Hogy a képzőintézeti tankönyvek a népiskolai könyveket a methodikai egységek megállapítása és berendezése körül nem követik: az se baj; ezek nem terelik el a tanítót a helyes módszertől; hiszen tanterv és tanmenet adva van; a tanító kénytelen azokhoz alkalmazkodni. De hogy az egyes tanórán mint jár el, úgy-e, mint a képzőintézeti tanár az ő középiskolai módszerével, vagy úgy, miként a gyakorlóiskolai tanító /elemi módszer szerint/; ez a fontos dolog. S hiába, ki kell mondanom, hogy tanítóink nagy részénél sem a neveléstan tanárának methodikai elvei, sem a gyakorlóiskolai tanító példája nem elegendők arra, hogy a képzőintézeti tanárok ellenkező példáját lerontsák. Képzőintézeti tanáraink nagy része középiskolai módszert használ s ezen sem a tantervjavaslat, sem új tankönyvek nem fognak változtatni semmit, ezt számos példával tudom igazolni.

Azok a képzőintézeti tanárok, akik oly nagy zajt csaptak alkalmas kézikönyvek hiánya miatt, nem hatoltak a dolog mélyére; a könyvben keresték, ami öbennök hiányzott; a diónak a héját szorongatták, a beléig nem hatoltak. Man muss die Sache beim Geiste fassen. A régi tanterv szerint a képzőintézeti oktatásnak kell a népiskolai oktatás előképének lenni, tehát nem a képzőintézeti tantervnek, nem a képzőintézeti tankönyvnek, mint a tantervjavaslat akarja. Bizonyos, hogy állami képzőink belső bajai között legnagyobbik az, hogy nem mindenütt tudták a képzőintézeti oktatást a népiskolai oktatás előképévé tenni. A Paedagogium helyesen állapította meg a diagnózist; de nem találta el a kellő módszert. Én egyedüli orvosságnak tartom e baj ellen is népiskolai tanítóknak az egyetemen képző intézeti tanároknak való képzését. Hiszem, hogy Gyertyánffy István Sz. Keresztúron szintén ez eredményre jutott volna. De hát a Paedagogium eszméjének szolgálatában más gondolatkörnek kellett keletkeznie.

Luther hogyha pápa lesz esetleg
 S Leo tanár egy német egyetemen;
 Ki tudja, nem reformál-e emez
 S az sújtja átkát a dülő merészre!

/Madách/

Íme azért mondom én, hogy a tantervjavaslat második ere-
 dendő bűne abban áll, hogy a képzőintézeti növendékek tanul-
 mányi érdekeit a Paedagogium érdekeinek keresztfájára feszí-
 ti /M.T.K. 1891. 105. 1./.

IV. Herbartistáink és a tanterv

A tantervjavaslat harmadik eredendő bűnének találtam her-
 bartistáink befolyását, úgy a neveléstani részlet kialakulá-
 sára, valamint az egész tanterv részletezésére s különösen az
 utasítások kidolgozására.

a/ Herbartistáink keze között nyert sajtóságos - mondhat-
 ni groteszk - alakot a Paedagogium azon gondolata, hogy "az
 elméleti pedagógiai tárgyak tanítását is népiskolai gyakorlati
 alapra kell fektetni". Dr. Kármán Mór ráállott a Paedagogium
 álláspontjára s kimondá, hogy "a tudományos pedagógia, mely
 nagy elveket állít fel, s deduktív úton jut eredményekre, a
 népoktatási intézetekben nem lehet a pedagógiai oktatás alap-
 ja" /M.T.K. 1891. 105. 1./.

Ezért kellett a neveléstant a lé-
 lektanba beolvasztani; ezért kellett a "nagy hangzású nevelés-
 tan helyett szerényebb hangzású alkalmazott lélektan címet al-
 kalmazni". Dr. Kármán Mór később ismételtén kifejtette ez al-
 kalmazott neveléstan körüli nézeteit /M.T.K. 1893. 89. 1./,
 melyek szerint "a nevelés feladatából kell kiindulni, ehhez
 fűződjének megjegyzéseink a lelki élet ismeretének fontosságá-
 ról" stb. S csakugyan az ő befolyására vihető vissza a tanterv-
 javaslat II. oszt. tananyag kialakulása. De hát hogyan állunk
 a dologgal? Úgy, hogy a nagy elvek felállítása a neveléstan e-
 lejéről elmaradt ugyan /mert hisz nincs is neveléstan/; de oda
 jutott az alkalmazott lélektan elejére. Hova lett az induktív
 lélektan, a lelkiélet leíró ismertetése? Hiszen az induktív lé-

lektan csak az ismertetés végén jut a nevelés feladatainak ismeretére. A lélektan elejére tenni a nevelés feladatait, a legmerevebb dogmatizmus, mely nem a növendék meglévő ismereteihez fűződik, hanem a nevelői belátás eredményét, mint deus ex machina állítja a növendék elé. Ezelőtt 35-40 évvel Ohler /s ezek alapján nálunk Bárány és Mennyei/ eljárása volt ilyen dogmatikus eljárás; ezek tanítottak együtt lélektant és neveléstant; s mikor Dittes, Schütze etc. a lélektant és neveléstant külön kezdték tanítani, épp ama dogmatizmus ellen kívántak hatni. A lélektan és neveléstan e különállását nem adták fel a külföldi képzőkben sem. Még Martig is az ő Anschauungs-psychológiájától külön dolgozta ki az ő Lehrbuch der Paedagogik című művét /M.T.K. 1892. 52. 1./.

Pedig már ő csak eléggé igyekezett minél szorosabb vonatkozást létesíteni a lélektan és neveléstan között. Herbart eljárása, mikor a pedagógiát "aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet" dolgozza fel, vagy dr. Kármáné, mikor az alkalmazott lélektant "a nevelés feladataiból vezeti le", egyaránt deduktív módszerek. Ezzel szemben bizony sokkal szebb, sokkal jobb, ésszerűbb az 1882. tanterv berendezése, mely az I. osztály testtanában elvezeti a növendéket az érzés- és mozgásig; a második osztály lélektana ebből a prima naturából kiindulva, elvezet a lelki élet kialakulásának induktív leírása útján az ember rendeltetésének felismeréséig, a secunda naturáig /erkölcsi jellemig, az erényig/; a III. osztály neveléstaná azután deduktíve elvezet az ember rendeltetéséből, az erkölcsi jellemből a nevelés céljai, módjai és eszközeinek részletes ismeretére.

Hogy a neveléstani ismeretek deduktíve vezetnek le a lélektanból, hogy rendszerbe foglaljuk a neveléstant, az még nem teszi a népoktatási intézetek neveléstanát tudományossá, - legyenek e felől nyugodtak a mi herbartistáink. A tudományos neveléstan /mely különben - miként dr. Kármán Mór is megjegyzé - még most van alakulóban/, egész más ingredienciákból fog állani, minthogy "elveket állít fel s deduktív úton jut bizonyos ismeretekre". Tulajdonképpen nem is lehet hát érteni, hogy miért

féltik herbartistáink a népoktatási intézeteket a "tudományos pedagógiától", mely saját bevallásuk szerint még meg se született.

Pedig nem is igazán őszinte a herbartistáink sopánkodása a képzőintézetek tudományos /?/ pedagógiája felett. Csak egyet említek: bevitték a lelki élet dichotomikus felosztását, melyet pedig Herbart külföldi követői is feladtak /Pädagogische Blätter, 1896. 506. l./ s még egy Wundt tekintélye se lesz képes állandóan elfogadtatni. Épp a Herbart-féle pedagógiának a népszerű "alkalmazott lélektanba" való bevitele teszi groteszk alkotássá a tanterv ezen részletét.

A legnevezetesebb herbartistáink eljárásában az, hogy midőn a rendszeres neveléstant kiküszöbölik, mégis /a IV. osztályban/ a nevelés elméletének történetét kívánják tanítani. Ugyan kérem, mit mondanának a prot. gimnáziumok tanárai, ha a konventi tanterv, mely a VIII. osztályban összehasonlító vallástant /vallásbölcsestsézetet/ kíván tanítani, elfeledné előzőleg rendszeres hités erkölcsstant tanítani, hanem csak a bibliai történetek alapján kívánna építeni?

b/ Herbartistáink másik kétes értékű sikere, hogy keresztülvitték a tananyag részletezését. S az a nevezetes, hogy a részletezés nem is Herbart szellemére vall. "Die eitelsten aller Lehrpläne möchten wohl die Schulpläne sein, welche für ganze Länder und Provinzen entworfen werden" - mondja Herbart /Sämtliche Werke. X. 108. l./. Minél szélesebb körre van szánva valamely tanterv, annál általánosabbnak, annál kevésbé részletezőnek kell annak lennie. A tanterv feladata, hogy megállapítsa azon keretet, melyben valamely intézet oktatásának mozognia kell, hogy egyrésztől ugyanazon fokú működési körbe helyezett egyének megközelítőleg egyenlő képzettséggel bírjanak, másrésztől az átmenetel egyik intézetből más, rokon intézetbe lehetővé tétessék. Ezen határon belül az ország különböző részeiben levő lakosság különböző műveltségi szükségleteihez képest lehetőleg legnagyobb szabadság adandó. A tankönyvíró feladata lesz azért, hogy a különböző fejlettségi fokon álló vidékek vagy népelemek számára a részleteket

megállapítsa. E tekintetben az 1882. tanterv fölötte áll a tantervjavaslatnak. Kitűzi minden tantárgynál a célt, meghatározza az általános vezéreelveket; a kidolgozást a tankönyvíróra bizza. A tantervjavaslat ellenkezőleg a célt és elveket hagyja el; ehelyett nagy részletezéssel feltáralja a célhoz vezető eszközöket, a tananyag részleteit. Úgy jár el a tankönyvíróval szemben, mint az a gazda, aki nem közli a cseléddel a munka célját, mert hiszen arra csak a kivitel tartozik. Ilyen cselédmunka nem önérzetes írónak, hanem csak a monopóliumot űző kiadóknak lehet ambíciója. A tananyag részletei ugyanis csak a tankönyvírás közben alakulnak ki teljes világossággal a tankönyvíró előtt. Munkája közben részletek merülnek fel, melyeket fel kell vennie, mások elhagyhatóknak, összevonhatóknak tűnnek ki; úgyhogy a methodikai egységeket előre megállapítani, hézagtalan tanmenetet előre készíteni a lehetetlenséggel határos. Egy példával igazolom állításomat. A tantervjavaslat az I. o. test- és egészségtanát annyira részletezi, hogy pl. az orrpiszkálás is fel van sorolva; de már a szorulásról, a hasmenésről nincs szó. A siketekkel való beszéd fel van véve, de a vakok oktatásának élettaní alapja nincs említve. Azt mondhatná valaki, hogy e hézagokat a tankönyvíró pótolja. De ha reábizuk a pótlást, miért nem esetleg a rövidítést; mire való e Prokrustes-ágy?

c/ A harmadik vívmánya /?/ herbartistáinknak a részletes utasítások készítése. Nem tehetek róla, én ebben is visszaesést látok. Ily részletes utasításoknak csak ott és akkor van helye, ahol és amikor a gyakorlat nem tudott az elmélet fokáig emelkedni. Tudom, hogy akik a képzőknél ily utasításokat kívánnak, azok a mi középiskoláink számára készült utasítások példájára hivatkoznak. Hát én ezekben is csak azt látom, hogy középiskoláink tanárainak pedagógiai gyakorlata nem alakult még ki annyira, hogy rendszeres elmélet alakját öltse magára. Sőt én meg vagyok győződve, hogy ez utasítások nélkül már megvolna az a közelfogadásra szolgáló elmélet. Olyanforma jelenséggel állunk itt szemközt, mint mikor a selyemhernyó nem talál alkalmas mediumot a gubó megerősítésére, hát szálankint lapos szövet készítésére pa-

zarolja selyemkészletét.

Nem új dolog pedig ez az utasítások sora. Az 1777. Ratio Educationis a grammatikai iskolák /gimnázium I-III. oszt./ latin nyelvi oktatásmódját 23 lapon /165-189./, a tulajdonképpeni felgimnáziumét 14 lapon /244-258/ tárgyalja; tehát a hat gimnáziumi osztályét 37 lapon. A most érvényben lévő gimnáziumi utasítás 20 lapon /54-74/ cselekszi ugyanezt. S íme ez utasítások dacára a latin nyelvi oktatás színvonala fokról fokra süllyed. Miként a tanterv részletezése a tankönyvíró munkáját, úgy az országosan érvényes utasítások a tanár munkáját szállítják a napszámosmunka színvonalára.

Igaz, a közérdek kívánja, hogy valamely iskola növendékei a kitűzött célt elérjék; e végre azonban elég a tantervben a cél kitűzése s a tananyag általános körvonalazása; a tankönyvben a methodikai egységek megállapítása s alkalmas előadásban való feldolgozása. A kivitel a tanár dolga. Épp azért kell a tanárnak pedagógiai képzettséggel bírnia, hogy saját egyéniségének erejével, individuális szabadságának érvényesülésével tudja a tananyagot a tanterv által kitűzött célokhoz, a tankönyvben adott eszközökhöz képest sikeresen tanítani. A részletezés megkívánandó a tanártól, a céltudatos tanári munkásság, a tervszerű, fokozatos és hézagtalan haladás biztosítása céljából. De ezt nem országos utasítások kibocsátása, hanem a tananyag módszeres feldolgozása tervezetének a tanártól való bekívánása által lehet elérni. Sikeres tanítói munkát csak az egyéniség érvényesülése mellett várhatunk. Az utasítás a gondolkodó tanárban előli az önállóságot, a kevésbé lelkiismeretlen tanár előtt utat nyit a hivatalos hazugságra.

Igaz, hogy a gimnáziumi utasításokban az van mondva: "A nevelés ügyében, hol a személyiség érdemétől kell várni a legjótékonyabb hatást, kétségkívül csakis káros hatású volna parancs útján járó egyöntetűsége kényszeríteni a tanár eljárását." Ezzel meg van szüntetve az aggodalmak egyike, meg van mentve az öntudatosan működő tanár szabadsága. Jó, elismerem; de fennmaradt a másik.

Az 1882-i tanterv, illetőleg a tanítóképzők igazgatásáról szóló 10.998/1877. sz. szabályrendelet 16. §-a módot nyújt arra, hogy egyik érdek se essék porba. A nevezett § szerint "a tanár tantárgyát a tanterv szellemében az igazgató és a tanári kar által megállapított módszerrel összehangzatosan tanítja." Az ezredévi kiállításon szerzett tapasztalatom szerint e rendelkezés nem hajtatott végre. A legtöbb képzőnél csak az ú.n. tanmenet volt elkészítve; a tananyag módszeres feldolgozásának tervezete, tanítási eljárás, taneszközök megjelölése hiányzott. Nem utasításokat kell tehát küldeni, hanem a módszeres feldolgozások tervezetét bekívánni, sőt az Értesítőben közzétenni. Meg vagyok győződve, hogy ezen módon: a természeti kiválás útján utat tör magának a jobb. A felülről jövő utasítások módszere a mechanizmusnak, a javasoltam út az organikus fejlődésnek útja. Íme! Ily régiókba terelte a tantervjavaslatot a harmadik eredendő bűn: a herbartisták maeütikája.

*

Sokat lehetne, sokat kellene még mondanom. Rámutatathatnék a tantervjavaslat azon hibájára, hogy egy más hazai nyelv tanítását is felveszi a német nyelven kívül azon célból, hogy a "jelöltek azt a népiskolában segédnyelvül használhassák". De hát e tárgyban én már más helyen elmondtam nézetemet /Sárospataki Lapok, 1893. 151. l./, s azon kellemes helyzetben vagyok, hogy akkori nézetem helyessége mellett újabban egy tekintélyes külföldi szaklapra is hivatkozhatom /Deutsche Zeitschrift für Ausländisches Unterrichtswesen, 1896/7. 30. l./.

Rámutatathatnék a tantervjavaslat azon hibájára, hogy a gazdaságtan felvétele által közgazdaságtani íróink félszeg törekvésének szolgálatába állott, kik a képzőintézet útján a nemzet vagyonosodásának direkt emelését célozzák; holott ma már általános igazság, hogy a nagy reformok felülről erednek, s onnan szűrődnek a tömeg közé. "Nem a proletárnak köszöni pl. Franciaország előrehaladt földművelését, hanem a nagybirtokosnak" /Emery Növények Élete, 41. l./. Rámutatathatnék arra, hogy Poroszország rég megjött ezen Nagy Frigyes-korabeli felfogástól, s ma

már a siketnémák oktatásának a képzőkkel kapcsolatba hozása által hasonlíthatatlanul több nyereséget húz képzőintézeteiből, mint a selyemtermelés által.

Azonban nem akarom úgyis hosszúra nyúlt fejtegetésemet még továbbra nyújtani.

Rámutatathatnék még arra is, hogy mily szervezeti okok gátolták az 1882-i szép tanterv megvalósítását. Foglalkozhatnám az igazgatótanácsi intézmény célttévesztett voltával, s az ennek javítására irányult törekvéseknek a Viel-regierereri labirintusába való tévedésével, az iskolai élet zavarásáig menő túlságos felügyelettel.

Azonban sem a tantervjavaslat kérdését nem akarom külső érvек felszínre hozásával bonyolítani, sem azon kérdéseket ilyen mellékes, a tanterv ötletéhez fűzött fejtegetések által fontos voltukból alászállítani.

Célom volt rámutatni, hogy a tantervjavaslat nem egészséges fejlődés, hanem a reakció szüleménye; nem reform, hanem revuocio, mely az 1882. tanterv előnyeit megsemmisíti, anélkül, hogy annak esetleges fogyatkozásait javítaná; s hogy ennélfogva tartós állapotnak nem lehet alapja.

Célom volt rámutatni, hogy illúzió a tantervjavaslattól várni a képzőintézeti tanárok ügyének rendezését, hogy ez az 1882. tanterv keretén belül jobban eszközölhető, hogy tehát a növendékek tanulmányi érdekeit a tanárok érdekeinek feláldozni nemcsak nem eszélyes, de még csak nem is szükséges dolog.

Célom volt igazi értékükre szállítani azon legendákat, melyeket "irányadó körök" a javaslat kiválóságáról világgá kürtölték.

Célom volt az ellenvéleményűek táborát erejének tudatára ébreszteni, s okom van remélni, hogy azok a férfiak, akik az időszerűtlen és okadatolatlan felforgatás ellen annak idején fel-emelték szavukat, meg fogják találni az útját és módját annak, hogy megakadályozzák ezen revolucionális tanterv trójai falóvának a magyar tanítóképzés Ilionjába való behatolását!

Úgy legyen!

V

A képezdei tanárok képzése

Előadás a Magyar Pedagógiai Társaság felolvasó ülésén 1892. május 18-án.

Mielőtt kitűzött tárgyamnak, a tanítóképezdei tanárok képzése kérdésének tárgyalásához fognék, szükségesnek látom röviden érinteni az okokat, melyek arra bírtak, hogy e tárgyban, e helyen mondjam el nézetemet.

Hogy miért látom szükségesnek épp a jelölt tárgyat idézni tanügyi közéletünk tudatába, az azon körülményben leli magyarázatát, hogy a kérdés immár egy negyedszázad óta /sőt az első egyetemes tanítógyűlés határozatait s a 40-es évek protestáns tanférffiainak törekvéseit figyelembevéve, immár félszázad óta/ van napirenden nálunk, anélkül, hogy az elvek, irányok nyilvános mérkőzése közben határozott közvélemény alakulása bekövetkezett volna. Egyik irány ugyan a fölszínen látszik lebegni; de az sem maga kellő megerősödést nem nyert még eddig, sem az ellenvélemény erejét meg nem gyöngítette. Csak aziránt van megegyezés a közvéleményben, hogy az elveket immár tisztázni kell, s valamely irányban elhatározó lépést kell tenni. A képviselőház tanügyi bizottságainak előadói úgy a múlt, mint a jelen országgyűlésen, a képezdei tanítóképzésnek a budai paedagogiumban való végleges rendezését sürgetik, egybehangzólag a paedagogium tanári karának e tárgyban készült véleményes javaslatával, melyből a képviselőház közoktatásügyi bizottságának előadói meggyőződésüket merítették, s mely a Magyar Tanítóképző múlt évi

folyamában is megjelent. E közleményben a nevezett intézet tanári kara becsülendő nyíltsággal hívja fel az ügy iránt érdeklődő közönséget, hogy kiki mondja el véleményét, hogy az ügy kellő világításba helyezettvén, minden elhamarkodástól menten történjék a végleges rendezés. Dacára a felhívásnak, a dolog érdemlegesen megvitatva, a kérdés egyoldalúságából kiemelve nem lön. Az állami tisztviselők fizetésének rendezése alkalmával megindult mozgalom habjaiból az csillámlik ki, hogy a kérdés incidentaliter leendő elintézése van tervben, ami semmiképp sem válhatik az ügynek előnyére, mert a népoktatásügy végleges rendezésének szerény nézetem szerint ez főfő kérdése. Íme ezekért látom szükségesnek ezt a tárgyat szóba hozni.

Hogy miért látom jónak e kérdést épp itt hozni szóba, annak is megvannak a maga okai. Húsz éve, hogy egy, mostani tárgyammal szorosán összefüggő kérdéstről, a polgári iskolákról s azok tanárainak képzéséről különféle lapokban szólottam; mintegy tizenkét éve, hogy a képezdei tanárok képzésének kérdéséről is hírlap útján nyilvánítottam nézetemet. Nem resonált rá senki. Lehet, hogy a paedagogium tanári karának /mely pedig már akkor céltudatosan haladt a rája bízott intézetnek a képezdei tanárok képzése helyéül leendő szervezésében/ kikerülte figyelmét; mások azt hitték, hogy kevésbé kompetensek a hozzászólásra. Denique szavam elhangzó szó volt a pusztában. Eszembe jut ez esetről a Kerepesi úton lévő egyik hangszerkereskedés kirakatában látható néma hegedű, melynek mindene megvan, akár egy híres olasz mester hegedűjének, csak a hangzó szekrénye hiányzik. Nos hát én a Pedagógiai Társaságot ily hangzó szekrénynek tartom, mely teljességet, erőt, színezetet, életet ad az egyszerű húr rezgéseinek. Hasonlatomban nem a húr szerepét akarom kiemelni, mintha ennek lényeges, a hangzó szekrénynek járulékos szerepet tulajdonítanék; ellenkezőleg: tudom azt, hogy a húr hamis voltát is e hangzó szekrény ismerteti fel. Tény az, hogy sokan vannak, kik valamely kérdést nem tetek speciális tanulmány tárgyává, de azért részint általános műveltségüknél, részint a dolog iránti érdeklődésüknél fogva, részint a kérdésnek az ő eszme- és szakkörükkel való rokonsága foly-

tán teljesen kompetens ítéletet mondhatnak, anélkül, hogy nézeteknek önálló hírlapi cikkben kifejezést adni ináttatva éreznék magukat; s ezek épp a komolyabb gondolkodásúak. Az ilyenek nem szívesen vállalják a hír szerepét, de igenis a hangzó székény szerepét!

Másik ok, amelyért épp e társaságban hozom fel e tárgyat, az hogy mint dr. Heinrich G. két évtizeddel ezelőtt épp e tárgyról szóló cikkében kifejezé: "A közoktatásügy szervezésénél fölöt-tébb szükséges a nagy egésznek szem előtt tartása; mert csakis ily módon fognak iskolaügyünknek oly organizmust adhatni, melyben minden tényező megnyeri a maga helyét, s melyben az egyes elemek kiegészítik, emelik, segítik egymást" /Magyar Tanügy, 1873. 261. l./.

Nem ismerem e tekintetben alkalmasabb fórumot a képezde principális kérdéseinek megvitatására a Pedagógiai I. Társaságnál, melynek alapszabályszerű feladata a különféle irányú tanügyi társulatok között az egység fenntartása: a centrifugális erők mellett a centripetális erők fejlesztése, hogy a sokféle hatás között életteljes tovahaladás, mozgás, fejlődés jöjjön létre. Épp a szervezeti kérdések kifejtésére nem látszik alkalmasnak a különleges körű és célú társulatok egyike sem, mert azokban az egyéni és osztályérdekek megbontják az összhangzást, inkább melegítenek, mint sem világítanak; pedig ha valahol, itt szükséges a nagyobb világosság.

I.

Közoktatásügyünk, miként ez köztudomású, nagyjában a német oktatásügy mintájára fejlődött.

Tudvalevőleg a németországi képezdek kétféle tanerőkkel bírtak /s bírnak még jelenleg is/, részint az egyetemen képzett ú.n. tudományos képzettségű tanárokkal, részint képezdei kiképzettetésű, de a népiskolában gyakorlati működésük és tudományos kiképzésre való törekvés által kiválott tanítókkal. E vegyes rendszert követték a mi képezdéink is, azon módosítással, hogy katolikus képezdéinkben túlnyomó volt a gyakorlati, vagyis képezdei képességű tanárok száma. A protestáns képezdek megfordí-

tották a dolgot; a papi pályára készült ifjakat bocsáták a tanítói pályára, s az itt magukat kitüntettek közül választák képezdei tanáraikat. Ma is a kath. képezdéknél szívesebben alkalmaznak képezdei képzettségű, a protestáns képezdéknél pedig akadémiai /vagy egyetemi/ képeztetésű tanárokat. Tagadhatatlan, hogy mindkét rendszernek megvannak a maga előnyei és hátrányai is, s hogy értékük inkább az alkalmazás körülményektől függ. Valószínű, hogy ezen nézetben volt közoktatásügyi kormányunk, midőn az 1868. évi népiskolai törvényt megalkotá. A sok tekintetben túlságosan részletező törvény nem intézkedik a képezdei tanárok képzéséről, azon alapon indulván ki, hogy az akkori időben elég tisztességesen kiszabott fizetés mellett /mely jobb volt az akkori középiskolai tanároknál/ nem lesz hiány sem tudományosan képzett, sem gyakorlatilag magokat kitüntettet tanerőkben.

Ugyanazon törvényben egy más intézkedés is vagyion, melynek homályos volta sok zavart okozott, s alapja lőn, hogy a képezdei tanárképzés is homályba borult. A törvény ugyanis felállította a polgári és népiskolát, s elrendeli az ide alkalmazandó tanerők vizsgálatát, de nem intézkedik azok kiképzésének helyéről. Sokan ezt hiánynak tartották, melynek kitöltése /polgári iskolai tanárképezde felállítása által/ a közoktatási miniszternek a törvényhozáson kívüli intézkedését kívánta volna. Szerintem csak homály van a törvényben. A minisztérium azt gondolta, hogy vizsgáló bizottságot kell állítani, mely az aspiránsokat megvizsgálja, nem kérdezőn, hogy képezdét végezván tudományos ismereteit önszorgalom útján bővítették-e, avagy egyetemet végezván, néptanítói praxissal egészítették ki tudományos képzettségüket.

Nézetem szerint ez felelt volna meg a törvényhozás és a miniszter intencióinak, s az intézkedés elég lett volna a jelen századra. De hát külső körülmények kiűtötték sodrából a miniszter szándékát. Lássuk a kérdés eredetét!

Dr. Möbius lipcsei polgári iskolai tanító /utóbb a góthai képezde igazgatója, majd min. tanácsos/ 1865-ben tartott egy

felolvasást a lipcsei pedagógiai társaságban "Theologen oder Seminaristen" c. alatt, melyben azt fejtegeti, hogy honnan választassanak a polgári iskolák tanerői: a teológiát végzett, tudományos képzettségű ifjak közül-e, avagy a képezdét végzett jelesebb tanítók közül? Előadása végén azon következtetésre jut, hogy az eddigi vegyes eljárás sem helyes ugyan, de még helyteleb-
 nebb lenne tisztán akadémikusokat alkalmazni, hanem leghelyesebb lesz a képezdét végzett törekvő tanítókat a lipcsei egyetem bölcsészeti szakára bocsátani, kik aztán az ott szerzett tudományos képzettség alapján tegyenek felsőbb tanügyi pályára képesítő vizsgálatot. Csakugyan már 1865-ben július 1-én elrendelte a szász minisztérium, hogy akik a képezdét jeles osztályzattal végezték, s két évig tanítói hivatalt viseltek, a lipcsei egyetem bölcsészeti fakultásába felvétessenek, s két év múlva felsőbb iskolákban leendő alkalmaztatás végett vizsgát tehessenek /Werner: Pädagogische Vorträge, 1869. I. 19. l./.

Úgy hiszem, ezen alapon kelt a dél-magyarországi tanítóegyesület 1867-ben Temesvárott tartott gyűlésének azon rezolúciója, melyben kimondatik, hogy a tanítók továbbképzése végett Budapesten egy pedagógiai főiskola állítandó. Az osztrák népoktatási törvény pedig 1869-ben elrendeli, hogy a tanítói pályára bővebb kiképzés végett az egyetem vagy a műegyetem mellett pedagógiai szemináriumok szervezendők. Mindezek az elemi népiskola körét haladó felsőbb népoktatási tanintézeteknek tanerőkkel való ellátását célozták.

Népoktatási törvényünk értelmében Budán is állami tanítóképezde állíttatott föl, mely az 1869-70. évben nyílt meg. Vezetői központi képezdének, pedagógiai főiskolának szerették volna azt tekinteni, s ily irányban agitáltak, de nem mindenben egyező értelemmel s nem egyenlő szerencsével. Míg forrásuk, a szász miniszteri rendelet megelégszik a polgári iskolai tanároknál azon pedagógiai és didaktikai képzettséggel, melyet azok a tanítóképezdekben nyertek, s csak a tudományos szakképzést kívánja az egyetemen bővíttetni; addig a budai képezde vezetői elemi pedagógiából kívántak magasabb képzést nyújtani annál, amit a közönséges tanítóképezde nyújt, de már a szakműveltséget hol az

egyetemen, hol a központi képezdében kívánták a magasabb tanítói hivatal jelöltjeivel elsajátíttatni. E bizonytalanság, egyenetlenség hiúsítja meg törekvéseiket.

1873-ban dr. Heinrich Gusztáv a Magyar Tanügyben amellet szállt síkra, hogy a képezdei tanárok az egyetem mellett szervezendő tanítóképezdében a középiskolai tanárjelöltekkel együtt képeztessenek, azon kikötéssel, hogy a középiskolai tanárjelöltek az elemi gyakorlóiskolában nyerjék kiképeztetésüket.

1874-ben már egyidejűleg lép fel a két irány. Dr. Schwieker az Ung. Schulzeitungban Lindnernek "Die Paed. Hochschule" c. munkáját ismertette; s felállítja a népiskolai pedagógia elemi és tudományos fokozata közötti különbség teóriáját; forrásától eltérve, a pedagógiában kívánja tanítani a pedagógiát s az egyetemen a szakképzést. Dr. Emericzi G. pedig az u.a. évi egyetemes tanítógyűlésen a képezdei tanárok egyetemi képzése tárgyában értekezett. A kérdés aztán szunnyadott. A közoktatási minisztérium népoktatási szakosztályának azon eljárása, hogy minden állást a nyilvánosság kizárásával töltött be, narkotizálta a népoktatási tanférfiak érdeklődését és figyelmét, s ily légkörben a központi képezde ügye az első zajos erjedés után lassanként érlelődött eleintén polgári, majd tanítóképző tanári képezdévé.

II.

Lássuk immár a kétféle kiképzésmód előnyeit és hátrányait!

a/ Itt először is a tudományos szakképzettség jó tekintetbe. A néptanítónak az általános műveltségre vonatkozó ismeretekben /magyar és német nyelv, földrajz és történelem, mennyiségtan és természettudományok/ legalábbis azon képzettséggel kell bírnia, mint amelyet a középiskola nyújt a leendő jogásznak, orvosnak, teológusnak. Ebből következik, hogy a képezdei tanárnak is kell ezekben olyan jártassággal bírnia, mint a középiskolai tanárnak.

E tekintetben a pedagógium nem állhatja ki a versenyt az egyetemmel. Kiemelem, hogy ezt nem is akarta, nem is akarhatta. A pedagógiumi tanár, ki hetenként 12-15 órát tanít, nem taníthat oly alaposan, mint az az egyetemi tanár, aki 4-5 órát s csak

egy-egy tudományágat művel. Ha a pedagógium az egyetemet /hol pl. külön tanár tanítja az állattant, a másik a növénytant, a harmadik az ásványtant/ pótolni akarná, az egy csonka egyetem, egy önálló filozófiai fakultás felállítását tenné szükségessé.

És mikor a pedagógiumot elégtelennek tartom arra, hogy a képezdei tanároknak elegendő tudományos szakképzettséget nyújtsanak, legkevésbé sem érintem a pedagógium tanárainak tudományos készültségét, értékét; elismerem róluk egyenként és összesen, hogy az egyetemen is megállanak a helyüket s egy-egy tudományszakra adván magukat, kiváló tudósok lehetnének. De viszont az is bizonyos, hogy az egyetemi tanárok sem lennének képesek a pedagógiumi rendszer mellett a tudomány azon színvonalára emelkedni, melyen állnia kell annak, aki középiskolai és képezdei tanárokat képez.

Azon érv, melyet a képviselőház közoktatásügyi bizottságának előadója kiemelt, hogy a polgári képezde szakcsoportjai megfelelnek a képezdénél természetszerűleg előálló csoportbeosztásnak, mit sem nyom a latban, mert hiszen azt a csoportosítást az egyetemen is be lehet rendezni, amint azt dr. Heinrich G. a Magyar Tanügy 1873. évfolyamában kimutatta. De hát a téveszmék mint a sárkányfogak kelnek ki, s nem elég egyszer megölni őket!

Dániel Ernő, az előbbi országgyűlésen a képviselőház tanügyi előadója azt állítja, hogy a tudományos képzettségben nincs hiány a képezdénél. Ennek ellenében ki kell emelnem, hogy bár a képezdénél kiváló tudományos képzettségű tanerők is vannak, még is általában a tudományos szakképzettség hiánya érezhetőbb, mint a módszeres eljárásban való jártasság hiánya. Igaz, hogy e körűl mény jó részben a pályázat nélküli kinevezés rendszerében gyökerezik, mely lehetővé tette, hogy pl. némely képezdénél egyetlen tanerő sincs, aki a természettanra vagy a mennyiségtanra képeztetett volna. Míg aztán az ilyen tetszés szerinti szakra kinevezett tanár /pl. egy történész/ beleéli magát a fizika tanításába, addig az ő botlásai bő anyagot szolgáltatnak az élclapok "katedrai bölcsességek" c. rovata számára.

b/ A tudományos szakképzettség után a pedagógiai képzettséget, a tanügyi munkás formális principiumát kell tekintetbe venni. Azt hiszem, nem találok ellentmondásra, ha azt állítom, hogy a tanügyi munkásnak, ha feladatának meg akar felelni, egyaránt érteni kell a nevelés művészetét, akár népoktatási tanintézetben működik, akár középiskolában. A középiskolai tanár részére nem lehet kiszakítani a gyermeki lélek természetének ismeretéből egy darabot; az egész fejlődésmentet ismernie kell, ha helyesen akar eljárni. Viszont a néptanítónak sem lehet csak a 6-12 éves gyermek lelki életének megismerésére szorítkoznia; hiszen különben is 12-15 éves suhancokat nevel az ismétlő és iparostanonc iskolában.

A neveléstani elvek feldolgozásának azonban megengedem, hogy van, hogy kell lenni elemi és tudományos módjának; amaz a tanítóképzésben, ez a felsőbb tanintézetekre tanerőket képző intézetekben van helyén. Egy közbeeső fokozat tudományosan nem igazolható.

Miő pedagógiát tanítson hát a pedagógium? Nézetem szerint tudományos pedagógiát, mert az elemi pedagógiának, melyet a tanítójelölt az elemi képzésben elsajátított, visszakérődzése, a lelki élet fejlődéstörvényeibe ütköző eljárás lenne. Nos, ez esetben nem értem, hogy miért kell a tanárjelölteknek a tudományos pedagógiát máshol, mint az egyetemen tanulniok. Azt mondhatná valaki, hogy bizony csak elemi pedagógiát kell a pedagógiumban tanítani, csak hogy szélesebb körben, alaposabban, mint az elemi képzésben. Hát ez az elemi képzés ellen erős vád, melynek orvossága azonban nem abban áll, hogy külön főiskolát kell felállítani az elemi pedagógia számára, hanem hogy az elemi képzésben kell a pedagógiát alaposabban tanítani. Csakugyan minduntalan olvashatók néptanítói körökből eredő felszólalások a szaklapokban, melyek a néptanító részére alaposabb pedagógiai kiképzést követelnek. Ámde a pedagógiumot a körülmények ezzel ellenkező eredményre vezették. Dr. Kiss Áron, a pedagógium érdemes tanára s a népiskolai pedagógiának hazánkban kétségkívül elsőrangú munkása, lefordítá 1875-ben dr. Dittes Nevelésta-

nát, melyet széltiben használtak Németországban s nálunk is a Kiss Áron fordításában, az elemi képezdekben. /Mellékesen megjegyzem, hogy Kiss Áronnal egyidejűleg még két más képezdei tanár is hozzá fogott e jeles munkának nyelvünkre való átültetéséhez, de nem rivalizálni, hanem használni akarván, abbahagyták munkájukat, mikor Kiss Áron munkálásáról értesültek, s használták is a Kiss Áron fordítását az elemi képezdekben./ A pedagógium felállításakor ez a könyv a pedagógium felső tanfolyamán tanuló jelöltek kézikönyvéül vétetett föl; hogy pedig a fokozat az elemi és polgári képezde között meglegyen, nevezett tudósunk - értesülésem szerint a Közoktatási Tanács sugalmazására - készített egy Rövid neveléstant az elemi képezdek számára. S ez, mondom, akkor történik, midőn maga a tanítóság alaposabb pedagógiai képzés után eseng. A tanítók a képezdei oktatás emelését sürgetik s a népnevelés pedagógiai főiskolája megrövidíti azt.

De még fontosabb ennél a didaktikai, illetve metodikai kérdés. Itt már nemcsak az anyag tárgyalása, hanem magának az anyagnak a megválasztása és feldolgozása tekintetében is különbség van a népiskolai és középiskolai metodika között. Voltaképpen népiskola és középiskola, mindkettő általános képzésre törekszik, a különbség lényege nem annyira az ismeretkör vagy ismeretanyag különbségében, hanem az anyag feldolgozásának a különböző életkoruk s a jövő társadalmi hivatáshoz mért különböző voltában, a módszerben keresendő. Az a közember, ki csak a maga ügyeinek kormányzására van hivatva, ki a népiskolában képzettségének nemcsak elemeit, hanem tetőzetét is nyeri, kinek értelmi fejlettsége 6-12 éves korában a konkrétéhoz, az egyediehez tapad; az a közember, mondom, csak a konkrét dolgok ismeretéből haladhat az absztraktra, az őt környező természet- és embervilág ismeretében az egyediről jut az általánosra. Ide eljuthat, el is kell jutnia. Nevezzük e módszert elemi módszernek. Az az intelligens osztályhoz tartozó egyén, ki nemcsak a maga ügyeinek intézésére, hanem a közügyek vezetésére lesz hivatva, ki a népiskolában képzettségének elemeit megszerezte, elemi módszerrel a

természet- és embervilágot megismerte; kell hogy az általánosról a különösre haladva vizsgálja át ugyanazon ismeretkört, hogy ekként míg egy részről népiskolai ismereteit kiegészíti, más részről a gondolkodás mindkét útjában gyakoroltassék. Nevezzük e módszert középiskolai módszernek. Már most a népiskolai tanítót dresszúra útján lehet ugyan csak a népiskolai módszerrel megismertetni; de ha azt akarjuk, hogy azt tudatosan alkalmazza, ismernie kell legalább elméletben a középiskolai módszert is, már csak azért is, hogy tudja mitől kell neki a népiskolában óvakodnia. Ha az elemi iskolai tanító nem ismeri a középiskolai módszert, majd akkor lépnek elő középiskolai pályáról visszamaradt reminiscenciái, mikor mint elemi tanító működik. Ez eshetőség ellen csak az biztosítja az elemi tanítót, ha az elemi módszert mind elméletileg, mind gyakorlatilag, a tudományos módszert legalább elméletileg elismeri.

Viszont a középiskolai tanárnak, hogy a tudományos módszert helyesen, tudatosan alkalmazza, ismernie kell az elemi módszert is, legalább elméletileg. Sőt középiskolánk mostani szervezete mellett gyakorlatilag is. Ez ismeret hiányában az következik be, ami egy igen népes és tekintélyes középiskolában történt mostanában, hogy ignorálván a gimnáziumi Utasítások azon intézkedését, mely szerint az alsó két osztályban módszeres, a III. osztályban rendszeres nyelvtan tanítandó: elhatároztatott, hogy mindhárom alsó osztályban csak egy, rendszeres nyelvtan taníttassék. A képezdei tanárnak végül, hogy öntudatosan járjon el, ismernie kell úgy elméletileg, mint gyakorlatilag mind az elemi, mind a tudományos módszert. Ha dresszúra útján pusztán az elemi módszert ismeri, az fog történni vele, ami a porosz képezdekben a Regulativumok idejében történt, melyek elrendelték, hogy a képezdei tanításnak a népiskolai tanítás példaképeinek kell lenni; az fog történni, mondom, hogy pepecselni fog a tanár a tudomány - talán inkább csak ismeret - részleteivel, anélkül, hogy tudományos átnézetet nyújtana; elmondható lesz róla, hogy: "Er hat die Theile in seiner Hand, fehlt aber leider das geistige Band". Volt alkalmam több ilyen, népiskolai taní-

tóból lett képezdei tanár tanítását megfigyelni s elmondhatám: ich finde nicht die Spur von einem Geist, und alles ist Dressur. Ha pedig csak a tudományos módszert ismeri a képezdei tanár, akkor képtelen lesz növendékei előtt az elemi iskolában mintatanítást tartani, képtelen lesz növendékei módszertani dolgozatát megítélni.

Hogy állhat már e tekintetben a pedagógiumi képzés? Ha csak elemi módszert tanít: ez fölösleges és unalmas azokra, akik azt az elemi képezdében már tanulták; hiányos pedig mind ezekre, mind pedig azokra, kik érettségi bizonyítvány alapján léptek a pedagógiumba. Ha csak tudományos módszer tanítatik: ez kielégíti ugyan azokat, kik elemi képezdeből léptek a pedagógiumba, de hiányos marad a gimnáziumot végzettek képzettsége. Ha végül mindkettőt tanítják, akkor is fölösleges ugyan az elemi módszer ismétlése a képezdei előképzettségűekre, azonban megnyugtató magunkat azzal, hogy praestat abundare quam deficere; de legalább a gimnáziumi képzettségűek megtalálják azt, ami szükséges. Ám hova lesz akkor azok javaslata, kik /mint a képviselőház közoktatási bizottságának előadói/ az elemi képezdetől /tehát az elemi gyakorló iskolától is/ elkülönítve kívánják szervezni a népiskolai pedagógia főiskoláját?

Ami már az egyetemet illeti, jelen szervezetében, középiskolai előképzettségű tanárjelöltjeivel természetesen szintén nem alkalmas képzőintézet a képezdei tanárjelöltek számára. Két mód jelentkezett eddig a baj orvoslására. Egyik abban áll, hogy odabocsátjuk a bölcsészeti fakultásra /annak bizonyos szakmáira/ azon képezdevégzett okleveles elemi tanítókat, kik kitűnő elméleti képzettség mellett legalább két évi kiváló tanítói gyakorlatot is tudnak felmutatni. A másik mód abban áll, hogy elemi gyakorlóiskolát állítanak föl az egyetem mellett, melyben a gimnáziumi előképzettségűek is gyakoroltatnának. Egyik eszme sem új; máshol mindkettőt megpróbálták külön; nálunk indikálva lenne a kettőt egyesítve megvalósítani. Meg vagyok győződve, hogy az elemi képezdet végzett s mint gyakorlati tanítók magukat kintüntetett tanárjelölteknek a pedagógiai szeminárium elemi gya-

gyakorló-iskolájában tartandó próbatanításai termékenyítőleg hatnának vissza egész középiskolai tanításunk módszerére s az elemi tanítókból válnának ki a legjobb középiskolai tanárok. A képezdei tanárképzés színhelyéül szóbajöhető két intézet közül tehát egyiket sem találtuk jelenlegi szervezetében alkalmaznának; ellenben mindkettőt alkalmazná lehet tenni kellő organizálással. Vagy a budai pedagógium gyakorló iskoláját kell el látni filozófiai fakultással vagy az egyetem tanárképző-intézetét elemi gyakorlóiskolával. Így persze pénzügyi kérdés az egész.

c/ Ezen pénzügyi kérdésen kívül még egy külső körülményt is meg kell vizsgálnunk. A képezdek szervezésekor jeles középiskolai tanárok ambíciója volt a képezdei tanári állás, dacára a képezdek eredendő bűnéből, a növendékek csekély előképzettségéből származott s itt-ott mutatkozó csekélylésnek. Ma már nem így van. Nem egy esetet tudok, hogy polgári iskoláknál működő, középiskolai oklevéllel bíró tanár képezdéhez felszólíttatván, kijelenté, hogy inkább a polgári iskolánál várja be középiskoláná leendő alkalmaztatásának idejét. A képezdei és polgári iskolai tanárok fizetése, valamint a szolgálati idő közötti különbség elég tekintélyes, a képezdei és gimnáziumi fizetés között lévő különbség pedig oly csekély, hogy nem tudom az említett jelenséget az anyagi helyzetből kimagyarázni. Ha más körülményekkel kombináljuk a dolgot, talán jobban megközelíthetjük az igazságot. Ime a polgári iskoláknál alkalmazott egyetemi képzettségű tanárok az egyesületi működés terén elváltak a pedagógiumi képzettségűektől. A középiskolai tanáregyesületi gyűléseken nem rég hallhattunk kifakadást az ellen, hogy olyanok használják a tanári címet, kiket az nem illet meg; s kezdik a középiskolai tanárok a professzor elnevezést használni. Hát én e jelenségnek nagy fontosságot nem tulajdonítok; maga a középiskolai tanáregyesület elnémitotta e kifakadást. De vajon ki áll jól, hogy nem fog terjedni ez irány s át nem fog terjedni a képezdei tanárookra is, ha a pedagógium a maga fogyatékos rendszerével a képezdei tanárképzésre tovább is vállalkozik. Most ne feledjük, hogy a társa-

dalmi tekintély nem pusztán az anyagi helyzettől, sem nem pusztán a társadalomnak tett szolgálat fontos voltától, hanem a végzett tanulmányok fokától is függ; s véleményem szerint a középiskolai tanár tekintélyének emelésében nem utolsó körülmény az, hogy akadémiai tanulmányait együtt végezte az egyetemen a törvényszéki elnökkel, alispánnal stb. Németország aránylag rendezett társadalmi viszonyainak létrehozásában s fenntartásában, azt hiszem, nem legutolsó szerepet játszik azon körülmény, hogy a tudományos pálya emberei együtt nyerik kiképzetésüket az ú.n. kis egyetemek négy fakultásában: a tudományos fokozat bizonyos szellemi köztársaságot létesít a tudományosan képzett férfiak között, ha még olyan különböző pályán működnek is. S érdekes feladat lenne vizsgálni, hogy Franciaország társadalmi ziláltságának létesítésében mennyi része van azon körülménynek, hogy ott a közpályák emberei külön szakintézetekben képeztetnek.

Én nem akarok bővebb megfigyelés nélkül az idői együttességből okozati összefüggésre következtetni; de mindenesetre érdemes a megfigyelésre, hogy nincs-e része a képezdei tanári állás társadalmi hanyatlásában a pedagógiumi képeztetésnek. Pedagógiai képzettségű ifjú tanároktól hallottam oly nyilatkozatot, hogy ha sejtették volna, hogy előképzetésük akadály lesz felső leányiskolánál leendő alkalmaztatásukban, hát inkább az egyetemre mentek volna érettségi bizonyítványukkal. S ha ily módon a képezdei tanári állás társadalmi értéke csökken, vajon fognak-e vállalkozni tehetséges ifjak e pályára, vajon lesz-e alkalom "a kiváló tehetségűek többszörös megrostálására", mint ezt a képviselőház közoktatási bizottságának előadója kiemeli? S vajon nem fog-e általában a népoktatásügy kért szenvedni?

Egy körülményt leszek bátor felhozni annak illusztrálására, hogy a pedagógium az elemi képezde és tanítóképzés lefokozásának miként lőn akaratlan eszköze. Bizonyos kedvezmények tekintetében a pedagógium növendékeit a középiskolákkal állíták egyenlő rangfokozatba; ennek természetes következése lőn, hogy az elemi képezdeket alább szállíták. Sokat lehetne idézni a kvalifiká-

cionális törvényből. A képezdei növendékek még olyan kedvezménytől is elúttettek, melyek a polgári iskola növendékeinek megadattak. Németországban a képezdei oklevél az egyetemre jogosít; nálunk hátrább áll a polgári iskolánál.

Hát én elhiszem, hogy igen sok másképp történt volna, ha tanügyi kormányunk mindjárt eleintén mint pedagógiai fakultást szervezte volna a pedagógiumot; sőt most is elhiszem, hogy a főntebbi bajok elmúlnának, ha most rendeztetnék ez a pedagógiai fakultás. Egy azonban mindig fenn fog maradni: az elkülönzésből eredő baj, melyet csak az egyöntetű képzés, a képezdei és középiskolai tanároknak együttes képzése szüntethet meg.

III.

Immár az eredmény levonása van hátra. Két módja merült fel a képezdei tanárképzésnek. Ha alternative állíttatnék elem a kérdés, arra szavaznék, hogy a képezdei tanárképzés vitessék az egyetemre, s a budai pedagógium hagyassék meg városi tanítókat képző intézetnek: magasabb tanszervvel, a művészi tantárgyak /főképp az orgona/ fakultatívvá tételével. Mivel azonban nem tartom méltányosnak, hogy egy új intézmény komoly megfontolás, sőt tapasztalati kipróbálás nélkül állíttassék a régi, bár fogyatékos intézmény helyébe, hát én próbát javaslok. Az egyik mód ki van próbálva, s a gyakorlat kimutatta, hogy a mostani alakjában ki nem elégítő. Tehát javítani kell. A másikat azonban, az egyetemi képzést meg sem kísértették. Én tehát azt vélem, hogy ezt a másik utat ki kell próbálni. T. i. az egyetemre bocsátani a jeles képzettségű: s két évi kiváló gyakorlatot felmutatni tudó tanítókat. Ám kívánjanak tőlük felvételi vizsgát; négy évi bölcsészeti kurzus alatt képezzék ki őket a képezdében taníttatni szokott szakokban. Aztán tíz év múlva a szerzett tapasztalatok alapján el lehet dönteni, hogy melyik irányban kell hát véglegesen szervezni a képezdei tanképzést. Természetesen a két irány versenyfeltételeit egyenlőkké kell tenni; tehát a/ ugyanannyi superdiumot adni az egyetemen tanuló képezdei tanárjelölteknek, mint amennyiben részesülnek azok, akik a peda-

gógiumban tanulják a képezdei tanári tanfolyamot; b/ ugyanazon pályákat /felső nép- és polg. iskolai, felső leányiskolai, képezdei tanárság, tanfelügyelőség/ kell célul kitűzni mindkét intézetben.

Nem lenne teljes szemlélődésem, ha legalább röviden meg nem emlékezném az ú.n. mellékszakok /torna, rajz, zene/ tanárainak képzéséről. Én ezeket a tantárgyakat az általános, összhangzatos képzés fontos kiegészítő részeinek tartom, s főképp a zene ápolása következtében a képezdei kiképeztetést olyannak ismerem, mely a humánus képzés ideálját jobban megközelíti, mint a középiskolai. Mivel azonban a képezdei osztályok csekély száma miatt az ú.n. művészi tantárgyak tanárai teljes elfoglaltatást nem találnak; más intézetben való megbízatásuk pedig különféle kellemetlenségekkel jár; annak okáért jónak látom azt a módot követni, mely a középiskoláknál a tornatanításra nézve dívik, hogy t.i. ezek a rendes tanárookra volnának bízandók. E célból kötelezni kellene minden, az egyetemi szemináriumban tanuló képezdei tanárjelöltet, hogy a maga tudományszakján kívül mindegyik képezze ki magát e mellékszakok valamelyikére; éspedig a tornára a nemzeti tornacsarnokban, a zenére a zeneakadémia alsó tanfolyamában, a rajzra a rajztanárképezdében. A tornára ez, úgy hiszem, semmi nehézséget nem okoz. A rajzban és zenében, azt hiszem, szintén bírnak az okleveles tanítók anynyi képzettséggel, hogy akármelyik, ha hajlama szerint választja a szakmát, négy év alatt kellő kiképeztetésben részesülhetne; nem kellene ugyanis ama művészeti tanintézetekben az általános műveltségre és a pedagógiai kiképzésre rendelt tantárgyakat hallgatniok, mivel ezekben úgysis magasabb színvonalon állnak, mint ama művésziskolák növendékei. A Magyar Pedagógiában e részben ajánlott módzatok egyikét sem tartom kielégítőnek; négy polgári iskolai osztályú előképzettség szerintem igen kevés az általános műveltség megalapítására; ellenben bizonyos, hogy a pedagógiumbeli zenetanári képzés művészeti nivója nem elegendő. Akik az elemi képezdében nyert zenei képzettséggel lépnek a pedagógiumba, azokból ritkán lesz zongorajátzó; a zongorát késő 15 éves korban

kezdeni. Az egyetemen képzendő képezdei tanárjelöltek közül tehát nemcsak ilyeneket kellene kiválasztani a zeneakadémia látogatására. Mindig akadnak azonban olyanok, kik már a szülei háznál számbavehető zenei kiképzetésben részesülnek; ilyeneket akár képezdében, akár középiskolában végeztek, külön stipendiumokkal kellene megnyerni, hogy mint tanárjelöltek, a zenében is képesítést szerezzenek.

Íme m. t. társaság, ezekben volt szerencsém gondolataimat előterjeszteni. Nem új gondolatok ezek, hiszen a képezdei tanárképzés mindkét iránya már húsz éve ajánlva volt. De nem is volt célom új gondolatokkal lepni meg a m. t. társaságot. Szavam egyszerű szavazat a közvélemény ama megalakulásában, melyre a Magyar Tanítóképzőben hívatik fel az érdeklődő közönség. Ha a kérdés végleges rendezése előtt eszmecsserét keltenem s ezáltal a kérdésnek lehetőleg alapos megoldását előmozdítanom sikerülend, célomat elértem.

VI.

Háziipar oktatás – munkára nevelés

Előterjesztés a tanítóképezde igazgatótanácsának 1897. március 12-i ülésén. Kézirat. Részlet.

A kézimunkatanítást a népoktatási intézményben két szempontból fogták fel: egyrészt reális, másrészt ideális szempontból. Amaz utilitáris célokat követ, s az eszközökben nem válogatott; emez ideális célokat tűz ki, s eszközeit ezekhez kívánja szabni.

1. A reális irányzatnak ismét két ágazata mutatkozott: egyik individuális irányú, a tanító anyagi helyzetén kívánt a kézimunkatanítás által javítani; másik szociális irányú: nemzetgazdasági célokat tűzött ki a kézi foglalkozásban való kiképzés elé.

a/ Nagy Frigyes a maga idejében a szabóságban kívánta kiképeztetni a néptanítókat, hogy azok maguk tudják pótolni szűkre szabott jövedelmüket. Ide tartozik Trefort Ágoston volt közoktatásügyi miniszterünknek azon rendelete 1882-ben, melyben a képezdét 3-4 hold szántófölddel s tejelésre is alkalmas igavonó tehennel akarta ellátni. Ide tartozik az a sok ötletszerű javaslat, mellyel a 80-as években a miniszteri rendelet hatása alatt lépten-nyomon találkozunk a tanügyi lapokban, melyek a néptanítók szűkre mért jövedelmét a gazdálkodás százféle ágában való jártasság által kívánták emelni. E felfogás ma már mívelőben van; ma már örömmel jegyezhetünk föl oly eseteket, melyekben az iskolafenntartó hatóság állandó fizetést ad a tanítónak, s eltiltja a mellékfoglalkozástól, hogy lelke egész frissességét hivatalának szentelhesse. A tanítói hivatal egész embert kíván, s

a gazdasági foglalkozás megosztja a tanító erejét, érdeklődését. Ha majd ezen meggyőződés, hogy a tanítót fel kell menteni a mellékkeresetre való utalás terhe alól, a közvéleménybe is átmegegyen, gazdag aratás lesz ennek jutalma, mert a tanítót visszaadja önmagának, hivatásának, visszaadja az iskolának.

b/ A reális irányzat másik ága a nemzetgazdaságnak akar hóna alá nyúlni, a népeletben fontos közgazdasági ágaknak a képezdében s aztán a népiskolában való tanítása által. Nagy Frigyesnek kedvenc eszméje volt a selyemhernyótenyésztésnek a népiskolában való meghonosítása. A mi nemzetgazdaszaink is sürgetik még ma is a gazdaság és háziipar behozatalát. Az állami tanítóképezdek fennállása óta sok irányban tettek kísérletet ezen eszme megvalósítása érdekében. E kísérletek története mutatja, hogy ama törekvés, mely a népiskola által gondolja az ipar vagy gazdaság valamely ágát a nép között meghonosíthatónak: mindenütt eredménytelen maradt. S ennek megvan a maga pszichológiai oka. A népiskolai növendék lelki élete ugyanis sokkal fejletlenebb még, mintsemhogy állandó életcélok felismerésére s követésére alkalmas volna. A 6-12 éves gyermek külső eszközök /példa, szoktatás, gyakorlás/ által rávezethető ugyan bizonyos foglalkozásokra, de nem vezethető azok céljának megértésére; márpedig a lélek gyakorlati tevékenységének állandó, maradandó irányt csak a célok felismerése biztosít. 12 éven alul lévő növendéket a kívülről reá oktroyált gyakorlati iránytól könnyen elterelik a későbbi életkor esélyei, igényei; nem ő maga fog irányt adni praktikus munkásságának, hanem az élet praktikus követelményei, igényei hódítják őt a maguk szolgálataiba. E lélektani igazság kifolyása, hogy az iparosok nem vesznek fel 12 éven alul lévő tanoncot /a törvény is tiltja ezt/. Köztapasztalat, hogy a 12 éven alul idegenek közé jutott gyermek elfeledi anyanyelvét; s aki 12 éves kora előtt pl. csere útján sajátított el egy idegen nyelvet, könnyen elfeledi ezt odahaza, ha nem gyakorolja. Meg kell hát elégednünk, ha a népiskolai növendék az általános emberi képzés keretén belül eljut azon fokra, melyre testi s lelki erő fejlettségének mértéke sze-

rint eljuthat. Nem a gazdasági érdekek szolgálatának a népiskolába való bevitelében, nem egyik vagy másik háziipari ág tanításában, hanem abban kell keresnünk a nemzetgazdaságra való hatását, hogy az iskolázott gyermekből értelmesebb munkás lesz, kinek keze alól csinosabb, szolidabb munka kerül ki. Németországban, hol a népiskolai tankötelezettség a 14. életévig terjed, nagyobb jogosultsága, szilárdabb lélektani alapja van annak, ha ott a kézimunkatanítást a népiskola felsőbb osztályai-ban /12-14 év/ a szakképzés szolgálatába kívánják helyezni; nálunk a 6-12 életévre terjedő mindennapi népiskolai tanfolyamban a szakképzés a gyermek lelki életében igazi talajra nem található, s csak kísérletezés marad mindenha. Csodálatos, hogy régen-te az egyház mint a maga veteményes kertjét tekinti a népiskolát, s egyoldalúan az Isten országának polgárává kívánta az embert képezni, a gyakorlati élet igényeinek figyelembevétele nélkül; ma, amikor az állam vette át az iskola sorsának intézését, az államélet minden fogyatkozást a népiskola univerzális flastromával akar gyógyítani; hogy önmagában mire volna jó az iskola, azt az illetékes faktoroktól meg sem kérdezik. Pedig ott van Németország példája, hol a süketnémák oktatását s a tanító-jelölteknek a süketnéma oktatásban való kiképzését csatolták a képezdékhez; mennyivel közelebb esik ez a tanítói foglalkozáshoz, s mennyivel fontosabb, mennyivel hasznosabb, mennyivel huzamosabb foglalkozás, mint a háziipari oktatás. De hát midőn én sok évvel ezelőtt javaslatba hoztam intézetünknek ily irányú kibővítést, szavam nyomtalanul hangzott el.

2. A kézimunkatanítás ideális iránya tulajdonképp régibb, mint a reális irány. Eredete Comeniusig vezethető vissza. Az ideális irány, mely tulajdonképp pedagógiai iránynak is nevezhető, ismét két ágra oszlik.

a/ Egyik irányzat a kézi, ill. testi ügyességet az iskolaszerű foglalkozások /írás, rajz, testgyakorlat/ által kívánja fejleszteni, az egyén kiképzését célozza a benne rejlő erők hiánya és mértéke szerint. Ez is az individualizmus talaján áll. Azonban nem nehéz belátni, hogy az ez úton szereszhető kézügyes-

ség igen egyoldalú és szűkkörű, mégha számításba vesszük is, hogy a gyermek tevékenységi ösztönének a házi nevelés körében való természetes fejlődése bővíti az iskolai foglalkozások szűk körét.

b/ Ezért is ez ideális irány másik ágazata épp a megsokasult elméleti tanulnivalók ellensúlyozásául pedagógiai szempontok szerint rendezett kézi foglalkozást javall, s a kézügyességet hol famunkáknak, hol papírmunkának, hol többféle munkanemnek fokozatos beosztásával kívánja fejleszteni. Ez irány Fröbel kisdiednevelési eszméinek a népiskolára való alkalmazása gyanánt tűnik fel, itt-ott a reális /sőt utilitáris/ iránynak tett engedménnyel, ritkán ennek bevallásával. Ez a slöjd, mely Svédországból kiindulva immár Francia- és Németországban is hódításokat tett.

E történeti visszapillantás után a cél és eszközök vizsgálatára térhetünk át.

A társadalom érdeke azt javallja, hogy növendékeinket lehetőleg sokoldalú kézügyességre képezzük. Azon föltevéis, hogy a slöjd általánosan képzí a kézügyességet, hogy pl. a famunka a kerti munkára is alkalmasabbá teszi a növendéket, lélektani képtelenség. A legfinomabb női kézimunkát készítő úri nő teljesen járatlan lehet a főző kanál forgatásában: az emberi képességek véges voltánál fogva ez nem is lehet máskép. Egyoldalú képzés csak egyoldalú ügyességet eredményez, s a sokoldalú ügyességhez sokoldalú gyakorlás szükséges. A társadalom legtöbb hasznát veszi azon tagjainak, kiknek minél többoldalú ügyességük van. A társadalom érdeke tehát azt parancsolná, hogy minden iskolai növendék minél több irányú ügyességben nyerjen kiképzést.

Az egyén érdeke az ellenkezőt javallja. Összes civilizációnk az egyéni képességek érvényesülésén alapul; ez az alapja az egyén jólétének, boldogulásának is. Az egyéniség érvényesülésének tere pedig a munkamegosztás. A gyári munkás azért képes a maga szakjában kiváló eredményt felmutatni, mert csak egy szakal foglalkozott; a természeti kiválás törvénye azon izmok hasz-

nálatát juttatja uralomra, melyek egyoldalú használatán alapul a szakmunka; ez csak a többi mozgásnemek elcsenevészésének árán lehetséges.

Úgy tűnik tehát, hogy mikor az iskolában általában kézügyességre törekszünk, mikor a szakmunka helyett a háziipart kívánjuk tanítani, tulajdonképpen az egyén érdekében kultúrellenes munkát végzünk, s az egyén érdeke ellen is cselekszünk. Ez el-
lentmondás feloldása csak azáltal lehetséges, ha a munka helyett a munkásságot, a munkaszeretetet tesszük a kézügyességi oktatás céljául. A háziipar úgy viszonylik a szakmunkához, mint az emberi nemzet ősi foglalkozásaihoz való vissza-visszatérés /vadászat, halászat, sport/ a munkamegosztáson épült kultúrához. Az ember erőt nyer a természeti állapothoz való visszatérésből, mint Anteus, mikor az anyafölddel érintkezett. Ebből is világos, hogy valamely népiskolában annál nagyobb szükség van a munkatanításra, minél távolabb vitte a civilizáció /a szülők állása/ a gyermeket kezeinek a munkában való használatától. Városon nagyobb szüksége van erre, mint falun, hol a gyermek a munka tala-
járól egy tapodtat se mozdult. Ez állásponton tehát a kézimunka vagy kézügyesség csak eszköz s a munkaszeretet, a munkásság a cél.

Ez állásponton a történelmi fejlődésben fellépett munkatanítási irányok egyike sem alkalmazható kizárólagosan. A reális irány mind céljai, mind eszközei tekintetében ideális. Mint a legtöbb emberi dologban, itt is középen az igazság, a thézis és antithézis után a szinthézis következik helyesen. E szinthézis abban fog nyilvánulni, hogy a kézimunkatanításban, helyesebben szólva a munkaszeretetre nevelésben az ideális irány adja a célt s a reális irány az eszközöket. Semmit sem kell tanítani a közvetlen hasznosság okáért, hanem a munkaszeretetre nevelés céljából, de másrésztől semmit sem tartunk alkalmas eszköznek, ami érzéknélküli, aminek gyakorlati alkalmazhatósága nincsen. Ami mind céljaira, mind eszközeire nézve ideális: az játék; ami úgy célja, mint eszközei tekintetében reális, az szakmunka. A kettő közé esik a pedagógiai kézügyességi oktatás, melynek

célja, hogy a gyermek kezűgyességét gyakorlati életpályájának megkezdése előtt fejlesszük, egyoldalúságtól megóvjuk s a munkaszeretetre nevelés által korához mért praktikus ügyességre képesítsük.

Ezek után a képezdei munkatanítás kérdésére térhetek. A képezdei munkatanításnak azon, eddig hangoztatott célját, hogy a leerdő tanító a maga iskolájában tanítványait azon vidék háziiparában oktatni tudja, elérhetőnek nem tartom, mivel ugyanis növendékeink Nyitrától Mármarosig, Szepestől Bácsbodrogi megyéig elszórva nyerne alkalmazást; annál fogva az országban előforduló mindenféle háziipart kellene tanítani. Ez pedig lehetetlen. Másként áll a dolog, ha nem háziiparra, nem egyik vagy másik kézimunkára, hanem munkásságra neveljük növendékeinket. Erre az ország minden részében s bármily helyzetben szükségük leend növendékeinknek. Hosszú tapasztalat alapján mondhatom, hogy erre van leginkább szükségük. A magyar faj általában munkás nép ugyan, de némely vidéken mégis bizonyos idegenkedéssel viseltetik a kézimunkától, s növendékeink túlnyomó része is a kézimunkát mint lealacsonyító foglalkozást tekinti. Ennek okául én azt találom, hogy növendékeink többnyire szegény családokból származván, odahaza a szülői házban igen korán fogták őket munkára, mondhatni csömört kapnak a munkától. Alig tettem volna fel előzetesen, ha utólagos tapasztalat nem tanított volna rá, hogy még a földműves tanfolyammal egybekötött felső népiskolából került növendékeink is hátra vannak a munka megbecsülése és kedvelése tekintetében. Mivel hát én a munkásságot, a munkaszeretetet látom növendékeinkben ápolandónak, erre a célra bármily munkát jónak tartok, amely valamely gyakorlati eredménnyel jár s a növendék ügyességét fejleszti. A kertészetet is ezen szempontból fogtam fel. Szőlőlugasdrótok kihúzása, virágkarók készítése, jégpálya készítés, az ajtózárok koronként való olajozása, taneszközkészítés stb. mind felhasználtattak intézetünkben az ifjúságnak munkásságra való nevelésére. A taneszközkészítést a mostani háziipar behozásakor hangsúlyoztam, s alkalmas, iskolai formák nélkül alkalmaztam, ápoltam is. Úgy va-

gyok e kérdéssel, mint a vallásoktatással: nem elég nézetem szerint a vallásórakon vallást tanítani, hanem az egész iskolai oktatást vallásos szellemnek kell áthatnia. A képezdében is: nem elég a háziipari órán munkát tanítani; az egész képezdei nevelést a munkaszeretetnek, a munka megbecsülése szellemének kell áthatni. A helyes munkaoktatás nem a tanórarenden, hanem az intézet közszellemében van.

Ezek után a kézimunkatanítást én intézetünkben akként gondolom berendezendőnek, hogy a mostani háziiparból elhagyassék a szalmakalapfonás, a kosárfonás, a gyékényfonás stb., s csak a nádszékfonás, mint valóban értékes munka tartandó meg. A most beszerzett gyalupad és esztergapad pedig a famunkába való bevezetésre szolgálna. A gyalupadon készítettetnének méhkaptárak, fizikai taneszközök, házi és kertészeti eszközök, viráglétra, ládikák, polcok, csizmahúzó stb. az intézet épületén elforduló kisebb javítások /pl. egy zsalu-levétel stb./, az esztergapadon: taneszközök, hegedűkulcs, csigák, állványok, szerszámnyelek stb. S a növendékek ezután is önként vállalkozás útján íratkoznának be, s nem osztályokba, hanem csoportokba osztatnának.

VII.

Tanítástan

Jegyzet, melyet Szabó József II. éves képzős
növendék másolt le 1887-ben. Kézirat.

B E V E Z E T É S

Az ember a legtehetetlenebb állapotban jó a világra; testileg úgy, mint szellemileg gyámoltalan teremtés születésekor; magára hagyatva testileg ki nem fejlenék, sőt a biztos megsemmisülésnek nézne elébe; miután a testi élet a szellemi élet hordozója, a gyermek magától szellemi tekintetben nem juthatna kifejlésre.

A gyermeknek ápolásra, gondozásra van szüksége, hogy a benne rejlő erők kifejlődésre jussanak; éppen azért, mert homályos ösztönök az embernek, az eszes állatnak a kifejlődését nem gátolják, mint az okatlan állatét, az ember végtelen kifejlődésre képes.

A felnőtt embernek tervszerű behatása a kis gyermekre avégéből, hogy az testi és szellemi kifejlődésre jusson, gyermeknevelésnek, a tudomány pedig, mely a gyermek testi és szellemi képzettségének módjával, szabályaival megismertet, pedagógiának, szélesebb értelemben vett képzéstannak neveztetik.

Miután a képzésre a gyermeknek úgy testi, mint szellemi kifejlődése érdekében szüksége van, a pedagógia két részből áll: egyik a testi, másik a szellemi képzés eszközeiről, módjairól, szabályairól szól. A szellemi képzés a lélek különböző fejlődésirányra szerint különböző lehet. Az ismeret oktatás által, a

jellem és kedély szoktatás által képezhető, amaz neveztetik tanításnak, emez pusztán vett nevelésnek.

A tanítás nem egyéb, mint a tanítónak a gyermeki lélek ismerőtehetsége fejlesztésére irányzott tervszerű munkássága azon célból, hogy a gyermek az életben szükséges ismereteket elsajátíthassa.

A tanítás nem abban áll, hogy úgy, amint magunk tanultuk vagy tudjuk, elmondjuk az ismeretet a gyermeknek, mert ami csak úgy, kívülről tapad a gyermeki lélekre, az nem lesz maradó sajátjává. A tanítás bizonyos lélektani alapon nyugvó elvek szerint, bizonyos meghatározott módon történik: ezek összege az oktatástan.

Megtörténik, hogy valaki sok jó tanítás és próbálgatás után is szert tehet bizonyos tanításbeli ügyességre, de arról, hogy miért cselekszik most így, majd úgy és nem másképpen, nem fog tudni számot adni, s az iskolai élet több viszonyai között tanács nélkül fog állani; ennél fogva minden tanítónak, ki nem csupán homályos ösztönszerűséggel, hanem tudatos tervszerűséggel akarja hivatását gyakorolni, szüksége van az oktatástanra.

Az oktatástan szabályai másrésztől olyanok, melyek mindegyik tantárgyra vonatkoznak, tehát általánosak; részint olyanok, melyek egy tantárgy tanítására vonatkoznak, tehát speciálisak. Innen az oktatástan két része van, ú.n. általános és különös vagy alkalmazott része. Amaz az általános elvekről s a tanítás módjáról általánosan tanít, s neveztetik tanítástannak; emez valamely meghatározott tantárgynak tanítási módjáról, tehát a tanítás által felállított elveknek az egyes tantárgyakra való alkalmazásáról tanít, módszertannak is neveztetik.

A.

TANÍTÁSI ELVEK

Hogy a tanító tanítása sikeres legyen, figyelemmel kell lennie azon elvekre, melyek szerint a tananyag a növendék s a tantárgy szempontjából kiválasztandó s berendezendő, valamint azon módra, mely szerint a tanítás valóban kezelendő, vagyis a tanmódra. Legelőször is a tanítási elvekkel kell tisztába jönnünk. A legfontosabb tanítási elvek a következők.

I. Legyen a tanítás természetszerű!

A gyermek érzékszervei először legáltalánosabban s leghatározatlanabban értesítetnek a külvilági benyomásokról. A szem pl. csak a világosság és sötétség közti különbséget veszi észre, csak lassan halad odáig, hogy nemcsak a színek különböző neveit, fokozatait, hanem az alakot is legfinomabb részleteiben felismeri.

Az emberiség ismerete először szintén igen korlátolt volt, csak lassanként folytonos fokozatossággal fejlődött a műveltség mai álláspontjára. A gyermek oktatásának módja kell, hogy az emberiség történeti fejlődésének másolata legyen, mert az ismeret előállításának s gyarapodásának fejlődésmenete /proceszszusa/ ugyanaz a nemben, mint az egyedben. A gyermek az ismeretszerzés közben ugyanazon utat teszi meg kicsinyben, amit megtett az emberiség nagyban; a tanító csupán arra való, hogy ez úton bizton vezérelje, s a kerülő utaktól megóvja.

Az egyes ismeretek szintén az elemekből indulva fejlesztesse ki. Euklid /görög tudós, ki mértant is írt/ csak összeszedte a mértani tantételeket, melyeket az őt megelőző emberiség hosszas tapasztalás után szerzett. Minden tudomány fejlődésmenete a legjobb útmutató ugyanazon tantárgy tanítására nézve; valamint az emberiség ismerete kezdetben csak a legáltalánosabb tételekre terjedt ki, úgy a gyermek ismerete is eleinte csak durván nagyolt munka.

Az egyes nemzetek művelődéstörténete is azt mutatja, hogy bármely ága a tudománynak, művészetnek csak akkor juthatott vi-

rágzásra, ha az alapfeltételek már megvoltak, sőt az egyes nemzetek individualitása is érvényesíté magát, egyik a művészetben, másik a tudományban tűnt ki.

A tanító, ha a gyermeki természetben rejlő ismereterőt akarja kifejleszteni, kifejtteni, csak a természet menetének akadályait kell elhárítania; nem az uralkodik a természetben, aki annak ellenszegül, hanem aki vele karöltve munkálkodik.

A természetszerűség e kettőre ügyel:

1. Figyelembeveszi a növendék álláspontját, t. i. fejlettségének álláspontját. A különböző életkorban a lelki tehetségek különböző erővel lépnek fel: 3-6 éves korban a szemlélő tehetőség, 6-12 éves korban az emlékező tehetőség munkássága túlnyomó, 12-18 éves korban az értelem munkássága erős.

2. Figyelembe kell venni a növendék nemét, vérmérsékletét, képességét. Igaz ugyan, hogy a népiskolákban mint egyetemes tanintézetben egyenlőnek kell lenni a gyermekkel való bánásmódnak, a tananyag tekintetében azonban nem mindenik növendék viseltetik egyenlő előszeretettel mindenik tantárgy iránt; egyiknek képzelme, másoknak emlékezőere erősebb, egyik az elméletiekben, másik a gyakorlatiakban ügyesebb; ennél fogva ugyanazon szakban egyiknél kevesebbel megelégedhetünk, mint a másikkal.

II. Legyen a tanítás szemléleti!

Az emberi lélek fejlődése érzéki észrevételekkel kezdődik; ezek szemléletekké, képzetekké alakulnak; a képzetekből lesz a fogalom, ítélet, következtetés. Az iskolában tehát mindennek szemlélettel kell kezdődnie; a puszta szavak szemléltetés nélkül üresek, érzelem nélküli fecsegésre vezetnek. A szemléltetés külső és belső lehet; amaz a külvilág egyes tárgyainak az érzékek által való megismerése, emez a lelki állapotokat tünteti föl előttünk.

A szemléltetés elveiből következik:

1. Szemléletből indulj ki, ebből haladj a fogalomra, tehát a konkrétumról az absztraktra! A szemléltetés, ha természetben nem lehet, szemléltető eszközök által történik, melyekkel min-

den iskolának el kell látva lenni; csak ha közvetlenül szemléltetni nem lehet, kell folyamodni a közvetett szemléltetéshez /jó elbeszélés/.

2. A szemléletről a gyermek öntevékenység által jusson a fogalomra! A szemléltetésben való gyakorlás a két alsó osztályban külön tantárgy, de később is fennmarad e tanítási elv úgy, mindannyiszor szemléltetni kell, valahányszor új fogalomra akarjuk vezetni a gyermeket. Persze a túlságig vitt szemléltetés nem a célhoz visz, de attól elvezeti a gyermeket, nem köti le a figyelmét, hanem a lényegétől elvonja azt.

III. Legyen a tanítás elemi!

Tudományos iskolában az általánosról haladunk a különösré; a tudomány fogalmi meghatározásával, beosztásával kezdik, s egyes esetek ismertetésével végzik. A népiskola ellenkezőleg az egyes esetről a különösről indul, s lassankint emelkedik az egyetemességig. Az elemi tanítás:

1. Közelről megy a távolira; így a földrajzban a lakóhely, a természetrajzban a háziállatok ismertetésével kezdjük. Mindazonáltal sokszor közelebb esik a gyermek szellemi érdekeltségére nézve az, ami távol van.

2. Egyszerűről megy az összetettre, könnyűről a nehézre. Ami egyszerű, az rendszerint könnyű; ami összetett, az egyszersmind nehéz is; hogy az elveket helyesen alkalmazhassuk, tudnunk kell, mi az egyszerű, mely kiindulási pontul szolgál. Ha a növény fogalmából indulunk ki, s úgy haladunk a fa, a gyümölcsfa fogalmára, a logikai egyszerűről haladunk a logikai összetettre. Ha szemlélem a körtefa levelét, törzsét, gyümölcsét stb., ezek összeállításával megyek a körtefa ismeretére, akkor a reális egyszerűről mentem a reális összetettre. Mindkét út szintetikus /összerakó/, de ezen esetek közül egyiket sem tudjuk a könnyebbről a nehezebbre való haladásnak. Ha azonban a körtefát veszem fel, s arról megyek a részekre, akkor a reális összetettől mentem a reális egyszerűre; ha pedig a körtefa fogalmáról a gyümölcsfa, fa, növény fogalmára haladok, akkor a logikai összetett-

ről mentem a logikai egyszerűre; mindkét út analitikus /szétbontó/ s éppen e két út mindegyike az elemi tanításhoz alkalmazott, mert a gyermeki felfogás előtt az egész, a konkrét a legegyszerűbb, mely tehát az ismerethez kötötte az ismeretlent.

3. Ismertről az ismeretlenre. Az emberi lélek fejlődési törvénye szerint, ha valami újat akar felfogni, azt megelőző képzetek közé sorakoztatja, más útja a fejlődésnek nincsen. Csak azon ismeret szilárd és maradandó, mely előbbi ismereteinken épül, mely tehát az ismerethez kötötte az ismeretlent.

E harmadik elv a két előbbinek praejudikál, azaz felette áll.

IV. Legyen a tanítás tervszerű, fokozatos, hézagtalan!

1. Tervszerű: Ha biztos és tartós eredményt akarunk elérni a tanításban, nem a véletlen eset, hanem bizonyos terv szerint kell eljárni. A jó tanító minden egyes tantárgyból az iskolai év elején tervet készít magának, hogy minő sorban tanítsa az egyes részleteket; tekintettel van arra is, hogy pl. az egyes részletek a megfelelő évszakokban jöjjenek szónyegre. Aki ekként nem tervezi előre az egész tanítás menetét, az kapkodni fog; de nemcsak az egész évi tanmenetét, hanem az egyes órai tanítást is tervezni kell. A jó tanító minden egyes órára, legalább az első pár éven, írásbelileg elkészül, sőt az előkészülettel sem elégszik meg, hanem minden egyes tanítás után följegyzi tapasztalatait, hogy azokon okulhasson, s a következő alkalommal tervekészítésénél az új tapasztalatokra is építhessen. Csak ha terv szerint tanít a tanító, lehet tanítása sikeres.

2. Fokozatos: Az emberi ismeret összessége oly nagy, hogy annak elsajátítására egy emberi élet kevés; más részről szükséges, hogy az összes ismeret köréből a legszükségesebbeket a gyermek a népiskolában elsajátíthassa. A tantárgyak tanulásra nézve különböző nehézségűek, s hogy mindenik azon korban taníttassék, melyben a gyermek azt felfogni képes, szükséges volna azt viszonylagos nehézségük szerint berendezni s egymás után tanítani.

Miután az emberi lélek erői, melyekre az egyes tantárgyak vonatkoznak, nem egymás után, hanem egymás mellett fejlődnek; miután az iskolának időelőtti félbeszakítása, a tantárgyak egymás utáni beosztása mellett, egyoldalú, töredékes ismeretet nyújtana, ennél fogva szükséges a tantárgyakat olyatén fokozatokba beosztani, hogy mindenik fokozaton, mindenik ismeretkör relative /viszonylagosan/ bevégzett egészset képezzen úgy, hogy minden következő fokozat az előbbi fokozatbeli ismereteknek mintegy kiegészítése, kibővítése legyen. Hogy azonban a fokozatosság s az ismeret szaggatott ne legyen, szükséges:

3. A folytonos vagyis hézagtalan előhaladás; ilyenné a tanítás akkor lesz, ha minden következő ismeret az előzőn alapul, minden előző fokozaton a következőnek alapja vettetik meg.

Ha a növendékek az iskolából elmaradnak, ha a tanító olykor egyik vagy másik részletet készületlensége miatt nem elég alaposan ismerteti, vagy értelmetlensége miatt elhagyja, vagy magánelfoglaltság miatt egyes részleteknél tovább időzik: akkor a tanítás nem lesz folytonos és hézagtalan. /A gyermekek észreveszik, hogy az iskola szekere lejtőn halad, melyet húzni sem kell/.

V. Legyen a tanítás igaz!

A tanítás igazsága nyilatkozik:

1. A tartalom valódiságában. A legtöbb szerencsétlenségnek, mondhatni az emberiség összes boldogtalanságának oka nem annyira a tudatlanságban, mint a helytelen ismeretben, a babonában keresendő. Az oktatás feladata már, hogy igazságon épült ismeretek által az emberek boldogságát megalapítsa. /"Megismeritek az igazságot, s az igazság szabadakká teszen titeket"/.

A tanítónak óvakodni kell mindentől, ami nem objektív munkásságon alapul, téves tanok, előítéletek, balhít örökre megmélyezik a gyenge gyermeki elmét és kedélyt; hogy tehát a tanítás tartalmilag igaz legyen, a tanítónak alapos ismeretekkel bírónak, előítéletektől, balvéleményektől, pártszenvédelektől mentnek kell lennie.

Már csak ezen szempontból is szükséges, hogy a tanító korra tudományosságának színvonalán álló könyvekből készüljön, s habár "nem szükséges is, hogy mindent megmondjon a tanító, ami igaz, de szükséges, hogy minden, amit mond, igaz legyen"; ha mégis olykor tévedne, ne restellje azt tanítványai előtt bevalani s tévedését kijavítani.

A tanítás igazsága megköveteli, hogy

2. A kifejezés legyen szabatos. Kerülendők a határozatlan és kétértelmű kifejezések, szóvirágok /a gondolatüresség eltarására szolgáló eme fűgefa levelek/. A kifejezések egyszerűek, póriasság nélkül határozottak, mesterkéeltség nélkül és találók fontoskodás nélkül. Így szoktatjuk a gyermeket kifejezésbeli szabatosságra; míg ha kifejezéseink ingadozók, határozatlanok, akkor magunk mutatjuk meg az utat a gyermeknek arra, hogy a tárgyi igazság hiányát, gondolatmenetének sántikálását üres frázisokkal takarja el. "A gyermeknek a legjobb éppen a jó". Ki nem készül minden tanórára, annak beszéde akadozó, gondolatmenete akadozatos lesz, nélkülözi a frissességet és ügyességet, mely különösen az elbeszélést megkapóvá teszi. Kerülni kell a tanítónak a különös szólásformákat megszokni s minduntalan használni; ne engedje meg azt sem, hogy a gyermekek ilyenekhez szokjanak. Nyilvános vizsgák, látogatások alkalmával parádés feleletekre készíteni elő a gyermekeket, vagy a kitűnőbeikkel tündökölni /brillírozni/ nem egyéb, mint megmételyezni a gyermek igazság iránti érzékét; ki az egész év folytán folytonosan, kitartóan, igazán tanított, oly eszközökhöz nem nyúl, maga vagy a gyermek igazolása végett ilyféle mentségekhez, hogy "a gyermekek félnek vagy elfogultak stb." nem szorul.

VI. Legyen a tanítás tartós!

Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk /Non scholae, sed vitae discimus/, mondja a latin közmondás. Nem elég, hogy a kellő mennyiségű ismereteknek a kellő időben és kellő módon juttassuk birtokába a gyermekeket, arról is kell gondoskodni, hogy amit tanultak, azt meg is tartsák; nem csupán tanítani

kell, de a tanítottakat be is kell gyakorolni. Ki csak arra törekszik, hogy a gyermekek máról holnapra tanuljanak, vagy az egész évi munkája is a nyilvános vizsgák alkalmával leendő tündöklésre van szánva, az szűk keblű. Hol a gyermekek azzal állanak elő, hogy "ez nem volt mára", ott a tanítás nem tartós. A lelki, különösen a jellemgyöngeség, mit fiatal embereken tapasztalunk, onnan származik, hogy sokat tanulnak, de keveset tudnak. Ki igazán tud valamit, az minden pillanatban rendelkezik szellemi tökélyvel. A tanítás maradandósága már az emlékezet erejétől függ; volt idő, mikor a tanítás kizárólag az emlékezet fejlesztésére volt szánva, az anyag összehalmozása tartatott főcélul. Mai napság sokan az ellenkező hibába esnek, pusztán a judiciumot növelik; a memorizálást elítélni elégséges, hogy valaki szabadelvtű pedagóg címre tegyen szert. Mindkét eljárás hibás, mert az emlékezet ésszerű művelése nélkül magasabb szellemi képzés nem is lehetséges, a memoria fejlesztése a judicium elhanyagolása mellett hasonlít a teljes virághoz, mely magvat sohasem hoz.

A tanítás maradandó lesz:

1. Ha időzünk az elemeknél. Az emlékezet ereje, a szerzett képzetek tartóssága az érzéki benyomások erejétől függ; az elemekben van megvetve az alap az ismeret egész épületére nézve; ha gőzerővel haladunk egyik képzetről a másikra, nem lesz elég ideje a gyermeknek azokat alaposan átérteni és megtartani, homályosan szerzett elemekből nem lehet tartós ismeret. Pl. ha az 1-100-ig terjedő számkörben nem elég alapos a gyermek, akkor a következő fokozaton nem lesz képes egy összetettebb feladatot megfejteni. Ha a tanító átugrál az elemeken, nem sokára felakad, a növendékeket fejletleneknek, előismereteikben ingadozóknak találja. Innen van az, hogy az alsóbb osztályban mindenkor a legügyesebb tanító alkalmazandó.

2. Ismétlés által újítsd fel s erősítsd meg a már egyszer tanultakat. Az ismétlés vagy írásbeli, vagy szóbeli. Minden óra végén a tanítottakat össze kell foglaltatni a gyermekekkel; a nagyobb fejezet végzésénél az egész fejezetet át kell ismételni,

hogy amit darabonként sajátítottak el a gyermekek, azt összefüggésben is áttekintsék. Ezen felül a már tanultaknak későbbi alkalmyszerű felhasználása koncentráció útján szintén fontos tényező a tanultak maradandó elsajátítására; de különösen az írásbeli ismétlés, a szóbelileg megtanultaknak írásbeli feldolgozása a legnagyobb figyelmünket érdemli. Tulajdonképpen minden szóbeli tanításból kellene, ha még oly rövid írásbeli dolgozatot feladni, mit ott az órán a tanító szemei előtt fejtenének meg; ez a növendékek önmunkásságát élesztené, a tanítás maradandósága mellett az alaki képzést is a legnagyobb mértékben mozdítaná elő.

VII. Legyen a tanítás gyakorlati!

Az iskola feladata nem abban áll, hogy minél több ismeretet öntsön a gyermekbe, hanem abban, hogy őt azon polgári állásnak, melyet elfoglaland, betöltésére képesítse. Bármily tanítás azért, mely a gyakorlati életre nem vonatkozik, arra ügyesebb nem teszi a gyermekeket, csekély értékű.

A tanítás gyakorlati lesz:

1. Ha előmozdítja a tanítvány öntevékenységének kifejlését. Az ismerethalmaz, mit a gyermek az iskolában tanul, csak akkor lesz reá nézve értékes, ha egyúttal annak használatát, a gyakorlati életre való vonatkozását is megtanulja; ezt pedig nem szóbeli tanítások, hanem öntevékenység által éri el; oda kell tehát törekedni, hogy a tanuló minden ismeretet önjerejével sajátítson el, s hogy belássa, miként más módja az ismeretszerzésnek nincs, mint az öntevékenység általi. A tapasztalás bizonyítja, hogy azon gyermekek, kik nevelőik által az öntevékenységtől megkíméltetnek, a gyakorlati életben a legügyetlenebbek. Az értelmes öntevékenység a gyermek képzettségének hőmérője.

2. Legyen a tanítás anyagilag és alakilag képző. A tanítás kétféle lehet: vagy bizonyos tananyagot akarunk a gyermekekkel elsajátíttatni, vagy azoknak erőt akarjuk a tanítás által fejleszteni; amaz a tanításnak anyagi, emez alaki célja. A népis-

kola már az idő rövidsége miatt sem nyújthat a gyermekeknek valami sok ismeretanyagot, s még ebből is jó része feledésbe merül; azonban gyakorlott s a lehetőségig kifejlett gondolkodásra és beszédképességre, új tárgynak értelemmel való felfogására, az életben igen nagy szüksége van. Azért is a népiskolában az alaki cél a túlnyomó, nem a tananyaggal, hanem a tanalakkal kell itt a gyermeket képessé tenni arra, hogy magát tovább művelhesse.

Ezzel nem azt mondjuk, hogy az anyagi cél mellőzendő, sőt mivel a lélek erői munkásságának formái csak bizonyos alakban nyilatkoznak, e kettőre együtt kell törekedni. Az alaki oktatásnak magában véve reális értéke nincs, minden oktatás bizonyos anyagon történik; az anyagot kell teljesen elsajátítani, akkor az alaki cél el van érve; természetesen egyúttal az anyagi is, mivel éppen az anyagot tanulja meg a gyermek.

3. Legyen a tanítás korszerű. A gyermeket nem egy rég leűnt kor, nem egy távol jövő ködében rejló korszak, hanem a jelen számára képezzük; kell tehát, hogy képzetei is megfeleljenek azon kor kultúrájának, melyben élni fog.

Volt idő, midőn a népek egy része rabszolgaságra volt kárhoztatva, a nép gyermeke arra volt nevelve, hogy tudja túrni az igát; ma már minden ember szabad, szabadságra kell nevelni tanítás által is. Volt idő, midőn a kiváltsági osztály élvezte az előjogokat, akkor a gyermekeket ezen születési különbség tiszteletben tartására oktatták; ma jogegyenlőség uralkodik, ennek tudatára kell oktatni a tanítványt. Volt idő, midőn a különböző hitfelekezetek, mint ellenséges tábor álltak egymással szemben, a gyermekeket a más felekezetek gyűlölésére tanították; ma a testvéries egyetértés eszméje hódította meg a népeket; a testvéri szeretetre kell tehát oktatni. A természeti fejlődés folytán mindennek megvan a jellemző sajátága, mindenben vannak divatos eszmék, ezeket figyelmen kívül hagyni modern pedagógoknak nem szabad; hol azonban a divat a korszerű természetességgel összeütközik, ott amaz enged emennek javára.

VIII. Legyen a tanítás általánosan képző!

Az egyes ember képzettsége az összes emberiséghez képest csak egyoldalú; egyetemes képzettségre egy ember szert nem tehet, sőt inkább, ki valamely ismeretben magát némi tökélyre akarja kiképezni, annak azon ismeretágon kell különös gondot fordítani, nehogy erejét mellékes célokra pazarolja. Mindazonáltal a tanításnak, különösen a népiskolában, nem lehet célja az egyoldalú képzés; ellenkezőleg a népiskolai oktatás célja az általános képzés, úgy az egyes tanítványra, mint egy osztálybeli valamennyi gyermekre nézve.

1. A népiskolai oktatás közelebbi feladata ugyan az értelmi képzés, de tévedne, aki azt kizárólagos feladatául tekintené; általánosan képző a tanítás akkor lesz, ha az nemcsak az ismeretet, hanem a jellemet és a kedélyt is képezi. Pestalozzi előtt csak az emlékezetet képezték, utána sokan csak az értelmet akarták figyelembe venni; mindkét esetben az oktatás egyoldalú. Hogy tévútra ne vezetessünk, meg kell jegyeznünk, hogy a tanítás sokoldalúsága a sokféleséggel nem azonos értelmű. Ha a tananyagot megszorítjuk, de annak kezelésében lehetőleg alaposan járunk el, lesz a tanítás sokoldalú; többet ér egy tárgynak tíz oldalú megismerése, mint tíz tárgy egyoldalú megismerése, kezelése.

2. Legyen a tanítás a tanulók összességére képző. Nincs iskola, hol a tanulók között kiváló, jobb és rosszabb tehetségű gyermekek ne lennének; a tanítónak nem szabad a kevés kiválónak kedvéért nyakra-főre sietni a tanításban, de nem szabad a feltűnően gyengéket sem figyelmen kívül hagyni. Minden iskolában legtöbb a középtanulók száma, ezek előhaladásához és tehetségéhez mérje a tanító tanítását, úgy a tananyag megválasztása, mint az előhaladás tempójára nézve. Az ügyes és lelkiismeretes tanítót éppen arról lehet megismerni, hogy a középút mellett talál módot arra, hogy a kitűnőbbeket a feladatok nehezebbé tétele által erejükhöz mértelen elfoglalja, s ez által figyelmetlenségtől s elbizakodástól megóvja, mind pedig arra, hogy a gyengébbeket a feladatok megkönnyítése által önbizalomra gerjessze, s a csügge-

déstől megóvja.

3. Legyen a tanítás a tanulók összességére nézve hasznavehető. A népiskola nem szakiskola, hanem általánosan képző intézet, mely az összes nép gyermekeit oktatja, mely az ismeret azon elemeit nyújtja, mire általánosan a nép legalsó rétegeiből származott gyermeknek is szüksége van, melyet annak is el kell sajátítani, aki később magasabb ismeretre, tudományos pályára törekszik. A népiskolából tehát kizáratik minden oly ismeret, mely valamely speciális szakpályára készít elő. Ezen szempontból helytelenítik a pedagógusok, kik a népiskolát, mint egyetemes elemi iskolát fogják fel, a gimnáziumra előkészítő elemi iskolát. Ez okon helytelenítendő az alsóbb fokú katonaiskolák s a felekezeti iskolák azon példányai, melyek a tanítást csaknem kizárólag egyházi énekekre és imákra való tanításban látják. A vallásos képzés egyik kiegészítő részét teszi ugyan az igazi elemi képzésnek, de nem meríti ki azt teljesen.

A népiskola feladata elsősorban a gyermekben kiképezni azt, ami emberi, hogy ennek alapján a jövődő hivatáshoz szükséges ismerete is kifejlődhessék. Elsősorban tehát mint ember képezendő a gyermek, csak aztán mint magyar és egyháztag. Mindazáltal lehet egyik vagy másik népiskola olyan körülmények között, hogy valamennyi vagy legtöbb tanítványa képzését a népiskolai oktatással bevégezi, és a gyakorlati élet követeli, hogy ezeket hivatásszerű foglalkozásra előkészítse. E szempontból igazolható, hogy a földművelő vidéken a természettudományi tantárgyak a földművelésre való tekintettel kezeltetnek, hogy a kertészet és háziipar némely iskolába behozatik; sohasem szabad azonban ily mellékes célok miatt a főcél, az általános emberképzést háttérbe szorítani.

IX. Legyen a tanítás vonzó, érdekes!

A tanításnak akkor lesz eredménye, ha a tanítást a tanuló figyelemmel fogadja; a tanítvány részéről tanúsított figyelem lényegesen hozzájárul a tanítás eredményének milyenségéhez;

úgyde a figyelem a különböző életkorban különböző indokok által költetik fel. Az érett elméjű ifjú belátja, hogy mire lesz szüksége jövőd életpályáján, s mindaz iránt érdeklődik, tehát figyelemmel fogadja, amire szüksége leend. Nem úgy van a gyermek; őt még hiába igyekszünk elvekkal meggyőzni valamely ismeret szükségéről, saját tevékenységének korlátozása nyugként hat reá /és pedig minden rendszeres tanítás nyugként hat reá/. A növendék figyelme alanyi indokok által föl nem gerjeszthető, tehát a tanítás alakja által kell benne önkénytelen figyelmet ébreszteni /a tantárgy tanításának alanyi indoka által kell benne érdekeltséget kelteni/, csak akkor lesz a tanítás áldásos, ellenkezőleg a tanítás a gyermekre nézve kínzás, melyre később is kedvetlenül emlékeznek vissza.

A tanítás érdekes volta függ:

1. A tananyag és tanalak változatosságától /varietas delectat/. A kis gyermek nem képes bármily érdekes tananyag tanítását is huzamos ideig figyelemmel kíséreni. Ha az írva-olvasás tanításánál pusztán a különböző vonalak alakítására és ismertetésére szorítkoznának, csakhamar unatkozni fognak; mert az ilyen foglalkozás rájuk nézve igen száraz. Rövid elbeszélések, mesék, tanulságos-életképek közbeszövése rendkívül fokozza a növendék figyelmét, s előmozdítja a tanítás sikerét, föltéve, hogy a mellékes dolgot a fő dolog rovására ki nem terjeszthetjük. A földrajznak mint adathalmaznak a tanítása igen száraz, ha történeti népmeseretek közbeszövése által nem élénkítjük. A számtan tanítása unalmassá válik, ha a föladatak egyoldalúlag pl. a földműves vagy kereskedői életből vétetnek; vagy ha az egyik órán tisztán fejbeli, a másikon táblai számításat gyakorlunk. Igen érdekessé teszi a tanítást, ha a tanító közbe-közbe saját vagy a tanítványok élményeiből választott esemény által világosítja föl a közlött ismeretet, vagy teszi szemlélhetővé annak gyakorlati életben való alkalmazhatóságát. A legtöbb tantárgy iránt új, meg új tantárgyakból való átnézése, összefoglalása az egésznek, új érdekességet fog kelteni.

2. A tanítás élénkségétől és melegségétől. Az élénkség nem

a nagy hangú, gyors, heves beszédben, sürgés-forgásban, hanem a beszéd erőteljességében, eleveenségében, a tárgy természetéhez képest taglejtésben nyilvánul; és csak a tantárgy becséről való igazi meggyőződés szüleménye lehet; kinek beszéde halk, vontatott, nehézkes, kinek a tantárgy alapos ismerete hiányából származott csekélylése, aziránt való közönyössége előadásán észrevehető /ennek észrevételére a gyermekek finom érzékekkel bírnak/, annak tanítása nem lehet élénk, meleg s nem is kelthet az a gyermekben figyelmet, érdeklődést. Ez függ még

3. A tanító személyiségétől. A gyermeket minden siker új tevékenységre indítja s minden kudarc tartózkodóvá teszi; s siker érzelme gyönyört, a sikertelenség kínzó fájdalmat okoz neki; ha a tanító ahelyett, hogy szeretetteljes türelemmel bátorítaná, a gyöngébbeket is fenyegetés, sőt büntetéssel igyekszik valamely eredményre juttatni, a gyermekben sohasem fog jó érdeklődést kelteni. Hogy is történnék az, hogy kedvvel fogjon a tanuláshoz, mikor abban gyötrelmeinek kútfejét látja. A gyűlölet a tantárgyról a tanítóra is csakhamar átszáll. Bár nem helyeselhetjük azon eljárást, midőn a tanító mindenegyes felelet fölött helyeslést fejez ki, avagy közbe-közbe dicsbeszédet tart, mégis kívánatosnak tartjuk, hogy az elismerésben ne legyen hideg, még jobb tanulótól sem kell olykor megvonni helyeslő kifejezésünket; téves volna őket saját öntudatukra hagyni, mivel a legjobbak s legügyesebbek sajátságga az, hogy mindig kételkednek magukban, s oly magas véleményben vannak mások iránt, hogy azok kitüntetésében saját elítéltetésüket látják.

B.

TANÍTÁSI MÓDOK

I. A tanmód fogalma s felosztása

A tanítás céljának eléréséhez nem elég azon elveket ismerni, melyek szerint tanítani kell, hanem ismerni kell azon utat, módot is, melyen az elvek érvényesíttetnek. A tanítói eljárásnak azon módja, mely által a tanító az oktatási elvek alapján a

tanítás célját megvalósítani törekszik, tanmódnak neveztetik.

A tanmód főként a tanítás menetében s alakjában rejlik, annak a tananyag külső feltagolásában, s az egyes részleteknek a növendéknek szellemi fejlettségéhez mérten sorakoztatásában /tanterv, külső tanmenet/, továbbá az egyes részletek tanításánál logikai tanmenetben /belső tanmenet/ kell nyilatkoznia; emez inkább a gondolatok külső kifejezésére, a beszéd különféle alakjára vonatkozik. A tanmenetben a tanalakhoz még a tan-szellem és taneszközök is járulnak, mint a tanmód kiegészítő elemei.

II. A tanterv

A tanterv feladata a tanítványok jövőendő hivatása s a külső viszonyok tekintetbevételével a tananyagot megállapítani s az egyes osztályokra alkalmazni. A népiskolai tantárgyak megválasztásánál kiindulási pontul a népiskola, mint általános elemi iskola eszméje szolgál; az elemi népiskolában a szegény nemzet gyermekei nyerik első kiképeztetésüket, innen a legnagyobb rész a gyakorlati élet legkülönbözőbb foglalatosságaihoz tér át. A népiskolai oktatás feladata tehát, hogy tanítványait oly képzettségre segítse, melyre a nemzet minden tagjának szüksége van, szóval a népiskola általános emberképzést nyújtson. Különbséget kell tenni tehát a szükséges és hasznos ismeret között; ez utóbbiak csak ott tanítandók, hol az iskola kedvező viszonyai az előbbieknélkül azt lehetségessé teszik. Az 1868. évi népoktatási törvény XXXVIII. §-a értelmében a népiskolában tanítandók: 1. Hit- és erkölcstan, 2. írás és olvasás, 3. számtan, 4. mértan, 5. beszéd- és értelemgyakorlat, 6. hazaföldleírás és történelem, 7. némi általános földleírás és történelem, 8. természettan, 9. természetrajz, 10. gazdaság és kertészet, 11. polgári jogok és kötelességek ismerete, 12. testgyakorlás, 13. ének.

Nem kevésbé fontos a megválasztott tananyagot az egyes osztályokra beosztani s az ú.n. tanfolyamokat megállapítani. Résszint a tananyag egyes viszonyai, részint a gyermek testi fejlettségének sok korával járó különböző foka hozza magával, hogy

a tananyag az egyes osztályok értelmi erejéhez mérve részekre, ú.n. tanfolyamokra osztassék. A tanfolyamok megállapításánál arra kell tekintettel lenni, hogy mindenik egy teljesen bekevert egésznek képezzen, melyeket a felsőbb osztályokban többoldalúan feldolgozni, bővíteni és kimeríteni kell; ebből következik, hogy ami a tananyagban lényeges, annak mindenik tanfolyamon magasabb szempontból rendezve s bővebb alapon tárgyalva kell lennie.

III. Óraterv, lecketerv, tanrend

Hogy a tanítás sikeres legyen, szükséges, hogy a tanító az arra szükséges idővel rendelkezék, hogy a tantárgy terjedelméhez és fontosságához mért idő elve kijelöltessék, azaz, hogy mindenik tantárgyra hetenkint fordítandó idő előre megállapíttassék; s ezt az óraterv eszközli.

A népiskolai törvény értelmében a népiskolában hetenkint legkevesebb 20, legtöbb 25 órán kell tanítani, ide értve a hit- és erkölcstant, de a tornát és kertészetet nem, melyek szabad szerda és szombat délután tanítandók. Az egyes tantárgyakra fordítandó heti órák számára nézve a közoktatásügyi minisztérium által kiadott népiskolai tanterv ad utasítást.

Nem kevésbé fontos a tananyag egyes részleteinek a tanítási idő egyes részleteire való beosztása s a lecketerv elkészítése. A jó tanító a tanév elején beosztja az összes feldolgozandó tananyagot hónapokra, hetekre, sőt órákra; ezen beosztás megóvja őt attól, hogy a lényegeseket futólag érintse vagy talán mellőzze; valamint attól, hogy a lényegtelennek sok időt pazaroljon el; s lehetővé teszi, hogy a felsőség által megállapított tanterv keretén belül az iskola sajátos viszonyait figyelembe vegye. A lecketerv vagyis a tananyag feldolgozása, a részleteknek a tanítási idő részleteire való beosztása különösen tanmenetnek neveztetik. "Népiskolai tanmenetek" cím alatt dr. Emericzky egy igen figyelemre méltó füzetben példát mutat arra, miként kell lecketervet készíteni.

Annak meghatározása, hogy az egyes tantárgyak a heti órák

melyikén és micsoda sorrendben taníttassanak, az a tanórarend által eszközöltetik. A tanórarend tehát azt határozza meg, hogy mindenik napnak mindenik óráján mely tantárggyal foglalkozzék a tanító és tanítvány, s ezen felül osztatlan iskolában a tanító mindenik osztállyal nem foglalkozhatván egyszerre, a tanrendet megállapítja, hogy mely órában mely osztállyal foglalkozzék a tanító, s miképpen foglalja el ez alatt a többieket csendesfoglalkozással. A tanórarend készítésénél figyelembe veendő szempontok a következők: 1. A felvontabb figyelmet igénylő tantárgyak a napnak első óráin taníttassanak, midőn még sem a tanító, sem a tanítvány figyelme nem fáradt. 2. Rokon tantárgyakat egymásután kell tanítani, pl. földrajz után következze a történelem óra. 3. A nehezebb tantárgyak könnyebbekkel váltassanak, hogy a tanítás rendje mintegy hullámzatos legyen, hogy a következő nehezebb tantárgyra az előző könnyebb tanórák alatt figyelmüket összeszedhessék; különösen ott, hol helyi viszonyok miatt az egész napi tanidő délelőttre esik; az elméleti órák közé a rajzot, szépírást, éneket közbe lehet tenni. Óvakodni kell attól, hogy a tanítás változatossága tarkasággá ne váljék. 4. Ügyelni kell arra, hogy a tanítónak mindenik tantárgyra, mindenik osztálynál elég ideje legyen. 5. Az egyes órán különböző osztályokban tanított tantárgyak között legyen összhangzat. 6. A közvetlen oktatásra csöndes foglalkozásul ugyanazon tantárgy köréből választott feladvány következze. 7. Ugyanazon érzékszervet igénylő órák ne következzenek egymásután, pl. torna, kertészet.

IV. Belső tanmenet

Azon út, melyen a gyermeki lélek az iskolai oktatás közben az ismeretet megszerzi, vagyis az ismeretszerzés processzusa az oktatásban, belső tanmenetnek neveztetik; ez többféle lehet.

1. A gyermek már látott őszi rózsát, felismeri azt, de nincs róla határozott képze; felmutatok hát egyet, megismertetem vele annak gyökerét, szárát, virágát, levelét; itt tehát a reális összetettből indulunk ki, s haladunk a reális egyszerűre, a ré-

szekre. A megismerésnek menete tehát elemző, analitikus volt, az itt követett lelki munkásság a szemlélés, melyből a nyelvi külső kifejezés által származott a leírás.

2. A gyermek ismeri a selymért, de nincs teljes képzele annak előállításáról, felmutatom a selymér petéit, megfigyeltem a hernyó kikelését, vedlését, növekedését, a gubó keletkezését, a bábót s az ebből előállott lepkét, petét. Itt a reális egyszerűről mentem a reális összetettre vagy az egészre; a megismerés menete összerakó, szintetikus. Ezen lelki munkásság megfigyelésnek neveztetik, külső nyelvi kifejezése az elbeszélés.

3. A gyermek ismeri a galagonyát, bodzát, köszmétét, de nincs fogalma azok gondolatbeli rokonságáról; elősorolom azok ismérveit s összekötöm /kombinálok/. Így a gyermeket a cserje fogalmának ismeretére vezetem; itt a fajról haladunk a nemre; a megismerés menete szintetikus volt; a gondolkodás e neme indukciónak neveztetik.

4. A gyermek tudja, hogy az önkéntes mozgással, érzékléssel bíró élőlényeket állatoknak nevezik. A főntebbi ismeret-
 hez hozzáfűzöm, hogy némelyek gerinccel bírnak, mások nem. Így létre jő benne a gerinces és gerintelen állatok fogalma. Itt a nemről haladtam a fajra; a megismerés menete analitikus volt, s a gondolkodás e neme dedukciónak neveztetik.

Az első és második esetben reális tárgyakat ismert meg a gyermek, azért is az első reális analízis, a második reális szintézis; a harmadik és 4. logikai gondolatformára vezet, azért az egyik indukció, logikai szintézis, a második dedukció, logikai analízis. A logikai gondolatformáknak individuális tétel nem felel meg, s azok arra való, hogy a szellem tartalmának berendezettségét, világosságát eszközöljék.

A reális analízis, vagyis a szemléltetés tisztaságát, a reális szintézis, azaz a megfigyelés teljességét ad a képzeteknek. Mindkettő egyszersmind pótolja a hiányokat; innen a tanításbeli alkalmazottságuknak célja nem egyéb, mint a gyermeket konkrét tárgyak hű és teljes képzeleire vezetni. Miután a logikai for-

mákban nyilatkozó munka feltételezi, hogy a gyermek a képzeteket, melyek köréből magasabb fogalmakat képezni akar, már megszerelte, világos, hogy a reális analízisnek és szintézisnek meg kell előznie a logikai analízist és szintézist. A logikai szintézis vagyis az indukció célja, hogy a gondolkodásnak a gyermek előtt még ismeretlen tárgyait, vele tisztán és világosan megismertesse. A logikai analízis vagy dedukció az indukciót megelőzi, akkor: 1. Ha valamely gondolati egészet részekre kell előbb beosztani, hogy a gyermeki elméhez hozzáférhetőbb legyen. 2. Ha valamely egészből általános igazságot akarunk képezni, így pl. egy elbeszélést olvasnak, a tartalma deduktíve kikérdezendő, részekre osztandó és csak azután kell induktíve a benne rejlő általános igazságot kifejteni. A logikai analízis vagyis a dedukció követi az indukciót: 1. Ha a gyermek induktíve szerzett ismereteit ismétlés által megvilágosítani célozzuk. 2. Ha azt akarom kipuhatolni, hogy valamely tanuló ismeretei mennyire terjednek.

V. Tanalakok

Azon mód, mely szerint a tanítványt beszéd segítségével ismeretre vezetjük, vagyis az előszó használatának módja, a tanításban tanalakknak neveztetik. A beszédben vagy maga a tanító, vagy vele együtt a tanítvány is részt vesz: amazz közlő, emezt kérdező tanalaknak nevezzük. Ehhez járul még a gépies ügyességet igénylő tantárgyak tanításánál alkalmaztatni szokott ún. előcsináló tanalak /írás, olvasás/, mely abban áll, hogy a tanító először maga teszi azt, amit a tanítványoknak utáncsinálás útján kell megtanulni.

1. A közlő tanalak abban áll, hogy a gyermek által elsajátítandó ismeretet a tanító előszóval előadja; innen e tanalak előadó /akroamatikus/ tanalaknak neveztetik. A tanítónak ezen megszokítás nélkül való beszéde alatt a tanítványok figyelnek, szellemi tevékenységük recipiálásra szorítkozik. E tanalak azon tantárgyaknál használandó, melyek az érzéki szemlélet körén kívül esnek /pl. történeti eseményeknél, földrajznál, hit-

tannál/, de különösen: a/ Ha valamely konkrét, de közvetlen nem szemléltethető tárgy képzetének ismeretére akarjuk vezetni a gyermeket leírás vagy összehasonlítás által /pl. a tengerről külleírás vagy összehasonlítás egy ismert tóval/. b/ Ha elvont fogalmat egy konkrét példa által akarunk a tanítvánnyal megismertetni /pl. a szerény leányról vett konkrét eset elbeszélése által a szerénységet/. c/ Ha valamely igazságot hasonlat vagy példa által akarunk világossá tenni /pl. Víz, szél, becsület c. olvasmány által akarom a gyermekkel felfogtatni a becsület becsét/.

Bár az előadó tanalak a tanítóra nézve a legkényelmesebb, mert nem szakítottat meg a gyermek közbeeső feleletei által, mindazáltal különösen kisebb gyermeknél a lehető legrövidebben kell e tanalakat használni, mert azok figyelme hamar kifárad; azért az előadottakat ki kell kérdezni, sőt előhaladottabb tanítványoktól az elbeszéléseknek összefüggő beszédben való felmondását is kívánhatjuk.

2. A kérdő tanalak abban áll, hogy a gondolatfolyamatot, mely valamely ismeretre vezet, nem a tanító beszéli el egyfolytában, hanem annak minden egyes mozzanatában, minden mondat elé kérdéseket teszünk, melyekre a gondolatmenet egyes mozzanatait, egyes mondatokban adott feleletekben megkapjuk. A kérdés célja az, hogy kipuhatolja a tanító, hogy a gyermekek mennyire tudják az illető tantárgyat; vagy az, hogy a tanítvány által megismert igazságot annak maradandó sajátjává tegyék, amint az az ismétlésnél történik; vagy az, hogy a tanító a gyermekek előismereteire támaszkodva tervszerűen intézett kérdések által juttassa a gyermekeket az előttük még ismeretlen igazság megismerésére. Miután itt a gyermek a saját reprodukatív munkája által látja kifejteni az ismeretet, azért e tanalak kérdve kifejtőnek mondatik. A kérdve kifejtő tanalak azon tantárgyaknál használandó, melyek köréből a gyermekek érzéki észrevételt szerezhhetnek, vagy már képzeteket is szereztek, tehát hol az előzmények valamely igazság kifejtésére a gyermek lelkében rendezetlenül bár, de megvan-nak; nevezetesen: a nyelvtan, számtan, természettudomány, mértan

és erkölcsstan tanításánál. A kérdve kifejtő tanalak nehéz ugyan és fárasztó a tanítóra nézve, de annál képzőbb a gyermekre, különösen a némi értelemmel bíró gyermeknél szép sikerrel jutalmazza a tanító fáradságát.

Népiskolában ezen tanalakok egyike sem használandó kizárólag, sőt abban nyilatkozik a tanító didaktikai ügyessége, ha természetesen mintegy észrevétlenül megy át egyik tanalakról a másikra.

3. Ha a tanító és tanítvány akként működnek össze ez utóbbi ismeretének fejlesztése végett, hogy majd az egyik, majd a másik kérdez és közbeszótt ellenvetések, okoskodások által a tanító a beszélgetést a cél megoldása felé terelni, a tanítvány saját kételyeit eloszlatni, ismereteit gazdagabbá tenni, a hiányzókat kiegészíteni törekszik, előáll a párbeszéd tanalak, mely feltalálójáról, Szokratésről, szokratészi tanalaknak neveztetik. Ez minden tanalaknál jobb, mert a tanítónak leginkább nyílik alkalmá a tanítvány ismereteinek hiányát felfedezni s pótolni, a tanítványnak is nagyobb alkalom adódik az általa érzett hiányok pótlására. Ezen tanalak helyes alkalmazása azonban a tanító részéről roppant ügyességet, tanítványai részéről bizalmat feltételez, a népiskolában nem alkalmazható.

VI. A kérdések nemei és kellékei

A kérdő tanalak a népiskolában a legjobb, de a legnehezebb is, helyes alkalmazásához szükséges ismernünk a kérdések lényegét és kellékeit.

A gondolatoknak kifejezése /mint pl. "A nap nekünk világosságot és meleget ad"/ mondatnak neveztetik. Mit ad nekünk a nap? Mi ad nekünk meleget és világosságot? Kinek ad a nap meleget és világosságot? Ad a nap nekünk meleget? E mondatok az előbbtől alakjukra nézve különböznek, amaz állító, ezek kérdő mondatok; mindenik egy ítéletet foglal magában, de míg az állító mondatbeli ítélet helyes, mert mindenik fogalom határozott benne, addig a kérdésben előfordult ítélet egyik vagy másik fogalma határozatlan, s éppen a felelet adja meg a határozott

fogalmat.

A kérdő mondatban foglalt ítélet tehát csak a reá adandó felelet által lesz teljes értelművé. A kérdés így nem egyéb, mint egy teljes mondatba foglalt nem teljes ítélet, melyet azon célból intézünk a kérdezetthez, hogy az általa adandó feleletben a kérdésben lévő hiányos fogalom kiegészítettessék. A kérdések előbbi faja kiegészítményi, ez utóbbi szókérdésnek neveztetik, s ebből áll az állítmány. Miután a kérdés alakjára a nyelvtan, tartalmára nézve a logika körébe tartozik, figyelembe kell tehát venni annak nyelvtani és logikai kellekeit. Miután a nyelvtani és logikai tekintetben helyes kérdés is csak bizonyos körülmények között használható, azért figyelni kell arra is, hogy a kérdés a körülményekhez alkalmazott legyen.

1. Nyelvtani tekintetben legyen a kérdés világos. E végből: a/ Ne ellenkezzék a szófűzési szabályokkal /pl. A nap bolygó? Nem-e keresztyénesebb a sérelmeket másoktól eltűrni, mint másokat sérteni?/ b/ A kérdés legyen rövid, egyszerű /helytelen pl. Elítélhető-e az öngyilkos erkölcsi szempontból, s ha nem, miért nem?/ c/ Több egynemű mondattag iránt külön kérdést kell tennünk /pl. Mit ad nekünk a nap? Hát még?/ d/ Összetett kérdő mondatban a főmondat álljon elől /pl. Milyen állat a macska, mivel eleveneket szül s kölykeit emlőiből táplálja?/.

2. Logikai szempontból is legyen a kérdés világos. a/ Nem szabad a kérdésben lévő fogalom lényegtelen ismérveit felvenni /pl. Hogy jön létre a szivárvány, mely oly kellemesen hat a szemlélőre?/. b/ Nem szabad azonos fogalmakat használni /pl. Helyes dolog-e másokat megcsalni, s tudomásuk híjával magunknak hasznot csinálni?/. c/ Nem szabad a meghatározandó fogalom ismérveivel ellentétes ismérveket venni a kérdésbe /pl. Melyik vonal szélesebb?/, d/ A szétválasztandó kérdésnél nem szabad különböző beosztási alapot használni /pl. Mely állatok lélekenek kopoltyúval? Melyek vannak tollal fedve?/, e/ Egymás alá rendelt fogalmakat egymás mellékeül használni nem szabad /pl.

Milyen a piros alma?/.

3. Nyelvtani határozottság tekintetében: a/ A határozó kérdőszók sokszor körülírást kívánnak /pl. Miért fűtik a kályhát?/. Ez határozatlan kérdés /ezt lehet felelni rá: Mert hideg van, vagy: Hogy meleg legyen/. Ha így kérdezem: mi célból? a határozatlanság megszűnik. b/ Az általánosságban tartott kérdések határozatlanok /pl. Milyen állat az oroszlán? Bátor, erős, emlős/. Az ilyen kérdéseket kerülni kell és körülírással pótolni /pl. Milyen állat az oroszlán, mivel egy ökröt elbír?, mivel az elefántot is megtámadja? Melyik állathoz hasonlít az oroszlán?/. c/ Kerülni kell a mondatok határozatlanságának taglejtéssel való pótlását /pl. Helytelen volna e kérdés határozatlanságát, "Hol fekszik a szív?", azzal pótolni, hogy a tanító a mell baloldalára mutat; vagy ha e kérdés volt: Mi hiányzik annak, aki a kérdésre nem tud felelni? a tanító fejére mutatva akarja kihozni a gyermekből, hogy az értelem és figyelem/. d/ Megtörténik, hogy a kérdés magában határozatlan, de a többiekkel összefüggésben határozott /pl. Milyen állat a róka?/.

4. A kérdés legyen határozott logikailag. a/ A szókérdéseknél ki kell tenni a közelebbi határozmányokat vagy feltételeket, melyek által az állítás kimondható /pl. Megengedhető-e más kertjében virágokat szedni a tulajdonos engedélye nélkül?/. b/ Ha kiegészítőkérdéseknél a faji fogalom határozatlan, akkor a kérdő mondatnak a nemi fogalmon kívül tartalmaznia kell azon ismereteket, melyek a feleletben adandó faji fogalmat ugyanazon nem alá tartozó minden faji fogalomtól megkülönböztetik /pl. Hogy nevezik azon állatokat, melyek élőket szülnek és ezeket emlőikből táplálják? Hogy nevezik azon növényeket, melyek fanemű törzssel bírnak, s a földben elágaznak?/. c/ Ha a nemi fogalom iránt tétetik kérdés, akkor a faji fogalom egy a keresett nemi fogalom is magában foglaló általános fogalmon kívül azon ismérveknek is kell a kérdésben foglaltatni, mely által a keresett nemi fogalom minden utánrendelt fogalomtól megkülönböztethető /pl. Milyen csillag a nap, minthogy mozdulatlanul áll?/. d/ Ha valamely fogalom terjedelme, vagyis az alatta foglalt fajok iránt teszünk

kérdést, a kérdésben adva kell lenni a beosztási alapnak is /pl. Hogy osztjuk be az orgonasípokat anyagjukra nézve? Fa- és fémsípokra. Hát szerkezetükre nézve? Ajak- és nyelvcsipokra/.

Megtörténhetik, hogy valamely kérdés magában tekintve nyelvtanilag és logikailag teljes, mégis az adott viszonyok között nem alkalmazható. A kérdések alkalmazott voltát tekintve: 1. Legyen a növendék erejéhez mért, se könnyű, se nehéz. A szókérdéseket is akként kell alkalmazni, hogy két állítás között legyen választása a gyermeknek /pl. Cserje-e a galagonya vagy fa?/. 2. Legyen a kérdés a tárgyakhoz mért. Sokszor a mellékes dolgokra kell áttérni egy tárgy megvilágosíthatása iránt; sohasem szabad azonban a tanítás fonalát szem elől téveszteni. 3. Végül kell, hogy a kérdés különféle tanmenethez alkalmazott legyen. /A kör fogalmának kifejtése/.

VII. A fejelet

A kérő tanalakban a tanítás a kérdésekre adott helyes feleletek alapján fűződhetik tovább. A helyes feleletek kellékei:

1. Világosság. Nyelvtani tekintetben: a/ A fejelet teljes mondatban történjék /pl. Hogy hívják az emlősöket, madarakat, hüllőket, halakat közös névvel? Az emlősöket, madarakat, hüllőket, halakat közös névvel állatoknak hívjuk/. A figyelem és beszédképességben való gyakorlat végett különösen kisebb gyermeknél kell kivánni a teljes mondatban való fejeletetést. Előhaladottabb gyermeknél a teljes mondatban adandó fejelethez való pedáns ragaszkodás gyermekesnek tűnik föl. b/ A fejeletek legyenek a nyelvtani szabályokkal egyezőek. c/ A fejeletek legyenek hangosak, érthetőek. Logikai szempontból: a/ A fejeletben előforduló fogalmak legyenek világosak /pl. helytelenül: Ugocsa megyét, Máramaros, Szatmár és Bereg megyék határozzák? e helyett: határolják?/. Ezzel nincs az mondva, hogy valamely fogalom megjelölésére más egyértelmű szót használni nem lehetne, csak tantételeknél kell szorosan ragaszkodni a fogalom megjelölésére használni szokott szóhoz. b/ Szókérdésekre adott fe-

leletnél is meg kell jelölni a körülményt, mely az ítéletnek állító vagy tagadólagos alakban való kimondását okozza /pl. Élő fiakat szülnek-e a madarak? Nem, a madarak tojásokat tojnak/.

2. Határozottság. Nyelvtani tekintetben: a/ A hangsúly a keresett mondatra tétessék /pl. Mikor virágzanak a fák? A fák tavasszal virágzanak/. Hogy a tanítvány nagyobb figyelemre szokják, hogy a keresett fogalom annál inkább kitűnjék, célszerű azt a mondat elejére tenni /pl. Tavasszal virágzanak a fák. Ez azonban éppenúgy, mint az egész mondatban való feleltetés nagyobbaknál nem veendő szigorúan. b/ A felelet legyen természetes összefüggésben a kérdéssel. /Helytelen pl. Kit nevezünk hazugnak? Ha valaki nem igazat mond, ehelyett: Azt nevezük hazugnak, aki nem mond igazat/. Logikai tekintetben: a/ A meghatározandó fogalom lényeges ismérvei közül egyik se hiányozzék /pl. Ki a hazug? Aki nem igazat mond/. b/ Helytelen a semmitmondó, csupán a kérdést ismétlő felelet /pl. Mit nevezünk értelmes olvasásnak? Aki értelmesen olvas/. c/ Helytelen a kitérő felelet /pl. Miért jöttél későn? Én jókor indultam/.

3. Legyen a felelet alkalmazott: a/ Némely felelet helyes lehet a kérdésre magában véve, de helytelen az összefüggést tekintve /pl. A termés aranyról szólván a tanító kérde: Milyen alakban fordul elő az arany? A gyermek az aranypénzre gondolva feleli: Korong alakban/. b/ A feleletnek a tárgyhoz illőnek kell lennie /pl. Miért esik le az alma fájáról? Mert nem tud repülni/. Ide tartoznak a pajkos és nevetséges feleletek is.

4. A gyermeknek a tanító kérdéseire adott feleletei irányában a tanító eljárása a következő lehet: 1. Ha a felelet helyes, akkor a tanító új kérdések által tovább fűzi a gondolat menetét; ha az várákozáson felül jól út ki, akkor a tanító ne hallgassa el helyeslését, óvakodjék azonban minduntalan dicsérni. 2. Ha a felelet részben vagy egészben helytelen, akkor alkalmas kérdésekkel kell a gyermeket helyes feleletre vezetni. A hibás felelet oka vagy a tanítóban, vagy a tanítványban rejlik. Ha a taní-

tó kérdése helytelen volt, ne igyekezzék a hibát a gyermekre tolni, hanem javítsa ki hibás kérdését. Ha tanítványban rejlik az ok, akkor az vagy a gyermek figyelmetlensége, vagy hiányos ismerete, vagy féltékenysége miatt történik. A figyelmetlent megfeddeni, az ismeretek hiányát pótolni, a féltékenket bátorítani kell. Nevetséges feleletek iránt viselje a tanító magát komolyan, ez által elveszi azok életét. 3. Ha a felelet alakilag helyes, de tartalmilag helytelen, akkor az alap vagy az ok iránt kérdezze a gyermeket, s vezesse a helyes feleletre. 4. Ha a felelet tartalmilag helyes, de alakilag helytelen, akkor a tanító a hibás kifejezést vagy maga igazítja ki, vagy egy másik gyermek által javíttatja ki, s a hibázóval utána mondatja. 5. Ha a felelet kimaradt, akkor más gyermeket kell felhívni; egyébként a felelet kimaradásának oka a tanító türelmetlenségében, mogorvaságában s a gyermek ebből származó féltékenységében is rejlik.

VIII. Feladványok

Mihelyt annyira haladt a tanítvány valamely tantárgyban, hogy saját gondolkodása erejével is képes ismereteit gyarapítani, szilárdítani, sikeresen alkalmazható az önfeltaláltatási tanalak, vagyis a feladványok megfejtése végzett való alkalmazósa. A feladvány nem egyéb, mint a tanítványhoz intézett kérdés, melyet nem a tanító segítségével, hanem már szerzett ismereteire támaszkodva önerejével fejt meg. A feladvány célja: a már megismert igazságokat, készségeket, biztos tulajdonává tenni, s azok alkalmazásában a gyermeket begyakorolni. A tanítás és begyakorlás, a tanulás és alkalmazni tudás között nagy a különbség.

A feladványokban és feladványok által való gyakorlat teszi az ismeretet maradandóvá, a gyakorlati ügyességet gyümölcsözővé; ebből kitűnik egyszersmind a feladványok fontossága az öntevékenységre való képzés szempontjából is. Minden tananyag megismerése után lehet feladványt adni, de különösen a nyelvtan, számtan, szépírás és rajznál alkalmazható ez sikerrel. A felad-

ványok a szóbeli tanítást megelőzőleg vagy után adhatók.

1. Mint előmunkálat a feladvány a legritkább esetben alkalmazható. Ha a következő tananyag a már megismertekkel oly szoros összefüggésben van, hogy megértése alaposan feltehető, vagy ha pl. olvasókönyvi darabokat, történeti elbeszéléseket akarunk elmondani, először magukkal a gyermekekkel elolvastatjuk a darabot.

2. A szóbeli tanításra következő feladványok vagy iskolai, vagy házi feladványok lehetnek. Az iskolai feladványok mint csendesfoglalkozás, különösen osztatlan, egy tanítóval bíró népiskolában mílhatatlanul szükségesek, mert annak megszilárdítására szolgálnak, mit közvetlen szóbeli oktatásban a tanító a gyermekkel megértetni akar a figyelem fenntartására is. Fontos eszközül alkalmazhatók a feladványok mint valamely megértett vers vagy prózai darabnak könyv nélkülytettése, valamely nyelvtani szabályra alkalmas példák keresése, számfeladványok megfejtése, fogalmazások készítése, gyakorlás a gépies olvasásban, írásban, rajzban. Ily feladványoknak összhangzatban kell állniok a tanulás rendelkezésére álló idővel s az osztály erejével. 1. Házi feladványokra nézve meg kell jegyezni, hogy a helyi körülményeket figyelembe vesszük, különösen a szegényebb sorsú családok gyermekeit nem kell sokkal terhelni; ezen felül ügyelni kell arra is, nehogy a feladvány a tanítványok erejét felülmílván csalásra adjon alkalmat. Általában a feladványokról meg kell jegyezni: a/ Legyenek világosak, érthető szavakban kifejezve. Különösen a kisebb gyermekek ne fogjanak addig a megfejtéshez, míg a feladványt nem ismételték. b/ Legyenek a feladványok határozottak, azaz tartalmuk úgy kijelölve, hogy a gyermek ne legyen kétségbeesve aziránt, mit kell tennie; soha se maradjon el az alapos szóbeli előkészítés. c/ Legyenek a feladványok a tanítványok erejéhez alkalmazottak. d/ Minden feladvány gondos átnézést igényel a tanító részéről; ha a tanító a kijavításban hanyag, a gyermekek is felületesek, gondatlanok lesznek a kidolgozásban. A tanító többet ért, ha a feladványokat ki nem javítja, mintha egyáltalában nem is adna feladványt.

Függelék

Bibliográfia

DEZSŐ LAJOS MUNKÁI

Comeniusről

- Comenius Amos János Magyarországon, 1650-1654. Sárospatak, 1883. 82 o.
/Részletek megjelentek belőle: A sárospataki állami tanítóképzede értesítője az 1879/80. és az 1880/81. tanévekről. Sárospatak, 1881. 2-30.o./
- Comenius: A könyvekről, az értelmi képzés eme főeszközéről. /Dezső Lajos fordításában./ = Nemzeti Nénevelés, 1882. 412-423.o.
- [Ludwig Dezső:] Johannes Amos Comenius als Erfinder der Sprach-Schreib-Lese-methode. = Pädagogische Blätter für Lehrerbildung und Lehrerbildungsanstalten. Gotha, 1883. 56-58.o.
- [Ludwig Dezső:] J.A. Comenius in Ungarn. = Pädagogische Blätter... Gotha, 1883. 273-294.o.
- Comenius: A családi iskola eszméje. /Dezső Lajos fordításában./ = Nemzeti Nénevelés, 1883. 416-421.o.
- Comenius: Az anyanyelvi iskola eszméje. /Dezső Lajos fordításában./ = Nemzeti Nénevelés, 1885. 626- .o.
- Comenius.
Pedagógiai enciklopédia, különös tekintettel a népoktatás állapotára. Szerk.: Verédy Károly. Budapest, 1886. 111-115.o.
- Comenius: Búcsúbeszéde, 1654. /Dezső Lajos fordításában./ = Nemzeti Nénevelés, 1891. 40-57.o.
- A Comenius ünnepély. = Sárospataki Lapok, 1892. 93-94.o.
- Comenius Á. János. = Budapesti Szemle, 1892. 184.sz. 1-30.o.
- Comenius Ámos János emlékezete. = Magyar Pedagógia, 1892. 129-142.o.

- Comenius schola pansophicaja és az egységes középiskola. = Magyar Pedagógia, 1892. 162-172.o.
- Comenius Nagy Oktatástana. Latin eredetiből fordította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1896. 274 o.
- Előfizetési felhívás a Nagy Oktatástanra. = Sárospataki Lapok, 1896. 341-342.o.

A n é p i s k o l á r ó l

- Adalék az írás-olvasástanítás módszerének történetéhez. = Néptanítók Lapja, 1883. 183-184.o.
- Számítási feladatok az elemi népiskola I. és II.osztályai számára. Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Sárospatak, 1883. 64 o.
- Számítási feladatok az elemi népiskola III. és IV. osztályai számára. = Sárospataki Lapok, 1884. 382-382.o.
- Számítási feladatok az elemi népiskola III. és IV.osztályai számára. Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Sárospatak, 1884. 128 o.
- Tanórarend az osztatlan népiskola számára. = Sárospataki Lapok, 1885. 157-158.o.
- Olvasókönyv az elemi népiskolák III-IV. osztályai számára. /Szerkesztette: Dezső Lajos./ Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Népiskolai Könyvtár V. kötet. Sárospatak, 1885. 284 o.
- A népiskolai olvasókönyvek. = Nemzeti Nénevelés, 1886. 257-268., 314-319.o.
- A rendes iskoláztatás egy gyakori és jelentékeny akadályáról. = Néptanítók Lapja, 1887. 281.o.
- Tanítószükség és a tanítók szüksége. = Sárospataki Lapok, 1889. 357-360.o.
- Tanterv a tiszáninnenli év. ref. egyházkerület népiskolái számára. = Sárospataki Lapok, 1893. 95-102., 118-122., 138-142., 164-167., 182-187., 203-208., 227-232., 246-251.o.
- Múlt, jelen s jövő. Emlékbeszéd, melyet a népoktatási törvény 25 éves fordulóján, 1893.december 7-én, a sárospataki állami tanítóképezdében tartott. Sárospatak, 1893. 18 o.
/Folytatásokban megjelent a Sárospataki Lapokban is: 1893. 1124-1128., 1147-1153.o./
- Tanterv. = Sárospataki Lapok, 1894. 248-251.o.
- Pár észrevétel. = Sárospataki Lapok, 1894. 226-227.o.

- Tanterv a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület népiskolái számára. A "Sárospataki Irodalmi Kör" megbízásából készítő Dezső Lajos. Megerősített a főtiszteletű tiszáninneni ev. ref. egyházkerület 1894. április 17-19-i gyűlésén, 95. sz. jegyzőkönyvi pontban. Sárospatak, 1895. 51 o.
- Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára. Szerkesztette: Dezső Lajos. Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Második jav. kiadás. Sárospatak, 1895. Népiskolai Könyvtár XV.kötet. 142 o.
- Olvasókönyv az elemi népiskolák V-VI. osztályai számára. Szerkesztette: Dezső Lajos. Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Második jav. kiadás. Népiskolai Könyvtár XII.kötet. Sárospatak, 1900. 370 o.
- Adalék az énektanítás módszerének történetéhez. = Magyar Pedagógia, 1896. 362-366.o.
- A nyelvoktatás a népiskolában. = Sárospataki Lapok, 1897. 414-416., 472-475., 485-488., 552-558.o.
- A nyelvtani oktatás a népiskolában. = Sárospataki Lapok, 1897. 838-839., 853-855., 870-874., 888-891.o.
- Tanterv-javaslat a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület népiskoláinak ismétlő osztályai számára. = Sárospataki Lapok, 1899. 155-160.o.
- Az ismétlő iskolák tanterve. = Sárospataki Lapok, 1899. 140-143.o.
- Szám- és mértani feladatok a népiskolák V-VI. osztályai számára. Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Népiskolai Könyvtár XVII.kötet. Sárospatak, 1899. 132 o.
- Kis daloskönyv a népiskola I-III. osztályai számára. Szerkesztette Dezső Lajos és Pásztor Sámuel. Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Népiskolai Könyvtár XIV.kötet. Sárospatak, 1899. 72 o.
- Kis daloskönyv a népiskola IV-VI. osztályai részére. Szerkesztették: Dezső Lajos és Pásztor Sámuel. Kiadja a Sárospataki Irodalmi Kör a főiskola költségén. Népiskolai Könyvtár XVI.kötet. Sárospatak, 1900. 101 o.
- A népiskolai szakfelügyeletről. = Néptanítók Lapja, 1902. 47.sz. 4-5.o.

A t a n í t ó k é p z é s r ő l

- Az irálygyakorlatok a tanítóképezdékben. = Néptanítók Lapja, 1875. 49-50.o.
- Neveléstan - Emberisme. Jegyzet. [Gépelte példány.] 1875. /Dr. Farkas Imréné tulajdona./

- Neveléstan. Jegyzet. [Gépelte példány.] 1876.
/Dr.Farkas Imréné tulajdona./
- A második magyar nyelvi póttanfolyam Sárospatakon. =
Néptanítók Lapja, 1881. 583-590.o.
- A tanítóképezdek reformja. = Sárospataki Lapok, 1882.
4-8., 68-72., 423-426., 437-439.o.
- A zenei képzés az állami tanítóképző intézetekben. =
Nemzeti Nénevelés, 1883. 353-356.o.
- Lélektan. Jegyzet. [Szabó Gyula III.é.tanítóképzős leírásában.] 1887.
/Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Kézirattára./
- Tanodaisme. Jegyzet. [Szabó Gyula tanítóképzős leírásában.] 1887.
/Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Kézirattára./
- Oktatástan. Jegyzet. [Szabó Gyula leírásában.] 1887.
/Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Kézirattára./
- Neveléstan. Jegyzet. [Szabó Gyula leírásában.] 1887.
/Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Kézirattára./
- Vallástanítás az állami tanítóképezdekben és valami, ami
ezzel összefügg. = Sárospataki Lapok, 1888. 296-300.,
321-323.o.
- A képezdei tanárok képzése. = Magyar Pedagógia, 1892.
389-402.o.
- A nevelés elvei. Tanítóképzés. = Néptanítók Lapja, 1893.
131-132.o.
- Országos tanítóképesítő bizottságok. = Sárospataki Lapok,
1895. 27-30.o.
- Visszaemlékezés a sárospataki tanítóképezde 25 éves múltjára. = Sárospataki Lapok, 1895. 134-137., 152-155.,
171-174., 193-196.o.
Külön is megjelent:
Huszonöt év a sárospataki állami tanítóképezde életéből.
Sárospatak, 1895. 31 o.
- A múlt. 1869/70. - 1894/5. = A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az intézet 25 éves múltjáról s az 1894/5.tanévi állásáról. Sárospatak, 1895. 3-48.o.
- A képzőintézeti tantervjavaslat. = Magyar Pedagógia, 1897.
320-325., 417-423., 601-618.o.
- Igazgatási, tanulmányi és fegyelmi rendszabályok a sárospataki állami tanítóképezdeben. /Javaslat./ = A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1900/1. tanévről.
Szerencs, 1901. 5-31.o.
- Lélek- és oktatástan. Jegyzet. [Másolta Takács Győző tan. kép.növ.] 1901-1902.
/Dr.Farkas Imréné tulajdona./

Egyéb írások

- Polgári iskolánk helyzete a közép-tanodák országos rendezése előtt. = Szentesi Lap, 1873.május 15., május 25., június 1. /Gótha, 1873.április./
- Még egyszer a polgári iskola. = Szentesi Lap, 1873.július 27., augusztus 3. és augusztus 10. /Berlin, 1873.júl.16./
- Hentschel weissenfelsi képezdei tanár számvetés és zene-tanítása. = Néptanítók Lapja, 1873. 784-785., 800-801., 821-822.o.
- Szente József - Természetrájk népiskolák számára. = Néptanítók Lapja, 1873. 908-910.o.
- Emlébeszéd néhai Árvai József zemplénmegyei tanfelügyelő fölött 1879.július 21-én. = A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1877/8. és 1878/9.tan évekről. Sárospatak, 1879. 1-15.o.
- A nyelvtanítás módszertana. Tan- és vezérkönyvül tanító-képző intézeti tanulók, tanítójelöltek és tanítók számára. Írta: Erdődi János. Bp. 1880. = Népnevelők Lapja, 1881. 74-76. és 92-94.o.
- A Zemplénmegyei Tanítóegyesület alapszabályai. /Gérecz Károly h.jegyzővel./ Sátoraljajuhely, 1881. 16 o. Folytatásokban megjelent 1898-ban is a Zemplén című lap november 20., november 27. és december 4-én megjelent számban.
- A községi iskolák és a magyar nyelv. = Népnevelők Lapja, 1882. 33-35.o.
- A magyar nyelv terjedésének némely akadályai. = Népnevelők Lapja, 1882. 66-69.o.
- Nyilatkozat. = Népnevelők Lapja, 1882. 78-80., 135-138.o.
- Az országos tanítógyűlés. = Sárospataki Lapok, 1883. 678-680.o.
- Virág József és Walter Károly - Számtani gyakorlókönyv. = Sárospataki Lapok, 1883. 831-833.o.
- Gyertyánffy István és Szirmai István - Olvasókönyv I-III. o. = Sárospataki Lapok, 1884. 586-589., 612-613., 635-637.o.
- Árvay József. = Pedagógiai Plutarch. Jelesebb pedagógusok, kiválóbb tanfériak arckép- és életrajzgyűjteménye, tekintettel a magyarokra. Szerkesztette: Orbók Mór. Budapest-Pozsony, 1888. II.kötet. 41-50.o.
- Fáy András. = Pedagógiai Plutarch. Szerkesztette Orbók Mór. Budapest-Pozsony, 1888. II.kötet 137-150.o.
- Felméry Lajos - A neveléstudomány kézikönyve. = Sárospataki Lapok, 1890. 368-371.o.

- Dr. Baczoni Lajos - Alkotmánytan polgári és felsőbb népiskolák, tanítóképezdék és más hasonló tanintézetek és magánosok számára. = Sárospataki Lapok, 1894. 552-554.o.
- Joó István - A neveléstan kézikönyve. = Magyar Pedagógia, 1895. 210-216.o.
- Válasz Nagy Sándor cikkére. = Sárospataki Lapok, 1898. 213-214.o.
- Emléksorok. = Emlékkönyv Hegymegi Kiss Kálmán nagykőrösi ev. ref. tanítóképzőintézeti igazgatónak tanársága 25. évfordulójára. Nagykőrös-Budapest, 1900. 226-227.o.
- Gyakorlóiskola. = Sárospataki Lapok, 1901. 1042-1043.o.
- A naptárünnepek kérdése. = Sárospataki Lapok, 1903. 871-874.o.
- Ünnepi beszéd Deák Ferenc születésének 100.évfordulóján. = A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1903/4. tanévről. Sárospatak, 1904. 59-70.o.

É r t e s í t ő k

- Ertesítvény a sárospataki állami tanítóképezdéről az 1874/75. tanévben. A tanári testület közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1875. 30 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1875/6. tanévről. Összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1876. 35 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1876/7. tanévről. A tanári kar közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1877. 35 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1877/8. és 1878/9. tan évekről. Az igazgatótanács megbízásából összeállította Dezső Lajos. Sárospatak, 1879. 40 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1879/1880. és 1880/81. tan évekről. Összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1881. 48 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1881/2., 1882/3. és 1883/4. tan évekről. Összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1884. 52 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1884/5., 1885/6. és 1886/7. tan évekről. Összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1887. 40 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1887/8., 1888/9., 1889/1890., 1890/91., 1891/92., 1892/3. és 1893/4. iskolai évekről. Összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1894. 66 o.

- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az intézet huszonöt éves múltjáról s 1894/5. tanévi állásáról. A tanári kar közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1895. 87 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1895/6., 1896/7., 1897/8. tan évekről. A tanári kar közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1898. 118 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1898/9. és 1899/1900. tan évekről. Összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1900. 41 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1900-1901. tanévről. A tanári kar közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Szerencs, 1901. 90 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1901/2. tanévről. A tanári kar közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Szerencs, 1902. 67 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1902/3. tanévről. A tanári kar közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Szerencs, 1903. 62 o.
- A sárospataki állami tanítóképezde értesítője az 1903/4. tanévről. A tanári kar közreműködésével összeállította: Dezső Lajos. Sárospatak, 1904. 72 o.

ÍRÁSOK DEZSŐ LAJOSRÓL

- CSUKÁS Benjámín: Néhány szó a polgári iskoláról. = Szentesi Lap. 1873. június 8., június 15., június 22.
- KISS Áron, dr.: Dezső Lajos: Comenius Ámos János Magyarországon. = Néptanítók Lapja. 1881. 414-416.o.
- KISS János: Dezső Lajos "Comenius Ámos János Magyarországon" c. értekezésének ismertetése. = Néptanítók Lapja. 1884. 414.o.
- UJFALUSI Sándor: Dezső Lajos: Olvasókönyv a népiskolák III-IV. osztályai számára. = Család és Iskola. 1885. 184-185.o.
- : Olvasókönyv az elemi népiskolák III-IV. osztályai számára. Szerkesztette: Dezső Lajos. = Népművelők Lapja. 1885. 213.o.
- VERÉDY Károly: Dezső Lajos. = Pedagógiai enciklopédia, különös tekintettel a népoktatás állapotára. Szerkesztette: - Budapest, 1886. 890.o.
- SEBESTYÉN Gyula: A képzőintézeti tanárok képzéséről. = Magyar Pedagógia. 1892. 618-622.o.
- DICSŐ Endre: Vélemény a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület népiskolái számára készített új tantervre. = Sárospataki Lapok. 1893. 478-481., 498-501.o.
- L. D.: Észrevételek a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület osztatlan népiskolái számára készült tantervre. = Sárospataki Lapok. 1893. 718-722.o.
- UJJ István: Vélemény a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület népiskolái számára készített új tervre. = Sárospataki Lapok. 1894. 218-221.o.
- L. : Egy tósztt s benne kérelem. = Zemplén. 1895. február 3.
- : Dezső Lajos: Nagy Oktatástan. = Sárospataki Lapok. 1896. 341-342.o.

- /RÁCZ Lajos/: Comenius Ámos János Nagy Oktatástana. = Sárospataki Lapok. 1896. 1005-1006.o.
- s -s [SZÓTS Farkas]: Comenius Ámos János Nagy Oktatástana. = Protestáns Szemle. 1896. 396-397.o.
- SZÉKELY György: Comenius Didactica Magna /ford./ = Magyar Pedagógia. 1896. 459-462.o.
- MALNAI Mihály: A közpöntézeteti tantervjavaslat. = Magyar Pedagógia. 1898. 73-84.o.
- /Sch/: Értesítő mint vezérkönyv. = Zemplén. 1898. augusztus 1.
- NEMES István: Comenius Ámos János: Nagy Oktatástan. Ford.: Dezső Lajos. = Sárospataki Lapok. 1899. 99-101.o.
- h: 25 éves igazgatói jubileum. = Zemplén. 1900. március 25.
- MOLNÁR Gyula: A hála és szeretet ünneplése. = Zemplén. 1900. április 3.
- SCHNEIDER Jakab: A mester csdga. = Zemplén. 1900. április 22.
- GŐÖZ József, dr.: Dezső Lajos. = Néptanítók Lapja. 1900. 18.szám 9-10.o.
- Emléklap Dezső Lajos sárospataki tanítóképezdei igazgató negyedszázados igazgatói jubileumára. Összeállította: Palágyi Lajos. Sárospatak, 1900. 12 o.
- TÜDÖS István, dr.: Palágyi Lajos: Dezső-émléklapok. = Sárospataki Lapok. 1900. 291.o.
- Dezső Lajos. = Magyar Tanítóképző. 1900. 174-178.o.
- TÜDÖS István, dr.: Dezső Lajos /1847-1904/. = Sárospataki Lapok. 1904. 853-855.o.
- SZOMBATHY László: Cipruság Dezső Lajos sírjára. = Sárospataki Lapok. 1904. 891-893.o.
- PALÁGYI Lajos: Dezső Lajos 1847-1904. = Magyar Tanítóképző. 1904. 527-529.o.
- N. L. : Dezső Lajos. = Magyar Tanítóképző. 1904. 530.o.
- Dezső Lajos meghalt. = Zemplén. 1904. augusztus 19.
- /sz/: Dezső Lajos /1847-1904/. = Magyar Pedagógia. 1904. 495-496.o.
- Dezső Lajos. = Közművelődés. 1904. augusztus 21.
- GYULAI Ágost titkári jelentésében megemlékezik Dezső Lajosról. = Magyar Pedagógia. 1905. 122.o.
- KÖRÖSI Henrik és SZABÓ László: Az elemi népoktatás enciklopédiája. Budapest, 1911. 237.o.

Idegen kifejezések értelmezése

abuzus	= visszaélés, jogtalanság
ad oculos demonstrál	= világosan bizonyít
akroamatikus	= hallásra, szóbeli előadásra szánt
aliquot	= rész /itt: részfoglalkozású/
allgemeine Bestimmungen	= általános rendelkezések
Anteus	= mitológiai alak, aki mindig visszanyerte erejét, amikor a földet megérintette
antik humanitás	= ókori emberiség
antitézis	= ellentétel, ellentét
Ariadne fonala	= zavaros helyzetben eligazító mentőötlet /Ariadne egy gombolyag fonal segítségével szabadította ki a labirintusból Thezeüszet/
Atrium	= csarnok, fogadóterem /Comenius tan-könyvének címe/
audaces fortuna adjuvat	= a bűtrakat segíti a szerencse
auktor	= szerző
aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet	= a nevelés céljából levezetve
biográfikus	= életrajzi
Chiliazmus	= Krisztus ezeréves földi uralmának eljövételével kapcsolatos hit
compilatio	= más művekből összeállított mű
culináris	= parlagi, konyhai; nem szabályos
debuisset pridem	= régen kellett volna
deduktív módszer	= az általánostól az egyeshez vezető következtetési eljárás, levezetésen alapuló módszer
denique	= tehát, ennél fogva
derogál	= méltóságán alulinak tart

deus ex machina	= varázslon fordulat
Deutsche Zeitschrift	= német folyóirat
dichotomikus	= elágazó /kétágú/ felosztás
Didactica Magna	= Nagy Oktatástan /Comenius műve/
didacticum studium	= didaktikai munkásság, tanulmány
Die eitelsten aller Lehrpläne möchten wohl die Schulpläne sein, welche für ganze Länder und Provinzen entworfen werden.	= A legüresebb tantervek szeretnének valóban iskolatervek lenni, amelyeket minden ország és tartomány számára készítettek.
die pedagogische Hochschule	= pedagógiai főiskola
difficile est	= nehéz, fáradságos
direkt módszer	= szemléltetésen, beszédgyakorlaton alapuló idegennyelv-tanítási módszer
disziplina	= tudományág, tanrendszer
diszpozicio	= rendelkezés; rátermettség
doceál	= /felsőfokon/ előad, tanít
dogmatizmus	= változtathatatlannak hitt formulákban való gondolkodás
doktrínér	= vaskalapos, elvekhez mereven ragaszkodó
dresszúra	= lélektelen fegyelmezés, idomítás
ekvivalens	= egyenértékű megfelelés
empirizmus	= csak a tapasztalati tényeket figyelembevevő tan
episzkopális	= püspöki
Er hat die Theile in seiner Hand, fehlt aber leider das geistige Band	= A részleteket biztosan tudja, de hiányzik a szellemi kapocs /összefüggés/.
etc. /et cetera/	= és a többi
exact	= egyértelműen meghatározott, szabatos /egzakt/
faktor	= tényező
fakultás	= egyetemi kar
fiaskó	= kudarc, balsiker
filantropizmus	= emberbaráti, az egész ember nevelésére törekvő pedagógiai mozgalom

filológia	= valamely nép nyelvével, irodalmával írott emlékek alapján foglalkozó tudomány
financiális	= pénzügyi, vagyoni
fluktuáció	= ingadozás, vándorlás
geniroz	= feszélyez, nyugtalanít; zseníroz
Gentis Felicitas	= A nemzet boldogsága /Comenius műve/
Hecuba	= Priamosz trójai király felesége. "Mit nekem Hekuba" = mit törődöm én vele!
Humiles laborant, ubi potestes dissidant	= a kicsik munkálkodnak /szenvednek/, miközben a hatalmasok veszekednek
ich finde nicht die Spur von einem Geist, und alles ist Dressur	= nem találok a szellem nyomát, s min- den idomítás
ignorál	= szándékosan mellőz
Ilion	= Trója másik neve
impurum	= piszkozat, fogalmazvány
inaugurál	= felavat, beiktat
incidentaliter	= alkalmilag, mellesleg
ingrediencia	= alkotórész, hozzávaló
institució	= intézmény; alap, bevezetés
intenció	= szándék, célzat
irenicum studium	= a hitelvi különbségek kiegyenlítésére való törekvés
Janua	= kapu /Comenius tankönyvének címe/
jóbi	= a megpróbáltatást szótlanul tűrő /Jób = bibliai alak/
judicium	= ítélőképesség, ítélet
kasztráció	= csonkítás, herélés
kommentár	= magyarázó megjegyzés
kompedium	= rövid összefoglaló kézikönyv
kompotens	= kigondoló, létrehozó; egyesítő

koncepció	= elgondolás, felfogásmód
kvalifikáció	= minősítés, képesítés
labirintus	= útvesztő; bonyolult helyzet
Lehrbuch der Pädagogik	= a pedagógia tankönyve
licitál	= árverez, felülígér
maieütiké	= /szellemi/ bábáskodás
man muss die Sache beim Geiste fassen	= a dolog lényegét kell megfogni
medicina peior morbo	= a gyógyszer rosszabb a betegségnél
Mein Herr! Was wünschest noch mehr!	= Uram! Mi többet kívánsz még!
memorandum	= előterjesztés, beadvány
memorizálás	= emlézés, emlékezetbevésés
misera plebs contribuens	= nyomorult adófizető nép
narkotizál	= kábít, bódít
Normalschule	= normáliskola
numerál	= számlál, megszámoz
oktrojál	= ráerőszakol
Omnia sponte fluant, absit violentia rebus	= Minden magától folyjék, legyen távol a dolgoktól az erőszak /Comenius jel- mondata/
opportunistikus	= megalkuvó
Orbis Sensualium Pictus	= az érzékelhető dolgok képekben ábrá- zolt világa; A Látható Világ /Come- nius műve/
organizál	= szervez, rendez
organizmus	= élő szervezet, élőlény
pánszofia	= a világot a maga teljességében megro- gadó ismeretrendszer, amely segíti az embert, hogy megtalálja helyét a vi- lágban
pansophicum studium	= pánszofiával kapcsolatos munkásság
passzív rezisztencia	= az együttműködés megtagadásával tör- ténő ellenállás

passzus	= rész, hely a könyvben
Pädagogische Blätter	= Pedagógiai Levelek
Pädagogische Vorträge	= Pedagógiai Előadások
pedagógiarcha	= tanulmányi vezető a kollégiumban
pedagógiai szeminárium	= pedagógiai tanfolyam, tanítóképző
Pedagógium	= a budai polgári iskolai tanárképző
pedantéria	= pontosság
Plutarch/os/	= görög történetíró, az életrajzírás mestere
ponderál	= mérlegel, megfontol
praejudikál	= a dolgoknak elébe vág, előítélettel van
praestat abundare, quam deficere	= jobb bővelkedni, mint hijjával lenni
praktikus munkásság	= gyakorlati tevékenység
precedens	= előzmény; jogalapul szolgáló előzetes eljárás
precentor	= kollégiumi énekkari vezető
preparált	= előkészített
preparandia	= tanítóképző
presbiteriális	= a presbitériumi /egyháztanácsai/ egyházszervezet alapján álló
Preussischer Kinderfreund	= Porosz Gyermekebarát /folyóirat/
prima natura	= az elsődleges természet, érzékiség
primér iskola	= elsődleges iskola /népiskola/
primus inter pares	= első az egyenlők között
principális	= előljáró, fő
principium	= alapelv
procedura	= eljárás, folyamat
processus	= fejlődésmenet, ügyintézés
profetizmus	= jóslat
progimnázium	= a gimnázium előkészítő osztálya
Prokrustes-ágy	= olyan megoldási forma, melybe a valószínűs esetek széles köre csak erőszakkal kényszeríthető be
prudéria	= álszemérem
prussus	= porosz
purum	= tisztázat

recipiál	= felfog, befogad
recitálás	= felolvasás, szavalás, előadás
redukálódik	= csökken
Regulativum	= szabályzat, rendszabály
reminiscencia	= visszaemlékezés
reorganizáció	= újjászervezés
reputáció	= hírnév, tekintély
revízió	= felülvizsgálat
rezolúció	= határozat
rubrikáció	= az írás részeinek felirata, egyúttal maguk a részek is
schola latina	= latin iskola
schola ludus	= az iskola mint játékszín, iskolajáték
schola materna	= anyaiskola
schola pansophica	= pánszofikus iskola
Schulkunde	= iskolaisme, iskolai értesítés
secunda natura	= második természet, gondolkodás
sine ira et studio	= pártatlanul
standban tart	= szinten tart
stipendium	= ösztöndíj
superdium	= előny, kiváltság
szekundér iskola	= második, nem elsőrendű fontosságú iskola
szimultán	= egyidejű, egyszerre történő
szintaktikai	= mondattani
szlőjd	= kézügyességi foglalkoztatás az iskolában
szolid	= nem hivalkodó, megbízható
sztalagmit	= alulról felfelé növekvő cseppkőképződmény
sztalaktit	= föntről lefelé növekvő cseppkőképződmény
szukcesszíve	= fokozatosan, lépésről lépésre
teleológiai elv	= célszerű elv - idealista szemlélet
tézis	= vitatétel, tantétel

titulus	= cím, rang; titulus aukcio = rangárusítás
transzcendentális	= tapasztalattól függetlenül létező
Theologen oder Seminaristen?	= Teológusok vagy tanítóképzősők?
Ung. Schulzeitung	= magyar iskolaújság
univerzális flastrom	= egyetemes, mindenre alkalmas tapaszt
Unum Necessarium	= Egy a szükséges dolog /Comenius műve/
utilitáris	= haszonelvű
uzus	= szokás
Vade mecum	= "Jöjj velem!" útikalauz, kézikönyv
varietas delectat	= a változatosság gyönyörködtet
Vestibulum	= Előcsarnok /Comenius tankönyve/
viel-regiererei labirintusa	= a sok rendelkezés útvesztője

Tartalom

K ö s z ö n t ő /Dr.Földy Ferenc/	3
KÖDÖBÖCZ JÓZSEF:	
Dezső Lajos élete és pedagógiai munkássága	5
I. Bevezetés	7
II. Dezső Lajos életútja, egyénisége	11
1. Élete	11
2. Fejlődésének meghatározói	16
3. Egyénisége	19
4. Pedagógiai gondolkodása	22
III. Dezső Lajos gyakorlati tevékenysége	27
1. A gyakorló pedagógus	27
2. Az igazgató	33
IV. Dezső Lajos elméleti munkássága	45
1. Comenius tolmácsolása	45
2. A neveléstudomány gyarapítása	53
3. Az iskolaszervezet értékelése	56
a: A népiskolai törvény	57
b: Comenius követője	60
c: A közoktatás rendszeréről	63
4. A népiskola korszerűsítése	65
a: A tanterv	65
b: A tankönyv	89
c: Az ismétlő iskola	93
5. A tanítóképzés továbbfejlesztése	93
a: A tanterv	93
b: A tananyag és módszer	96
c: A tankönyv	103
d: Egyéb korszerűsítés	105
6. A múlt kutatása	113
a: A tanítóképzés történetéről	113
b: A népiskolai alaptörvényről	117
c: Nagy emberek életművéről	119
Árvai József	119
Fáy András	121
Deák Ferenc	122
V. Befejezés	125
J e g y z e t e k	127

DEZSŐ LAJOS:

V á l o g a t o t t í r á s o k	135
I. Comenius hatása	137
II. Múlt, jelen s jövő	148
III. Népiskolai tanterv	164
IV. A képzőintézeti tantervjavaslat	176
V. A képezdei tanárok képzése	212
VI. Háziipar oktatás — munkára nevelés	228
VII. Tanítástan	235
Bevezetés	235
A: Tanítási elvek	237
B: Tanítási módok	249
F ü g g e l é k	263
Bibliográfia	265
Dezső Lajos munkái	265
Írások Dezső Lajosról	272
Az idegen kifejezések értelmezése	274

A reprodukciókat MAGI ANTAL készítette.
 Technikai munkatárs: DOBRANSZKI ILONA.

Ára: 25,- Ft

Felelős kiadó:
DR. FOLDY FERENC

Készült a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Moziüzemi Vállalat
sokszorosító üzemében Miskolcon.

Engedélyszám: 45857.
ISSN 0230-0435

SÁROSPATAKON 1857-ig nyúlik vissza az önálló tanítóképzés, a reformátusok ősi kollégiumából kinőtt képezde története. Az intézet fenntartását 1869-ben az állam vette át, és egy emberöltőnyi időn át töltött be kiemelkedő szerepet életében Dezső Lajos igazgató.

PEDAGÓGIAI munkáját hármas törekvés jellemezte. A tantervi előírásokon túlmenően is tágitani igyekezett a képzés szervezeti kereteit, nevelő hatású tartalommal kívánta ezeket kitölteni, s országosan is szolgálni akarta a magyar tanítóképzés meg a-népoktatás korszerűsítését.

FÜZETÜNK most K ö d ö b ö c z J ó z s e f tollából ad elemző áttekintést Dezső Lajos munkásságáról s szemelvényeket ma is tanulságos írásaiból. E becses neveléstörténeti érték közkinccsé tételével kedves kötelességét teljesíti a 25 éve felsőfokúvá fejlesztett pataki képző.